**T.C.**
**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**
**İSLAM HUKUKU PROGRAMI**
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

# İBN MÂZE'NİN EL-MUHİTU'L-BURHANİ ADLI ESERİNDEKİ MAHZARLAR VE SİCİLLER

**İbrahim AYDOĞAN**

**Danışman**
**Prof. Dr. Hüseyin ESEN**

**İZMİR - 2018**

**TEZ ONAY SAYFASI**

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-Burhânî Adlı Eserindeki Mahzarlar ve Siciller" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

…/…/…

İbrahim AYDOĞAN

İmza

## ÖZET

**Yüksek Lisans Tezi**

**(İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-Burhânî Adlı Eserindeki Mahzarlar Ve Siciller)**

**İbrahim AYDOĞAN**

**Dokuz Eylül Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

**İslam Hukuku Programı**

**Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.**

**Birinci bölümde, mahzar ve sicil kavramları, İbn Mâze'nin hayatı, ailesi, ilmi seviyesi, eserleri ve Hanefi mezhebindeki konumu hakkında bilgi verilmiştir.**

**İkinci bölümde; her biri farklı fıkhi bir konuyu ele alan ve geçerli sayılan 63 mahzar ve sicil kaydı vardır. Bunlardan bazıları miras, şuf'a, icâre, nikâh akitlerini kapsamaktadır.**

**Müellif, bu kayıtları ortaya koyarken önce mahzar kaydı, sonra sicil kaydı, ardından da varsa def kaydı şeklinde sıra takip etmiştir. Mahzarlar kayıt altına alınırken hüküm açıklanıncaya kadarki resmi olmayan kısım, kâdıya yardımcı olacak şekilde kayda geçirilmiş ve burada genellikle farazi hukuk esas alınmıştır. Sicil kısmında ise, hüküm açıklanarak, dâva resmiyet kazanmış ve hüküm taraflara bildirilmiştir. Bazı kayıtlarda da dâvalı, dâvacıya def dâvası açmıştır.**

**Üçüncü bölümde, bir illet sebebiyle geçerli sayılmayan 66 mahzar ve sicil kaydı incelenmiştir. Burada, bir illet sebebiyle dâvacının iddiaları kabul edilmemiştir.**

**Ancak kâdı, def'e konu olan bu illet sebeplerini dikkate alarak hüküm vermiştir. Bu illet sebeplerini sonuç bölümünde maddeler halinde sıraladık.**

**Çalışmada toplam 129 mahzar kaydı incelenmiş ve bunlar aynı zamanda tercüme edilmiştir. Bölüm tasnifi yapılmış, tercüme edilen metne azami ölçüde bağlı kalınmıştır.**

**Çalışmamızda Karahanlılar dönemine ait olan eserde Arapça ve Farsça tercümesini sunmuş olduğumuz mahzar ve sicil kayıtlarının derli toplu olması açısından ilk mahzar kayıtları olduğunu düşünüyoruz. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Osmanlı dönemi mahzar ve sicil kayıtlarıyla alakalı çalışmaların yapıldığı; fakat Karahanlılar dönemi ve öncesini (m. 840-1212) kapsayan bir çalışmanın yapılmadığını gözlemledik.**

**Sonuç ve değerlendirme kısmında ise, mahzar ve sicillerde önemli görülen hususları değerlendirip örnekleriyle birlikte aktararak çalışmaya son verdik.**

**Anahtar Kelimeler: İbn Mâze, mahzar, sicil, el-Muhîtu'l-burhânî, kâdı, dâva, hüküm.**

**ABSTRACT**

**Master's Thesis**

**Record and registers in İbn Mâze's book named al- Muhît al- burhânî**

**İbrahim AYDOĞAN**

**Dokuz Eylül University**

**Institute of Social Sciences**

**Department of Basic Islamic Sciences**

**Islamic Law Program**

**This study consists of three parts.**

**In the first part, it ıs given information about record and register concepts, Ibn Mace's life, family, knowledge level, works and his position in Hanafi sect.**

**In the second part; there are valid 63 record and registries each of whıch deals with different legal issue. Some of them are: Heritage, preemption, ijâre and marriage contracts.**

**Revealing thise records, the author firstly follows records then registers finally defend records if any. While documenting these records no official part is revealed until the part recorded in a way that will help the judge and the law is based on hypothetical here. In the Registry section, describing the provision the lawswit was being official and it was reported to sides. In these records the defendant sued the plaintiff for def case.**

**In the third part, 66 records and registries not considered valid due to a malady have been examined. Here, because of the malady the claims of the plaintiff were not accepted.**

**However, Kadi made a judgement paying attention to reasons of the malady which subject to the defend. We have listed these reasons of the malady in the conclusion part.**

**In this study totally 129 records have been examined and translated. Section classification was made and it was depended on translated text highly.**

**In our study of the work belonging to Karahans period, we think that records and registers translated in both Arabic and Persian are the first records**

**in terms of order. As a result of our study we have observed that there are some works about records and registeriers in Ottoman period but there are not any study including Karahans period or before (m. 840-1212)**

**In the final section, we evaluated important issues of the records and registiers and finished the study by transferring with their examples.**

**Keywords: Ibn Mâze, record, register, al-Muhîtu'l-burhânî, Kadi, lawsuits, judgments.**

**İBN MÂZE'NİN EL-MUHİTU'L-BURHANİ ADLI ESERİNDEKİ MAHZARLAR VE SİCİLLER**

**İÇİNDEKİLER**


TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xvi

GİRİŞ: 1

**BİRİNCİ BÖLÜM**
**GENEL BİLGİLER**

1.1. MAHZAR, SİCİL VE ŞÜRÛT KAVRAMLARI 2
1.1.1.Mahzar Kavramı: 2
1.1.2. Sicil Kavramı: 3
1.1.3. Şürût Kavramı 5
1.2. İBN MÂZE'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ 7
1.2.1. İbn Mâze´nin Hayatı 7
1.2.2. İbn Mâzeńin İlmi Kişiliği 9
1.3. İBN MÂZE´NİN ESERLERİ 10
1.4. EL-MUHİTU'L-BURHANİ 11
1.4.1. El-Muhît Ve Telif Sebebi 12
1.4.2. Kitabın İsmi 12
1.4.3. El-Muhîtu'l-Burhânî'nin Matbu Nüshaları 13
1.4.4. Muhît'in Yazımında Müellif Tarafından Takip Edilen Usül 15
1.4.5. Muhîtte Zikredilen Kaynaklar Ve Kişiler 16

## İKİNCİ BÖLÜM
## GEÇERLİ SAYILAN MAHZAR VE SİCİL ÖRNEKLERİ

2.1. MAHZARDA YAZILMASI GEREKLİ OLAN ŞEYLER 17
2.2. MUTLAK BORÇ VE SİCİLİ 20
2.3. BORÇ DÂVASI İÇİN DEF´İN ORTAYA ÇIKMASI VE SİCİLİ 25
2.4. VEFAT EDEN BİR KİŞİNİN BORÇLARININ ORTAYA ÇIKMASI, SİCİLİ VE BU DÂVANIN DEF´İ 28
2.5. KİŞİYE AİT SINIRLARI BELLİ OLAN MÜLKÜN MÜLKİYETİNİN İSBATI VE SİCİLİ 30
2.6. VEFAT EDEN BABANIN GERİDE BIRAKTIĞI EV HAKKINDAKİ DÂVA SİCİLİ VE BU DÂVA SİCİLİNE YAPILAN DEF 33
2.7. MUTLAK MÜLK OLARAK MENKUL MÜLKİYET DÂVASINDAKİ MAHZAR 35
2.8. SAHİBİNDEN SATIN ALMA SEBEBİYLE AKAR MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR 37
2.9. BİR ADAMIN HAKKI OLAN ATIN SATIŞ BEDELİNİ GERİ ALABİLMEK İÇİN BAŞKA BİR BELDEDEN GETİRMİŞ OLDUĞU SİCİLİN İSBATINDAKİ MAHZAR 39
2.10. BİR KİMSENİN ASLEN HÜR OLDUĞU DÂVASININ SİCİLİ 42
2.11. SAHİBİ TARAFINDAN AZAT ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR 43
2.12. SAHİBİ HARİCİNDEKİ KİŞİLER TARAFINDAN VEFAT EDENİN AZAT EDİLMESİ DÂVASININ SİCİLİ 43
2.13. KÖLELİĞİN İSPATI DÂVASININ SİCİLİ VE BU DÂVAYI DEF 43
EDEN DÂVANIN SİCİLİ 43
2.14. MUTLAK TEDBİR DÂVASINDAKİ MAHZAR 46
2.15. NİKÂH DÂVASININ SİCİLİ VE NİKÂH DÂVASININ DEF´İ 48
DÂVASININ SİCİLİ 48
2.16. BİR ADAMIN YANINDAKİ KADININ KENDİSİNİN NİKÂHLISI OLDUĞUNU İDDİA ETMESİ VE KADININ BU NİKÂHIN OLMADIĞINI SAVUNDUĞU NİKÂH DÂVASI MAHZARI 50

2.17. KOCASININ TEREKESİNDE KADIN İÇİN BORÇ OLARAK KALAN MEHRİN İSBAT MAHZARI 53
2.18. BİR KADININ MEHR-İ MİSİL İSPAT DÂVASI 54
2.19. BOŞANMIŞ KADINA NAFAKA İSPATINDAKİ MAHZAR 55
2.20. HURMET-İ GALİZA İSBATINDAKİ MAHZAR 55
2.21. KADININ DÂVASI OLMAKSIZIN ÜÇ TALÂK ÜZERE TANIKLARIN ŞEHADETİNDEKİ MAHZAR 57
2.22. GAİB KOCA ÜZERİNE BÂİN TALÂK İSPATINDAKİ MAHZAR 58
2.23. EŞLER ARASINDAKİ NAFAKADAN ACİZ OLMA SEBEBİYLE AYRILIK DÂVASININ SİCİLİ 60
2.24. NİKÂHTAKİ HİBE LAFZIYLA KARI-KOCA ARASINDAKİ AYRILIK SİCİLİ 62
2.25. MUDÂF YEMİNİN İPTALİNDEKİ SİCİL 65
2.26. CİNSİ İKTİDARSIZLIK SEBEBİYLE AYRILIK DÂVASI VE BU DÂVANIN DEFİ İLE İLGİLİ KAYIT 66
2.27. NESEBİN TESBİTİ DÂVASI 69
2.28. USUBET İSBATINDAKİ MAHZAR 72
2.29. VAKFİYE İSBATINDAKİ MAHZAR 74
2.30. ŞÜF'A DÂVASINDAKİ MAHZAR 77
2.31. ZİRAAT ORTAKÇILIĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR 79
2.32. İCÂRE İSPATINDAKİ MAHZAR 81
2.33. HİBEDEN DÖNME İSPATINDAKİ MAHZAR 85
2.34. HİBEDEN DÖNMENİN MEN EDİLMESİ İSPATINDAKİ MAHZAR 86
2.35. REHİN İSPATINDAKİ MAHZAR 86
2.36. İNAN ORTAKLIĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR 86
2.37. İSTISNA' (SİPARİŞ SÖZLEŞMESİ) DÂVASININ MAHZARI 87
2.38. KISAS İSPATINDAKİ MAHZAR 88
2.39. DİYET İSPATINDAKİ MAHZAR 89
2.40. KAZF İSPATINDAKİ MAHZAR 90
2.41. BİR KİŞİNİN ÖLMESİ VE MÜNÂSAHA (BİRİBİRİNİN YERİNE GEÇME) İLE VERASETİN İSPATI MAHZARI 90

2.42. BABADAN MİRAS KALAN EV DÂVASINDAKİ MAHZAR 93
2.43. VEKİLLİK (VELİLİK) İSPATINDAKİ SİCİL 94
2.44. YETİMİN ERGENLİK İSPAT MAHZARI 96
2.45. İFLÂS İSBÂTI DÂVA MAHZARI 96
2.46. RAMAZAN HİLALİNİN İSPATINDAKİ MAHZAR 97
2.47. MÜDDEİNİN DÂVALAŞMA İSTEĞİNİ REDDETMEK İÇİN DÂVALININ HAREMİNDE OLDUĞUNUN İSPAT MAHZARI 97
2.48. KİTÂB-I HÜKMÎ İLE GAİBE KARŞI ALACAK DÂVASINDAKİ MAHZAR 98
2.49. KİTABUL HÜKMİ İLE HUDUDLU MÜLKÜN TESBİTİNDEKİ SİCİL 100
2.50. MEZKÛR SERMAYE VE MEZKÛR MUDÂREBE DÂVASINDA KİTABI HÜKMİ İLE DELİL GETİRME MAHZARI 101
2.51. HAYVAN TİCARETİNDE İNÂN ORTAKLIĞI 102
2.52. BİR DÂVANIN KİTABI-I HÜKMİ İLE İSPATINDAKİ 103
MAHZAR 103
2.53. KÂDI KÂTİBİNİN TESCİL ETTİĞİ HÜKÜM 106
2.54. AKAR DÂVASINDAKİ KİTAB-I HÜKMİ 107
2.55. KAÇAK OLAN KÖLENİN DÂVASI 108
2.56. VAKIFLAR HAKKINDA KİTABI-I HÜKMİ 110
2.57. VASİLİĞİ KABUL ETMEK 111
2.58. KÖYLERE KÂDI TAYİN ETMEK 112
2.59. EVLİLİKLE İLGİLİ YAZI 113
2.60. HASIMLAR ARASINDA ORTA YOLU BULMAK AMACIYLA 113
KÂDININ NAHİYEDEKİ BAZI HÂKİMLERE YAZISI 113
2.61. KÂDI´NIN NAHİYEDEKİ HÂKİMLERE YAZDIĞI VAKIF YAZISI 114
2.62. GAİB KİŞİYE DAYANDIRILAN İZİN ZİKRİ 114
2.63. KADINA NAFAKANIN FARZİYETİ 115
2.64. KÂDININ ARAPÇA TASLAK YAZISI 115

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

**GEÇERLİ SAYILMAYAN MAHZAR VE SİCİL ÖRNEKLERİ**

3.1. BABASI TARAFINDAN KÜÇÜK ÇOCUĞUN VEKİLİNİN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 117
3.2. HÜKMİ İZİN İLE ÇOCUĞUN AKÂR DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 117
3.3. BİR KADININ VEFAT EDEN KOCASINA VÂRİS OLDUĞU MİRAS DÂVASI VE KADININ ANLAŞMALI VÂRİSLİK DÂVASINDAKİ MAHZAR 118
3.4. EMANETİN ZİYNETLENİLMESİ DÂVASINDAKİ MAHZAR 119
3.5. ŞİRKET SERMAYESİNDEKİ DİNARLARIN MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 121
3.6. MİRAS OLARAK BIRAKILAN MALIN 1/3'E BÖLÜNMESİ 122
DÂVASINDAKİ MAHZAR 122
3.7. KEFÂLET DÂVASINDAKİ MAHZAR 123
3.8. TAZMİNAT HÜKMÜ SEBEBİYLE MEHİR DÂVASINDAKİ 124
MAHZAR 124
3.9. AYRILIK SEBEBİYLE KADININ MEHİRDEN BİR MİKTAR 125
ALMASINDAKİ KEFÂLET DÂVASI MAHZARI 125
3.10. DÂVALININN ELİNDE BULUNAN TÜM YERLER HAKKINDA 126
TANIKLARIN ŞAHİTLİK YAPMADIĞI BİR ADAMIN 126
YERİNDEKİ YİRMİ PAYDAN ON PAY HAKKINDAKİ DÂVA 126
MAHZARI 126
3.11. BABANIN SAHİP OLDUĞU HUDUTUN SATIN ALINMASI DÂVASINDAKİ MAHZAR 127
3.12. CÂRİYE DÂVASINDAKİ MAHZAR 128
3.13. AZAT ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR 129
3.14. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZAR 130
3.15. TEREKEDEKİ YERİN DÂVASINDAN DOLAYI VÂRİSLERİN DEF DÂVASINDAKİ MAHZAR 132
3.16. KADININ 1/3 ORANINDAKİ MİRAS MALINI İSPAT DÂVASINDAKİ MAHZAR 133
3.17. FESÂDINDA İHTİLAF EDİLEN ÜZÜM BAĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR 134

3.18. ÂZAT DÂVASI İLE BİRLİKTE MİRAS DÂVASININ REDDİNDEKİ MAHZAR 135
3.19. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZAR 136
3.20. MESKEN SATIŞI DÂVASINDAKİ MAHZAR 137
3.21. ÜÇ ÇEŞİT TALEBİN AÇIKLAMASI OLAN ŞÜF'A DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 138
3.22. ORTAK OLAN PAYIN HUDUDLARIYLA BİRLİKTE SATIŞI 141
3.23. UZUN SÜRELİ İCÂRE DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 141
3.24.FESHEDİLMİŞ İCÂRE MALI DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 142
3.25. İCÂRE MÜDDETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR REDDİ VE BU KİRAYA VERENİN MÜSTE'CİR ÜZERİNE BAŞLATTIĞI DÂVA 143
3.26. FESHEDİLMİŞ İCÂRE MALINDAN KALAN KISMIN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 144
3.27. İCÂREDE SENET ARZI 145
3.28. VEFAT EDEN KİŞİ ÜZERİNE VÂRİSLERİN HAZIR OLMASIYLA MUDÂRABE MALI DÂVASINDAKİ MAHZAR 148
3.29. TÜKETİLMİŞ MALIN KIYMETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR 148
3.30. HAKSIZLIKLA ALINAN VE TÜKETİLEN DİRHEMLER DÂVASININ MAHZARI 150
3.31. BEDEL DÂVASI MAHZARI 151
3.32. VEKİLİN MÜVEKKİLİNE KARŞI EMANET DÂVASI MAHZARI 152
3.33. SUSAM YAĞI BEDELİ DÂVASINDAKİ MAHZAR 154
3.34. HIRSIZLIK DÂVASI MAHZARI 156
3.35. MALIN ÜÇTE BİRİNİ VASİYET ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR 158
3.36. MERV ŞEHRİNDEKİ BİR DEVENİN MÜLKİYETİ İSPATINDAKİ TESCİLİN İTİRAZI 159
3.37. VAKFİYE İSPATINDAKİ MAHZAR 162
3.38. DÂVACININ SATMASI İÇİN DÂVALIYA GÖNDERDİĞİ EŞYANIN BEDELİ DÂVASI 164
3.39. EŞEĞİN MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR 166
3.40. BİR ADAMIN, KOCASI TARAFINDAN YEMİNLE BOŞANAN KIZININ, MEHRİNDEN KALAN ALACAĞINI KOCADAN 166 166

İSTEME DÂVASINDAKİ MAHZAR 166
3.41. DEĞİRMEN İCARLAMA DÂVASINDAKİ MAHZAR 167
3.42. MALUM ÜCRETLE SINIRLANDIRILMIŞ İCÂRE DÂVASI MAHZARI 167
3.43. AYNI ZAMANA İLAVE EDİLEN İCÂREDEKİ MAHZAR 168
3.44. BİR CÂRİYEYE SAHİP OLMA DÂVASINDAKİ MAHZAR 168
3.45. BEDELİN RÛCU VE İSTİHKÂKIN İSPATINDAKİ MAHZAR 168
3.46. BELİRLENMİŞ OLAN PARAYI İSTEME DÂVASINDAKİ MAHZAR 169
3.47. ALIŞ-VERİŞ MAHZARININ REDDİ 169
3.48. MAHZAR REDDİ 170
3.49. MAHZAR REDDİ 170
3.50. CİNSİ, ÇEŞİDİ, SIFATI FARKLI OLAN EŞYADAKİ DÂVA MAHZARININ REDDİ 171
3.51. EŞYA MAHZARI 171
3.52. KOCASINA KARŞI DÂVA AÇAN KADININ DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 172
172
3.53. ŞEYHU'L İSLAM ES-SAĞDİ'YE ARZEDİLEN AYN'LAR DÂVASINDAKİ MAHZAR 173
3.54. KIRILMIŞ OLAN BAKIR DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ GASP MERV BELDESİNDE VE DÂVA BUHÂRA'DIR 173
3.55. MAHZAR REDDİ 175
3.56. MAHZAR REDDİ 175
3.57. GÖNÜLLÜLÜĞÜN ZİKREDİLMEMESİ SEBEBİYLE İKRÂRIN REDDİ 176
3.58. ORTAK BİR MEVZU ÇEYİZ DÂVASI 176
3.59. SABÎNİN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 177
3.60. DARPTAKİ İLLET SEBEBİYLE DÂVANIN REDDEDİLMESİ 177
VE MİRAS DÂVASINDA ÂKILEYE VACİP OLMASI 177
3.61. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 178
3.62. TAZMİNAT DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ 178
3.63. DEF'İ DEF DÂVASINDAKİ MAHZAR 178
3.64. ŞAHİTLİK LAFIZLARININ ZİKREDİLMEMESİ ANCAK TANIKLARIN, DÂVAYA UYGUN OLARAK ŞAHİTLİK YAPTIKLARININ ZİKREDİLMESİ

KÂDININ: "HÜKMETTİM" DİYE YAZMAYIP BİLAKİS "TARAFIMDAN SABİT OLDU." DİYE YAZMASI BU İLLET SEBEBİYLE 180
SİCİLİN REDDİ 180
3.65. VASİYET DÂVASINDAKİ SİCİL 180

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 182
KAYNAKÇA 191

## KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| **b.** | ibn/ oğlu |
| **bint:** | kızı |
| **bk.** | bakınız |
| **c** | cilt |
| **c.c.** | celle celeluhu |
| **H** | hicrî |
| **M** | miladi |
| **Nr** | numara |
| **Ö** | ölüm |
| **P** | pay |
| **r.a** | (r.a.) |
| rah | rahimehullah |
| **s** | sayfa |
| **s.a.v** | sallallahu aleyhi ve sellem |
| **ss** | sayfa aralığı |
| **TDVİA** | Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi |
| **vb.** | ve benzeri |

## GİRİŞ:

**Araştırmanın Amacı:** Karahanlılar döneminde Buhâra'da yaşamış olan Hanefi mezhebine mensup Burhanüddin (Burhanü'ş-Şeria) Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî el-Merginânî İbn Mâze'nin (ö.616/1219) *el-Muhîtu'l-Burhânî* adlı eserinin son kısmında yer alan Mahzarlar ve Sicillerin Arapça ve Farsça dillerinden çevirisi ve değerlendirilmesi yapıldı.

**Araştırmanın Önemi:** İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-burhânî adlı eseri, yazım olarak çok eski olmakla birlikte matbu halde basımı yeni olan bir kitaptır. Kitabın sonunda yer alan mahkeme kayıtları ile ilgili bilgiler, derli toplu olmak bakımından önemli olup sonraki Hanefi âlimlere kaynaklık etmiştir.

**Araştırmanın Yöntemi:** Mahâdır ve Sicillât bölümü Arapçadan Türkçeye tercüme edildi. İçindeki Farsça ifadeler çözüldü. Metinde geçen Farsça cümlelerin çevirisinde, Fetavâ-i-Hindiyye'nin[1] ilgili kısmının Türkçe çevirisinden istifade edildi. Mahzar, sicil ve şürût kavramları hakkında bilgi verildi. Fıkhi açıdan değerlendirilmesi yapıldı.

**Araştırmanın Temel Kaynakları:** İbn Mâze'nin el-Muhîtu'l-burhânî adlı eseri, mahzar ve sicillât hakkında Muhît'ten alıntı yapan Fetavâ-i-Hindiyye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ve ilgili diğer İslam Hukuku kaynaklarıdır.

**Araştırmanın Zorlukları:** Kaynak kitabımız el-Muhîtu'l-burhânî tahkik edilip basılmış olmasına rağmen, metin içinde cümle düşüklükleri, kelimelerin yer değiştirmesi, kapalı cümleler gibi sebeplerle metni anlamada güçlüklerle karşılaşılmıştır.

[1] Mustafa Efe, **Fetâvâyi Hindiyye ( Fetâvâyi Alemgirriye),** İslam Hukuku Serisi, Cilt: 13, Akçay Yayınları, Ankara, 1986, ss: 360-526.

# BİRİNCİ BÖLÜM
# GENEL BİLGİLER

Bu bölümde mahzar, sicil ve şürût kavramları, kaynak eserimizin yazarı İbn Mâze´nin hayatı ve ilmi kişiliği ve kaynak eserimiz el-Muhît´ul-Burhânî hakkında bilgi verilecektir.

## 1.1. MAHZAR, SİCİL VE ŞÜRÛT KAVRAMLARI

### 1.1.1.Mahzar Kavramı:

*"Resmi makamlara şikâyet, talep, teşekkür vb. hususlar için sunulan çok imzalı arzuhaldir. Sözlükte "hazır bulunulan yer huzur" anlamına gelen mahzar (mahdar) kelimesi, fıkıh literatüründe "taraflar ve şahitlerinin hâkim huzurunda dava ile ilgili olarak sunduktan bilgi ve delillerin, ikrar, yemin veya inkârın kaydedildiği belge ve defter" manasında kullanılmıştır*"[2]

Terim olarak mahzar iki anlamda kullanılmaktadır: Birincisi; hukukî bir dâva ile ilgili kayıtların; tarafların ve şahitlerin kâdı huzurunda yaptığı ikrâr, yemin veya inkârın yahut delillerin yazıya geçirilmesidir. Kâdı, dâvanın doğru bir şekilde neticelenmesi için dâvanın tarafları hakkındaki bilgileri gözden geçirip müzakere etmek üzere yazılı hale getirir. Ancak bu yazılı kayıtlarda bulunan bilgilerin, kâdının vereceği kararda bağlayıcılığı yoktur. Fıkıh kitaplarında mahzar, bu manada kullanılmıştır. Yine bu eserlerde "Kitabü'l-Mahâdır Ve's-Sicilât" adı altında mahzar ve sicillere ait her konuda örnekler zikredilmiştir. Bazen de mahzar kelimesi, kâdının verdiği hükmün yazıldığı belge veya defter anlamındaki sicille eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bazen de bu iki kelimenin zaman ve bölgelere göre az çok farklı anlamlar kazandığı da görülmektedir.[3]

[2] Mehmet İbşirli, Mahzar, ***TDVİA***, Cilt: 27, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 398-401.
[3] Ahmet Akgündüz, İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer´iyye Mahkemeleri ve Şer´iyye Sicilleri, **İslam Hukuku Arastırmaları Dergisi,** Sayı: 14, s.21, 2009, Ankara.

Bu iki kavramın farkını kısaca şu şekilde açıklayabiliriz: Mahzar, kâdı onayı ve kararı bulunmayan kayıt; sicil ise kâdı onayı ve kararı bulunan kayıttır.[4]

> *İkincisi: Herhangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin muhtevasının doğruluğunu i'lam[5] için belgenin altında mecliste hazır bulunan ve mesele hakkında bilgi sahibi olan başta subaşı, çavuş ve muhzır gibi kişilerin yazılı olarak takrir ettikleri şehadet beyanlarına ve imzalarına da mahzar denir. Bazen bu yazılı şahitlik beyanlarını içeren belgeye de mahzar adı verilmektedir. Bu manada hüccet[6] ile eş anlama gelmektedir. Şer'iyye sicillerine baktığımızda bu ikinci manada mahzarlar çokça bulunmaktadır. Bu manadaki mahzarlar, bir çeşit emniyet veya adlî soruşturma zabıtları mahiyetindedir. [7]*

Tezimizde kullanılan mahzar kavramının, birinci anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Zira ikinci anlam, daha çok Osmanlı dönemindeki kullanıma aittir. Bu noktada, tezimizin ana kaynağı olan el-Muhîtul-burhânî adlı eserin, Osmanlıdan önce Karahanlılar zamanında yazıldığını vurgulamak isabetli olacaktır.

### 1.1.2. Sicil Kavramı:

"*Sicil: Sözlükte "Hukukî muameleleri kayıt altına almak üzere düzenlenen belge, i'lam, mahkeme defteri gibi anlamlara gelmektedir. Sicil kelimesinin çoğulu ise sicillâttır."*[8]

> *Terim olarak sicil ise: İnsanlarla ilgili bütün hukukî olayları, kâdıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları içeren defterlere şer'iyye sicilleri (sicillât-ı şer'iyye), kâdı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vakâyi sicilleri veya sicillât defteri denmektedir. Şer'i mahkemeler tarafından verilen her çeşit î'lâm, hüccet ve şer'i evrak istisnasız asıllarına uygun olarak bu defterlere kaydedilmektedir. Kâdı, mahkemede bu*

4 Ekrem Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından Xvı.-Xvıı. Yüzyıl Kadı Sicilleri Ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri Ve Tanımlanması,** Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Erünsal) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi Ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s.57.

5 İ'lâm için bakınız: Ahmet Akgündüz, İ'lâm, ***TDVİA***, Cilt:22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss.72-73.

6 Hüccet için bakınız: Mustafa Oğuz ve Ahmet Akgündüz, Hüccet, ***TDVİA***, Cilt:18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 446-450.

7 Akgündüz, İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki, s.21.

8 Fahrettin Atar, Şürût ve sicillât, ***TDVİA***, Cilt: 39, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 270-273.

*sicillât defteri mutlaka bulundurmak zorundadır. Aynı zamanda vereceği î'lâm ve hüccetleri, tahriften korunacak şekilde düzenli olarak bu deftere kaydetmelidir.*[9]

Cahiliye döneminde mahkeme kararlarının yazıya geçirildiği bilgisine sahip değiliz. Ancak İslam Hukukunun ilk dönemlerinden itibaren mahkeme kararlarının yazıya geçirildiği bilinmektedir. Okuma yazmanın İslamiyetin gelişi ile artması bunda büyük etken olmuştur. Hz. Ali ve Basra Kâdısı Ebu Musa el-Eş`ari`nin (ö. 42/662-63) bazı dava hükümlerini tescil ettiği de bilinmektedir. Osmanlılarda da kadılar vazife yaptıkları mahkemelerde birer sicil defteri tutar ve gördükleri bütün davalara dair hükümleri en az iki şahit tutarak buraya tescil ederlerdi. Bu husus kanunnamelerle emrolunmuştur.[10]

Sicil kayıtları sayesinde toplum hakkında her türlü bilgiyi elde eder; bu sayede yaşadığı dönemdeki toplumu doğru bir şekilde okur ve anlamış oluruz. Çünkü yaşanılan döneme dair toplumu ilgilendiren önemli konular bu kayıtlarda yer almaktadır. Örnek: Mukavele, senet, vakfîye kayıtları, nafaka, vekâlet, vesayet, mirâs davaları, tereke ve taksim kayıtları, nikâh kayıtları gibi…

Bir nevi bu siciller, toplumu yansıtma noktasında ayna vazifesi icra etmektedir. İnsanlar birbirleriyle nasıl alışveriş yaptılar? Toplum ve dönemlere göre suç oranlarının seyri nasıl gerçekleşti? İnsanları suçlara iten sebepler nelerdi? Bunun gibi toplumu ilgilendiren idari, sosyal, ekonomik meseleler hakkında müracaat edeceğimiz en önemli bilgi ve belge kaynağımız Şer'iye Sicilleridir.

Yine bu sicillerde insanların yaşam tarzları, aile yaşantısı, örf ve adetleri, kılık kıyafet tarzları, kullanalılan eşyalar, zaruri ihtiyaçların fiyatları, tüketilen yiyecek maddeleri, kullanılan evlerin nitelikleri, toplum içerisinde kadının rolü, farklı dinlere sahip Müslim-Gayrimüslim ilişkileri, ticarî, sınaî ve ziraî, paranın alım gücü gibi daha birçok konuda bilgilere ulaşmak mümkündür. Sosyal ve ekonomik hayatla ilgili olarak belirttiğimiz bu konulardan başka devlet teşkilat yapısı, kurumların işleyişi, askerî

9 Akgündüz, İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki, s.22.
10 Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk,** Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11.

konularda yapılan her türlü çalışma bu defterlerden elde edilecek olan verilerle aydınlanabilmektedir.[11]

### 1.1.3. Şürût Kavramı

Hukukî muameleleri ve mahkeme kayıtlarını belgeleme usulünü konu alan ilim ve bu alanda yazılan eserlerin ortak adına şürût ve sicillât denir. Bu manadaki tanım, mahzar ve sicili de içine almaktadır.

İslâmın erken dönemlerinden itibaren mahâdır ve sicillâtı içine alan şürût kavramı, hem hukukî muamelelere dair yazılacak belgelerin düzenlenme esaslarını tesbit eden ilmî; hem de bu alanda yazılan eserleri ifade etmek için kullanılmıştır. Literatürde ilmü'ş–şürût ve's-sicillât, ilmü't- tevsik, ilmü'l-vesâik ve's- sicillât, ezkâri'l-hukuk, ilmu's-salk, ilmü'ş-mehâdır ve's-sicillât diye anılan şürût ilminin islâmi ilimler arasında önemli bir yeri vardır.

İlmü'ş-şürût ilminin ortaya çıkış sürecini etkileyen faktörleri şu şekilde açıklayabiliriz:

1-İslâmiyet ile birlikte toplumda okuma yazma oranının artmasıyla yazı gündelik yaşamda kullanılmaya başlanmıştır.

2-Kur'an-ı Kerimde borç ilişkisinin ispatını kolaylaştıran hususlar üzerinde önemle durulmuştur (özellikle el-Bakara 2/282).

3- Râşid Halifeler döneminden itibaren dâvaların çoğalması kâdıları aynı mesele hakkında verilen hükümler arasında doğabilecek çelişkileri gidermek için mahkeme kararlarını yazılı hale getirmeye yöneltmiştir.

4-Aynı şekilde İslâm coğrafyasının genişlemesi, müslümanların çeşitli kültür ve medeniyet çevrelerine mensup topluluklarla yakın temas içine girmesi vb.

Saymış olduğumuz bu etkenler, hem hukukî muamelelerin yazıya geçirilmesine yol açmış; hem de bu kapsamda sayılan mahkeme kayıtlarıyla ilgili

[11] Hatice Sevgi, **54 Numaralı Konya Şerıyye Sicillerinin Değerlendirme ve Transkripsiyonu,** Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Doğan YÖRÜK), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, ss.1-2.

belgelerin dil, üslûp ve içerik yönünden yeni şartlara uygun biçimde düzenlenmesini gerektirmiştir. Böylece ilmü'ş-şürût ortaya çıkmış, hukukî muamelerle ilgili belgeleri düzenleme hizmeti serbest meslek şeklinde veya resmî görev olarak yerine getirilmiştir.[12]

Şürût ilminin gayesi; unutma, inkâr, insanların işlerinin bozulması, meydana gelebilecek anlaşmazlıkların önüne geçilmesi, anlaşmazlıkların yargıya taşınması durumunda hakkın ispatının sağlanması, şüphe veya fâsid akitler sebebiyle hakların zâyi olmasına meydan vermemek amacıyla işlemlerin belgelendirilmesi ve bu şekilde adaletin sağlanmasıdır. Hukuki işlemlerin yazıya geçirilmesinin en temel amacı işlemlerin güvenliğini teminat altına alarak ticari, iktisadi ve hukukî ilişkilerde güven ve istikrarı sağlamak; bu yolla hak kayıplarının önüne geçmektir. Bunun yöntemlerini inceleyen şurût ilminin gayesi ise çeşitli alanlarda belge tanzimi ile uğraşan kişilere bu konuda gerek teorik gerekse pratik açıdan yol göstermektir.[13]

12 Atar, Şürût ve sicillât, ss. 270-273.

13 Hacer Kontbay, Endülüs'te **Şürût (Belgeleme) İlmi,** Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fahrettin ATAR), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss.27-28.

## 1.2. İBN MÂZE'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

### 1.2.1. İbn Mâze´nin Hayatı

İbn Mâze, h.551/m.1156 senesinde Merginân`da doğmuştur. Asıl adı Mahmud bin es-Sadrus-Said Tacettin Ahmed bin el-Sadru'l-Kebir Burhâneddin Abdülaziz bin Ömer bin Mâze'dir. Babasının adı ise Ahmet bin Abdülaziz bin Ömer bin Mâze es-Sadru's Said Tâceddin'dir. Künye olarak babası, Sadru's Şehidin kardeşi diye meşhur olmuştur.[14]

> *Burhâneddin el-Buhârî'nın hayatı ile ilgili kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Bağdatlı İsmâil Paşa ile İbni Mâze`yi Sadrüşşehîd Ömer b. Abdülazîz'in torunu gibi gösteren Brockelmann 551'de (1156) doğduğunu ve 616'da (1219) vefat ettiğini kaydederler. Kâtib Çelebi de Keşfü'z-zunûn`da (8619) 616'da öldüğünü söylerken, Ömer Nasuhi Bilmen[15] 544'ten (1149) sonra vefat ettiğini ileri sürer. Burhâneddin'in ismi bazı kaynaklarda Muhammed olarak da geçmektedir.[16]*

İbn Mâze, imam, müçtehid ve değerli bir ilim adamı olarak meşhur olmuş ve fukahâ imamlarının önde gelenleri arasında sayılmıştır. H. 616 (M. 1219) senesinde ise vefat etmiştir.[17]

İlmini babası Sadru's Said ve amcası Sadrudşehid Hüsameddin Ömer ibn Abdülaziz'den almış olan İbn Mâze, dedesi tarafından kurulan ve çok sayıda ilim adamının yetiştiği medresenin meşhur hocalarından ders okumuştur. Ayrıca Buhâra ve Semerkant başta olmak üzere çeşitli şehirlere gidip, devrin ileri gelen âlimleriyle görüşmüştür. Özellikle fıkıh sahasında devrinde otorite olmuştur. İbn Kemal İbn Mâze`yi "mesâilde müctehid" kabul etmiştir. Başta oğlu Sadrülislâm Tâhir b. Mahmûd olmak üzere birçok ilim adamı yetiştirmiş müftülük ve kâdılık yapmıştır.[18]

---

[14] İbn Mâze, Burhanuddin Ebu'l-Meâli Mahmud b. Sadru´ş-Şeria ibn Mâze el-Buhârî, **El-Muhîtu'l-Burhânî,** thk. Naim Eşref Nur Ahmed, Cilt: 1, İdaretü'l-Kur'an ve'l-ulumi'l-İslamiyye, Pakistan, 2004, s.81.

[15] Ömer Nasuhi Bilmen, ***Hukukı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu***, İstanbul, 1967, Cilt:1, s. 341.

16 Mustafa Uzunpostalcı, Burhâneddin el-buhari, ***TDVİA***, Cilt:6, ss. 435-437.

17 Uzunpostalcı, Burhâneddin el-buhari, ss. 435-437.

18 Uzunpostalcı, Burhâneddin el-buhari, ss. 435-437.

*"Buhâra'da[19] V-VII. (XI-XIII.) yüzyıllarda Sadr[20] ünvanıyla yaşamış olan İbn Mâze'nin ailesinin nesebinin, Hz. Ömer'e dayanmakta olduğu rivayet edilmektedir. "Burhanü'ddin" veya "Burhanü'l-mille ve' d-din" lakabı ile anıldıkları için Burhan ailesi (Burhanoğulları ) adıyla meşhur olmuşlardır."*[21]

İbn Mâze'nin ailesi de Hanefi fukahâsının en önde gelen temsilcilerinden olup, fakihler arasında oldukça seçkin bir yere sahiptir.

**Babası Said Taceddin**: (VI/XII. yüzyıl): Fıkıh ilmini babası (müellif ibn Mâze'nin dedesi) Burhaneddin el-Kebir el-Abdülaziz´den ve Şemsü'l-Eimme Bekir ibn Muhammed ez-Zerenceri'den **(**427-512/1036-1118) öğrenmiştir. İlmi silsileleri ise Şemsü'l Eimme Serahsi [483/1090(?)], el-Halvâni [452/1060(?)], Nesefi (424/1033), Muhammed ibn Fadl (301-381/913-991), Sübezmûnî (258-340/872-952) Ebi Hafs es-Sağir (264/878) ve babası yoluyla imam Muhammed'e ulaşmaktadır. İbn Maze, Hidâye sahibi Mahmud'un babası olup oğluna fıkıh hocalığı da yapmıştır.[22]

**Dedesi Abdülaziz bin Ömer bin Maze:** (VI/XII. yüzyıl): Ailenin ilk reisi "Sadr-i Kebir Nu`mân-i Sâni (İkinci Ebu Hanife), "Bahrü'l-ulum", "Burhanü'l-mille ve'd-din" unvan ve lakaplarıyla tanınan dedesi Abdülaziz bin Ömer bin Maze Burhanü'l Eimme ve Burhaneddin el-Kebir Ebu Muhammed'dir.[23] Burhaneddin de ilmini, Serahsi'den,[24] Serahsi de Halvâni'den aldı. Oğlu Sadru's Said Taceddin Ahmed ve Sadruşşehid Husameddin Ömer ve Zahiruddin el-Kebir Ali bin Abdilaziz el-Merginani ve diğerleri de Abdülaziz bin Ömer`den almışlardır.[25]

Dedesi "Abdülaziz b.Ömer büyük bir Hanefi fakihidir. Çağdaşlarından Zemahşeri[26] Abdülaziz b.Ömer hakkında bir methiye yazmıştır. Aynı şekilde büyük Hanefi fıkıh âlimi Nesefi (424/1033) de kendisini islâm hukukunda otorite kabul

19 Buhâra: mâverâunnehir´de tarihi bir sehir.
20 Ali Öngül, Burhan Ailesi, ***TDVİA***, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, ss. 430-432. (Sadr: Buhâra ve bütün Maveraunnehir`de Hanefi mezhebinin ileri gelenlerine denilir.) Öngül, Burhan Ailesi, ss. 430-432.
21 Öngül, Burhan Ailesi, ss. 430-432.
22 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, ss.81-82.
23 Öngül, Burhan Ailesi, ss. 430-432
24 Ahmet YILDIRIM "Türkistan Coğrafyasında Yetişen Ünlü Din Bilginleri" https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=368770 (29.02.2016)
25 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, ss.81-82.
26 Zemâhşeri hakkında bakınız: Mustafa Öztürk ve Mehmet Suat Mehmetoğlu, Zemâhşeri, TDVİA, Cilt: 44, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 235-238.

etmiştir. Abdülaziz b. ömer b. Maze muhtemelen XII. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiştir.[27]

**Amcası Sadrüşşehîd Hüsâmeddin İbn Mâze**: **(483-536/1090-1141)** **"**Sadruşşehid**"** lakabıyla tanınan Ömer bin Abdilaziz bin Ömer bin Maze Ebu Muhammed Hüsameddin'dir. İslam dinine ilmi alandaki hizmetleri sayısız talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla kalmamış olan Sadruşşşehid cihadı da bırakmamıştır. Birçok savaşa katıldıktan sonra Semerkant'da h. 536 m. 1141 yılında Sultan Sencer komutasında yapılan Katvan Savaşı'nda[28] bulunmuş ve şehit edilmiştir.[29]

Sülalece ilim ehli olan bu ailenin islâm dinine hizmeti oldukça fazladır. Buhâra ve çevresindeki yerleşim yerlerindeki fukahânın çoğu, ilim öğrenmeye ve istişare etmeye ailenin yanına gelmiştir. Ayrıca devlet adamları birçok mevzuda aileye danıştığı gözönüne alınırsa bu durumuyla aile, bir medrese ve şura meclisi görünümü vermektedir.[30]

Burhan ailesi, dini ve ilmi vazifelerinin yanında servet ve mülk sayesinde ekonomik açıdan da güçlü ve nüfuzlu bir aile olmuştur. Aile fertleri arasında savaşlara katılım oldukça fazladır. Hatta ailenin ilk reisi hariç olmak üzere diğer kişiler, kaynaklarda hep "şehid" unvanıyla anılmaktadır. Bu durum ailenin, Karahanlılar ve Karahıtaylılara karşı savaşarak şehit oldukları şeklinde yorumlanmaktadır.[31]

İlim, ictihad, fıkıh, takva, zühd, kitabet, cihad, ekonomi ve siyasette oldukça etkin olan aile, yaptığı hizmetlerle bereketli bir ömür sürmüş; Maveraunnehir'de büyük bir şana ve şerefe nail olmuştur.

### 1.2.2. İbn Mâzeńin İlmi Kişiliği

İbn Mâze'nin eserleri geniş bir yelpazede önümüze çıkmaktadır. Usûl, fürû, ibâdât, muâmelât ve ukūbât gibi fıkhın bütün konularına ilişkin eser vermiştir.

---

[27] Öngül, Burhan Ailesi, ss. 430-432

[28] Katvan savaşı hakkında bakınız: Yasemin Akyol, Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu Politikası, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sefer SOLMAZ), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, ss.73-74.

[29] Öngül, Burhan Ailesi, s. 431

30 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, ss.81-83.

31 Öngül, Burhan Ailesi, ss. 430-432.

Kefevî (ö.990/1582) İbni Mâze'yi ikinci tabakadaki fâdıl imamlardan Tahâvi (ö. 321/933), Kerhi (ö. 340/952), Halvânî (ö. 452/1060 [?]), Serahsî (ö.1090/h.483) safındaki fakihlerden ve mütaehhirûn büyükleri olan İmam Râzî (ö.606/1210), Kudurî (ö. 428/1037) ve Hidaye sahibi Burhâneddin el-Mergīnânî (ö. 593/1197) vb. daha yüksek mertebede saymıştır.[32]

## 1.3. İBN MÂZE´NİN ESERLERİ

El- Muhîtu'l Burhanî sahibi, tamamı fıkıh alanında olmak üzere eserler bırakmıştır. Bu eserlerin bazıları basılmış olup; birçoğu elyazması kütüphanelerde bulunmaktadır. Sayısız ilmi mevzuyu ihtiva eden bu yazma eserlerin, günümüz Hanefi fıkhı açısından sadece kütüphanelerde bulunması ve piyasaya sürülmemiş olması tarif edilemeyecek bir kayıptır. Bu eserler şunlardır:

1. El-Muhît: El-Muhîtu'l-kebir, el-Muhîtü'l-burhânî ve el -Muhîtü'l- burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mani olarak da bilinir. İmam Muhammed'in (ö.189/805) Hanefi mezhebinde Zahirü'r-rivaye diye bilinen altı kitabındaki meseleleri bir araya toplamış, bunlara Nadirü'r-rivaye ve Vakıât kitaplarında geçen meselelerle babasından öğrendiği tamamlayıcı bilgileri de eklemiştir. Eserin müellifinin Burhâneddin el-Kebir olduğunu zannedenler ve bu eseri Burhanülislam Radıyyüddin es–Serahsî 'nin (ö. 483/1090 [?]) el-Muhît'i ile karıştıranlar da olmuştur. Tarih araştırmaları açısından değerli bilgiler ihtiva eden eserde bulunan ve Karahanlı Hükümdarı İbrahim Tamgaç Han'a ait olan vakfiye Z.V.Togan (ö.1970) tarafından neşre hazırlanmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Yazım olarak çok eski olmakla birlikte matbu halde basımı yeni olan eserin matbu olarak nüshaları da mevcuttur.

2. Zahiratu'l-fetava: Ez-zahire ve ez-zahiratu'l-burhânîyye diye de bilinen eser, el Muhît´in özeti mahiyetinde olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası vardır.

3. Tetimmetü'l-fetava: Amcası Ömer b. Abdülaziz, muhtelif konulardaki çeşitli görüşleri ve fetvaları bir araya toplamış; fakat bunları bir düzene koyamadan

32 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, s.86.

şehid edilmiştir. Bunlar daha sonra Burhâneddin el-Buhârî tarafından düzenlenerek kitap haline getirilmiş ve esere her konuyla ilgili yeni meseleler ilave edilmiştir.

4. El-Veciz fi'l fetâvâ

5. Nisâbu´l- fukahâ

Kaynaklarda adları geçen diğer başlıca eserleri de şunlardır: "Şerhu 'l-Cami 'i's sağir, Şerhu'l-Cami 'i'l-kebir, Şerhu'z Ziyadât, el-Fetâvâ, el-Vakı'ât, et-Tecridü'l-burhânî, et-Tarikatü 'l-burhânîyye, el-Hanefiyye fi'l-fürû, Hassâf'ın (ö. 261/875) Edebü'l kâdı Şerhi.[33]

Bizim çalışmamız olan İbn Mâze'nin *el-Muhîtü'l-burhânî* kitabının mehâdır ve's-sicillât kısmında ise bu eserlerden İmam Muhammed´in (ö. 189/805) Camiu's-Sağir Şerhi, Hassâf'ın (ö. 261/875) Edebü'l-kâdı Şerhi ve Sadruşşehid'in (ö. 536/1141) Vakı'ât adlı eserleri yer almaktadır.

## 1.4. EL-MUHİTU'L-BURHANİ

El-Muhît, Hanefi fıkıh kitaplarının en önemlilerinden olan İmam Muhammed'in Zahiru'r-Rivayede'deki altı kitabının adıyla isimlendirilmiş; aynı metodla tasnif ve tedvin edilmiştir. Bunlar da: el-Camiu'l-Kebir, el-Camiu's-Sağir, es-Siyeru'l-Kebir, es-Siyeru's-Sağir, el-Mebsut ve ez-Ziyadât'tır. Bu içeriğiyle el-Muhît, oldukça zengin olup aslında fıkıh ansiklopedisi şeklinde isimlendirilmesi daha uygundur. Nevâdir, Fetâvâ, Vakıât ve müellifin, mütekaddimun kitaplarından aldığı kaideler ve Şer'i Nevazillerin çoğu, içinde muhteva ettiği kitaplara ilave edilebilir.[34]

33 Uzunpostalcı, Burhâneddin el-buhari, ss. 435-437.
34 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, s.90.

### 1.4.1. El-Muhît Ve Telif Sebebi

Fukahânın tarifinde eserimiz Muhît Kitab'ı, çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Dilindeki akıcılık, uslubundaki vecizlik ve bazı yerledeki nükteli anlatımı ile genel olarak altı kitaptan oluşmaktadır. Bunlar: El-Mebsût, el-Câmiu's-Sağir, el-Câmiu'l-Kebîr, es-Siyerü'l-kebîr, es-Siyeru's Sağir ve Ziyâdât'tır. Bu kitaplar, anlam ve açıklamalarıyla birlikte genel fıkhi meseleleri içermektedir. Aynı zamanda Nevâdir meseleleri, Fetâvâ, Vakıât, Nevâzil ve fevâid konularını da kapsar.

El-Muhîtu'l burhânî, her türlü övgüyü hak eden, mükemmel bir şekilde hazırlanmıştır. İbn Mâze, bu kitapta Ebu Hanife'den gelen şer'i ahkâm fıkhını toplamıştır. Müellifin, kitaptaki tertip ve düzenin eşsiz olması, üslubunun güçlü olması, kitaplardaki konu dağıtımı, kitapların bölümlere ayrılması ve bölümlerinin çeşitliliği bakımından şaheserdir. Zahiru'r Rivaye'deki altı kitap, Nevâdir, Vakıât, Fetâvâ Kitapları bölümlerini oluşturmaktadır.

Müellif, kitabının telif metodunu babasından istifade ettiği tamamlayıcı bilgiler ve dönemimin meşâyıhından hıfzettiği dekâik'leri (ilmi incelikler) Muhît'te birleştirerek ortaya koymuştur.

Ayrıca kitap ayrıntılı bir şekilde müellif tarafından tafsilatlandırılmış; konular guruplandırılmıştır. Yine "Muhît'' diye isimlendirilen kitapta meseleler, Mütekaddimun ve Mütaehhirüne itimat edilerek delâille[35] (delillerle) desteklenmiştir.[36]

### 1.4.2. Kitabın İsmi

*"Muhît, lugatta kuşatmak, himaye etmek, korumak, görüp gözetmek anlamındaki h-v-t kökünden türeyen ehata filinin ismi failidir. Kuşatan, bir işi bütün yönleriyle bilen, meneden ve helak eden manalarına gelmektedir."*[37]

Muhit´in tahkikini yapan Naim Eşref Nur Ahmed´e göre, İbn Mâze´nin Muhit´in önsözünde, kitapta el-Mebsût, el-Câmiu's-Sağir, el-Câmiu'l-Kebîr, es-

[35] Buradaki "delâil" kelimesiyle muhtemelen, Hüsâmeddän Ali b. Ahmed`in (ö.598-1201) "Hülâsât-üd-delâil fi tenkîh-il- mesâil" adlı Kudûrî şerhine gönderme yapılmaktadır.
36 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, s.90.
37 Fikret Karaman, Muhît, **Dini kavramlar sözlüğü,** Ankara, 2006 s: 461.

Siyerü'l-kebîr, es-Siyeru's Sağir ve Ziyâdât eserlerini; ayrıca Mesâilü'n-Nevâdir, Fetâvâ, Vakıât, Fevâid, Dekâik ve Delâil'i topladığından dolayı bu esere "Muhît'' ismini verdiğini açıklamaktadır. Ancak Keşfu'z Zünun'da kitabın isimleri ve türevleri zikredilirken bu kitabın ismi: "El-Muhîtu'l-burhânî fi'l fıkhı´n-Numani'' diye zikredilmiştir. Bazı kitaplarda ise sadece "el-Muhîtu'l burhânî'' diye zikredilmiştir. İbn Mâze, uzun süre düşünüp taşındıktan sonra eseri sadece "Muhît'' diye isimlendirdiğini açıklamaktadır. Fakat "Muhît'' isimli birçok eser bulunması sebebiyle, bu eser ile sonraki diğer meşhur eserleri ayırt edebilmek için "Burhâneddin'e ya da dedesinin lakabı olan: Burhâneddin es-Sadru'l-Kebir Ömer bin Abdilaziz'e nisbetle "El-Muhîtu'l burhânî'' ismi tercih edilmiştir.[38]

### 1.4.3. El-Muhîtu'l-Burhânî'nin Matbu Nüshaları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla el-Muhitu'l-Burhani'nin basılı nüshaları aşağıdaki gibidir:

1- El-Muhitü'l-burhani fî'l-fıkhi'n-Nu'mani. Burhanüddin (Burhanü'ş-şeria) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Buhari Merginani Burhaneddin Buhari, 616/1219; hakkakahu ve allaka aleyh: **Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi,** thk. Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkī. Beyrut: 2003/1424. 11 cilt.

2- İbn Mâze, Burhanuddin Ebu'l-Meâli Mahmud b. Ahmed el-Buhârî, el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'manî Fıkhu'l-İmam Ebu Hanife, **Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,** thk. Abdulkerim Sami el-Cundî, Beyrut, Lübnan, 1424/2004. 9 cilt.

3- Burhanuddin Ebu'l-Meâli Mahmud b. Sadru`ş-şeria b. Mâze el-Buhârî, el-Muhîtu'l-burhani li mesail Mebsut ve´l-Camıın ve´s-Siyeru ve´z-Ziyâdetü ve´n-Nevâdıru ve´l-Fetâva ve´l-Vakıâtu müdelliletü bi delail´il Mütakadimine rahımehullah, **İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslamiyye,** thk. Naim Eşref Nur Ahmed, Pakistan. 2004, 25 Cilt. İslam âleminde ilk tam nüsha olarak ifade edilmiştir.

38 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, s.91.

Biz bu çalışmamızda, 3. Sırada yer alan, Naim Eşref Nur Ahmed'in tahkikini esas aldık. Söz konusu mahzar ve siciller bu eserin 17. cildinde yer almaktadır. Her bir mahzar ve sicil başlığında, bu başlığın eserin neresinde yer aldığı dipnotta gösterilmiştir.

Naim Eşref Nur Ahmed'in tahkikte kullandığı nüshalarla ilgili verdiği bilgiler özetle aşağıdaki gibidir:

Yoğun ve etkili bir çalışma neticesinde Muhît`ten beş yazma nüshanın kopyasını elde etmiştir. Dördü tam, bir tanesi ise eksiktir. Bu kitabın tahkikinde bu beş nüsha da kullanılmıştır. Nüshaların gruplandırılması ise şu şekildedir:

1- Bağdat nüshası: Tahkikteki rumuzu el-Asl'dır.

Bağdat nüshası anlaşılması, yazımının güzelliği ve kıraâtının kolay olmasından dolayı 'asl' yapılmıştır. Bu nüsha, Bağdat'taki Genel Vakıflar Kütüphanesi'ndeki nüshanın aslıdır. Bu nüsha tamdır.

2-Mezahiru'l-Ulüm Nüshası: Tahkikte rumuzu '' ظ '' dır.

Bu nüshanın aslı, Hindistan'daki meşhur Mezahiru'l-Ulüm Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Bu, elimizdeki nüshalar arasında fıkhen doğruluk açısından baktığımızda en doğrusudur. Nüshayı yazan Muhammed bin Ali bin Hasan ibn Taceddin'dir.

3-Medine-i Münevvere'de kurulan 'Ârif kütüphanesi Nüshası: Tahkikte rumuzu " م ''dir.

Bu nüsha H. 1090 senesinde vefat eden merhum Muhammed Salih oğlu Hafız Cemal tarafından yazılmıştır. Bu, tahkikte itimat ettiğimiz nüshaların en eskisidir.

4-Faziletli Hân'a yazılan nüsha: Tahkikteki rumuzu ف'dir.

Elde edilen nüshaların ilkidir. Nüshanın aslı, Pakistan'ın başkenti İslamabat şehri yakınlarında Afganistan'ın Karahi Kasabasında Fâdılıyye Kütüphanesi'ndedir.

5-Binüveri Tâvun Nüshası: Tahkikdeki Rumuzu (ب) dir.

Bu nüsha, eksiktir. Başından sonuna kadar sadece Azat Kitabı hakkındaki cildi içermektedir. Bu nüshanın aslı, Karaçhi'deki İslam Tahkik ve Avukatlık Konseyi Kütüphanesi'ndedir.[39]

39 İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, ss. 143-147.

### 1.4.4. Muhît'in Yazımında Müellif Tarafından Takip Edilen Usül

Hanefi eserlerin çoğu, muteber metinlerden birinin şerhine bağlıdır. Onlar, konuların seçiminde metin sahibinin metoduna tabidirler. Örnek: Şemsüleimme es-Serahsî´nin (ö. 483/ 1090) el-Mebsût eseri, Hâkim eş-Şehîd´in (ö. 334/945) el-Kâfî kitabının şerhidir. Aladdin ebu Bekir el- Kâsânî´nin (ö. 587/1191) Bedâʾiʿu's-sanâʾiʿ fî tertîbi'ş-şerâʾiʿ, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandi'nin (ö. 539/ 1144) Tuhfetü'l-fuḳaha kitabının şerhidir. Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergānî el-Mergīnânî'nin (ö. 593/1197) el-Hidâye kitabı Bidâyetü'l-mübtedî kitabının şerhidir. Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî´nin (ö.683/1284) el-İḫtiyâr kitabı, el-Muḫtâr´ın şerhidir. İbnü'l-Hümâm´ın (ö. 861/1457) Fet̂hu'l-ḳadîr kitabı, Burhâneddin el-Mergīnânî'nin el-Hidâye´sinin şerhidir. Zeynüddin İbn Nüceym el-Hanefi´nin (ö. 970/1563) el-Bahru'r-Raik´i, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Kenzü'd-deḳā´iḳ'inin şerhidir. İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) Reddü'l-muĥtâr´ı, Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkī´nin (ö. 1088/1677) Dürrü´l muhtar´ının şerhidir.

Metin sahipleri, fıkhın bütün bablarının anlaşılmasıyla birlikte uzatma korkusundan dolayı alanlarını dar tutarlar. Muteber kitapların çoğundaki ihtisarlarda bu kurala uyulur. Muhit ise, müstakil olup herhangi bir metin ve kitabın şerhiyle kendini sınırlamaz. Konuların seçiminde ve tertibinde hürdür. Nadiren önemli fıkhi konuların işlendiği konularda bu kurala uyulmaz.

Müsannif, İmam Ebu Hanife`nin zamanından kendi zamanına kadar tedvin edilmiş bu kitaplarda Zâhiru´r- rivaye´nin tamamını, Nevâdir, Nevâzil, Vakıât ve Fetâvâ kitaplarını, Hakimüş Şehidin kitaplarını kuşattığı gibi kuşatmak ister: El-Kâfi, el- Münteka, şerhu´l-Kâfi, el-Mebsut li´s-Serahsi ve Fevâid, Dekâik ve Delâilden diğerleri…

Müsannif, metodunda Hanefi mezhebinin usul, fürû ve delailini (delillerini) yerleştirmiştir. Ancak fıkıh mezhepleri arasındaki karşılaştırmalı ihtilaflara ise girmemiştir.

Müellifin bu kitaptaki metodu, Hanefi fıkıh kitaplarının genel metodu gibidir. Kitaplar konulara göre ayrılır. Misal: Kitabu't-Taharet, Kitabus-Salat, Kitabu'z-Zekat…. Kitaplar bölümlere (kısım), bölümler de sınıflarına ayrılır.[40]

### 1.4.5. Muhîtte Zikredilen Kaynaklar Ve Kişiler

Serahsî, *el-Mebsût*,

Rüknü'I-İslâm Ebû'I-Fadl, *İşârât*,

İmam Muhammed eş-Şeybanî, *el-Câmi'u's-sağîr fi'l-fıkh, El-Camiu'l-Kebir*,

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kuduri, *Şerhu'l-Kudûrî li'z-Zâhidî,*

Ahmet b. Muhammed b. Ömer Ebu'l Abbas en-Nâtifi, *el-Ecnas*,

Hassaf, *Edebü'l-Kâdi,*

Saduruşşehid, *Vakıât,*

Ebu Cafer et-Tahâvî, *Şürût,*

Şeyhul İslam Hâher-zade, *Sarf*,

Kâdı Ahmed es-Semerkandi, *Şürût,*

Şemsü'l-İslam Mahmud el-Evzecendi, *Fetâva,*

Şeyhu'l-İmâm Necmüd-din en-Nesefî, *Fetâvâyi Nesefî*

Ve diğer müellifler; Kâdı el-İmam Ebu Zeyd el-Kebir, Kâdı el-İmam Mahmud b. Zeyd el-Lâmişi (ö. 534), Kâdı el-İmam Rüknü'l-İslam Ali b. Hüseyin Es-Suğdî (461/1068), Pezdevi ve Kerhi, Muhît'te geçen kişi ve kaynaklardır.[41]

[40] İbn Mâze, Muhit (Mukaddime), Cilt: 1, s. 104.

41 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime),(Mukaddime), Cilt:17, ss.106-139.

# İKİNCİ BÖLÜM
# GEÇERLİ SAYILAN MAHZAR VE SİCİL ÖRNEKLERİ

Kitapta mahzar ve sicil örneklerinin, müelllif tarafından geçerli sayılanlar ve sayılmayanlar şeklinde yapılan bir ayırımla iki kısımda ele alındığı görülmektedir. Geçerli sayılan mahzar başlıkları 63 adet, geçersiz sayılan mahzar başlıkları ise 65 adettir. Bu bölümde müellifin, bir mahzarda bulunması gereken şeyleri özel bir başlık altında açıkladıktan sonra, geçerli saydığı 63 adet mahzar ve sicil örneği sırasıyla ele alınacaktır.

## 2.1. MAHZARDA YAZILMASI GEREKLİ OLAN ŞEYLER[42]

Necmeddin en-Nesefi zikretti ki: "Dâvalar ve kayıtlardaki işaretler ve şahitlikte verilen ifadeler, kendilerine ihtiyaç duyulan en önemli hususlardır. Bunlarla ihtimallerin önüne geçilmiş olur. Dâvacı, iddia ettiği şeyle dâvalı aleyhine hak elde etmeye çalışır. Tanıklar da yapmış oldukları şehadetle dâvacı lehine bu hakkın gerçekleşmesine vesile olur. Ancak bu hak, ihtimallerle gerçekleşmez.

Sicillerin durumu da böyledir. Sicillerde de işaretlerin olması gerekir. Hatta âlimler şöyle söylemişlerdir: Dâva defterine yazıldığı zaman, o falan, mahkemede hazır oldu. Kendisiyle birlikte falanı hazır etti. Ve hakkında iddialarda bulundu. Uygun olan, dâvacıyı da dâvalıyı da kayıt defterine "şu dâvacı, şu dâvalı" diye yazmaktır. Böylece hazır ettiği kişi hakkında şüphe olmaz; başka biri hakkında iddiada bulunulmamış olunur. Çünkü bazı âlimler, böyle olmayınca dâvanın sıhhatine fetva vermezler.

Kayıt sırasında dâvacı ve dâvalı zikredildiğinde böyle zikredilmesi gerekir. Bu dâvacı ve bu dâvalı diye kaydedilir. Çünkü bazı meşâyihler bu şekilde zikredilmediğinde sıhhatine fetva vermezler.

Sicil defterleri de böyledir. Bu Muhammed lehine, bu Ahmet aleyhine hüküm verilmiştir, diye kaydedilirse dâvacı Muhammed için dâvalı Ahmet aleyhine hükmedilmiştir, diye yazması gerekir. Ve yine âlimler, şunu iddia ettiler: "Tanıkların

42 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt: 17, s. 111.

şehadet zikri esnasında mahzarda kaydedilirse ve dâvacılara işaret edilirse sıhhatine fetva verilmez. Çünkü uygun olan işaret, kendisine ihtiyaç duyulduğu zaman yerinde yapılan işarettir. Umulur ki tanıklar, işarete ihtiyaç duyulduğunda hem dâvalıyı hem de dâvacıyı işaret ederler. Bu da dâvacılara işaret olur; ancak uygun olmaz. Elbette ki ihtimalleri önlemek adına bunun en güzel şekilde açıklanması gerekir."

Âlimler, yine icâre senedinde kaydedilirse "Falan, falandan yeri, kiraya veren ve müste'cir arasında geçerli bir mukâvele yapıldıktan sonra bu yerdeki ağaçları ve meyveleri kiraladı. Bu senedin sıhhatine fetva verilmez. Yine bu yerdeki ağaçlar ve meyveler hakkındaki taraflar arasında sahih mukavale yapıldıktan sonra kaydedilirse yine böyledir. Senedin sıhhatine fetva verilmez. Ağaçların ücret karşılığı satılması için müste'cire izin verildi. Sonra da yer kiralandı. Buna göre yer hakkındaki icâre, doğru olmaz. Bu, taraflar arasındaki ağaçlar hakkında sahih bir anlaşma yapıldıktan sonraki yerin icârıdır. İlk surette yazıldığı gibidir. Ve taraflar arasında ağaçlar hususunda sahih bir anlaşma yapıldıktan sonradır. İki taraf anlaşmışlardır."

Şöyle yazılması gerekir: "Müste'cirdeki ağaçları ve meyveleri kiraya veren bu kişi, sattıktan sonra yer müste'cir tarafından kiralandı. İki taraf, mahzarda yazıldığı zaman ilgili olarak şöyle söylediler: "Dâvacı, tanıklarını hazır etti. Benden tanıkları dinlememi istedi. Tanıklar dâvanın muvafakati üzere şahitlik yaptılar." Ancak mahzarın sıhhatine fetva verilmez.

Şehadet lafızlarının zikredilmesi gerekir. Çünkü kâdı, dâva ve tanıklar arasında muvafakat olduğunu zannedebilir. Ancak, gerçekte bunlar arasında muvafakat olmayabilir. Âlimler: "Sicil defterine yazıldığı zaman tanıklar, yine sicilde dâvanın muvafakati üzerine şahitlik yapmazlarsa sicilin sıhhatine fetva verilmez." Kezâ, âlimler el-kâdı ile'l-kâdı Kitabı'nda şöyle demişlerdir: "Eğer sicildeki yazıda tanıkların şehâdeti, dâvaya uygun olmazsa bu yazının sıhhatine fetva verilmez." Bazı meşeyıha göre: "Kâdının yazısı ve sicili arasında ve dâva mahzarı arasında farklar vardır. Dâva mahzarının fesadına, yazının ve sicilin sıhhatine fetva vermişlerdir. Kâdının yazısı ancak zararlarından dolayı reddedilir." demişlerdir. Hâlelden dolayı kâdının yazısını reddedersek, beldesine müracaat etmek için yazı götüren kişi kâdının yazısına ihtiyaç duyar. Bunda apaçık bir zarar ve şüphe olmasından dolayı kabulü için engel vardır ve kesinlik de yoktur. Kâdı, her beldede dâva ve tanıklar arasında, muvafakat olduğunu zahiren bilir. Dâva kaydına gelince her beldenin ehli tarafından

kaydedilir. Ancak bu eksiklik sebebiyle kâdının yazısını reddedersek hata yapılmış olmaz. Kâdının sicili ise ancak hükümden sonra kaydedilir. Kâdı, hükmünü sıhhat üzere oluşturur. Ancak hüküm, muvafakat ile sıhhatli olur. Kâdının hükmüyle muvafakat gerçekleşir. Bu, mahzarın hilafınadır. Çünkü dâva ve şehadet arasında muvafakatın tespit edildiği şey, mahzarda yoktur. Elbette ki bunun açıklanması gerekir. Çünkü sicil, başka şehirlerde reddedilmiştir. Eğer bu eksiklik nedeniyle sicili reddedersek hata yapmış oluruz. Bu mahzar, daha önce açıkladıklarımızın bir benzeri değildir.

Mahzar ve sicil arasındaki farkın sıhhatine olan delil, (Ziyadât'ta) zikredilmiştir: "Vefat eden falan kimseye vâris olduğunu ve kendisinden başkasının vefat edene vâris olmadığını iddia eden kimse, dâvası üzerine delil getirir. Kâdı, veraset sebebinin açıklanmaması sebebiyle bu kimsenin vârisliğine hükmetmez. Eğer dâvacı, vâris olduğunu ve başkasının vefat edene vâris olmadığını iddia ederse; şu beldenin kâdısı, vârisliğine hükmeder. Bu kişinin, vefat eden falan kimseye vâris olduğuna ve başkasının vefat edene vâris olmadığına şu beldenin kâdısının hükmettiğine şahit olan tanıkları delil olarak getirmesiyle şu beldenin kâdısı vârisliğine hükmeder. Tanıklar şöyle dediler: "Kâdının, hangi sebebe dayanarak hüküm verdiğini biz bilemeyiz." İkinci kâdı, bu kişiyi vâris yapar. Bunun yolu söylediğimiz şeydir. Kâdı, şer´i muvafakat ve sıhhat üzere hükmünü vermiştir. İşte burada olan şey, verâset sebebinin oluşturulmak istenmesidir. Meselemizde bu vârislik sebeplerini öğrendikten sonra ancak hüküm ortaya konur.

Âlimler, yine sicilde dediler ki özet olarak kaydedilirse; şer'i hükümlerin ve hükmi olayların gerçekleştiği yönler, benim nezdimde sabit oldu ki işin, hangi sebeple olduğunun beyan edilmediği sicilin sıhhatine fetva verilmez. Âlimlerden bazıları ise, sıhhatine fetva verir. Dâva mahzarında ise şöyle kaydedilir: "Bu dâvacının dâvasının akabinde, tanıkların şahitliği kaydedilir; tâki dâvadan önce şahit oldukları zannına kapılınmasın." dediler. Yine bu dâvalının inkâr cevabı kaydedilir. Çünkü kararlaştırılmış kararda delil dinlenmez. Sadece sayılı mevzularda dinlenir. Hassaf Edebü'l-kâdı' da bunu zikretti. Bence bunların hepsinin olması şart değildir. Çünkü mahzarda öncelikle dâvacının dâvası kaydedilir. Sonra dâvalının inkâr yönündeki cevabı kaydedilir. Sonra da dâvacının tanıklarının şehadeti kaydedilir. Tanıkların bu şehadeti dâvadan sonra ve dâvalının inkârından sonra olur. Burada bir karışıklık

yoktur.

Şeyhu'l-İmâmü'z-Zâhid Fahru'l-İslâm Ali el-Pezdevî[43] (ö.493/1100) şöyle söylemiştir: "Dâvacının dâvasında şöyle söylemesi daha uygundur: "Bu dâva, benim hakkımdır." Sadece "Dâva ediyorum" cümlesi tek başına yeterli olmaz. Aynı şekilde dâvalının da cevap olarak: "Dâvacı, bana ait hak için 'benim mülküm' diyor" şeklinde söylemesi de yeterli gelmez. En uygunu şu şekilde söylenmesidir: "Mülk ve hak ikisi de benimdir." Bu şekilde cümle olumlu olmuş olur. Yine tanık tarafından: "İddia sahibi... benim." diyor." denmesi "yeterli olmaz. Ancak " Mülk dâvacınındır." Ya da " O mülk iddia olunanındır." denmelidir.

Alimlerimizden bazıları dâvacı tarafından: "Mülk ve hak ikisi de benimdir." denilmesi kâfidir." demişlerdir.

"Dâvalının:"Mülk ve hak bana aittir." söylemesi yeterlidir." demişlerdir.

Tanık tarafından: " Mülk, dâvacınındır; mülkün hakkı ona aittir." denmesi yeterlidir.

Eğer dâvacı: "Mülk ve hak bana aittir." diye söylerse derse; ittifakla bu lafız vb. yeterlidir.

## 2.2. MUTLAK BORÇ VE SİCİLİ[44]

Besmeleden sonra kayıt defterine şöyle kaydedilir: "Buhâra bölgesindeki mahkeme falan kâdıdan önce hazır oldu. Kâdının lakabı, ismi, nesebi, Buhâra'da hüküm vermekle görevli olduğu, şu senenin, şu ayının şu gününde falan tarafından taraflar arasındaki hükmünün ve imzasının geçerli olduğu zikredilir. Bundan sonra dâvacı ve dâvalı, isimleri ve nesepleriyle tanınıyorlarsa; isimleri ve nesepleri deftere yazılır: "Falan oğlu falan hazır oldu. Beraberinde de falan oğlu falanı hazır etti."

İsimleri ve nesepleriyle tanınmıyorlarsa; deftere "Erkek bir adam hazır oldu. O, falan oğlu falan diye isimlendirilir. Kendisiyle birlikte erkek olan bir adamı hazır etti. O, falan oğlu falan diye isimlendirililir. Dâvacı iddiasında, dâvalının kendisine sahih bir sebeple belli miktardaki Mekke miskâli vezinli, yeni, kırmızı, istifli Nisâburî

43 Pezdevi hakkında bakınız: Muhammed Aruci, Pezdevi, Ebu´l-yüsr, ***TDVİA***, Cilt:22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 266-267.
44 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.114.

dinarı, lazım ve hak bir borç olarak alıp, borçlandı." diye kaydedilir.

Dâvalı, ikrârı geçerli iken gönüllü olarak dâvacıdan bu mahzarda vasıflandırılmış, zikredilmiş bu dinarların tamamını aldığını ikrâr ederek onaylarsa; sahih ikrâr ve sahih sebeple hak ve lazım borcun dâvacıya verilmesi gerekir. Dâvacı da dâvalıyı borç hususunda tasdik eder. Dâvacı için zikredilen mezkûr borç dâvalı üzerine gerekli olur. Dâvalıdan cevap bekler ve kâdının meseleyi dâvalıya sormasını ister. Bundan sonra duruma bakılır: Eğer dâvalı, dâvacının iddialarını kabul ederse; iş bitmiştir. Artık dâvacının, mahkemeye delil sunmasına ihtiyaç kalmamıştır. Eğer dâvacının bu iddialarını dâvalı, inkâr ederse; bu durumda iddia sahibinin iddiasının doğruluğu için mahkemeye delil sunması gerekir.

Sonra kâdı tarafından şöyle kaydedilir: "Bu dâvacı, tanıklıklarını zikrettiği iki kişiyi hazır etti. Benden onları dinlememi istedi. Ben de kabul ettim. Onlar; isimleri, nesepleri, durumları, nerede ikamet ettiklerinin yazıldığı falan ve falan kişilerdir. Kâdının Farsça olarak şehadet lafzını sayfanın bir bölümüne yazılmasını emretmesi gerekir. Böylece mahkeme sahibi kâdının önündeki tanıkların beyanlarını okuyabilsin.

Şehadet lafzı şu surettedir. Tanık: "Dâvalının, ikrarının caiz olduğuna; gönüllü olarak kasten ikrarda bulunduğuna şahitlik yaparım : "Bu iddia sahibinin, bende Buhârî kırmızı altından yirmi dinar alacağı vardır" diye söylemiştir diyecek. Borcun yapıldığı yer ve zamanı, niteliğini, Mekke miskali ağırlığını belirtip dâvacının borç iddiasının gerçek olduğunu; önceden deftere kayıtlandığını hakkın vacip oluşunu beyan edecektir. Tanığın şâhitliği, dâva meclisinin karşısında başından sonuna kadar tanığa okunup ardından kâdı tanıklara dönerek: "Size okunan şehâdet sözlerinin hepsini işittiniz mi? Yapmış olduğunuz şâhitlik üzerine söyleyeceğiniz bir şey var mı?" diye soracak. Tanıkların; "İşittik ve bu şekilde şâhitlik yapıyoruz." demelerinin akabinde kâdı, tanıklara: "Başından sonuna dek okunulduğu şekilde şehâdette bulunurum ki dâvacının dâvalıda tarif edildiği gibi alacağı vardır, de" diye tek tek söylettirir. Ardından her bir tanık gösterilen yeri imzalar.

**Mutlak Borç İspatı Dâvasının Sicili**

Besmeleden sonra şöyle kaydedilir: Kâdı, "falan" deyince; adı, nesebi, kimliği ve Buhâra ve çevresinde hüküm vermekle görevli olduğunu; hükmünün, hükümdar tarafından geçerli olduğunu kaydeder. Allahu Tealadan sultana yardımcı olmasını; mülkünü daim etmesini istediğini zikreder.

Buhâra'daki mahkeme, şu tarihte (yıl, ay, gün) hazır oldu. Falan isminde bir adam, falan ismindeki bir adamı beraberinde hazır etti. Kâdı, dâvacıyı ve dâvalıyı tanıyor olsa bile; bunları yine de deftere: "Falan kişi, mahkemede hazır bulundu ve kendisiyle birlikte falan oğlu falanı da hazır etti. Dâvacı, iddiasında dâvalının kendisine sahih bir sebeple şu özellikteki dinarı, lazım ve bir borç olarak aldı." şeklinde kaydettirir.

Dâvalı, dâvacıdan dâva mahzarında borç olarak meblağı, cinsi, adedinin zikredildiği mezkûr bu malın tamamını aldığını gönüllü olarak ikrâr ederse; sahih ikrâr ve sahih sebeple bu hak ve lazım borç dâvacıya ödenir. Dâvacı da bu ikrârı tasdik eder. Dâvalının bu parayı kendisine ödemesini ister. Dâvacı, meseleyi dâvalıya sorar. Dâvalı Farsça olarak, "Benim bu dâvacıya hiç bir borcum yoktur." derse; bunun üzerine dâvacı, tanık olduklarını zikrettiği kişileri getirtir. Tanıklar, kendilerini tanıtırlar. Durumlarını ve nerede ikamet ettiklerini mahalle, sokak ve mescitlerine kadar zikrederler.

Tanıklar, dâvalının inkârı üzerine, dâvacının dâvasında şahitlik yapmaları istenince şehadette bulunurlar. Tanıklara Farsça olarak okunan şehadet, lafız ve mananın ittifak ettiği doğru bir şehadettir. Farsça tanıklara okunan bu sahih, doğru olan şehadet, kendilerine okunan şu nüshayla birleştirilmiştir. Şehadet lafzı, Farsça olarak mahzarda zikrettiklerimizin bir benzeri şekilde kaydedilir. Tanıkların ifadelerinin alımı tamamlandığı zaman şöyle kaydedilir: Tanıklar, yapmış oldukları şehadet ile taraflar hakkındaki olayların iç yüzünü ortaya koydular. Her biri ifadelerinin altına imzalarını attılar. Ben de tanıkların şehadetini dinledim. Arşivdeki dosyalar arasına bu dosyayı koydum.

Eğer tanıklar, adaletli ve adaletli olarak tanınmış kimseler ise; adil olarak bilindikleri için şehâdetleri kabul edilir. Adaletlerini kâdı, bilmiyorsa; nâhiyedeki

adalet ve tezkiye[45] başkanlığından tanıkları tezkiye ettirir. Tanıkların adaletli oldukları sabit olursa; bilginin icap ve kabulü için şehâdetleri kabul edilir. Bazıları adaletli olur; bazıları adaletli olmazsa tanıklardan 1. ile 2. nin künyesi kaydedilir. Bu şekilde durum anlaşılabilir. Bilginin icap ve kabulü için tanıkların şehadeti kabul edilir. Bu, aleyhine şahitlik yapılanın bu şahitliği yok sayması üzerinedir. Eğer üzerine şahitlik yapılan kişi, bu şahitliği yok saymazsa; kâdının sözü şöyle kaydedilir: "Tanıkların şehadetini dinledim ve ciltli sicil defterine kaydettirip arşive kaldırdım." Dâvalı, kendi aleyhine yapılmış olan şahitliği ta´n etmezse (yok saymazsa); artık tanıkların durumlarını öğrenmek için tezkiye etmeme gerek kalmadığı için durumlarını öğrenmek için mesai harcamadan zahirî adaletleri ile yetindim." Zahirî adalete göre hüküm vermeyi kabul eden dini önderleri ve müslüman âlimleri (Allah onlara rahmet etsin) dikkate alarak benzerlerinde kabul ettiğim şekilde tanıkların şehâdetini kabul ettim. Meşhudu aleyhe bu durumu bildirdim. Tarafımdan bu şekilde sübut bulmasıyla şehadete cevaz verdim. Eğer bu dâvaya def olursa; def etmesi için dâvalıya delil getirme imkânı tanıdım. Ancak kurtuluş için def getirilir. Dâvalının bundan aciz olduğu tarafımdan açığa çıktı."

Kâdı, lehine şahitlik yapılan dâvacı, bana aleyhine şahitlik yapılan dâvalı hasmı hakkında, tarafımdan sübut bulan hükmümü, hakkında sicilin yazımını ve yapılan şehadeti, bu konuda kendisine delil olabilmesi için sordu. Ben de dâvacıya cevap verdim. Bu meselede istihârede bulundum ve hata ve hâlel olmaması için en doğrusunu Allah'u Teâlâ'dan istedim. Hakkın isabeti tevsik edildi.

Dâvacının, dâvalı üzerine tanık hazır etmesi ve iddiaya konu olan mal da ikrârla olabilecektir. Dâvacı, borç tutarını, türünü, sıfat ve sayısını söyleyecektir. Sicil kaydında geçerli sebeple vücubiyetini ve gerekliliğini belirtecek dâvacıyı bu ikrârıyla ve açık bir ifâdeyle davalı da tasdikleyecektir. Eğer tanıklar, adaletli olarak biliniyorlarsa senettekileri doğruluk üzere aktaracaklardır. Tanıkların doğrulukları hususunda tereddüt edilirse tanıkların ifadelerinin doğruluğunu tespit edebilecek kişilere yazarak öğrenilecektir.

Tanıklardan bazıları adil; bazıları adil olmazsa adaletlerini tespit eden kişinin isimlerini bildirdiği tanıklar, dâvalıların huzurunda hazır bulunarak onları insanlara

45 Tezkiye hakkında bakınız: Tuncay Başoğlu, Tezkiye, ***TDVİA***, Cilt: 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, ss. 77-79.

duyuracaklar. Hüküm açısından beraatine karar verileni, hükümlerinin doğruluğunu, sıhhatli ve geçerli olan sebepleriyle birlikte üzerine hüküm verilen kişiye gerekli kılacaktır. Bu borcun tutarını, cinsini, sıfatını, sayısını ve lehine hüküm verilen kişiyi bildirip üzerine hüküm verileni bırakacaktır. Dâvalı borcun ödenmesini zamanında yapacaktır. Kâdı: "Bu, kendisi lehine hüküm verilen üzerine tescil edilsin ki mecliste buna şâhit olayım." şeklinde emir verecektir.

İlmen ve adaleten ehil değillerse bu emanete isyandır. Nüsha, sicilde kayıtlanır. Sicillere zarar verilmez. Siciller, birbirinden farklıdır. Yazılı hüküm, dosyaya eklenir. Tanığın şâhitliğinin akabinde kayıtlı olan bütün şeyler okunulur. Yine şâhitlik lafızlarının sonuna dek yazılmasının akabinde tüm şartlarla beraber sicille şâhitlik lafızlarının karşılaştırılması yapılır. Allah, her şey en iyi bilendir.

Kâdının, sicilin başına bilinen ismini, kimlik bilgilerini, soldaki alta tarih bilgilerini, emri doğrultusunda sicil yazısının yazıldığını, mahkemenin kendisinin nezaretinde yapıldığını, hükmü kendisinin verdiğini, hükmün, tanıkların şâhitliği dikkate alınarak verildiğini, sicil yazısının kaç satırdan oluştuğunu, evvelki sicil yazısının falan kâdı tarafından adı kayıtlı falan ile falana kayıtlandığını, evvelki sicil yazısında da bu dâvadanın bahsi geçtiğini ve orada tanıkların şâhitliğinin yazıldığını, dâvacı, dâvalı ve tanıkların köyde, falan kâdının meclisine, geldiklerini, tanık ifadelerinin tamamının evvelki dâva nüshasında yer aldığının yazdırılması isabetli olup, her şey tamamlanınca kâdı tanıkların şâhitliklerini dinleyerek sicile geçirtir. Detayını yukarıda açıkladığımız şekilde tanıkların tezkiyelerini gözden geçirir. Sonra tanıkların şehâdetlerini tespit ettikten sonra dâvayı ve tanıkların şehâdetini, nahiyedeki fetva işlerine bakan imamlara arz edip imamlardan dâvanın geçerliliği ve câizliğine yönelik fetvâ alarak, aleyhinde şâhitlikte bulunulan kişiyi imamlara haber verir. Dâvalının tanıkların yüzüne ne dediğini kaydeder. Ardından dâva dosyasının iade edilmesini talep eder. Her şey tamamlanıp dâva dosyası kendisine iade edilince kâdı Allah´u Teâlâ'ya istihârede bulunarak Allah´tan dâvanın selâmetle hatasız ve hâlelsiz bir şekilde olmasını temenni eder.

Bunların akabinde kâdı, lehinde hüküm verilene; "Dâvalı üzerine bu sicildeki borcun ikrârı, tutarı, cinsi, sıfatı, sayısı, borcun geçerli sebeple vücubiyetinin hak ve gerekliliği lehinde şâhitlik yapıldığını ifade edip ikrârın, dâvalıların yanında yapılarak hükmün geçerliliğini; zikri geçen malın tutarını, cinsini, sıfatını, aradan ne kadar sene,

ay, gün geçtiğini; tanıkların şâhitlik ifadelerinin hangi kimselerin yanında kayıtlandığını; kimlik bilgilerini, dâvanın sayısını, doğruluğunu, hasımların huzurda bulunduklarını; falan oğlu falanın şehâdetinin cevazını; şu kadar borcun doğruluğunu, sübûtunu ve kendisine şehâdet edilen için dâvalının, şartların tamam olmasından dolayı ikrâr olunan borcunu ödemesini; hak ve delil sahibine borcunu ödemesini; borcun zamanında ödenmesi için dâvalının sorumlu tutulduğunu; mahkûmu leh hakkında delil olması için meselenin sicile kaydettirilmesini emrettiğini; meclis huzurunda buna şahit olunduğunu ve şu günde olduğunu bildirir.

## 2.3. BORÇ DÂVASI İÇİN DEF´İN ORTAYA ÇIKMASI VE SİCİLİ[46]

Hüküm vermekle görevlendirilmiş olan Buhâra'nın falan kâdısı tarafından, Buhâra Şehri'ndeki mahkemede şu günde dâvacı bir adam, borç veya alacak belirlendikten sonra kendisi ile beraber dâva etmek üzere kimliğini söylediği bir adamı getirdi. Önce, dâvacı hazır ettiği adamda, geçerli sebeple vacip ve lâzım bir hak olarak cinsini, sıfatını, adedini söylediği 20 dinarının olduğunu sahih ikrar ile söyledi. "Dinarlarının kendisine ödenmesini" talep etti. Hazır edilen adam, 20 dinarı kabul etmemesi üzerine dâvacı mahkemeye delillerini sundu. Hazır ettiği kişi, dinarları aldığını; fakat geri verdiğini söyleyerek bu dâvanın reddedilmesi istedi.

Bundan sonra, mesele kâdıya soruldu. Kâdı, Farsça şöyle dedi: "Bu dâva, geçersiz değildir. Ben dâvayı iptal etmiyorum; zira dâvacı, falan falan tanıklarını dinlemem için hazır etti. Bu isteğe uydum. Bu, onayladım manasındadır. Sonra tanıkların isimlerini, kimliklerini, mahallelerini, meskenlerini, musallalarını söyledi. Bu tanıklar, dâvalının dâvayı kabul etmemesinden sonra şehâdetlerinde lafız ve manaya uygun olarak şu şekilde şehâdette bulundular. Nüshanın aynısında vardır.

Tanık: "Bu adam, ikrârda bulundu." deyince kâdı, dâvalıya: "Ne diyorsun?" der: Dâvalı: İkrârı geçerlidir. Falandan kasten, gönüllü olarak söylenileni elde ettim" demesi üzerine kâdı dâvacıyı göstererek: "Ne diyorsun?" der. Dâvacı: "Bu kişiden yirmi dinar altın alacaklıyım." deyince kâdı, karşısındakine işaret ederek "Ne diyorsun?" diye sorar. Dâvalı: "Falan ile göndermesi ve alınması geçerlidir." diye

46 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.120.

cevap verince kâdı dâvacıya: “Ne diyorsun?” diye sorar. Dâvacı : “Bu dinarlar geçerlidir ve dâvalıya verilmiştir.” der; kâdı dâvalıya işaret edip: “Ne diyorsun?” der. Dâvalı: “ Dâvacı, doğruyu söyledi.” deyince kâdı dâvalıyı gösterek, dâvalı: “Bu ikrâr onun yüzüne karşı söylenmiştir.” diye cevap verir. Eğer teslimin yapıldığını belirler; tanıklar da buna şahitlik yaparlarsa; ikrarın olduğu tesbit edilirse; dâvalının nitelenen 20 dinarı ödemek üzere alıp hepsini iade ettiği bilinir. Eğer alacaklı dâvacı, “dinarları ibrâyla verdiğini” söyleyip iddiada bulunursa; dâvada dâvacının iddiası kaydedilir.

Dâvacı, dâvalıyı ibrâ dâvasının öncesinde hazır etmişse ibrâ geçerlidir. Dâvacı hakkında “dâvasının ve husumetinin olmadığını ikrâr” anlamına gelir. Bundan dolayı malın azı ya da çoğu herhangi bir sebebe binaen vacip olmaz. Burdaki ibra etme, ikrarla tasdiklenir.

Dâvanın bütününden vazgeçildiği ikrar olunursa dâva etme yasaklanır ve dâvalaşma terk edilir. Kâdı, meseleyi böylece sorar; dâvacı cevaben: “Bu dâvam, geçersiz olmadı.” der. Bunun üzerine dâvacı bir kişi getirir. Bu kişi tarafından “Dâvanın, teslim alma neticesinde sonlandırıldığı” zikredilirse; teslimin yapıldığı ve ibrâ ile burada vazgeçildiği açıklanır.

**Borç Dâvasını Müdafaa İçin Başka Bir Dâva Açma Sicili**

Kâdı: “Dâvalı ve dâvacı mahkemede hazır bulunsunlar. Mahzarda yazılmış olan dâva baştan sona kadar yeniden görülecek.” der. Borç veren dâvacının tanıklarının ifadelerinin yazılması tamamlanıp şehâdetleri dinlenince kâdının sözü şöyle kaydedilir: “Tanıkların şehadetlerini dinledim ve ciltli sicil defterine kaydettirip arşive kaldırdım.” Üzerine şahitlik yapılan şey, tarafımdan sabit oldu. Tarafımdan sübut bulan hükmü, def eden dâvalıya bildirdim. Bu dâvaya def olursa; def etmesi için dâvalıya delil getirme imkânı tanıdım. Kurtuluş için def getirilir. Ancak dâvalının bundan aciz olduğu tarafımdan açığa çıktı.” Kâdı, lehine şahitlik yapılan dâvacı bana aleyhine şahitlik yapılan dâvalı hasmı hakkında, tarafımdan sübut bulan hükmümü ve hakkındaki sicilin yazımını ve üzerine yapılan şehadeti kendisine delil olabilmesi için sordu. Ben de dâvacıya cevap verdim. Bu def meselesinde, defde bulunan dâvalının yüzüne karşı Buhâra’daki kâdı meclisinde bulunan belirli tanıkların şehadetiyle bu def hakkında sıhhat, nefaz şartlarına haiz olarak geçerli olan ve kesinleşen kararın,

topluluk içindeki iki hasma işaret edilerek karşımda hazır olmalarıyla bu def´in sübutu meselesinde dâvacı lehine hükmümü verdim. Mahkûmu aleyhe taarruzu bırakması, mahkûmu lehe bu sicilde mezkûr malı ödemesi ve hak sahibine zamanında ödeme yapması hususunda sorumlu tuttum. Mahkûmu lehe delil olması için bu sicilin yazılmasını emrettim ve mahkememde hazır olan kişileri hükmüme şahit tuttum. Bu, şu senenin şu ayının şu günündedir.

Eğer borç dâvasının def´i sultan aracılığıyla ikrâh dâvasıyla gerçekleşirse dâvalılara dâvanın kaldırılma ile defedilmesi kaydedilir ve bu işlemin sultanın tasarrufuyla yapıldığı bildirilir. Geçerli bir ikrâhla yapıldığı kaydedilir. Böylece dâva iptal edilerek dâvadan uzaklaştırılır.

Mala karşılık sulhun yapılmasıyla ödünç olarak verilen borcun dâvası kaldırılmışsa; yine "Dâvanın sulhtan dolayı kaldırıldığı" yazılır. Sulhtan kaynaklı ücretin tam bir şekilde alındığı söylenilir.

Dâvanın bu örneğe benzer birçok kaldırılma yöntemi mevcuttur. Bir sebebe binaen kaldırılan borcun dâva sebebi dâva hakkındaki dosyaya kaydedilir. Gasp nedeniyle dâva kaldırılıyorsa; "vücubiyeti gerekli hak şundan dolayı gerçekleşmiştir." şeklinde kaydedilir. "Dinarlar gasbedilerek alınmıştır." diye söylenilir. Söylenilen tutar ve nitelikte olduğu zaman bu şekilde olur.

Eğer dâva, satın alma ve satmadan dolayı kaldırıldığı zaman öylece kaydedilir. "Satılan malın ücretini borcuna saymıştır." şeklinde kaydedilir. İcâreden dolayı olduğunda "vacip ve lazım borç, icâre bedeli karşılığında dâva kaldırılmıştır." şeklinde kaydedilir. Kefâlet ya da havâle nedeniyle olduğunda "falan adam borca kefil olmuştur. Vakti geldiğinde borcu ödeyecektir." diyerek yazacaktır. Havâlede borcunu falana havale etmiş ve kendisine havale olunan kişi, bizatihi borç olarak kabullenmiştir." diye yazılacaktır.

Borç dâvasının senedi olursa şöyle kaydedilir: Dâvacı, senette bulunan şeylerin tümüyle dâvalı üzerine ikrârı iddia etti. Dâvalı, ikrârı reddetti. Bu nüsha: bismillehirrahmenirrahım. Başından sonuna kadar ikrar senedi feshedilecektir. Sonra şöyle kaydedilir: Dâvacı, dâvalı üzerine senette bulunan mezkûr mal hakkında içerdiği şeylerin tümüyle iddia etti. Dâvalının bunun tamamını ikrâr etmesi ve dâvacının da tarihiyle birlikte sözlü olarak ikrârında dâvalıyı tasdik etmesi üzerine, dâvacı için lazım, hak bir borç olur. Dâvalının bu malı dâvacıya ödemesi gerekir. Bu, dâvalıdan

talep edilir.

Havâle ya da kefâletin senedi olursa şöyle kaydedilir: Tazminat senedi ya da kefâlet yahut da geri iade senedinin içerdiği şeylerin tümüyle dâvalı üzerine iddia olundu. Şu nüsha: Yazı, havale ve kefâleti fesheder. Sonra şöyle yazılır: Başından sonuna kadar senette telaffuz edilen şeyler üzerine kefâlet, kabul, ikrâr ve tasdikten dolayı nüshası bu mahzarda oluşturulmuş olan senedin içerdiklerinin tümüyle iddia olundu.

## 2.4. VEFAT EDEN BİR KİŞİNİN BORÇLARININ ORTAYA ÇIKMASI, SİCİLİ VE BU DÂVANIN DEF´İ

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, dâvalının babasına geçerli sebeple hak ve lazım borç verdiği için vasıfları ve tutarı belli olan dinar alacağı olduğu iddiasında bulunur. Dâvalının babası, hayatta, sıhhatli, ikrârı geçerli ve her alanda tasarrufu nâfiz iken söylenilen dinarları geçerli bir sebeple hak ve lazım bir borç olarak bizzat aldığını gönüllü olarak ikrâr etmiştir. Eğer sebep yazılırsa sahih ikrâr daha kapsamlı olur. Dâvacı da dâvalının babasını şu tarihte diye tasdik etmiştir. Sonra bu dâvalının babası, dâvacıya borcu ödeyemeden vefat etmiştir. Şu kadar borç dâvacı için terekesinde borç olarak kalmıştır. Vefat eden kişi, kendi neslinden bir oğlunu mirasçı olarak bırakmıştır. O, bu dâvalı kişidir. Dâvalının elinde bulununan mezkûr bu malın cinsinden 100 tane ve fazlası tereke olarak elinde bulunmaktadır. Dâvalı bunu bilmektedir. Dâvalının, dâvacıya vefat eden babasının terekesindeki elinde bulunan mezkûr bu maldan mezkûr bu borcu ödemesi gerekir. Bu, dâvalıdan talep edilir. Mesele dâvalıya sorulur. Dâvaya uygun olan şehadet lafzıyla mahzar tamamlanır.

### Ölüde Bulunan Alacakla İlgili Dâvanın Sicili

Kâdı, dâvacı ve dâvalı hazır olsun. Dâva aynı şekilde yeniden görülecektir. Tanıkların isimleri ve şehadet lafızları ve tanıkların adaletini zikreder. O, tanıkların şehadetini islam adaletinin zahirine göre ya da adil olmalarına göre ya da müzekki tarafından adaletlerin sübut bulmasıyla kabul etmiştir. Kâdı: “Vefat eden kişinin, bizzat kendisinin hayatta, sıhhatli halinde ve ikrârı geçerli iken ikrârda bulunan vefat

eden kişinin ikrârının sübut bulmasıyla mezkûr borç olan bu malın dâvacının olduğuna hükmettim. Dâvacı, vefat edeni mezkûr şu tarihte diye tasdik etmiştir. Mezkûr maldan herhangi birşey ödemeden babanın vefat etmesiyle dâvalının elinde, ödemesi için mezkûr bu borcun misli ve fazlası vardır.

Dâvalıların karşımda hazır olmalarıyla belirli olan tanıkların şehadeti ve tanıkların şehadeti neticesinde bunların tamamının sübut bulmasıyla mahkememde alınan sıhhat ve nefaz şartlarını toplamış, nafiz olan kararın Buhâra bölgesindeki insanlara duyrulmasına hükmettim. Mahkûmu aleyhi mezkûr bu borcu vefat eden babanın terekesinden dâvacıya vermesiyle sorumlu tuttum. Böylece sicil tamamlanır.

### Ölen Kişideki Alacakla Alakalı Dâvâ Def İspatı

Hazır oldu. Ve hazır etti. Dâvacı (önceki dâvalı) dâvalının (önceki dâvacı) babası üzerine olan dâvasının def'inde iddia etti: Dâva kaldırılmıştır; çünkü nitelenen borcu, dâvacının babası ödedi. Bu dâva, tamamen yeniden başlar. Bu durumda dâvalının (önceki dâvacı) dâvası iptal edilmiştir. Çünkü o, dâvacının vefat eden babasından mahzarda ismi künyesiyle bahsedilerek sağlığında söylediği dinarları sahih bir şekilde teslim almıştır. Yine dâvalı, sağlıklı ve aklı başındayken vefat eden babadan bu dinarları sahih bir alışla aldığını ikrâr etmiştir. Bu vefat eden kişi üzerine, hiçbir şekilde ve hiçbir sebeple dâvasının olmadığını sahih, caiz olarak ikrâr etmiştir. Vefat eden bu kişi de, sözlü olarak tasdik etmiştir. Dâvalının, vasıflandığı üzere iş bittikten sonra, önceki dâvacının nitelenen dâvası kalkmış olur. Mahzar tamamlanır.

### Ölüde Bulunan Alacak Dâvasının Def'inin İspatı Hakkındaki Dâvanın Sicili

Bu def dâvasında, vefat eden kişi bütün dâvalardan ve başka sebeplerden dolayı ibrâ edilmiştir. Bundan önce zikri geçmiştir. Bu, bundan önceki def sicillerinde yazıldığı gibi kayda geçirilir. Besmeleden sonra mezkûr bu başlığa yazılır. Bundan önceki yazdıklarımızın bir benzeri olarak mahzar nüshasından def yazılır. Kâdının hükmettim sözünün ardından istihareden sonra yazılır. Dâvalıların karşımda hazır olmalarıyla ve belirli olan tanıkların şahadetiyle dâvalı üzerine dâvacı için def'in sübut

bulduğuna hükmettim. Bundan önceki açıkladıklarımızın bir benzeri olarak sicil tamamlanır.

## 2.5. KİŞİYE AİT SINIRLARI BELLİ OLAN MÜLKÜN MÜLKİYETİNİN İSBATI VE SİCİLİ[47]

Hazır oldu ve hazır etti. "Dâvacı, dâvalı hakkında dâvalının tüm arazilerinin mal varlığının belli olduğunu; bölgedeki, nahiyedeki ve köydeki arazilerinin şu kadar olduğunu, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü hudutunun tamamını ve sınır komşularını da sayarak arazilerdeki hakların, irtifak haklarının kendisine ait olduğunu iddia etti."

Eğer dâva ev hakkında olursa; evin bütün müştemilâtı yazılır. O, şu bölgede, şu mahallede şu sokaktadır. Hudutlarının birincisi, ikincisi, üçüncü ve dördüncüsü, hudutlarının tamamı şudur. Evin hakları dâvacının mülkünde olan ev, dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır. Dâvalı bu durumu bilmektedir. Dâvalının elindeki bu arazileri ya da evi bırakıp dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvalıdan bu talep edilir. Mesele dâvalıya sorulur. Dâvalı Farsça olarak cevap verir: "İddia edilen yerler ve evler, benim mülküm ve hakkımdır. Bunu dâvacıya teslim etmem mümkün değildir." dediği zaman dâvacı iddia ettiği şeyin doğruluğu için tanıklar hazır ederek tanıkların dinlenmesini talep eder. Kâdı, dâvacının talebine olumlu cevap verir. Tanıkların kimler olduğu ve hangi mahallede ikamet ettikleri tam bir şekilde kaydedilir. Dâvacının iddia ettiği şeyi dâvalının reddetmesinden sonra tanıklar şahitlikte bulunurlar. Tanıkların ifadeleri lafzen ve manen birbirlerine uyum sağladığında verilen ifadeler kendilerine söylenir. Tanıklar, şahitlik ifadelerinde: "Adı geçen hudutlar ve bu hudutlar içindekiler dâvacıya aittir." derler. Mülkün yerini işaret ederler. "Söze konu olan mülk mülkiyetinin, dâvacıya ait olduğunu" belirtirler. Dâvacıya gösterirler. Dâvalıya da "haksız olduğundan dolayı dâvacıya hakkını vermesi gerektiğini." açıklarlar. Mahzar tamamlanır.

47 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.126.

**Bu Dâvanın Sicili:**

Kâdı, bu dâvayı şöyle sicil ettirir: "Falan bölgedeki mahkememde falan, falan ile birlikte hazır olsun. Dâva baştan sonuna kadar yeniden yazılacak. Dâvacı, dâvasında şu hududtaki, şu mevkideki yerlerin ya da şu mevkideki evin haklarıyla birlikte bütün hudutlarının kendi mülkü olduğunu; haksız olarak dâvalının elinde bulunduğunu; dâvalının, dâva mahzarında sınırlandırılmış olan o yerlerden elini çekmesinin gerektiğini; dâva mahzarına işaret ederek dâvacının, dâvalıdan iddia edilen yerleri teslim etmesinin istemesi üzerine, durum dâvalıya soruldu. Dâvalı Farsça: Dâvacının iddia ettiği yerler, benim malımdır. dâvacıya iade etmem." dedi. Kâdı: "Bunun üzerine dâvacı, kimlikleri önceden belirlenmiş olan tanıkları huzuruma getirerek benden dinlenilmelerini talep etti. Onlar falan, falan ve falan kişilerdir. Bundan önce açıkladığımız gibi hükmün konusu yazılır. Tanıklar dinlendikten sonra dâvacının haklı olduğu anlaşıldı. Talep edilen yerler, o evlerin irtifak haklarının ve hukukunun tamamen dâvacıya âit olduğuna; adalet ve tezkiye başkanlığından haklarında araştırma yapılan tanıkların, tezkiye edilmiş adil Müslüman olduklarına; söz ve mana uygunluğuna; nahiyedeki fetva makamında görevli din âlimlerinin fetvâlarına göre şâhitliklerinin caiz olduğuna; Buhâra'daki mahkemede tüm şartlarının yerine getirilmesiyle hükmün sıhhat geçerli olduğuna; dâvalı ile dâvacının karşılarında okunup dâvalının, el uzattığı yerlerden elini çekip buraları hemen dâvacıya teslim ederek şer'i şerifin emrine uymasına" hüküm verip evvelki açıklamamız üzere sicil tamamlandı." der.

**Sınırları Belli Olan Kişiye Ait Mülkün Mülkiyet Dâvasının Def Mahzarı**

Önceki dâvada dâvalı, dâvacıdan mülkü satın aldığını iddia ederse; şöyle kaydedilir: "Hazır oldu ve hazır etti. Def dâvasında dâvacı, dâvalı üzerine iddia etti. Dâvalı, dâvacı üzerine önceden iddiada bulunmuştu. Dâvacının dâvası tamamen yazılır. Sonra şöyle kaydedilir: Belirtilen mülkiyet dâvasında, dâvalı mülkün mülkiyetine sahip ve her alanda tasarrufu geçerli iken tapulu evi hudutları ve irtifak haklarıyla birlikte dâvacıya miktarı belli olan dinara geçerli bir akitle satmışsa; dâvacı da söz konusu mülkü geçerli bir satış akdi ile almışsa ve mülkte her yönüyle geçerli tasarrufa sahip olarak, o yerleri teslim almışsa; bununla beraber dâvacı, dâvalının da

ikrârını ekleyerek“ sözünün yürürülükte ve tüm yönleriyle câiz olduğunu, bunun bilerek ifade edildiğini, nitelenen alma satma işlemini kendilerinin yaptığını, sınırları belirli yerlerde ücret karşılığında hak elde ettiğini ve dâvalının mülkte payının geçersiz kılındığını” zikreder. Ya da “ nitelenenmiş olan ikrârla birlikte payının geçersizliğini” zikrederse dâvalının payı geçersizdir. Böylece, dâvalı bu yerden ilgisini keser. Mahzar tamamlanır.

Eğer dâvacı, “İcârladığını” zikreder ya da benzer bir durumla “davanın ortadan kalkmasını” şu şekilde talep ederse: Hudutu nitelenmiş evi kiralar. Karşısındaki kişi de “evi satın aldığı” iddiasında bulunur: “Şu kadar ücret karşılığında satın aldığını” zikreder. Dâvalı, kiralama ya da satış yoluyla alma işleminden vazgeçerse bu yerin satışı ya da kiralanması “ bu evin dâvacıya ait mülk olması” ikrar anlamına gelir. Buradaki ikrârla birlikte dâva haksızdır, bâtıldır. Mahzar tamamlanır.

**Sınırları Belli Olan Kişiye Ait Mülkün Mülkiyet Dâvasının Def Sicili**

Sicil defterinin başına, def eden kişinin dâvası, açıkladığımız gibi tamamen kaydedilir. Sonra nitelenen yerin dâvasının kaldırıldığı kaydedilir. Dâvacının lehinde, dâvalı aleyhinde olmak üzere müslim tanıkların şâhitlik ifadeleri davâlıların karşısında Buhara'daki mahkemede baştan sona kaydedilir. Tescil tamamlanır.

Eğer dâvacı, o yerin alım-satım yoluyla diğer kişiden alınmasıyla dâvanın kaldırılmasını talep ederse dâvacının iddia ettiği husus def dâvası şeklinde kaydedilir. Dâvada, satın alma sebebiyle, mülkiyeti dâvacıya karar kılınır. Dâva kalkar.

Dâvanın sicili, önceki bahsettiklerimizin benzeri olup tamamını yazmakla olur.

Kâdı, bunu daha sonra şu şekilde kaydettirir: “Bu dâvada dâvacıyı, dâvalıya karşı Müslüman ve adil tanıkların şehâdetleriyle dâvacı ve dâvalının yanında okunarak dâvacının lehinde, dâvalının aleyhinde hükmettim. Bu hüküm, insanların huzurunda Buhâra'daki mecliste verilmiştir.” Sicil tamamlanır.

Eğer bu dâvada dâvacı, bu şartlar neticesinde sınırları belli olan yerin def´ini diğerinden isteseydi; kâdı, dâvacının iddia ettiği ile dâvalının dâvasını öylece kaydederdi. “O hudutlu yerlerin mülkiyetini, falan oğlu falan, falan oğlu falandan dâva

öncesinde satın almıştır. Dâva sureti, önceden olduğu gibi dâvanın sonuna dek tescillenmiştir." diye söylerdi.

## 2.6. VEFAT EDEN BABANIN GERİDE BIRAKTIĞI EV HAKKINDAKİ DÂVA SİCİLİ VE BU DÂVA SİCİLİNE YAPILAN DEF[48]

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, dâvalı üzerine iddia etti ki yeri, konumu ve komşuları şu olan evin hudutu, hukuku ve irtifak haklarıyla birlikte falan oğlu falan babasının mülkündedir. Hakkı olarak elinde bulundurmaktadır. Ölünceye kadar da babasının tasarrufu altındadır. Babanın vefatından sonra tek vârisi olarak bu ev neslinden oğluna kalmıştır. O, bu dâvacıdır. Dâvacıdan başka varis de yoktur. Hudutu, mevkisi olan bu yapılı ev, ismi, nesebi mezkûr babadan miras olarak dâvacıya kalmıştır. Bugün mezkûr sebepten dolayı hudutlarıyla birlikte açıklanan bu ev dâvacının mülküdür. Ancak bu ev, haksız olarak dâvalının elinde bulunmaktadır. Dâvalı bu durumu bilmektedir. Dâvalının, hudutları açıklanan bu evden vazgeçerek, evi dâvacıya teslim etmesi gerekir. Bu, dâvalıdan talep edildi. Mesele dâvalıya soruldu. Dâvalı bunu kabul etmedi. Dâvacı, bu dâvaya uygun tanıklıklarını zikrettiği kişileri hazır etti. Tanıklara duydukları soruldu. Tanıklar, lafız ve manaya uygun düşecek şekilde doğru şehadet ile bu dâvacının akabinde, kendilerine okunan nüsha üzerinden şehadette bulundular. Dâvalı, tanıkların iddialarını kabul etmedi. Bu, Farsça şu nüshayla birleştirlmiştir. Dâvacı: "şâhitlik yaparım ki mekanı ve hudutlarının zikredildiği evdeki haklar, ölünceye kadar tasarrufunda olarak falan babama aittir. O, geride mirasçılarından oğlu olarak beni bırakıp öldü. Ancak bu kişi (dâvalıyı göstererek), babamın mirasçıcı değildir. Oğlu olmam hasebiyle miras yönünden bu evdeki hak bana aittir." diyerek "dâvalının, bu evi haklı olmayarak elinde tuttuğunu" belirtir. Mahzar tamamlanır.

48 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.12.

**Babadan Mîras Kalan Ev Dâvasının Sicili**

Kâdı, bu dâvayı şöyle tescil ettirir: "Dâvanın şekli baştan sona kadar, tanıkların isimleri ve şehâdetleri ile kaydedildi."

Tanıklar, adâletleriyle tanınan ve adaletleri tezkiye ile ortaya çıkan İslami açıdan şahitlikleri kusurlu görülmeyen kişiler olmalarından dolayı ben de tanıkların şehâdetlerini kabul ettim. Sicilâtta yazılanların tamamı hüküm yerine kadar yazıldı. Sonra dâvacının lehine, dâvalının aleyhine hükmettim. Bu sicilde belirli o tanıkların şahit oldukları şeylerin tümüyle hudutlu bu evin, dâvacının babası falan oğlu falanın mülkü olduğuna; babanın elinde bulunduğuna; vefatına kadar babanın tasarrufu altında olduğuna; bu babanın ölmesinden sonra evin babadan miras yoluyla bu dâvacının mülkü haline geldiğine; iki tarafın huzurunda yüzlerine karşı geçerli olan hükmümü verdim ve kazaen uyguladım." Böylece sicil tamamlanır.

**Bu Dâvanın Def'indeki Mahzar**

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, bu dâvanın def'inde dâvalı hakkında iddiada bulunur. Dâvalı (önceki dâvacı) önceki dâvada babadan miras kalan şu huduttaki, şu yerdeki evin mülkiyeti hususunda dâvalı (şimdiki davacı) üzerine iddiada bulunmuştu. Dâva, tam olarak yeniden görülür. Dâvacının, dâvalı hakkındaki iddiasında dâvalının (önceki dâvacı) bu dâvası benden düşmüştür. Dâvalının falan oğlu falan babası bu mahzardaki hudutlu evi hayatta ve sağlıklı iken dâvacıya (şimdiki dâvacı) sahih bir satışla satmıştı. Dâvacı, şu kadar paraya, bu evi geçerli bir satın alışla satın almıştı. Sıhhat vasfıyla aralarında teslim-tesellüm yapılmıştı. Bu ev, bu gün mezkûr sebep ve hak ile dâvacının mülkündedir. Dâvalının vasıflandığı şey üzere, iş bittikten sonra önceki dâvası iptal olmuştur. Bundan dâvalının kaçınması gerekir. Meselesini dâvalıya sordu.

**Bu Dâvanın Sicili**

Hüküm yerine kadar kaydedilir. Kadı: "Nitelenmiş olan bu dâvanın def'inin sübutunda Buhâra'daki bu mahkemede dâvalıların karşısında hazır olmalarıyla belirli

olan tanıkların şehadetiyle bu dâvacı lehine hükmettim. Mahkûmu aleyhe bu dâvadan kaçınmasını ve bu meselede mahkûmu leh ile taarruzda bulunmamasını emrettim." der. Sicil tamamlanır.

## 2.7. MUTLAK MÜLK OLARAK MENKUL MÜLKİYET DÂVASINDAKİ MAHZAR[49]

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, kadının karşısına çıkardığı kişide, elinde orta cüsseli, benek renkli benzerlerinden daha kamaştırıcı renge sahip yeleleri sol tarafına dağılmış vaziyette olduğu için sağ tarafına meyilli olan, kuyruğu tam, iki eli ve iki ayağı beyaz, sağ kulağının başı uzunlamasına kesilmiş benzerlerine sürmeli denilen bir at hakkında, mahkeme duruşmasında işaret edilerek dâvacı, dâvalı hakkında mülkü olan atın, haksız olarak dâvalıda bulunduğunu; dâvalının bunu bildiğini; dâvalının bu atı elinden çıkararak kendisine teslim etmesi gerektiğini iddia etti. Mesele dâvalıya soruldu. Dâvalı, Farsça şöyle dedi : " Benim malım olan atı dâvacıya teslim etmem." Dâvacı tanıklarını hazır etti. Tanıklar " dâvacının atı olduğunu" söylediler.

**Bu Dâvanın Sicili**

Kâdının sözü kayda şöyle geçer: "Falan, falan ve falan tanıklar, bu dâvacının dâvasında şahitlik yapmaları istenince şehadette bulundular. Dâvalının, iddiaya olumsuz cevap vermesine karşılık o tanıklardan herbirinin, 'bu at dâvacınındır' diye şahitlik yapmaları üzerine kâdı, tanıklardan bunu ispat etmelerini istedi. Dâvacıya: "Bu senin midir?" diye sordu. Aldığı cevap karşısında dâvalıya: " Sen haksızsın." dedi.

Kâdı: "Dâvacının açıklamasına binaen, işaret edilen bu atın mülkü ve hakkının, dâvacıya ait olduğuna hükmederek, dâvalıların mahkemede hazır bulunmaları ve adaletle bilinen tanıkların şehadetiyle bu atın dâvalının elinde haksız olarak bulunduğuna; dâvalıların ve iddia edilen atın hazır olmasıyla dâvacı lehine hükmettim." der. Sicil tamamlanır.

49 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.131.

**At Dâvasının Def'indeki Mahzar**

Bu dâvanın def sebepleri çoktur. Biz bunlardan üç tanesini yazacağız. Kâtip, bunlardan üçünü bildiği takdirde diğer sebeplerde vuku bulan şeyleri buna göre açıklar.

Birincisi: Satın alma yoluyla yapılan def: Sureti şudur: Hazır oldu ve hazır etti. Şu benzerlikteki at dâvalının elinde bulunmaktadır.

Dâvacı, hazır oldu ve bir kişiyi de kâdının karşısına çıkardı. At, şu sebeple beraberinde getirdiği kişinin elinde bulunmaktadır. Dâvacı, bu dâvanın def'inde, bu dâvanın meclis mahzarında, miras olarak bu yük atının mülkiyetinin kendisinin olduğunu iddia etti. Dâvalı, (önceki dâvacı) bundan önceki dâvada dâvacı (simdiki dâvacı) üzerine iddiada bulunmuştu. Dâvası tam olarak yazılır. Sonra şöyle kaydedilir: Dâvacının bu dâva def'i düşmüştür. Çünkü dâvalı bu yük atını dâvacının babasından satın almıştır. Dâvacı, her alanda tasarruf ehliyetine haiz olarak bunu ikrâr etmiştir. Dâvalının bu atı satın almasından sonra dâvacı artık bu ata sahip değildir. Dâvacının, dâvalı üzerine açmış olduğu mülkiyet dâvası düşmüştür. Dâvacının bu dâvayı bırakması gerekir. Dâvacıdan bu talep edildi ve mesele tüm yönleriyle dâvacıya soruldu.

İkincisi: Kiralama yoluyla yapılan def: Dâvacı, dâvalının bundan önceki mülkiyet dâvasının düştüğünü iddia etti. Çünkü dâvalı, her alanda tasarruf yetkisine sahip olan dâvacının ikrârıyla bu atı dâvacıdan kiralamıştı. Satın almada belirtilen şeylerin bir benzeri olarak, iddia edilen bu ata sahip olmadığı kaydedilir.

Üçüncüsü: Yavrulama yoluyla yapılan def: Dâvacı, dâvanın def'inde dâvalının bundan önceki iddia edilen at dâvasının düştüğünü; bu atın yanında doğurduğunu; doğurduğu günden bugüne kadar mülkünden çıkmadığını; iddia edilen yük atı hususundaki işin haksız olarak iptal edildiğini ve dâvalının önceki dâvayı bırakması gerektiğini iddia etti. Bu, dâvalıdan istendi. Durum dâvalıya soruldu.

**Bu İtirazın Sicili:**

Kâdının hüküm verdim sözü sicilin başına kaydedilir. Dâvalı, sağlıklı ve tasarruf ehliyetine sahip bu dâvacıdan satın aldığını iddia ettiği def dâvasının

doğruluğuyla dâvacı lehine hüküm verdim. Dâvacı, dâvalının bundan önceki atın mülkiyeti dâvasında, bu yük atını sattığını kabul etmedi. Dâvalının def dâvasının yok hükmünde sayılmasına hükmettim. O, taraflar ile nitelenen yük atının hazır olması ve bilinen tanıkların şehadetiyle yapılan bir def´dir. Bu ilk sebeptir.

İkinci Sebep: İtiraz dâvasının doğruluğuyla kâdının sözü şöyle kaydedilir: Dâvacı, bu yük atının doğduğu günden beri kendisinin mülkü olduğunu; bu atı dâvalıya kiraladığını; doğduğu günden beri mülkiyetinden hiç çıkarmadığını iddia etti. Dâvalının bu atın mülkiyet dâvası düşmüştür. Tarafların ve bu atın hazır olması ve belirlenen tanıkların şehadetiyle bu şekilde karar verdim.

Sicil defterine şöyle kaydedilir: Def eden bu dâvacı lehine ve def eden şu dâvalı aleyhine hüküm verdim. Buhâra bölgesindeki mahkemede iddia edilen bu at ile tarafların hazır olması ve tanıkların şehadetinin tamamen sübut bulmasıyla sıhhat ve nefaz şartlarına haiz geçerli hükmün ve kesinleşen kararın insanlara duyurulmasına hükmettim. Ve mahkûmu aleyhe bu taarruzu bırakmasını emrettim. Böylece kâdı, mahkemeyi sonlandırır.

## 2.8. SAHİBİNDEN SATIN ALMA SEBEBİYLE AKAR MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[50]

Şöyle kaydedilir: Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, dâvalı hakkında şu yerdeki, şu huduttaki ev hususunda şu kadar dirhem veya dinar verip satın alarak kendisinin mülkü olduğu bu evin bugün dâvalının elinde bulunduğunu iddia etti. Çünkü dâvalı, bu evi dâvacıya sahih olarak satmıştır. Dâvacı, bu evi mezkûr ücretin tamamını vererek sahih bir şekilde satın almıştır. Dâvalı, ücreti tam olarak almıştır. Hudutu, yeri açıklanan bu ev, mezkûr satın alma günü dâvalının mülkünde ve elindeydi. Bu ev bu satış sebebiyle dâvacının mülkü oldu. Ancak dâvalı, zulmederek ve haksızlık yaparak hudutlu bu evin dâvacıya teslimine mani olmaktadır. Dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvacı istekte bulunur. Kâdıya dâvalıdan bu durumu sormasını talep eder.

Eğer evin satışı senetli olursa; satıcı üzerine kayıtlı olduğu iddia edilir. Ev, satıcının elindedir. Teslimine mani olmaktadır. Şöyle kayda geçer: Hazır oldu ve hazır

50İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.135.

etti. Dâvacı, bir nüshasını delil olarak sunduğu satın almanın içerdiği senetle, mahzarda bu senet başından sonuna kadar ne eksik ne de fazla kaydedilir. Senedin tahvili tamamlandıktan sonra şöyle kaydedilir: Mezkûr satış bedelinin peşinen verilmesi ve alınmasını; altına imza atılmış olan tarihiyle birlikte mahzarda bir nüshası oluşturulmuş olan senettekilerin tamamının açıklandığı gibi sözleşme konusunda elde edilen teminatı; hudutu açıklanan bu evin mezkûr alım gününde dâvalının mülkü olduğunu; bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş hudutu açıklanan evin alım-satım günü dâvalının mülkü olduğunu; bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş hudutu açıklanan evin mezkûr satın alma sebebiyle dâvacının mülkü olduğunu ve dâvalının, bu evi dâvacıya teslim etmekten imtina ettiğini iddia etti. Bu evi dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvalıdan evin teslimini talep ederek kâdıdan bunu dâvalıdan sormasını ister.

Eğer aralarında alım-satım yapılmış ise şöyle kaydedilir: "Dâvacı, bir nüshasını delil olarak sunduğu satın almanın içerdiği senetle mezkûr satış bedelinin peşinen verilmesi ve teslimin yapılmasını; senette açıklandığı gibi sözleşme konusunda elde edilen teminatı; hudutu açıklanan bu evin mezkûr alım gününde dâvalının mülkü olduğunu; bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş hudutu açıklanan evin alım-satım günü dâvalının mülkü olduğunu; bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş hudutu açıklanan evin mezkûr satın alma sebebiyle dâvacının mülkü olduğunu; sonra dâvalının satış-alış ve teslim-tesellümden sonra yeni bir şey ortaya koyarak hudutu açıklanan bu evi müşterinin elinden haksız olarak çıkartarak elinde tuttuğunu; bu evi dâvacıya teslim etmesi gerektiğini iddia etti." Dâvalıdan evin teslimini talep ederek kâdıdan bunu dâvalıdan sormasını ister.

## 2.9. BİR ADAMIN HAKKI OLAN ATIN SATIŞ BEDELİNİ GERİ ALABİLMEK İÇİN BAŞKA BİR BELDEDEN GETİRMİŞ OLDUĞU SİCİLİN İSBATINDAKİ MAHZAR[51]

Sureti şöyledir: Bir adam, Buhâra'da yapılan bir anlaşma neticesinde, fiyatı belli olan bir bedel ile satıcı parasını; alıca da malını almak suretiyle bir at satın aldı. Müşteri ardından atla birlikte Semerkant'a gitti. Bir adam da Semerkant'ta bu atın kendisine ait olduğunu iddia ederek bu ata sahip çıktı. Semerkant Mahkemesi'ne sunulan deliller ile kâdı, Semerkant'taki adamı haklı bularak bu atı adama verdi. Hak eden adam için bu sicil defterine kaydedilir. Adam, Buhâra'ya döndüğünde bu atı satan kişi, hakkı ve sicili kabul etmez. Adam, bu kişiden parasını geri vermesini ister ve Buhâra mahkemesine satıcı hakkında delil olarak sunmak üzere getirdiği sicilin ispatına ve bundan sonra da kaydın yazılmasına ihtiyaç duyar.

Şu Suret: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, Semerkantlı Kâdı tarafından verilen sicilde bahsi geçen kayıtların tümüyle iddia etti ki mahzarda sicilin baştan sonuna kadar bir nüshasını çıkarır. Sicilin başına Semerkantlı Kâdı'nın imzası kaydedilir. Kayıt tarihiyle birlikte başından sonuna kadar sicile kaydedilir. Sicil tarihinden sonra 'Semerkantlı Kâdı şöyle dedi' diye kâdının yazısı kaydedilir: "Bu benim sicilimdir. Dâvacı, şu kadar dirhem ve dinar karşılığı bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş bu sicildeki atı dâvalıdan satın almıştır. Dâvalı da bu atı dâvacıya satmıştır. Biri parayı, diğeri de malı almıştır. Daha sonra Semerkant'tan falan oğlu falan kişi, bu atın kendi mülkü olduğuna dair mahkememize deliller sunarak bu at hakkında hak elde etmiştir. Kâdı, bu mahzarda bir nüshası oluşturulmuş olan bu sicilde açıklandığı gibi bu atı hak sahibi olmayandan alıp hak sahibine teslim etmiştir. Sicil başından sonuna kadar tarihiyle birlikte yazılmıştır. Kendisi mahzarda bir nüshası oluşturulmuş olan bu sicildeki bu mezkûr isimdeki falan oğlu falan Semerkant Beldesi'nin Kâdı'sı iken bugün Semerkant Bölgesinin Kâdı'sıdır. Falan Hakan tarafından insanlar arasında hükmü geçerlidir. Dâvacı rücu hakkına sahiptir. Dâvacı, mezkûr bedelde dâvalı üzerine hak sahibidir. Dâvalı, üzerine düşen borcu bilmektedir. Aldığı parayı geri vermesi gerekir. Buhâralı Kâdı, durumu dâvalıya sorar. Satıcı şöyle

51 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.136.

cevap verir: “Benim bu yazıdan haberim yok. Benim üzerimde hiç kimsenin hakkı da yoktur.”

**Bu Dâvanın Sicili:**

Sicil defterinin başına bu dâvanın tamamı kaydedilir. Sonra dâvacının: “Tanık olarak getirdiğim falan falan kişileri dinleyiniz” dediği kaydedilir. Sonra sicile şöyle kaydedilir: Dâvacı, falan, falan ve falan tanıklarını mahkemeye getirdi. Dâvalı, iddiaları inkâr ettiği için, benden tanıkları dinlememi istemesi üzerine, ben de bu isteğe olumlu cevap vererek o tanıkların ifadelerini aldım. Tanıklar, Farsça ifadelerinde: “Bu yazının Semerkant Kâdısı´nın yazısı olduğuna şahidiz.” derler. Bu kâdının adı, künyesi, hükmünün içerdiği mana ve kâdının söylenilen vasıflarıyla hayvanı gerçek sahibi için verildiğini; sicili karar mercii olan kâdının kaydettiğini” aktarırlar. “Biz, kâdının Semerkant ve çevresinin kâdısı olduğuna şahitlik yaparız.” “Hükmü geçerlidir.” diye söylerler. Tanıklar dinlenilince kâdı: “Tarafımdan sübut bulan hükmü mücellet divâna yazdırdım.” der.

Tanıkların tezkiye, adalet, şâhitlik ifadelerinin geçerliliği, tanıkların falan falan kimseler olduğunun açıklanmasının ardından kâdı bunu şu şekilde kaydetttirir: “Aleyhinde şehadette bulunulan kişinin, müşteriden almış olduğu parayı geri vermediğini kâdının sözünden fark ettim. Oysaki sicilin sabit olup ve falan kâdının verdiği hükmün doğru olduğuna; içerdiği manaya, vasıflanan hükmün Semerkant ve çevresinde geçerli olduğuna; kâdının hükmünün dâvalılara yöneltildiğine; para verip bunu almaya gelen adamın haklılığına; alım-satım akdinin feshedilmesine; Buhâra’daki mahkememde şu tarihte (yıl, ay, gün) hükmettim.” diye söyler. Dâva, bu şekilde sonuçlanır.

Eğer müşteri, atı bir başka birine satmış ve sonra da bu atla Semerkant’a gitmiş olsaydı; (sattığıyla beraber giden ilk müşteridir) adam, at mevzusunda ikinci müşteriye karşı Semerkant’taki mahkemede hak sahibi olurdu. Yapılmış olan doğru delillemelerle Semerkantlı Kâdı, iddia sahibi lehine hükmetmiş olsaydı; hak elde edemeyen o müşteri (yani ilk müşteri) parasını geri alabilmek için, bu atı kendisine satmış olan adama müracaat ederdi. Semerkantlı Kâdı, hak elde edemeyen için bedelin geri verilmesini istediği sicili yazardı. O ilk müşteri de bu sicille Buhâra’daki kâdıya gelip mahkemeye satıcıyı da getirterek, satıcıdan satış bedelini talep ederdi.

Satıcı bu hakkı ve sicili reddederse; sicilin ispatına ihtiyaç duyulurdu. Kayıt, şu surette kaydedilirdi: "İlk müşteri mahkemede hazır olarak, dâva etmek üzere satıcıyı (ilk satıcı) mahkeme huzuruna çıkarttı. İlk müşteri, satıcının aynı atı şu kadar dirhem veya dinar karşılığı kendisine sattığını; satıcının bu atı sonraki müşteriden satın aldığını; falan oğlu falan yani Semerkant'ta hak sahibi olan kişinin Semerkant'daki mahkemede kâdı karşısına çıktığını; kendisiyle birlikte sonraki müşteriyi kâdı karşısına çıkarttığını; Semerkant'taki müşterinin bu atın sahibi olduğunu ve ilk müşteride haksız olarak bulunduğunu; kendisinin ise bu durumu reddettiğini; bu atın mülkünün kendisinin olduğunu iddia etti."

Bu dâvacı, lakabı ve nesebi mezkûr Semerkantlı Kâdı'nın mahkemesinde dâvalının ve bu atın hazır olmasıyla dâvaya uygun olarak sağlam deliller getirdi. Semerkantlı Kâdı, tanıkların şahitliklerine kanaat getirerek delillerini dinledi. İsmi, nesebi mezkûr kazanan lehine, mezkûr kazanamayan aleyhine tarafların ve atın huzurda olmasıyla karar verdi. Mahkûmu aleyhten bu atı alarak mahkûmu lehe teslim etti. Hüküm ve teslim günü Semerkant ve çevresinde kâdılık yapan yargıcın imzasıyla verilen karar insanlara duyuruldu, diyerek Semerkantlı Kâdı, Buhâra'daki kâdıya yazı gönderir.

Sonra Semerkant Kâdısı, Buhâralı Kâdıya: "Buhâralı müşteri, aralarında yapılan akdin feshinden sonra satıcıdan şu kadar satış bedelinin kendisine geri verilmesini istedi. Dâva meclisine getirilmiş sicilde kayıtlı olanların tümü mutlaka istenir. Mezkûr bir anlaşma olduğu zaman mezkûr satış bedeli, müşterinin istemiş olduğu en doğal hakkıdır ve bunun yerine getirilmesi gerekir." diye ifadelerde bulundu. Satıcıdan bunu talep ederek, kâdıdan satıcıya sormasını istedi. Adam, Buhâra'ya dönünce tanıklarının dinlenmesini istedi.

Bu dâva, önceki dâvalara benzer şakilde yazılıp tescillenir. Aynı şekilde sicilde, "Semerkant Kâdısı´nın, ikinci müşteriyi, dâvacıya müracaat ettirdiği hükmü de" söylenir.

**Dâva Sicil Örneği**

Semerkant´taki Mahkemede aleyhine hüküm verilen kişi, Buharâ şehrine geldiğinde Buharâ´nın Kâdısı, sicil kaydının arkasını şu şekilde doldurur: Buharâ ile çevresinin kâdısı olduğum için tarafımdan: "Havâdisi hükmiyye ve nevâzili şer'iyyeye göre adı ve kimlik bilgileri kayıtlı, hakkında hüküm verilen kişi, bu sicilde satıcı olan

falandan semerli yük atını belli miktar bedel karşılığında satın almıştır. Yine bu sicilde, iki taraf arasında yapılan akdin bozulmasının akabinde satıcıdan verilen paranın geri alınması kaydedilmiştir. Müşterinin, 3 kere Allah adına yemin vermesinin ardından satıcı falana müracaat edip verilen paranın iade edilmesine yönelik yazımın arkasına mahkememde kayıt tutulmasını emrettim." diye söyler.

**Dâva Sicil Örneği**

Dâva 2. müşteri tarafından 1. müşteriye müracatı yazılmadan 1. müşteri tarafından satıcı kişiye müracaatı yazmakla da tescillenebilir.

## 2.10. BİR KİMSENİN ASLEN HÜR OLDUĞU DÂVASININ SİCİLİ[52]

Buhâra Bölgesi´ndeki mahkemede falan oğlu falan diye bilinen genç bir adam, kâdıdan önce hazır oldu. Genç adamın durumu tamamen yazılır. Kendisiyle birlikte falan diye isimlendirilen birini mahkemeye getirdi. Dâvacı, dâvalı üzerine iddia etti ki dâvacı kendisi hür olduğu gibi kendisiyle beraber oğlu ve annesi falan oğlu falanın kızı filane de hürdür. Bu dâvacı, hür olan anne ve babasının yatağı üzerine doğan hür bir çocuktur. Ne kendisi, ne de anne ve babası kesinlikle köle olmadılar. Dâvalı bunu bilerek, haksız bir şekilde çocuğu yanına alıp, kendisinin hizmetkârlığını yapmasını istemektedir. Dâvalının bu çocuğu bırakması gerekir. Bu mesele dâvalıya sorulunca, dâvalı: "Bu çocuk, bana ait mülk ve köledir. Çocuğun hürlüğü hakkında benim herhangi bir bilgim yoktur." derse; dâvacı, tanıkların şâhitlik ifadelerin dinlenilmesini talep eder. Kâdı: "İsteğe uyarak, tanıkları dinledim. Sözlerinin ve manalarının uygunluğuna göre yazılan şehadeti kendilerine karşı okudum." diye cevap verir.

Bu dâva, sicil defterinin başına sonuna kadar kaydedilir. Dâva, mahzar nüshasına tam bir şekilde kaydedilir. Tanıkların isimleri ve tanıklık ifadeleri kaydedilir. Kâdının yapmış olduğu istihareden sonra şöyle kaydedilir: "Dâvacının hür olduğuna ve anne ile babasının köle olmadığına hükmedildi. Dâvalıya, çocuğu elinden

52 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.140.

çıkarması ve çocuktan kölelik hükümlerine uymasını istemekten vazgeçmesi emredildi.” Böylece sicil tamamlanır.

## 2.11. SAHİBİ TARAFINDAN AZAT ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR[53]

Dâvacı, dâvalı hakkında huzura getirdiği kişinin falan oğlu falanın mülkü ve kölesidiydi. Akıl-sağlığı yerinde iken dâvalının tasarrufu altındaydı. Falan kişi, Allah rızası için köleyi memnun etmek, bu azat sebebiyle sevaba nail olmak ve elim azaptan sakınmak için samimi bir şekilde malından, mülkünden bedelsiz olarak köleyi sahih bir şekilde azat etmiştir. Bu kişi, mezkûr bu azat sebebiyle bugün hürdür. Dâvalı ise, bunu bilmektedir. Ancak hür olanın kendisine itaat etmesini istemektedir. Dâvalının, taarruzu bırakması gerekir. Dâvalıdan bu talep edildi. Mesele dâvalıya soruldu.

## 2.12. SAHİBİ HARİCİNDEKİ KİŞİLER TARAFINDAN VEFAT EDENİN AZAT EDİLMESİ DÂVASININ SİCİLİ[54]

Öncekilerin bir benzeri gibi kaydedilir. İstihareden sonra kâdı: “Falan oğlu falanın köleyi azat ettiği mezkûr sebeplerle bu kişinin hür olmasına; o tanıkların şehadetiyle dâvalının kölelik dâvasının yok hükmünde sayılmasına ve doğru olmadığına; dâvalının bu köleyi serbest bırakmasına hükmedildi.” diye yazar.

## 2.13. KÖLELİĞİN İSPATI DÂVASININ SİCİLİ VE BU DÂVAYI DEF EDEN DÂVANIN SİCİLİ[55]

Dâvacı, beraberinde durumunu zikrettiği Hintli genç birini mahkemeye getirdi. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalının geçerli bir sebeple sahip olduğu mülkü ve kölesi olduğunu; ancak bu kişinin kendisine itaatten çıktığını ve kölelik hükümlerine riayet ederek kendisine itaat etmesi gerektiğini iddia etti. Mesele dâvalıya sorularak dâvalıdan itaat etmesi talep edildi. Böylece mahzar tamamlanır.

53 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.141.
54 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.142.
55 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.142.

**Bu Dâvanın Sicili**

Geçmiştekilerin bir benzeri gibidir. Kâdı, istihareden sonra şöyle kaydettirir: "Belirli tanıkların şehadetiyle beraberinde getirmiş olduğu dâvalının, dâvacının kölesi olduğuna ve kölelik hükümlerinde dâvacıya itaatten ayrılmasının geçersiz kılınmasına hükmedildi. Beraberinde getirdiği dâvalıya, dâvacıya kölelik hükümlerinde uyarak, itaat etmesi emredildi." Böylece sicil tamamlanır.

Kölelik hükmü için dâvalının kölelik ispatında aciz kaldığının sicile yazılması gerekir. Bundan öncesi için köleliğine hükmedilmez. Bu, sicile de yazılmaz.

**Bu Dâvanın Def'indeki Mahzar**

Bu dâvanın def'i için çeşitli yollardan birisi: Dâvalının, kendisi için asıl hürriyeti iddia etmesidir. Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, önceki dâvanın def'inde dâvalı kişinin kendisinin kölesi ve mülkü olduğunu; kendisine itaatten ayrıldığını ve kendisine itaat etmesi gerektiğini iddia ediyordu. Dâvacı ise, bundan önceki dâvanın def'inde kendisinin hür olduğunu; babasının falan oğlu falan olduğunu; annesinin falan oğlu falanın kızı olduğunu ve kendisi için kesinlikle köleliğin söz konusu olmadığını; hür olan anne-babanın çocuğu olduğunu iddia ediyordu. Dâvalı bunu bilmektedir ve bundan önceki kölelik dâvasında dâvacının kendisine itaat etmesini istemektedir. Bundan önceki kölelik dâvası, vasıflandığı hal üzere iptal edilmiştir. Dâvalının, bundan kaçınması gerekir. Dâvacı, bunu talep eder. Kâdı durumu dâvalıya sorar. Böylece mahzar tamamlanır.

**Bu Mahzarın Sicili**

Kâdının sözü şöyle kaydedilir: "Dâvacı için, beraberinde getirmiş olduğu dâvalının def dâvasında, dâvacının iddialarının tarafımdan tam bir şekilde sübut bulduğuna; dâvacının hür olduğuna; Buhâra'daki mahkemede tarafların hazır olması ve tanıkların nahiyedeki adalet ve tezkiye başkanlığından adil oldukları belirlendikten sonra tanıkların şehadetiyle beraberinde getirdiği dâvalının kölelik dâvasının iptaline hükmederek, bunların tamamının doğruluğuna ve mahkememde tarafların yüzlerine mahkûmu aleyhin mehkumu lehi bu hürriyet sebebiyle serbest bırakmasına karar

verdim. Hükmüm Buhâra'dadır. Bunların tamamının sıhhatine hükmettim. İtaat etme sorumluluğunu mahkûmu lehten kaldırdım. Mahkûmu aleyh, akit ile satın aldığında peşin olarak parayı verirse; köle olarak o adamı satan kişiye giderek vermiş olduğu parayı geri isteyecektir. Aralarındaki akit de, feshedilecektir." deyip sicil tamamlanır.

Âlimler: "Her yerde hürriyetin ispatına ihtiyaç duyulur." dediler. Hür olan kişiden bunu ispatlaması istendiği zaman o kişinin mahkemeye delil getirmesi gerekir. Ancak bundan sonra def dâvası yoluyla vefat edenin hürriyeti tesbit edilir. Çünkü başlangıçta herhangi bir adam, başka bir adam üzerine hürriyet ispatı yaparsa o kişi hürdür. Hür olan bir kişi, ancak bir başkası üzerine hürriyet ispatı ister. Bu adam, o kişinin hizmet etmesini ister. Deliller şüpheli olduğu takdirde hürriyetine dair deliller getirir. Çünkü o kimsenin, kölelik mevzusunda ikrâr olmadığı zaman ya da babanın satış ve teslim vaktine riayet etmediği zamanda asıl hürriyette sözü söz olur. Hürriyet mevzusunda deliller o kimseden nasıl duyulur? Hürriyet o kimsenin sözüyle nasıl gerçekleşir? Zikrettiğimiz şeyler daha isabetlidir.

İkinci şekil: Dâvalı, dâvacı tarafından kölelikten azat edilmeyi şu surette iddia eder: Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalının kölelik dâvasının def'inde şöyle der: "Bundan önceki kölelilik dâvasının def'inde, beraberinde getirdiği dâvalının kölesi olan kendisinin hür olduğunu iddia etti. Çünkü Beraberinde getirdiği dâvalı, dâvacıyı Allah rızası için bütün alanlarda tasarruf yetkisine haiz olarak, caiz olan bir azatla serbest bıraktığından dolayı dâvacı, bu azat sebebiyle hür oldu. Beraberinde getirdiği dâvalının, dâvacıdan kendisine itaat etmesini talep etmesi ve kölelik hükümlerine riayet edilme talebi iptal olmuştur. Böylece mahzar tamamlanır.

Bu mahzarın sicili, açıkladıklarımızın bir benzeri gibidir. Ancak kâdı, buradaki hükmü şöyle kaydettirir: "Dâvacı, mezkûr sebeple hür oldu. Çünkü dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı tarafından hür olmuştur. Bu sebeple diğer hür olanlar da dâvacıyı takip ettiler. Böylece sicil tamamlanır.

Üçüncü şekil: Başkası tarafından azad edilen dâvalının, azad edilişinin yazılış şekli şöyledir: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, bundan önceki dâvanın def'inde kendisinin falan oğlu falana ait bir köle olduğunu; dâvalının, Allah'ın rızasını kazanmak ve şiddetli olan azabından korunmak için akıl sağlığı yerinde iken ve her alanlarda tasarruf yetkisine sahip olarak kendisini bedelsiz olarak serbest bıraktığını ve kendisinin bugün nitelenen mezkûr bu azat sebebiyle hür olduğunu iddia etti."

Bu mahzarin sicili, açıkladıklarımızın bir benzeri gibidir. Kâdı, hükümde şöyle kaydettirmiştir: "Mezkûr sebep ile dâvacının hürriyetine; falan oğlu falan tarafından serbest bırakılmasına ve mezkûr azat günü falan oğlu falanın mülkünde olduğuna hükmettim." Sicil tamamlanır.

## 2.14. MUTLAK TEDBİR DÂVASINDAKİ MAHZAR[56]

Bir adam, kölesinin hürriyetini kendi ölümüne bağladı. Tedbirden sonra öldü ve geride vâris bıraktı. Bu vâris, tedbir bilgisini inkâr etti. Bu müdebberin, delil ile bunu ispat etmesine ihtiyaç duyulur. Mahzarda şöyle yazılır: "Dâvacı, bu dâvalının falan oğlu falan babasının mülkü ve kölesiydim. Dâvalının falan oğlu falan babası, hayatta ve sağlıklı iken hürriyetini kendi ölümüne bağladı. Babanın gönüllü ve istekli olarak mutlak tedbir hakkındaki tüm tasarrufu geçerlidir. Dâvalının falan babası öldü. Dâvacı, babanın ölümünden sonra serbest kaldı. Falan baba, dâvacının terekenin üçte biri dışında kaldığı maldan dâvalıya miras olarak bıraktı. Beraberinde getirdiği dâvalı ise bunu bilmektedir. Dâvalının, dâvacıyı serbest bırakması gerekir.

**Kaybolan Kişinin Azat İspatının Sicili:**

Falan kâdı, şöyle der: "Falan kişi, yanında hazır ettiği falanla birlikte Buhâra Bölgesindeki falan mahkemede benden önce hazır oldular. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalıda nevisinin ve sıfatının beyan edildiği sahih bir sebep ile şu şu miktar dinar lazım ve hak borç alacağı olduğunu iddia etti. Dâvalının bu borcu ödemesi gerekir. Dâvalıdan cevap beklenir. Mesele dâvalıya soruldu. Dâvalı, dâvacıya borcunun olduğunu inkâr etti. Bunun üzerine dâvacı, şahitliklerini zikrettiği iki adamı hazır etti. Onlar falan ve falandırlar. O ikisi, falan oğlu falanın kölesidirler. Falan oğlu falan, mülkündeyken o ikisini azâd etmiştir. Dâvacı, benden onların şehâdetlerini dinlememi istedi. Dâvadaki inkâr cevabından sonra tanıklar, kendilerine okunan nüshadan dâvanın muvafakati üzere lafız ve mananın birbirine denk düştüğü sahih bir şehadet ile sırayla şahitlik yaptılar. Bu, şu nüshayla birleştirilmiştir. Şehadet, tanıkların

56 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, 145.

yüzüne aktarıldığı zaman mülkünde iken o ikisini falan oğlu falanın serbest bıraktığı; dâvacı ve iki tanığın falan oğlu falanı o ikisini azat ettiğini ileri sürdükleri bu şehadetin def´inde dâvalı, falan bu iki kişiyi serbest bırakmadı diye onları yalanlamıştı. Bu durum dâvacıya arz edildi. Dâvacı, şöyle dedi: "O ikisi hürdür. Onların mevlası olan falan, o ikisine sahipken sahih bir şekilde onları serbest bırakmıştır." Bu konuda delili vardır. Kâdı, bu dâvanın sıhhati için dâvacıyı delil getirmekle sorumlu tuttum. Dâvacı, bu dâvaya uygun olarak iki tanık getirdi. Benden tanıkların şehadetini dinlememi istemesi üzerine ben de tanıkların şehadetini dinleyerek hükmümü şöyle verdim. "Falanın azat etmesiyle o iki adamın hür olduğuna; şahitlik için ehil olduklarına ve mal mevzusunda bu iki tanığın şehadetiyle iddia sahibi lehine karar verilmesine hükmettim." der. Böylece sicil tamamlanır.

Kâdı, hazır oluncaya kadar mevla hakkında azadın gerçekleştiğine bu şekilde hükmederse; ne mevlanın inkârına önem verilir; ne de kölenin, mevla üzerine delil sunmasına ihtiyaç duyulur. Çünkü lehine şahitlik yapılanılan o iki tanığın hür olduğu ortaya çıkmıştır. Ve bu dâva sağlıklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Çünkü meşhudu aleyhin hakkının ispatı, sadece bununla mümkün olmaz. Meşhudu aleyh ise, bunu inkâr eder. Tanıkların kendileri için def´leri, ancak hürriyetin inkârıyla mümkün olur.

Asıl kişi, hâlihazırda bulunana yönelik iddialarda bulunduğu zaman dâva için ispat istenir; fakat gâibe karşı yapılan dâvada ise, dâvacı, o gaip için hasım olarak bir dâvacı nasbeder ve üzerine şahitlik yapılan üzerine delil getirilir. Tıpkı, gaip olan mevlaya karşı delilin getirilmesi gibi.

**Bu Mahzarın Sicili**

Sicilin başlangıcı öncekiler gibidir. Zikredilen hüküm: "Dâvacı için, beraberinde getirdiği dâvalının falan babasının mülkü, kölesi, halis malı ve mülkünden sınır koymaksızın mutlak tedbir ile tedbirin tamamen sübut bulduğuna; falanın ölmesiyle dâvacının hürriyetine; dâvalıya terekedeki maldan bıraktığına, üçte bir mirastan dâvacının çıkarılamayacağı ve isimleri belirli olan tanıkların şehadeti ile geçerli olan hüküm ve kesinleşen karar neticesinde dâvacı, bugün hürdür." diye kaydedilir.

## 2.15. NİKÂH DÂVASININ SİCİLİ VE NİKÂH DÂVASININ DEF´İ DÂVASININ SİCİLİ[57]

Bir kadının eşi olmaz; başka birinin yanında da bulunmaz. Bir adam da, bu kadınla nikâhlı olduklarını ve zifafa girdiklerini iddia ederse; nikâhın ispatına ihtiyaç duyulur. Mahzarda şöyle kaydedilir: "Falan hazır oldu ve beraberinde falanın kızı filan diye isimlendirilen bir kadını hazır etti. Dâvacı, dâvalı hakkında kendisinin nikâhlısı ve helali olduğunu; sahih nikâh sebebiyle zifafa girdiklerini; bu kadınla tasarruf yetkisine sahip ve akıl-baliğ iken evlendiğini; kendisi dışında hiç kimseyle evli olmadığını ve iddet de beklemediğini; müslüman, akıl-baliğ, hür olan erkek tanıkların nikâh meclisinde hazır bulunmalarıyla bu nikâhın şu kadar mehirle yapıldığını; kendisinin de tasarruf ehliyetine sahip olarak evlendirme meclisinde şu kadar mehir ve sahih bir evlilik ile bu kadınla evlendiğini; orada bulunan tanıkların, tarafların sözlerini işittiğini; bu kadının bu nikâh hükmüyle hâlâ helâli ve eşi olduğunu; bu kadının zorunlu olmaksızın nikâh hükümlerine uymaktan kaçındığını ve buna riayet etmesi gerektiğini söylerlerse; bu durumda kâdı, kadına meseleyi sorar.

Koca bu kadınla zifafa girmez ise mahzarda: "Dâvacı, beraberinde getirdiği kadının nikâhlısı ve helâli olduğunu; bu kadının zifafa karşı çıkmadığını iddia etti." diye kaydedilir.

Eğer bu akit, kadın büluğa erdiği halde kendisi ile kadının velisi arasında yapılırsa mahzarda şöyle kaydedilir: "Bu kadının falan oğlu falan babası, her alanda tasarruf yetkisine sahip olup, kadın akıl-baliğ ve başkasının nikâhlısı değil ve de iddet beklemezken rızaya dayalı olarak babası kadını şu kadar mehir üzere tanıkların da hazır olmasıyla sahih bir evlilik ile evlendirmiştir." Mahzar tamamlanır.

Bu akit, dâvacı ve kadının vekili arasında gerçekleşmişse şöyle kaydedilir: "Kadının falan oğlu falan vekili, dâvacı ile kadını evlendirmiştir." Geri kalan mesele, önceki açıkladığımız gibidir.

Bu nikâh akdi, bu kadının küçüklüğünde kadının babasıyla dâvacı tarafından gerçekleşmişse ancak kadının büluğ çağına ermesinden sonra hasım olunabilir. Şöyle

57 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.147.

kaydedilir: “Kadının falan babası, kadını küçük olduğu halde babalık velayetiyle adama denk görerek mehri misil ile şu kadar mehire onu evlendirmiştir.”

Akit, karı ile koca ikisi de akıl-baliğ değil iken olmuşsa; ikisi de büluğa erdikten sonra dâva açabilirler. Şöyle kaydedilir: “Dâvacı, dâvalı kadın hakkında bu kadının kendisinin karısı, nikâhlısı, helali olan bu kadını küçük iken falan oğlu falan babası, her alanda tasarrufu geçerli olduğu zaman babalık velayetiyle sahih evliliğe rıza gösteren tanıkların da hazır olmasıyla bu adamla evlendirmiştir.” Dâvacının falan oğlu falan babası, her alanda tasarrufu geçerli iken babalık velayetiyle, evlendirme meclisinde tanıkların hazır olmasıyla nitelenmiş olan bu evliliği küçük oğlu için sahih bir kabul ile kabul etmiştir.” Böylece mahzar tamam olur.

**Bu Dâvanın Sicili**

Resmiyet üzere sicilin başında kaydedilir. Dâvada mahzar nüshası tam bir şekilde hazırlanır. Tanıkların isimleri ve şehadet lafızları hüküm bölümünde kaydedilir. Sonra hüküm kısmı şöyle kaydedilir: “Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı aleyhine açıklanan bu mezkûr nikâh sebebiyle, belirli olan tanıkların şehadeti ve hasımların hazır olmasıyla tarafımdan kadının dâvacının nikâhlısı ve helali olduğuna hükmettim. Sıhhat ve nefaz şartlarına haiz olan geçerli hüküm ve kesinleşmiş kararı Buhâra bölgesindeki mahkemenin tamamında bu şekilde hükmettim. Mahkûmu aleyhenin nikâh hükümlerinde kocasına itaat etmesi gerekir.” diye kaydedilir. Sicil tamamlanır.

**Nikâh Dâvasının Def’indeki Mahzar**

Filane kadın hazır oldu. Kendisiyle birlikte filanı hazır etti. Filane kadın, önceki dâvada dâvacı adamın, bu dâvalı kadının kendisinin nikâhlı karısı olduğuna dair dâvasının def´i için dâvalıyla birlikte mahkemede hazır olduktan sonra dâvalı adam: “Nikâh hükümlerine riayet etmeyen bu kadının, kendisine itaat etmesi gerektiğini.” iddia ediyordu. Dâva, yeniden tam bir şekilde görülür. Hazır olan kadın, beraberinde hazır ettiği adamın önceki dâvasının ittirazında, mehir ve iddet nafakası üzere tek talâkla mezkûr bu nikâhın tamamında tasarruf ehliyetine haiz ve kendisini beraberinde getirdiği dâvalıdan mal mukabili boşayan kadın olarak beraberinde

getirdiği adamın önceki nikâh dâvasının düştüğünü iddia etti. Boşanma öncesi ve sonrası kadının bütün hakları koca üzerinedir.

Eğer mal mukabili boşama, bütün dâva ve husumet sahibi tarafından onlardan herbirinin beraati şartıyla olursa şöyle kaydedilir: "Bütün dâva ve husumet sahibi tarafından onlardan herbirinin beraati üzeredir. "Kendisiyle birlikte getirdiği adam, ifsad edici şartlardan uzak olarak, sahih olan bu hulû´ ile hulû´ meclisinde, mezkûr şartlar üzere tek bâin talâkla her alanda tasarrufu geçerli iken bu kadını kendisinden boşamıştır. Beraberinde getirdiği adamın önceki nikâh dâvası, kadın ile adam arasındaki bu boşamanın meydana gelmesinden sonradır. İptal edilmiş olarak vasıflanan bu boşama doğru değildir. Beraberinde getirdiği adamın, önceki dâvayı bırakması gerekir. Adamdan bu talep edildi. Mesele adama soruldu.

Bu dâvanın sicili öncekilerin bir benzeri gibidir. Hüküm anında şöyle kaydedilir: "İsimleri belirtilen tanıkların şehadetiyle hazır olan kadının mehir ve iddet nafakası üzere kendisinin boşandığı tarafımdan sübut bulmuştur. Kadınlar için boşama öncesi ve sonrası gerekli olan her şey tek talâkla boşayan koca üzerinedir. Beraberinde getirdiği adam, bu boşama meclisinde tek talâkla mezkûr bedel karşılığı kadını boşamıştır. Bu iki hasım arasındaki boşama her ikisin de tamamında tasarrufları geçerli iken meyadana gelmiştir. Kadın lehine ve beraberinde getirdiği adam aleyhine bu şekilde hükmettim. Böylece dâvacı kadının, dâvalı kocası üzerine sıhhat, cevaz şartlarını toplamış olarak geçerli ve kesinleşen kararın hasımların yüzlerine, mezkûr boşama sebebiyle bâin talâkla haram olduğuna hükmettim." Sicil tamamlanır.

## 2.16. BİR ADAMIN YANINDAKİ KADININ KENDİSİNİN NİKÂHLISI OLDUĞUNU İDDİA ETMESİ VE KADININ BU NİKÂHIN OLMADIĞINI SAVUNDUĞU NİKÂH DÂVASI MAHZARI[58]

Mahzar, şöyle kaydedilir: Falan hazır oldu. Kendisiyle birlikte falanın kızı filan diye isimlendirilen bir kadını ve falan oğlu falan diye isimlendirilen bir adamı hazır etti. Dâvacı, kadının hazır olmasıyla bu kadının, kendisinin sahih nikâh sebebiyle helâli ve zifafa girdiği karısı olduğunu iddia etti. Beraberinde getirdiği adam, kadını

58 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.151.

dâvacıya itaatten uzaklaştırmaktadır. Nikâh hükümlerinde hazır olana haksız olarak uymamaktadır. Beraberinde getirdiği adamın, bu kadını men etmesi sebebiyle kadın, dâvacıya itaatten ve cima etmekten haksız yere uzaklaşmıştır. Beraberinde getirdiği adamın, bu kadını nitelenen bu men etmeden kaçınması gerekir. Beraberinde getirilen bu kadının hazır olan bu adama itaat etmesi ve nikâh hükümlerinde adama uyması gerekir. Onlardan her biri bu konuda cevap isterse kâdı, meseleyi sorup cevap ister. Kadın: "Ben, dâvacının ne karısıyım ne de itaati üzerindeyim. Ben asıl şu diğer adamın karısıyım." deyince bu kadını hazır eden kişi cevap olarak: "Bu, benim nikâhlı karımdır. Bu yüzden bu kadını buraya getiren adamı engellemek benim hakkımdır." der. Dâvacı şahitliklerini zikrettiği tanıkları hazır etti. Tanınların şehadetlerinin dinlenmesini istedi. Şehadetleri istenilince tanıklar, lafız ve manaya uygun olarak dâvacının dâvasında şehadette bulundular. Bunun üzerine kâdı, kadını dâvacıya hükmeder. Eğer, kadının eşi olarak gösterdiği kişi, delil göstererek, "Bu kadının kendi karısı ve helâli olduğunu" ispatlarsa bundan sonra kâdı onu yanındaki bu kişiye hükmederek dâvacının delilini reddeder. Bununla birlikte, kadının eşim diye göstermiş olduğu kişi, tarih olmadan "mutlak nikâh üzere bu kadının kendine âit olduğunu" delillendirirse; kâdı yine kadını beraberinde getirilen adama hükmeder. Eğer kâdı, delili sebebiyle, kadını harice hükmeder; sonra da kadın ile birlikte getirilen adam, delil gösterirse; o kadını, bu adama hükmeder mi? Bu konuda, âlimler ihtilaf etmişlerdir.

**Bu def'in yazımındaki yollar**

Kadının yanındaki adam ile nikâhta ihtilaf sokan kadın hazır oldu. Beraberinde falanı hazır ettiler. Yani önceki dâvacı. Dâvacı, önceki dâvacının dâvasının def'inde ve delillerin def edilmesinde, önceki iddia sahibinin, önceden bu kadının sahih bir nikâhla kendisinin nikâhlısı ve helâli olduğu, kendisine itaatten kaçındığı, kadının itaatten uzaklaşmasını bu adamın engellediği, kadının adama uyma talebi, adamın kadının dâvacıya uymaktan men edilme talebi, kadın ve adamın inkârları zikrediliyordu. Yine onun önceki bu dâvasında dâvacı bu kişi lehine kadının ikrârı ve kendisinin onu bu konuda tasdik etmesi zikrediliyordu. Bunun üzerine önceki dâvacı, mezkûr nikâh mevzusunda deliller getirir. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı

hakkında bundan önceki dâvanın def'inde bu dâvanın kaldırılmasını isteyip "Bu kadının, kendi nikâhlısı olduğunu; kadına sahih nikâh ile duhul ettiğini; bu meselede tanıklarının olduğunu zikrederek: "Ben, bu nikâhla, daha haklıyım." der. Beraberinde getirdiği dâvalının, kadının yanındaki bu kocasına itaat etmesinin mümkün olabilmesi için, bundan önceki nikâh dâvasını terk etmesi ve kadının kendisine itaat etme isteğini terk etmesi gerekir. Dâvalıdan bu talep edilerek, mesele sorulur.

**Bu def hakkında bazı yollar vardır:**

Birincisi: Bu kadının yanındaki adam hariç tutularak adam, bu kadını bâin ya da ric'î talâkla boşamıştır. Kadının iddeti tamamlanmıştır. Hariç tutulan bu adam da iddet tamamlandıktan sonra bu kadınla evlenmiştir.

Bu def´in yazımındaki suret: Falan hazır oldu. Kendisiyle birlikte falan oğlu falanı ve falan kızı filaneyi hazır etti. Hazır olan, beraberinde getirdiği kişinin dâvasının def´inde iddia etti. Hazır olanın önceki dâvası kaydedilir. Sonra beraberinde getirdiği kişinin dâvası için def dâvası kaydedilir. Sonra beraberinde getirdiği kişinin dâvasının def´i için hazır olanın dâvası şöyle kaydedilir: "Hazır olan dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında, kocasının bu kadını boşadığını; malum bir mehir karşılığında, tanıkların da bu nikâha razı olarak hazır olmalarıyla, falan velisinin şu tarihte bu kadını kendisiyle evlendirdiğini; kendisinin bu evliliği şu mecliste sahih bir kabul ile kabul ettiğini; bugün bu kadının bu sebeple karısı ve nikâhlısı olduğunu ve beraberinde getirdiği kişinin iptal edilmiş olarak vasıflandırıldığı gibi iş bittikten sonraki önceki dâvasının doğru olmadığını iddia etti." Mahzar tamamlanır.

**Bu Dâvanın İtirazı İçin Başka Bir Yol:**

Beraberinde getirdiği dâvalının, falanın bu karısını bâin ya da ric'î talâkla boşaması için vekil tayin ettiğini iddia etmesiyle beraberinde getirilen bu vekil, beraberinde getirilen bu kişinin işinde olduğu gibi bu kadını boşar. Kadının iddeti tamamlanır. Sonra kadını hazır olanla evlendirir. Beraberinde getirdiği kişi, kadının akraba ya da sütkardeşliği nedeniyle ona mahrem olduğunu itiraf ettiğini iddia eder.

## 2.17. KOCASININ TEREKESİNDE KADIN İÇİN BORÇ OLARAK KALAN MEHRİN İSBAT MAHZARI[59]

Bir kadın, yanında bir adamla hazır oldu. Adam, kendisiyle birlikte kadını hazır etti ve bu kadın hakkında: "Bu kadın, falan oğlu falan babasının karısıydı. Sahih olan nikâhla zifafa girdiği, helali ve nikâhlı karısıydı. Bu kadınının kocasında, evlilikten dolayı hak bir borç olarak şu kadar dinar ya da yarısı lazım, hak ve vacip olan mehir hakkı vardı. Aralarında yapmış oldukları nikâhla bu mehir sabit oldu. Yine hazır olanın falan oğlu falan babası, hayatta ve her alanda tasarrufu geçerli iken gönüllü olarak mezkûr bu dinarları hazır olan bu kadına aralarında yapmış oldukları sahih nikâh sebebiyle lazım, hak ve vacip olan mehir borcunu ikrâr etti. Hazır olan bu kadın, adamı sözlü olarak tasdik etti. Bu adam, mezkûr bu mehri ve mehirden herhangi bir şey vermeden önce vefat etti. Hazır olan bu kadın için adamın terekesinde mezkûr bu mehir borç oldu. Hazır olan kadın ve neslinden iki oğlu mirasa ortak oldu. O, beraberinde getirdiği kişidir. Onların haricinde hiçbir kimse mirasa ortak değildir. Ya da: 'Bu ikisinin dışındaki diğer vâris ortak oldu. Kadın, beraberinde getirdiği kişinin elinde bulunan mezkûr bu dinarların cinsinden mezkûr bu borcun ziyadesiyle ödeneceği terekeye ortak oldu.' Mahzar tamamlanır.

**Bu Dâvanın Sicili Ve İtirazı:**

Bu dâvanın def´i ve itiraz sicili, vefat edenin terekesinde mutlak borç dâvası sicilinde olduğu gibi öncekilerin bir benzeri olarak kaydedilir.

59 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.153.

## 2.18. BİR KADININ MEHR-İ MİSİL İSPAT DÂVASI[60]

Bir adam, büluğa ermiş kızını rızasını da alarak bir insan ile sahih bir nikâhla evlendirirse ve evlendirdiği bu kızı için de mehir belirlenmezse; kıza mehri misil gerekir. Bu mehri mislin ispatına ihtiyaç duyulur. Zifaf ya da halveti sahiha gerçekleşmiş ve sonra adam, bu kadını boşamıştır. Mehri misili ise inkâr etmiştir. Eğer kız, bu dâvadaki bu mehir hakkında babasını vekil tayin etmek isterse buna engel olunmaz. Mahzarda bu şöyle kaydedilir: "Hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan, filane kızının kendisine verdiği vekâletle, kızının müvekkili olduğunu iddia ederek, adam hakkında: "Kızının beraberinde getirdiği adamın sahih nikâhla karısı olduğunu; kızını tanıkların hazır olmasıyla rızaya dayalı olarak bu adamla evlendirdiğini; akit sırasında herhangi bir mehrin belirlenmediğini; kızının kendi emsalleri olan büyük, küçük öz kız karkardeşlerinin ya da babadan olan kız kardeşlerinin almış olduğu şu kadar dirhem ve dinarı almaya hak kazandığını; aslında kızının mehrinin şu kadar olduğunu ve iyilik, güzellik, yaş, mal, soy ve bekâret yönünden kız kardeşleriyle eşit olduğunu iddia etti."

Bu maddeleri zikrettik. Çünkü mehir, bu maddelere bağlı olarak değişir. Baba, müvekkilinin olduğu bu beldede diğer kız kardeşlerinin de ikamet ettiğini söylüyor. Çünkü mehir, beldelere bağlı olarak da değişir. Bu damadın bu dirhem ya da dinarların mislini kadına vermesi gerekir. Mesele damada sorularak, ondan bu talep edilir.

Kızın kızkardeşi olmaz ise; babasının aşiretinden başka kadınlara bakılır. İyilik, güzellik, alımlılık, yaş, bekâret gibi özellikler aranmaya devam edilir. Zikrettiğimiz gibi bu kadının, yine onun beldesinden olması gerekir. Eğer babasının beldesinde bu vasıflara sahip bir kadın bulunamaz ise; o zaman komşu beldelerin kadınlarına bakılır. Mehri misil hususunda annesinin beldesine itibar edilmez. Şeyhu'l-İslam Hâher-zâde, Mehirler Babı'nın başında bunu zikretti.

Yine Ebu Hanife (r.a.) evlilerin mehire bağlılık meselesinde: "Mehri mislin komşu beldelerdeki akranlara göre takdir edilmesi caiz değildir." diye zikretmiştir. Bu kadın, bu meselede yabancı birini vekil tayin ederse; şöyle kaydedilir: "Hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan, falan oğlu falanın kızı filan müvekkilinin beraberinde hazır ettiği

60İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.154.

kişinin sahih nikâhla karısı olduğunu, bu kadının falan babasının onu rızaya dayalı olarak tanıkların da hazır olmasıyla mehir vb. belirlemeksizin beraberinde getirdiği kişiyle evlendirdiğini iddia etti."

## 2.19. BOŞANMIŞ KADINA NAFAKA İSPATINDAKİ MAHZAR[61]

Bir adam, karısını zifaftan ve halveti sahihadan önce ve nikâhta kadına mehir belirlenmeden önce kadını boşarsa; kadın için nafaka söz konusu olur. Nafaka ise, üç elbiseden oluşur: Gömlek, çarşaf ve başörtüsü. Bunlar da ne çok kaliteli; ne de çok kötüdür. İkisinin ortasıdır. Ancak mehri misilin yarısı üzerine arttırıldığı zaman kadına bu nafaka gerekir. Eğer mehri misilin yarısı üzerine arttırmaz ise bu takdirde kıymetini beş dirhemden azaltmasıyla kadına elbiseler vardır. Nafaka ise, mehri misilinin yarısının mislidir. Bu kadın için nafaka vardır. Bu durumda adamın haline bakılır. Kerhi, adamın durumuna itibar ederdi.

Sonra üç elbise olarak nafaka gerekli kılınırsa; bunun ispatına ihtiyaç duyulur. Bu, şöyle kaydedilir: "Kadın hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan kadın, beraberinde hazır ettiği dâvalının, kendisiyle nikâh esnasında herhangi bir mehir belirlenmeksizin sahih bir nikâhla evlendiğini; sonra bu adamın, zifaf ve halvetten önce kendisini boşadığını; ancak bu adamın kendisine üç elbise (gömlek, çarşaf, başörtüsü) nafaka vererek, kendini ayırması gerektiğini iddia etti." Mahzar tamamlanır.

## 2.20. HURMET-İ GALİZA İSBATINDAKİ MAHZAR[62]

Talâkta hurmet dâvasının çeşitlerini bilmek gerekir.

Birincisi: Sarih üç talâk üzere hürmet dâvası. Bu suret mahzarda şu şekilde kaydedilmiştir: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı kadın, dâvalı adam hakkında sahih nikâh ile kendisiyle zifafa girdiğini; bu nikâh sebebiyle şu miktardaki dirhem ya da dinar, lazım, hak ve vacip mehir borcu ile nikâhlı eşinin yükümlü olduğunu; beraberinde getirdiği adamın kendisini üç talâkla kendisine haram kıldığını; başka biriyle evlenmediği müddetçe kendisinin bugün mezkûr bu sebep nedeniyle adama

61İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.155.
62İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s. 155.

haram olduğunu; beraberinde getirdiği adamın, aralarında bâin talağın oluştuğunu bilmesine rağmen kendisini yanında haram olarak tuttuğunu; serbest bırakmadığını; bu adamın bu sebep ile kendisini ayırması ve serbest bırakması, mezkûr mehri ve iddet süresince ödemesi gereken iddet nafakasını ve mislini vermesi gerektiğini iddia eder.' Mesele adama sorularak, bu talep edilir.

**Bu Dâvanın Sicili:**

Hüküm kısmında şöyle kaydedilir: "Bâin talâk mevzusunda kadın lehine hükmettim. Dâvalıların hazır olmasıyla yüzlerine karşı, belirli tanıkların şehadeti ve nikâh akdiyle helâl olan kadının, mezkûr bu sebeple bâin talâğının gerçekleştiğine; kocanın karısını serbest bırakmada sorumlu olduğuna; kocanın mezkûr mehri ve iddet süresince olan nafakayı, kadına vermesi ile emrolunmasına hükmettim." Sicil tamamlanır.

İkincisi: Karısını üç talâkla boşamış olan erkeğin ikrârı sebebiyle kadının haramlığının iddia edilmesi. Mahzar yazımının sureti: "Hazır olan kadın, beraberinde getirdiği kişi hakkında iddia etti ki kendisi, sahih nikâh sebebiyle adamın nikâhlısı ve duhul ettiği karısıydı. Üç talâk üzere kendisini haram kılan adam, sıhhatli halinde bunu ikrâr etmiştir. Ancak kendisini yanında haram olarak tutmuştur; ayırmamıştır. Kendisini ayırması ve mezkûr mehri kendisine ödemesi gerekir."

Bu dâvanın sicili, önceki sicil gibidir. Ancak kadın, ikrârı hükümde zikreder. Şöyle kaydedilir: "Belirli olan o tanıkların şehadeti ile mezkûr bu hurmat-i galiza hakkında beraberinde getirdiği kişinin ikrârının sübut bulmasıyla hazır olan kadın lehine, beraberinde getirdiği kişi aleyhine hükmettim." Sicil tamamlanır.

Üçüncüsü: Üç talâk sebebiyle gerçekleşen bâin talâk: "Koca, üç talâk üzere boşadığına dâir yemin ettikten sonra yemini bozdu ve bu üç talâk askıda kaldı. Kadın, huzura alınarak, üç talâk sebebiyle bâin talâğın, aralarında meydana gelip gelmediği kadına soruldu. Kadının durumu net olarak ifade edememesi nedeniyle kendisnin bu adamdan ayrılması vacip oldu. Ancak koca, aralarında meydana gelen bâin talağı bilmesine rağmen kadını haram olarak yanında tuttu. Kadını bırakmadı. Kocanın bu kadını bırakması gerekir. Bu, adamdan talep edildi." Mahzar tamamlanır.

Tek boşama ya da iki boşama yoluyla haramlık iddia edilirse; mahzarda bu açıklanır. Eğer kadın, başka sebeplerle mahremiyeti iddia ederse; mahzarda bu sebepler de zikredilir.

## 2.21. KADININ DÂVASI OLMAKSIZIN ÜÇ TALÂK ÜZERE TANIKLARIN ŞEHADETİNDEKİ MAHZAR[63]

Birkaç kişi, hazır olan bir adama karşı kadının yanında şahitlik yaptılar. Adam, hazır olan bu karısını üç talâk üzere boşadı. Kadın, üç talâk sebebiyle bugün adama haram oldu. Tanıklar, o ikisinin yüzüne karşı şahitlik yaptılar. Adet üzere şehadeti aktardılar. Mahzarda şöyle kaydedilir: "Hisbe şahitleri[64] oldukları zikredilen birkaç kişi mahkemede hazır oldular. Onlar falan, falan ve falandırlar.

Tanıkların isimleri, nesepleri, durumları ve ikametgâhları zikredilir. Kendileriyle birlikte falan isminde bir adamı ve filan isminde bir kadını hazır ettiler. Tanıklardan herbiri: "Bu adam (beraberlerinde getirdikleri adamı göstererek), bu kadını ( kadını göstererek) üç talâkla boşadı. Sonra da kadını ayırmadı. Haram olarak tuttu." diye şahitlik yaptılar. Bu ikisine soruldu. Yani bu adama ve kadına. Adam ve kadın, boşamayı inkâr ettiler. Bu suretteki hükümde kâdı o tanıkların şehadetini kabul eder ve karı-kocanın ayrılmasına karar verir.

Kaydetmek istenirse; sicilin baş tarafına kaydedilir. Mecliste birkaç kişinin huzurunda şahit oldukları şekilde şehadetleri kaydedilir. Karı-kocanın boşamayı inkâr etmeleri kaydedilir. Sonra şöyle kaydedilir: "Tanıkları dinledim. Hüküm divanındaki ebedi mahzarda bunu sabit kıldım. Tanıkların durumlarını nahiyedeki adalet ve tezkiye başkanlığından tezkiye ettirdim. Onlar da tanıkların adil olduklarını, şehadetlerinin caiz ve sözlerinin kabul olduğunu isnat ettiler. şehâdetlerini kabul ettim. Şahit oldukları şey üzerine yaptıkları şehadetleri benim nezdimde sabit oldu. Bunu üzerine şahitlik yapılana bildirdim. Eğer def etmek isterse; adama def imkânı sağladım. Ancak def´de bulunmadı. Benim nezdimde adamın bu konuda aciz kaldığı ortaya çıktı. Sonunda Allah'a dua ettim. Tarafların hazır olmalarıyla yüzlerine karşı falan kızı filanenin bu falan kocaya üç talâk üzere haram olduğuna hükmettim. Onlardan ayrılık

63 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s. 157.
64 (Allah hakkında olan konularda davet edilmeksizin şahitlik yapan kişiler)

sahibi herbirine kadının koca üzerindeki iddetinin tamamlanmasını, sonra kadının başka bir kocayla evlenmesini ve ikinci kocayla duhulün gerçekleşmesini emrettim. Koca, kadını boşar ve kadın iddetini tamamlar. Sonra ilk koca, rızaya dayalı olarak bu kadınla evlenir."

## 2.22. GAİB KOCA ÜZERİNE BÂİN TALÂK İSPATINDAKİ MAHZAR[65]

Kadının kocası vardır. Bu koca, kadına duhül etmiştir. Koca, tanıkların hazır olmasıyla, üç talâk üzere bu kadını boşamıştır. Sonra kâdı haramlığa hükmetmeden önce bu koca kaybolmuştur. Bunun üzerine kadın, hurmet hakkında tanıkların şehadetiyle hüküm verebilmesi için kâdının önünde bu hurmetin ispatını talep eder. Bunun iki şekli vardır:

Birincisi: Kadının, hazır olan bir adam hakkında bin dinar ve mehirden kalanın yarısı olmak üzere alacağı olduğunu iddia etmesidir. Üç talâk üzere beni kendisine haram kılan mezkûr bu kocam adına bana güvence verdin. Ben de bu şarta bağlı olarak teminat meclisinde bu teminata onay verdim. Sonra falan kocam, üç talâk üzere beni kendisine haram kıldı.

Bu dinarlar mezkûr teminat hükmü ile benim için kocamın üzerine borç oldu. Sen mezkûr bu sebep nedeniyle mezkûr bu hurmeti bilmektesin. Kocanın, kadına bu borcu ödeyerek bunu elinden çıkarması gerekir. Dâvalı, iddia edildiği gibi teminatı ikrâr etti. Eğer bu adam, hurmetin gerçekleştiği bilgisini inkâr ederse; kadın, kocasının kendisini üç talâkla boşadığına şahit olan tanıkları getirir. Bu dâva suretidir.

Mahzar Sureti: Kadın hazır oldu ve kendisiyle birlikte hazır etti. Hazır olan kadın, beraberinde getirdiği kişi hakkında başından sonuna kadar zikrettiğimiz gibi dâvasını zikreder.

Bu dâvanın sicili, açıkladığımız şeylerin bir benzeri gibidir. Kâdı: "İddia sahibi kadın, dâvaya uygun olarak tanıkları hazır etti. Benden tanıkların şahitliğini dinlememi istedi. Ben de bunu kabul ettim. Tanıklar, dâvanın akabinde şahitlik yapmalarının istenilmesinden sonra ve dâvalının birinci hurmetin gerçekleştiğini inkâr etmesinin ardından kendilerine okunan nüshadan şahitlik yaptılar. Bu, Farsça şu

65 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.158.

nüshayla birleştirilmiştir: “Dâvalı, inkâr ederek: “Böyle bir haramlık yoktur.” deyip dâvacı gösterilerek: “O kadın, falan oğlu falanın karısıdır. Ancak falan, kendisini üç talâk üzere boşamasından dolayı kendisine haram etmiştir.” denilir. Kâdı, kadını gösterip “bütün söylenenleri dinlemesini” söyler. Tanıkların her birinin işaret ettiği bütün mevzular kaydedildi. Tanıklardan bana ulaşan şehadeti dinledim. Kâdı: “Huzurda bulunan bu kadının, falan kocaya haram olduğuna hükmettim. Mezkûr sebep ile hazır olan kadın için beraberinde getirdiği kişide meblağı ve cinsi mezkûr olan bu malın vücubiyetine hükmettim. Şartlarının var olması durumunda mezkûr teminat sebebi böyledir. Kâdı, hasımların karşısında hazır olması ve mezkûr sebep ile falan koca ile hazır olan bu kadını birbirine haram kılmıştır.” Sicil tamamlanır.

İkincisi: Dâvacı kadın tarafından, hazır ola adama karşı, iddet nafakası tazminatının iddia edilmesi: “Kadın, sen bana iddet nafakam hususunda teminat verdin. Kocam beni kendisine üç talâk üzere haram kıldı. Bu teminat meclisinde bu teminatı aldım. Sonra kocam beni şu tarihte üç talâk üzere haram kıldı. Bugün ben kocamın iddetindeyim. Mezkûr bu teminat sebebiyle iddetin tamamlanıncaya kadar iddet nafakam senin üzerine vaciptir. Senin üzerine gerekli olan teminattan dolayı iddet nafakamı bana ödemen gerekir. Dâvalı da iddet nafakası tazminatını ikrâr eder ancak hurmeti inkâr eder. Kadın, falan kocasının kendisini üç talâk üzere boşayarak kendisine haram ettiğine ve falan kocasının iddetinde olduğuna şahitlik eden tanıklarını getirir.” Bu, dâva vechidir.

Bu dâvanın mahzar Sureti: Hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan dâvacı kadın, beraberinde getirdiği hakkında kendisini üç talâk üzere haram kılan kocamın iddet nafakası hususunda bana teminat vermiştin. Kadının dâvası, başından sonuna kadar yazılır. Hazır olan Kadın, tanıklarını hazır etti. Onların tanıkları olduğunu zikretti.

Bu dâva sicilinde kadının beraberinde getirdiği adam üzerine dâvası kaydedilir. Kâdı: “Tanıkların şehadetini dinledim. Benzerlerindeki bilginin icap ve kabulü için bunu kabul ettim. Bu kadının, falan kocasına haram olduğuna ve bugün o adamın iddetini beklediğine hükmettim. Dâvalıların ve tanıkların hazır olmasıyla iddet tamamlanıncaya kadar adamın bu kadına iddet nafakasını ödemesine karar verdim.” der. Sicil tamamlanır.

## 2.23. EŞLER ARASINDAKİ NAFAKADAN ACİZ OLMA SEBEBİYLE AYRILIK DÂVASININ SİCİLİ[66]

Küçük erkek, küçük bir kızı himaye etmektedir. Ancak küçük erkek, hiçbir şeye sahip olmadığı için küçük kıza nafakadan acizdir. Kızın babası, babalık niyabetiyle meseleyi kâdının önüne getirir. Ancak kâdı, nafakadan aciz olma sebebiyle eşler arasında ayrılığı caiz gören Şafi Kâdı'ya bu meseleyi bırakmak ister. Besmele ve Şafi Kâdı'yı selamlamadan sonra meseleyi Şafi kâdının önüne koymuştur. Falan oğlu falanın kızı filan diye isimlendirilen küçük kızın babasının niyabetiyle bu kız, falan oğlu falanın küçük oğlunun karısı olmuştur. Kızın falan oğlu falan babası babalık velayetiyle tanıkların hazır olmasıyla sahih bir evlilik ile şu kadar mehir karşılığında kızını evlendirmiştir. Küçük erkeğin falan babası, oğlu için kabul etmiştir. Bu evlilik oğlan için de kabuldür, sahihtir. Bu kız, sahih olan nikâh ile bu erkek çocuğun karısı olmuştur. Ancak bu erkek çocuk fakirdir. Dünyada hiçbir şeye sahip değildir. Ne geliri vardır ne de bir mesleği. Yanımda bunların tamamına şahitlik yapan adil tanıkların şehâdetiyle karısının nafakasını temin etmede âciz kaldığı tarafımdan ortaya çıktı. Kızın babası, Allah'ın tealanın fazlından bunlara ihsanda bulunmamı ve bu yazının kaydedilmesini benden istedi. Ben de kabul ettim. Aralarında vuku bulan bu husumeti dinlemeyi tercih etmek için bunu kaydettirdim.

Şâfi Kâdı, ictihat üzere aralarını ayırır. Hakkı isabet etmede başarılı olmayı talep ederek Allah Teâla'nın yardımıyla görüşü vuku bulur. Bu, kâdının Şâfi Kâdı'ya olan yazı suretidir.

Sonra yazılmış olan mektup Şâfi Kâdı'nın eline ulaştığı zaman Hanefi Kâdı´nın mektup yazısında mezkûr olan şeylere göre kızın babası, oğlanın babasına hasım oluyor. Bu yazıda belirli olan küçük oğlanın fakir ve malının olmadığına dair deliller getiriyor. Ancak o, herhangi bir kazanç takdir etmiyor. Oğlan, bu küçük kız için nafakadan acizdir. Şâfi Kâdı'dan bu küçükleri ayırması talep ediliyor. Şâfi Kâdı da aralarını ayırıyor. Sicil kaydedilir.

Sicil Sureti: "Şâfî olan falan oğlu falan, Buhâra Bölgesi'ndeki Nahiyede hüküm işleriyle görevli olan falan oğlu falan kâdıdan bana bir mektup geldi. Allah

66 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.160.

başarısını daim kılsın. Falan hükümdar tarafından bana gönderdiği yazı şunu içermektedir: Kâdının önüne gelen şey, küçük kız için hasım olan falan oğlu falan ile küçük oğlu için hasım olan falan oğlu falan arasında meydana gelen husumetten oluşmaktadır. Bundan dolayı mezkûr bu kızın babası, falan oğlu falan ile sahih nikâh sebebiyle evlendirdiğinden dolayı helâli ve karısı olan mezkûr küçük kızı için falanı kâdının önüne götürdü. Küçük erkeğin falan babası da evlendirme meclisinde sahih olan bu nikâhı oğlu için kabul etmiştir. Babanın bu küçük kızı nafakaya muhtaçtır. Küçük kocası fakirdir. Nafakadan acizdir. Bu kâdının nezdinde acziyeti sabit olmuştur. Kızın falan oğlu falan babasının, durumun bana yazılması talebi üzerine, kâdının yazının suretini bana göndererek, dâvayı benim de dinleyip meseleyi hükme bağlamamı istemesi üzerine yazıyı okuyup anladım. Bu husumeti dinleyerek gerekeni yaptım ve bu mesele için huzurumda toplanmalarını istedim. Küçük kızın falan babası hazır oldu. Kendisiyle birlikte küçük erkeğin falan babasını da hazır etti. Birlikte karı koca küçükler de geldiler. Kızın babası, kızının beraberinde getirdiği adamın oğlunun karısı olduğunu; bu adamın oğlunun kızına nafaka hususunda aciz ve fakir olduğunu ve kızının bu meselede adil tanıklar getirdiğini iddia ederek, benden bu evliliği sonlandırmamı istedi. Ben de bu meselede iyice düşündüm. Nafakadan acziyet sebebiyle zevcelerin arasını ayırmanın cevazı yönünde selef âlimlerinin görüşünü alarak nafakadan acizlik sebebiyle aralarını ayırmanın cevazı yönünde ictihadım vuku buldu. Aralarında nikâhın olduğu ve küçük erkeğin nafakadan aciz olduğu tarafımdan malum olduktan sonra sahih bir şekilde aralarını ayırdım. Bu sicilin bu konuda delil olarak yazılmasını emrettim.

Eğer asıl kâdıdan bu sicili imzalaması istenirse kâdı, bu sicilin meydana geldiği şekilde yazılmasını emreder. Falan kâdı: "Bu konuda delillere kulak vererek falan oğlu falan tarafından mezkûr bu husumet hakkında duyduklarını ayrıntılı bir şekilde içeren şeylerin tamamı, tarihiyle birlikte başından sonuna kadar meydana gelmiştir. Naibin bu meseledeki görüşü benim için oldu. Görüşünün vuku bulduğu çalışmadaki yazıda falanı naib olarak tayin ettim. Bu naibimin hükmünü kabul ederek imzaladım. Şu tarihteki bu imzanın yazımını emrettim."

Eğer eşler, buluğa ermiş olur da kocanın nafakayı ödemesinde acziyet ortaya çıkarsa buradaki yöntem küçüklerde zikrettiğimizin aynısıdır. Ancak bu dâva, Şâfi Kâdı tarafından eşler arasında husumetin gerçekleştiği zaman olur. Karı, kocasının

nafakadan aczini iddia eder ve kocası bunu kabul ettiği takdirde, eğer kadın da isterse kâdı, kocanın ikrârıyla aralarını hemen ayırır.

Eğer koca, kabul etmezse; o takdirde kadın, kocanın acziyetini gösteren delillller getirir. Kâdı, kadının isteği üzerine aralarını ayırır. En iyisini Allah (c.c) bilir.

## 2.24. NİKÂHTAKİ HİBE LAFZIYLA KARI-KOCA ARASINDAKİ AYRILIK SİCİLİ[67]

Büyük bir kadın, küçük bir erkekle evlendi. Akit, hibe lafzıyla oldu. Erkek çocuğun babası, oğlu için akdi kabul etti. Sonra bu nikâhın iptali için taraflar arasında ittifak sağlandı. Küçük olduğu için kocanın, kadını boşama imkânı yoktur. Kocanın malı olduğundan dolayı nafakadan acziyet sebebiyle kâdını ayırma imkânı da yoktur. Buna göre nikâhın iptali ancak hibe lafzıyla olabilirdi. İmam Şafii, hibe lafzıyla nikâha cevaz vermez. Dâva, asıl kâdı olan Hanefi Kâdı´nın önüne gelir ve ondan Şafi Kâdı'ya yazı yazması istenir. Hanefi Kâdı, Şafi Kâdı'ya şöyle yazar: "Allah (c.c) sana kuvvet versin. Selamet ve saadetini devamlı kılsın. Falanın kızı filan bana geldi. Kadın, falan oğlu falan diye isimlendirilen küçük bir erkek için kendini hibe etti. Ancak küçük olan bu erkek, kadına ihtiyaç duymaz ve onun yaşındakiler cima da edemezler. Çocuk, karısı olduğundan beri kadına duhül etmemiştir. Kadın, oğlan bülüğa erinceye kadar beklerse zarar görecektir. Kadın benden, Şafii bir kâdıya yazı yazarak durumu sormamı istedi. Ben de aralarındaki husumeti gidermek amacıyla kadının isteğine cevap verdim. Şafii Kâdı, nikâhta hibe lafzı kullanıldığı gerekçesiyle kendi ictihadına göre hüküm vererek onların arasını ayırır. Sonra yazı Hanefi Kâdı´ya ulaşınca burada iki şekil vardır:

Birincisi: Bu kâdının meclisinde hasım olan kadın ve babasıyla birlikte gelen çocuk hazır edilir. Kadın, çocuğun babası hakkında iddiada bulunur: "Bu küçük çocuğun babası, benim onun oğlunun karısı olduğumu zannederek, benden oğluna itaat etmemi istiyor. Babam beni bu küçük oğlanla emrim ve rızam ile evlendirdi. Aramızdaki nikâh hibe lafzıyla olmasından dolayı, bu adamın (küçüğün babası) talebi batıldır. Çünkü ben bu çocuğun babasına, nikâh sırasında "kendimi senin küçük oğluna

67 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.162.

hibe ettim" diye söyledim veya babam ona "kızımı kendi rızasıyla senin küçük oğluna hibe ettim" dedi. Çocuğun babası da: "Falan oğlum adına bu nikâhı kabul ettim" dedi. Ancak hibe lafzıyla nikâh, bazı Selef âlimlere göre caiz değildir. Buna göre küçük çocuğun babasının, oğluna itaat etmem yönündeki isteğinden vazgeçmesi gerekir." Erkek çocuğun babası şöyle der: "Küçük oğlum ile bu kadın arasındaki nikâhta "nikâh" lafzı kullanıldığı için ben talebimde haklıyım." Çünkü kadının babası bana: "Kızımı kendi rızasıyla küçük oğlunla, şu kadar mehir karşılığında evlendirdim" dedi. Ben de oğlum için bunu kabul ettim." Bunun üzerine kadın, iddiasını desteklemek üzere tanıklarını getirir. Tanıklar, kâdının yanında dâvanın muvafakati üzere şehadette bulunurlar. Kâdıdan mezhebine uygun olarak, bu akdin fesadı yönünde hükmünü vermesi istenir. Kâdı buna hükmeder ve kadına bu konuda delil olması için yazı kaydedilir.

Yazı şunu içerir: "Buhâra ve çevresinde mahkemede görevli olan falan kâdıdan bana falanın kızı filane ile falanın oğlu arasında hibe lafzıyla vuku bulan nikâhtaki hususları içeren bir yazı geldi. Bu yazıda benden bu husumete kulak vermem, görüşüm ve ictihadıma dayanarak bu kadını ayırmam istendi. Ben de bu konudaki delilleri dinleyerek, bu iş için meclisi topladım. Bu mecliste falanın kızı filane hazır oldu. Kendisiyle birlikte falan oğlu falan kocası ve falan babasını hazır etti. Kadın, erkek çocuğun babası hakkında: "Benden oğluna itaat etmemi istiyor. Bu dâvada bu iptal olmuştur. Çünkü kendisiyle erkek çocuk arasındaki nikâh, hibe lafzıyla oldu. Kendisinin, çocuğun babasına nikâh akdinde doğrudan doğruya: "Senin falan oğluna kendimi hibe ettim." çocuğun babası da: " Oğlum için bunu kabul ettim." dediğini iddia etti.

Hibe lafzıyla nikâh, bazı Selef ulemâ ve fukahâya göre caiz değildir. Kâdı yazılmasını istediği zaman söyler: Falan benden falan kâdıya yazmamı istedi. Mesele mecliste bağlandı.

Sonra küçük çocuğun babası, tanıkların isimleri ve neseplerini söyleyerek, dâvanın muvafakati üzere şahitliklerini zikrettiği tanıklarını mahkemede hazır etti. Tanıklar, bu dâvada babanın iddiasına lafız ve manaya uygun olarak doğru bir şehadette bulundular. Ben de tanıkların şehadetini dinleyip, her biri işaret edilen mevzulara uygun bir şekilde değindikten sonra adil olduklarını, şehadetlerinin geçerli ve sözlerinin kabul edilir olduğunu öğrendikten sonra bilginin icap ve kabulü için

şehadetlerini dinledim. Kadın ile çocuğun babası arasında gerçekleşen akdin, tanıkların şehadetiyle hibe lafzıyla olduğunu tesbit ettim. Bu konuda iyice düşünüp, içtihatta bulundum. Sonra bu kadın, ictihadımla varmış olduğum hükmü bana sordu. Ben de kadına cevap verdim ve Selef ulemanın görüşü üzerine fesadına hükmettim. Sicil tamamlandı. Asıl kâdı, öncekilerin üzerine sicile açık bir şekilde imzasını kaydeder.

İkincisi: Küçük çocuk ile birlikte babasının mecliste hazır edilmesi. Kendileriyle birlikte de husumetin vuku bulduğu kadının hazır edilmesi. Bu çocuğun babası, beraberinde getirdiği kadın üzerine iddiasında bu kadın, küçük oğlumun zevcesidir. Oğlum ile hibe lafzıyla evlendi. Bana dedi ki: "Senin falan oğluna kendimi hibe ettim." Ben de: "Oğlum için seni kabul ettim." Bu yüzden bu kadın, oğlumun karısı olmuştur. Ve ona itaat etmesi gerekir. Kadın ise bunu inkâr etti.

Çocuğun babası, kadının da hazır olmasıyla kadın ile çocuğun babası arasında meydana gelen nikâh dâvasına vakıf olarak şehadette bulunan tanıkları getirir. Bu küçük çocuk oğlundan dolayı babası ile beraberinde hazır ettiği kadın arasında nikâhtan dolayı tanıklar dâvanın muvafakati üzere şahitlik yaparlarsa Şafî Kâdı, tanıkların şehadetini kabul eder. Sonra kadın, kâdıdan ictihadıyla bu husumeti ayırmasını ister. Kâdı, bazı Selef âlim ve fukahâların hibe lafzıyla nikâhın bâtıl olduğu görüşüne dayanarak bu nikâhın fesadına hükmeder.

Bu kâdı, bu konuda sicil yazılmasını isterse şöyle denir: "Falan kâdı, bu mesele hakkında benden bir yazı yazmamı istedi. Ben de meclisi topladım. Sonra bu çocuğun babasının dâvası ve kadının, çocuğun babasına olan cevabı tam olarak kaydedilir: Çocuğun babası, şahit olduklarını zikrettiği tanıkları hazır etti. Benden tanıkların şehadetini dinlememi istedi. Ben de kabul ettim. Tanıklardan şahitlik yapmalarını istedim. Tanıklar, her biri sırayla bu çocuğun babasının iddialarına karşın muvafık, lafız ve manaya uygun, doğru, sahih bir şehadet ile şahitlik yaptılar. Tanıklar, işaret edilen mevzulara sahih bir şekilde işaret ettiler. Ben de şehadetlerini dinledim ve kabul ettim. Bu tanıkların şehadetiyle kadın ile çocuğun babası arasında gerçekleşen akdin, hibe lafzıyla olduğunu tesbit ettim. Bu konuda iyice düşündükten sonra ictihatta bulundum. Sonra bu kadın, ictihadımla varmış olduğum hükmü bana sordu. Ben de hibe lafzıyla nikâha cevaz vermeyen âlimlerin görüşüyle amel ederek, bu nikâhın fâsid

olduğu görüşüne hükmettim." Sicil, öncekilerin bir benzeri üzere tamamlanır. Asıl kâdı, öncekilerin bir benzeri olarak açık bir şekilde imzasını kaydeder.

## 2.25. MUDÂF YEMİNİN İPTALİNDEKİ SİCİL[68]

Bir adam, 'evli olduğu her kadının üç talâkla boş olduğuna dair' yemin etti. Bizim açımızdan bu yemin, üç talâkla boşanan kadın, evleninceye kadar münâkıdedir. Ancak İmam Şafî'ye göre münâkıde yemini olmadığı için evli kadın, boşanmış sayılmaz. Bu adam, yeminin iptali ve kaldırılmasına ihtiyaç duyar. Dileyen kadının, evlenmesi gerekir. Eğer bu kadının velisi varsa; velisi tarafın evlendirilir. Velisi yoksa da icma ile olan bu nikâh, tam oluncaya kadar kâdı tarafından evlendirilir. Sonra bu kadın meseleyi Hanefi Kâdı'nın önüne götürür. Kadın, Hanefi Kâdı'dan Şafî Kâdı'ya yazı yazmasını ister. Hanefi Kâdı, kadın için Şafi Kâdı'ya şu surette bir yazı yazar: "Allah sana uzun ömürler versin Şeyh'ul-İmam! Falancayla evli olan falan kızı falan isimli bir kadın, önüme bir mesele getirdi. Bu meselede adam: "Nikâhtan önce evli olduğum her kadın boştur." diye yeminde bulunduktan sonra aralarında üç talağın vuku bulduğu bu kadınla evlenmiştir. Kadın, bu sebeple adama haram olmuştur. Bu adam kadını haram olarak tutmaktadır ve serbest bırakmamaktadır. Kadın, benden bu konuda size yazı yazmamı istedi. Ben de bunu kabul ettim. İctihadının ve görüşünün vuku bulduğu şey üzere aralarındaki bu husumeti dinleme nezaketi için bu yazı yazıldı. Şafî Kâdı, bu konuda Allah tarafından başarılıdır. Bu yazı, gönderilmiş olan kâdıya ulaştığı zaman bu kadın, yazı gönderilmeden önce şu suret ile kocası hakkında iddiada bulunur: "Tanıkların hazır olmasıyla benimle evlendin. Benimle evlenen her kadın üç talâkla boştur, diyerek evlenmeden önce yemin ettin. Bundan sonra benimle evlendin. Üç talâk vuku buldu. Ben, bu hürmet-i galiza (bâin talâk) sebebiyle sana haram oldum. Senin beni serbest bırakman gerekir." Bu dâvada kocadan cevap beklenir. Kocası, bu yemini ikrâr eder. Bu kadın ile evlendiğini kabul eder. Ancak şöyle der: "O, benim helâlimdir. Aramızda talâk vuku bulmamıştır. Çünkü bu yemin munâkıde yemini değildir." Şafi Kâdı tarafından, gönderilmiş olan yazıda bazı Selef âlimlerin, bu yeminin bâtıl olduğu görüşü dikkate alınarak bu yeminin butlânına ve bu nikâhın

68 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.165.

doğruluğuna hükmedilir. Bu sicilde, nafakadan aciz olma sebebiyle ayrılık meselesinde, açıkladıklarımızın bir benzeri şekilde, hibe lafzıyla nikâh kaydedilir.

Son kısım: Yazı gönderildiği zaman kocanın kadın hakkında iddiada bulunması: "Kadınla evlendim. Ancak o, bana itaatten ayrıldı." Kadın: "Benimle evlenmeden önce, üç talâk üzere yemin ettiği için itaat etmekte mecbur değilim. Çünkü bu adam, 'benim evlendiğim her kadın, üç talâkla boştur' demiştir. Bu sözün üzerine benimle evlenmiştir ve bu üç talâk vuku bulmuştur. Bu nedenle ben bu adama hürmet-i galiza ile haram oldum. Bu yüzden bu adama itaat etmem mümkün değildir." demiştir. Koca, bu yemini ve evliliği ikrâr eder. Mezhebine göre ona gönderilmiş olan bu yazıda, bu yeminin butlânına; aralarındaki nikâh akdinin geçerliliğine hükmedilir ve kadından adama itaat etmesi emredilir. Bu meselenin sicile yazılması istenirse; açıkladıklarımızın bir benzeri gibi kaydedilir.

## 2.26. CİNSİ İKTİDARSIZLIK SEBEBİYLE AYRILIK DÂVASI VE BU DÂVANIN DEFİ İLE İLGİLİ KAYIT[69]

Bir kadın, hasım olduğu kocası için: "Benimle ilişkiye girmedi." derse. Kocası da: "Ben onunla ilişkiye girdim." diye iddia ederse ve bu kadın, nikâh zamanında bâkir olursa; kâdı onu kadınlara kontrol ettirir. Kadınlardan biri adil olursa yeterlidir. İkinci daha kuşatıcı olur. Eğer kadınlar: "Bu bâkirdir." derlerse kâdı, dâvayı bir sene erteler. Eğer o, ''duldur" derlerse koca bu kadınla ilişkiye girdiğine dair yemin eder. Bu istihsanendir. Kıyasta ise asıl önemli olan, yeminle birlikte hanımın sözüdür. Çünkü o kadın, ilişkiyi reddediyor.

İstihsan yönü: Koca, eşiyle ilişkiye girdiğini iddia eder de ayrılma hakkını reddederse; bunun için yemin eder. Sonra bu koca, istihsanen yemin ederse; kadınla ilişki tespit edilir. Dâva tecil edilmez fakat yeminden kaçınırsa; ilişki olmadığını itiraf etmiş olur. Bir sene tecil edilir.

Eğer kadın, nikâh vaktinde dul olursa; kâdı onu kadınlara kontrol ettirmez. Fakat koca ilişkiye girdiklerine dair iddiası üzerine yemin eder. Eğer adam, kadınla

69 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.166.

ilişkiye girip kadının dul olduğuna dair yemin ederse; kadınla ilişkiye girmiştir. Eğer yeminden kaçarsa; bu kadınla ilişkiye girmediğine ikrâr olur. Bir sene tecil edilir.

Kâdı, bu dâvanın te´cilini kaydetmek isterse; bunu şöyle kaydettirir: "Bu kişi, Buhâra Bölgesi'nde hüküm verme işiyle görevli olup süre tanımayan falan oğlu falan kâdıdır. Hükmü halk arasında geçerlidir. Kâdı, bugün sahih nikâh ile evli olan falanın kızı filan isimli kadının, meseleyi önüne getirdiği zaman falan oğlu falana mühlet tanıdı. Kadın, kocayı iktidarsız buldu. Koca, kadın ile ilişkiye girmedi. Kâdının nezdinde sabit oldu ki o, bu babtaki sübut yollarıdır. Kâdı, husumet vaktinden itibaren bir senelik mühlet zamanında ilişkiye girmeleri beklentisiyle şeriatın iktidarsızlık hakkında gerektirdiği şekilde hükmetti. Kâdı, meşayihlerin çoğunun tercih ettiği görüşe göre, kocaya dâvalaşma gününden itibaren bir sene mühlet verdi. Bu, sahih değildir. Kâdı, şu senede şu günde diye delil olması için bu zikrin yazımını emretti.

Sonra te´cil vaktindeki bu sene tamamlandığı zaman koca iddiasında, "te´cil müddet içinde, karısıyla ilişkiye girdiklerini" söyler. Karısı, bunu kabul etmez. Eğer o, nikâh vaktinde hala bakire olursa; geçtiği üzere kâdı, kadınlara kontrol ettirir. Eğer kontrol eden kadınlar: "Bâkiredir. Kocası kadınla ilişkiye girmemiştir" derlerse; kâdı, bu kadına, ikametgâhında kalıp kalmamakta tercih yaptırır. Onu kontrol edenler: "duldur." denilirse kadının kocasının yemin ile birlikte sözü geçerlidir. Geçtiği üzere kadınla ilişkiye girdiklerine dair kocaya yemin etirilir. Eğer koca, yemin ederse; kadın için tercih hakkı kalmaz. Eğer koca, yeminden kaçınırsa; kadına tercih hakkı verilir. Eğer kadın, nikâh vaktinde dul olursa kâdı, onu kadınlara kontrol ettirmez. Fakat koca, yemin eder. Eğer yemin ederse; kadın için tercih hakkı kalmaz. Eğer koca, yeminden kaçınırsa; kadın için tercih hakkı doğar.

Bu mesele için bir mahzar yazılması istenirse şöyle kaydedilir: "Kadın hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan kadın, beraberinde getirdiği kişi hakkında iddia etti ki hazır olan bu kadın, beraberinde getirdiği kişinin sahih nikâhla helâli ve karısıdır. Kadın, kocasını iktidarsız buldu. Kocası, kadınla ilişkiye girmedi. Kadın haliyle hâlâ bâkiredir. Kadın bu meseleyi kâdının önüne getirdi. Kâdı, iddia edildiği gibi iş kendi nezdinde sübut bulduktan sonra kocaya bir sene mühlet verdi. Bu, olayın gerçekleşme yoludur. Te´cil vaktinden bir sene tamamlanmıştı ki kadın: "Ben hâlâ bâkireyim:" deyince durum kocaya soruldu.

Kâdı, zikrettiğimiz şeyleri yaptığı zaman, kâdı nezdinde kadının, hâlâ bâkire olduğu sabit oldu. Koca, te´cil müddetinde karısıyla ilişkiye giremedi. Kâdı, kadına tercih hakkı tanır. Eğer kadın, ayrılığı seçerse; kâdı kocaya şöyle der: "Kadını ayır. Eğer sen bu kadını ayırmazsan kâdı, sizin aranızı ayırır. "Bu, Ebu Hanife'nin görüşüne yakın gibidir. Kâdının kararı olmaksızın ayrılık gerçekleşmez. Bu ikisi için de en uygun seçenek gibidir. Kâdının ayırmasına ihtiyaç kalmaz ve kadının kendi tercihiyle ayrılık vuku bulur.

Kocanın cevabından sonra kâdı, sicilde şöyle kaydettirir: "Kadın, kadınlara kontrol ettirildi. Adil olan iki kadın, bu kadının bugün hâlâ bâkire olduğunu bildirdiler. Kocanın karısıyla ilişkiye girmediği ve adil olan kadınların sözüyle bu kadının bâkire olduğu tarafımdan sabit oldu. Eğer o kadının, dul olduğu bildirilirse; şöyle kaydedilir: "Kadınlar, kadının dul olduğunu bildirdirdiler. Kadın da kocasıyla ilişkiye girdiğini inkâr etti. Kocaya te'cil müddetinde karısıyla ilişkiye girdiğine dair yemin ettirdim. Yeminden kaçınması üzerine kocaya yemin teklif ettim. Bunun üzerine koca, yeminden kaçındı. Bu, karısıyla ilişkiye girmediğine dair ikrâr oldu. Kadın, kendisi için en uygun olanı seçti. Kocaya karısını bırakmasını emrettim. Ancak koca, bunu kabul etmedi." Karşımda bu ikisinin hazır olmasıyla aralarını ayırdım.

Eğer mühlet veren kâdı ölürse ya da müddet geçmeden önce azledilirse; koca verilen mühleti inkâr ederse ve müddet geçerse; artık kadının mühlet ve müddetin geçmesi hakkında delil getirmesine ihtiyaç yoktur. Eğer koca, mühlet vermeyi inkâr ederse; o zaman kadın, bu konuda delil getirmeye ihtiyaç duyar. Mahzarda şöyle kaydedilir: "Kadın hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan kadın, beraberinde getirdiği kişinin sahih nikâh ile nikâhlısı ve helâlidir. Kadın, kocasını iktidarsız buldu. Kadın meseleyi önceki kâdının önüne götürmüştü. Bu falandır. Hükmü bugün geçerlidir. Kadın, bu dâvasında beraberinde getirdiği kişi üzerine falan kâdıdan önce iddia etti. Dâvanın sıhhati benim nezdimde sabit olduktan sonra kocaya bir sene mühlet verdim. Bu, dâvanın yöntemidir. Te´cil vaktindeki bir sene dolmuştu. Kadın: "Ben hâlâ bâkireyim" deyince mesele kocadan soruldu.

Daha sonra kocanın, karısıyla ilişkiye girmediği; iktidarsız olduğu ikinci kâdı tarafından tespit edildi. İlk kâdının verdiği mühlet vaktinden bir sene geçmiştir. İkinci kâdı, sicile şöyle kaydettirir: "Tanıklar, sünen üzere şehâdeti aktardılar. Hazır edilen bu koca için falan kâdı tarafından verilen mühlete şahit oldukları benim nezdimde sabit

oldu. Mühlet müddeti geçmiştir. İki hasmın karşımda hazır olmasıyla hükmettim. Bundan sonra koca, müddet içinde karısıyla ilişkiye girdiğini iddia etti. Kadın da bunu inkâr etti. Ben "bâkireyim." dedi. İkinci kâdı da açıkladıklarımızın bir benzeri olarak ilk kâdının yaptığını yapar.

**Bu Dâvanın İtirazındaki Mahzar:**

Hazır olan koca, beraberinde getirdiği karısının önceki iktidarsızlık dâvasının def'inde karısının te'cil müddeti geçtikten sonra, kendisinden ayrılmayı isteğini; ancak ayrılma talebinin iptal olduğunu; kadının, kâdının te´cilinden sonra evinde kalmayı tercih ettiğini; kendisinin de iktidarsız olduğuna sahih bir şekilde lisanıyla razı olduğunu ya da te'cil müddetinde karısıyla ilişkiye girdiğini ve kadının, kocasıyla ilişkiye girdiğini kabul ettiğini iddia eder.

## 2.27. NESEBİN TESBİTİ DÂVASI[70]

Kadın, yanındaki bir sabî hakkında bu sabînin bu adamın oğlu olduğunu ve bu adamla nikâhlıyken yatağında doğurdunu iddia ederek bu adamdan sabî için nafaka ve elbise talebinde bulunur. Ya da bu adamın yanındaki bu sabînin, kadının oğlu olduğunu ve aralarında nikâh var iken kendisinin yatağında doğurduğunu iddia eder. Ya da adam, yanında bulunan sabî hakkında bu karısından dolayı oğlu olduğunu iddia eder. Kadın da bunu bilerek inkâr eder yahut kadın, yanındaki sabiî hakkında bu kocasınından dolayı oğlu olduğunu iddia eder. Erkek ise bunu inkâr eder. Bu dâvaların hepsi sahihtir.

Babalık dâvasının bilinmesi gerekir. Ya da evlatlık dâvası sahihtir. Bu dâva beraberinde ister mal dâvası olsun veya olmasın farketmez. Bu, Bir adam bir adam üzerine ben bu adamın babasıyım ya da ben bu adamın oğluyum iddiasında bulunulmasından dolayıdır. Bu adam, inkâr eder. Dâvacı, iddiası üzerine delil getirinceye kadar bu dâva sahihtir. Kâdı, bu dâvayı dinler. Dâvalı üzerine deliller ile hükmeder.

70 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.170.

Mal dâvasının dışında analık dâvası da böyle olup, yine sahihtir. Hatta bir kadın ben şu adamın annesiyim diyerek iddiada bulunursa; bu konuda deliller getirir. Kâdı, delilleririni dinler. Kâdı, anneden oğlanın nesebinin ispatında oğlandan dolayı hasım olan anne ve babadan oğlanın nesebini hükmeder. Yine anne, babadan küçük oğlunun nesebinin ispatında hasım olur.

Bu mahzarın başında zikrettiğimiz kaideler bunun açıklamasıdır. Babanın hasım olarak mani olması ise açıktır. Çünkü nesep, oğlanın hakkıdır. Baba, oğlunun hakkının ispatında oğlundan dolayı hasım olur. Eğer baliğ ise oğlanın delilleri olduğu gibi babanın da delilleri olur. Eğer oğlan baliğ değil ise, kadının oğludur diye kadın üzerine delil getirilir. Burada böylece oğlanın nesebi, o kadından tespit edilir.

Annenin, babadan nesebin ispatında oğlundan dolayı hasım olmasına gelince nesep, sadece çocuğun menfaati içindir. Bu konuda çocuğun menfaatini korumada anne ve baba aynıdır.

Babanın oğlunu hibe etmesinin kabul edildiği gibi annenin de hibesinin kabul edilmesinin doğruluğunu görmez misin? Fayda ve zarar arasında tereddüt edilen hukukî haklarda anne ve baba arasında farklılık vardır. Anne bu konuda oğlundan dolayı hasım olmaz. Baba ise hasım olur. Anne, babadan oğlanın nesebinin ispatında babaya hasım olduğu zaman, eğer oğlan baliğ ise oğlanın delil getirmesinde olduğu gibi anne de buna delil getirir. Eğer baliğ ise, bu adamın oğlu olduğuna dair delil getirir. Peki, burada oğlan nesebini babadan tespit edemez mi?

**Mahzar Sureti:**

Kadın, yanında olan küçük bir oğlan hakkında bunun kocasından olduğunu iddia eder. Kadın hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan kadın, beraberinde getirdiği kocası hakkında kadının yanında el koyduğu bu sabî (eliyle gösterir) beraberinde getirdiğim bu kişinin oğludur. Aramızda nikâhlıyken kocamın yatağında doğurdum. Bundan sonra kadın dilerse dâvada zikreder: “Bu sabînin nafakası beraberinde getirdiğim bu kocaya aittir.” Dilerse de bunu dâvada zikretmez.

**Mahzar Sureti:**

Adam, yanında küçük bir oğlan olduğunda bu oğlanın karısından olduğunu iddia eder. Hazır oldu ve hazır etti. Adam, (çocuğu göstererek) bu çocuğun (karısını göstererek) karısından olduğunu, nikâhlıyken bu çocuğu kendi yatağında doğurduğunu iddia eder. Adam, bundan sonra dâvada dilerse:" "Çocuğu emzirme görevi, annenin sorumluğundadır." der. Dilerse du bunu zikretmez.

**Baliğ Olan Adamın, Oğlu Olduğunu İddia Ettiği Adam Üzerine Olan Dâvasındaki Mahzar Sureti:**

Hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan olan kişi, beraberinde getirdiği kişinin oğlu olduğunu ve filane annesinin kendisini beraberinde getirdiği kişi ile aralarında nikâhlı iken kendi yatağında doğurduğunu iddia etti.

**"Ben bu çocuğun babasıyım." diyen Adamın Dâvasının Mahzar Sureti:**

Hazır olan Adam, beraberinde getirdiği kişinin babası olduğunu; beraberinde getirdiği kişinin, hazır olan bu adamın oğlu olduğunu ve oğlunu aralarında nikâhlı iken filane karısının kendi yatağında doğurduğunu iddia eder.

Kardeş, amca, dayı ve kardeşinin oğlu ve torunun dâvasına gelince doğru olmaz; ancak mal dâvasında dâvacı için olursa doğru olur. Kardeşler diğerleri üzerine ya da amca, kendilerine nafaka iddiasında bulunur.

Bunun diğer bir yolu da ölüm nedeniyle dâvalıya kardeşlik vasiyetinin iddia edilmesidir. Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında iddia etti ki ölen falan kişi, bu dâvalıyı işlerini düzeltmesi ve terekeden şu şu kadar mirası paylaştırması için ona vasiyet etmişti. Falan oğlu falan kardeşlerine şu kadarını vasiyet etmişti. Falan oğlu falanın üç kardeşi falan, falan ve bu dâvacı falandır. Beraberinde getirdiği kişinin, kardeşlerin paylarını vermesi gerekir. Bu, şu kadardır.

Dâvalıdan cevap beklenir. Dâvalı, vekâleti ve vasiyeti ikrâr eder. Ancak falan iki kardeşini ise inkâr eder. Bunun için de başka bir yol vardır: "Kadının, kocasının talâkı şart koşması illetiyle, talâkın vuku bulduğunu; kocasının, falan kardeşime söylediğinin iddia edilmesidir. Bu, falan kardeşleridir. Çünkü o dâvalı, kardeşine söylemiştir."

## 2.28. USUBET İSBATINDAKİ MAHZAR[71]

Buhâra Bölgesi'ndeki Mahkeme'de kâdıdan önce falan Ahmet ismindeki kişi hazır oldu. Kendisiyle birlikte falan Ebu Bekir ismindeki kişiyi hazır etti. Hazır olan dâvacı, Esad bin Ahmed bin Abdullah ibn Ömer'in vefat etiğini ve falanın kızı Sâre isimli zevcesine, Suâde isimli kızlarına, Ömer'in oğlu olduğundan dolayı hazır olanın amcasının oğluna miras bıraktığını iddia etti. Vefat eden Esad, Ahmed'in oğluydu. Vefat edenin babası Ahmed ile hazır olan bu dâvacının babası Ömer kardeştirler. Babaları, Abdullah bin Ömer'dir. Babaları Abdullah bin Ömer vefat eder. Terekeden beraberinde getirdiği kişinin elinde bulunan on iki Nisâbûrî altını bırakır. Abdullah bin Ömer´in ölümü sebebiyle Allah'u tealanın farz kılmasından dolayı bu kişiler, Abdullah bin Ömer´e mirasçı olurlar. Kadına sekizde bir; kız için yarısı vardır. Geride kalan da amcasının oğlunun olur. Dâvalı, bunu bilmektedir. Bu kişilerin paylarını vermesi gerekir. Bu, yirmi dört hissede dokuz hissedir. Dâvalıdan bu talep edildi. Meselenin dâvalıya sorulması üzerine, dâvalı cevaben: "Ben bu dâvacının vâris olup olmadığını bilmiyorum." Bunun üzerine dâvacı, şahitliklerini zikrettiği kişileri hazır etti. Benden tanıkların şehadetini dinlememi istedi. Bende kabul ettim. Onlar falan, falan ve falandırlar. Bu tanıkların şehadetini dinledim.

**Bu Dâvanın Sicili**

Kâdı, şöyle der: Falan… sözü: Bu dâvacının dâvasının akabinde şahitlik yapmaları istenilen tanıklar, yanımda şahitlik yaptılar. Dâvalı, lafız ve manaları birbirine uygun düşen sahih şehâdeti inkâr etti. Hükmün onlara okunan nüshadan dinlenmesi gerekir. Bu, Farsça şu nüshayla birleştirilmiştir: "Şâhitlik yaparım ki falan Ahmet vefat ederek mirasçı olarak filane Sâre´yi bırakmıştır. Dâvacı, Ahmet´in amcaoğlusudur. Tanıklar: "Ahmed'in kardeşi Ömer'in oğlu Esad vefat etti. Ömer, dâvacının babası olup o da Ömer'in kardeşidir. Ahmet ile beraber, vefat eden Abdullah oğlu Ömer bunların babasıdır. Bu üç kişinin haricinde mirasçı tanımıyoruz" deyip dâvacıyı gösterirler. Tanıkların şehâdeti, olduğu gibi tescillenir. Sicilde kâdının sözü şu şekilde kaydedilir: "Abdullah oğlu Ömer'in oğlu Ahmed, tarafımdan onun için

71 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.172.

sübut bulan hükmü bana sordu. Bu konudaki zikir sicile kaydedildi. Bu konuda delil olabilmesi için yapılan şahadet kaydedildi. Allah'u Tealaya istiharede bulunarak hükmümü açıkadım: "Buhâra Bölgesi'ndeki Mahkeme'de tarafların tamamının hazır olmalarıyla yüzlerine karşı Abdullah oğlu Ömer oğlu Ahmed lehine ve Ömer oğlu Muhammed oğlu Ebubekir aleyhine ve Ömer oğlu Abdullah oğlu Ahmed oğlu Esad'ın vefatının sübutuna; bu iddia edilen mirasa amcasının oğlunun, falanın kızı Sâre isimli eşinin ve Suâde ismindeki kızının adil olan tanıkların şehadetiyle ve kesinleşen hükümle Abdullah bin Ömer´e mirasçı oldularına hükmettim."

Eğer dâvacı, vefat eden amcanın oğlu olursa; mahzar sureti şu şekilde olur: "Falan oğlu Ali mahkemede hazır oldu. Kendisiyle birlikte Hasan bin Abdullah bin Ali'yi hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği kişi üzerine falan oğlu Ömer öldü ve hazır olan bu dâvacının amcasının oğluna miras bıraktı. Dâvacı, Tahir'in oğlu olunca, Tahir Ahmed'in oğludur. Vefat eden Ömer de Muhamed'in oğludur. Muhammed, bu vefat edenin babasıdır. Ahmed, hazır olan dâvacının dedesidir. O ikisi babadan dolayı kardeştiler. Babaları Abdullah bin Ömer'dir. Hazır olan dâvacının dışında bu vefat edenin, başka vârisi de yoktur. Dâvalının elinde vefat eden kişinin terekesinden şu şu kadar altın Nisâbûrî dinarı vardır. Mezkûr bu dinarlar, Abdullah bin Ömer´in ölümüyle mîras olarak hazır olan bu dâvacının oldu. Beraberinde getirdiği bu dâvalı bunu bilmektedir. Dâvalının, bunun tamamını dâvacıya vermesi gerekir. dâvalıdan bu talep edilip dâvalıya bu mesele sorulur. Dâvalı Farsça olarak: "Bu iddiacının vâris olduğuna benim bilgim yoktur." Dâvacı, şahitliklarini zikrettiği tanıkları hazır etti.

Bu dâvanın sicili, önceki sicil gibidir. Eğer dâvacı, vefat eden kişinin amcasının oğlunun oğlu olursa; mahzar sureti şu şekilde olur: "Ömer oğlu Ali mahkemede hazır oldu. Kendisiyle birlikte Hasan bin Ali bin Abdullah'ı hazır etti. Dâvacı, dâvalı hakkında Ali'nin öldüğünü ve hazır olan dâvacının babasından dolayı amcasının oğlunun oğlunun Abdullah bin Ömer´e mirasçı olduğunu iddia etti. Çünkü dâvacı, Mahmut ibn Tahir'in oğludur. Bu vefat edenin amcası, Muhammed'in oğludur. Muhammed ise bu vefat edenin babasıdır. Ahmed, bu dâvacının dedesinin babasıdır. Bu ikisi babadan dolayı kardeştirler. İki kardeşin babaları Abdullah bin Ömer bin Ali'ye hazır olan dâvacıdan başka mirasçısı yoktur. Beraberinde getirdiği bu oğulun elinde tuttuğu terekedeki şu kadar Nisaburi dinara mirasçı olmuştur. O kişinin vefatıyla bu dinarlar dâvacıya miras kalmıştır. Beraberinde getirdiği dâvalı, bunu vb.

bilmektedir.

Bu mahzarın sicili, yine öncekilerin bir benzeri gibidir. Eğer dâvalı, dâvacının dâvasının def'inde şu surette iddia ederse; öncelikle yakın akrabaları (zevi´l erhamı) bildirir. Asabeden bulunursa zıtlık sebebiyle dâva kalkmaz.

## 2.29. VAKFİYE İSBATINDAKİ MAHZAR[72]

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, getirdiği sadaka belgesi ile beraberinde getirdiği dâvalı hakkında bu mahzardaki mezkûr vakfiye ispatıyla falan kâdının kendisine izin verdiğini iddia etti. Başından sonuna kadar belgenin nüshasını çıkarır. Bu belgenin içeriği şöyledir: "Dâvacı, falan oğlu falanın şartlarıyla birlikte halis malı ve mülkünden bu mahzarda neshedilen bu belgedeki hudutlu bu araziyi falan oğlu falan oğlu falanın vakfetmesinden dolayı belgenin içerdiği şeylerin tümüyle iddia etti. Mezkûr sebep, bu mahzarda başından sonuna kadar tarihiyle birlikte bir nüshası oluşturulmuş olan bu belgede açıklandığı gibidir. Bu hudutlu arazinin tamamı vakfettiği zaman bu tasaddukta bulunan kişinin elinde ve mülkündeydi. Bu araziyi bu mütevelliye teslim etmişti. Bu mahzarda başından sonuna kadar bir nüshası oluşturulmuş olan belgede ismi ve nesebi mezkûrdur. Bugün bu mahzardaki mezkûr bu arazinin tamamı vakfedilmiştir. Bu arazi, mezkûr bu şekil üzere tasadduk edilmiştir. Bu arazi, beraberinde getirdiği dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır. Dâvalının, vakıf şartlarını gözeterek, bu araziyi hazır olan kişiye teslim etmesi gerekir. Mesele dâvalıdan sorularak bu talep edilir.

Bu dâvacı, vakıf belgesini getirirse ve müşterinin elinde vakıf belgesi olmazsa şöyle kaydedilir: "Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında, köyün nahiyesi ve mahallesiyle birlikte Buhâra Bölgesi'ndeki tapulu arazilerinin, birbirine bitişik olarak tamamı on adettir. Arazinin birisinin hudutu, herkesin kullandığı yolun bir kanarıdır. Bu yerdeki bu nispetteki yolun birinci, ikinci ve üçüncüsü şudur. Dördüncüsü yola bitişiktir. Hudutların tamamına girilmiştir. Destekçi, bu yerin hakları ve faydalandırdıklarını malum olarak vakfeder. Falan oğlu falan, hayatta ve sağlıklı iken burayı tasadduk eder. Vefatından sonra da Allah'ın rızık olarak verdiği gelirden en

72 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.174.

güzel şekilde yaralanmak üzere bu vakfın imarı, onarımı ve ıslahı için halis malı ve mülkünden tasaddukta bulunur. Faziletli kişi, gelirden Buhârâ bölgesine dâhil olan şu mahalledeki şu mescid diye bilinen, mescidin hudutunun birincisi şu, ikinci üçüncü ve dördüncüsü şu olan mescidin ıslahına sarfeder. Faziletli kişi, gelirden müslüman fakirlerine sarfeder. Bu hudutlu arazi, mezkûr vakfedildiği gün bu vakıf sahibinin elinde ve mülkündeydi. Bu vakfedilen arazinin tamamını oğluna ya da bu işte görevlendirerek kayyum tayin ettikten sonra falan yabancıya teslim etmişti. Falan, vakıf sahibinden bu mutemetliği kabul etmişti. Bu velayet, kabuldür, sahihtir. O, vakfedildiği açıklanan şeylerin tamamını sahih bir şelilde vakıf sahibinden almıştır. Bugün hudutlarının tamamının açıklandığı mezkûr şekildeki bu vakıf arazisi, beraberinde getirdiği dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır. Bu dâvalının, vakıf sahibinin şartlarını gözetmek için bu mahzardaki hudutlu vakıf arazisini, hazır olan kişiye teslim etmesi gerekir. Dâvalıdan bu talep edilir. Mesele dâvalıya sorulur. Dâvalı da Farsça: "Bu arazinin, vakfedildiğine dair, herhangi bir bilgi sahibi değilim. Bu yüzden bu araziyi dâvacıya teslim etmem." denilince dâvacı başkalarını tanık olarak getirmek zorunda kalır.

### Vakfıyenin İspatı Dâvasının Sicili

Falan kâdı, dâvacının dâvasını ve tanıkların, işaret edilen hususlardaki şehadetini tam olarak zikreder: "Hudutu belirtilen bu yerin, vakıf sahibinin, hâlis malından ve mülkünden olmak üzere, apaçık şartlarıyla ve mezkûr sebep ile vakıf malı olduğu tarafımdan sübüt buldu. Adil olan o tanıkların hazır olmasıyla beraberinde getirdiği kişi üzerine, hazır olan bu dâvacının meselesinde, falanı mütevelli olarak tayin ettikten sonra arazinin dâvacıya teslimine; arazinin dâvalının elinde haksız olarak bulunduğa ve mahkememde bunun insanlara açıklanmasına hükmettim.

Eğer vakıf sahibi, görevlendirdiği kişiye araziyi teslim ettikten sonra vakfetmekten vazgeçerse; mahzar sureti, önceki açıkladıklarımızın bir benzeri üzere kaydedilir. Sonra şöyle kaydedilir: "Falan kâdı tarafından izin verilmiş olan dâvacı, mezkûr vakfın ispatında, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında iddia etti. Vakıf sahibi, hayatta iken mezkûr şartlarla halis malından ve mülkünden konumu, hudutu belirtilen arazinin tamamını vakfetti. Bu vakıf sahibi, vakfettiği arazinin tamamını, falan

mütevelliye teslim etti. Tasaddukta bulunan vakıf sahibi, artık vakfa vermenin gerekli olmadığı düşüncesine binaen, bu vakıf işleminden vazgeçti. Vakıf sahibi, araziyi görevlendirdiği kişiden aldı ve diğer mülklerinin arasına tekrar kattı. Vakıf sahibinin, bu arazideki vakıf şartlarını gözetmek için araziyi elinden çıkarıp falan mütevelliye teslim etmesi gerekir. Vakıf sahibinden bu talep edildi. Mesele Vakıf sahibine soruldu. Vakıf sahibi de Farsça olarak: "Bu hudutlu arazi bana aittir ve bende kalacaktır." demiştir.

**Bu Mahzarın Sicili:**

Mezkûr falan oğlu falan üzerine, bu dâvacının meselesinde falan oğlu falan vakıf sahibinin yüzüne karşı mezkûr vakfiyenin gerekli olduğundan bu vakıf işleminin sıhhatine hükmettim. Vakıf sahibinin, araziyi geri alma talebini geçersiz kıldım. Bazı Selef âlimlerin, bu vakfiyenin lazım olduğu görüşüyle amel ederek, vakıf sahibinin elindeki araziyi bıraktırdım. Bu vakfetme ve mezkûr tasadduk işlemi, tarafımdan sübut bulduktan sonra bu araziyi falan mütevelliye teslim ettim. Sicil tamamlanır.

## 2.30. ŞÜF'A DÂVASINDAKİ MAHZAR[73]

Hazır oldu ve hazır etti. Hazır olan dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine iddia etti. O, şu bölgede, şu mahalllede ve şu sokakta sınırlarının birincisi, ikincisi, üçüncüsü ve dördüncüsü şu olan bir evi hudutları ve haklarıyla birlikte satın almıştır. Faydalandırdıklarının hepsi buna dâhil edilmiştir. Harici faydalandırdıkları ise yedi dirhem ağırlığındadır. Dâvalı, bu evi teslim almıştır ve bu ev onun eline geçmiştir. Hazır olan dâvacı, birinci, ikinci, üçüncü ve dörcüncü sınırları şu olan mülkünde olan evinin, satılmış olan bu eve muhît olarak komşu olmasıyla şef´idir. Dâvacı, mahzarda hudutlu satın alınmış olan bu evi, beraberinde getirdiği dâvalının satın aldığını bilmektedir. Ancak dâvacı, evin satın alındığını bildiği halde, bu eve daha yakın olduğundan dolayı, beklemeksizin ve ihmal etmeksizin münasip olarak evde önceliğin kendisine tanınmasını istedi. Sonra müşteri geldi. O, beraberinde getirdiği kişidir. Dâvacı, bu mahzarda hudutlu satılmış olan eve daha yakındı. Şüf'a hakkı sebebiyle bu evi talep etti. Buna tanıkların hepsi şahit oldular. Dâvacı, bugün hala bunu talep etmektedir. Mezkûr bedeli hazır etmişti. Beraberinde getirdiği dâvalı, dâvacının satılmış olan bu evde şef´i olduğunu bilmekteydi. Dâvacı, dâvalının bu evi satın aldığını bildiği halde beklemeksizin ve ihmal etmeksizin dâvalıdan teşebbüste bulunmasını istedi. Bundan sonraki iş, müşterinin ertelemeksizin bu evi vermesindedir. Dâvacı, dâvalının gelmesiyle şüf'a talebinde onu şahit tuttu. Dâvalının, mezkûr satış bedelini alması ve bu mahzarda hudutlu satın alınmış olan bu evi hazır olan dâvacıya teslim etmesi gerekir. Mesele dâvalıdan sorularak, bu talep edilir. Bu, iki seçenekten bağımsız olmaz:

Birincisi: Dâvalı, şu hudutlar içinde olan bu evi satın aldığını ikrâr etmiş olması, hudutlu bu evin bu dâvacının mülkünde olduğunu inkâr etmiş olur.

Bu bölümde dâvalının cevabından sonra şöyle kaydedilir: "Bu dâvacı, birçok tanık hazır etti. Onlar falan, falan ve falandırlar. Kâdıdan tanıkların şehadetini dinlemesi istendi. Kâdı bunu kabul etti. Bu dâvacının dâvasının akabinde şahitlik yapması istenilen her bir tanık şahitlik yaptı. Nüshadaki dâvalının inkâr cevabı tanıklara okunur. Bu, şu nüsha ile birleştirilir. Tanıklar Farsça: " Hudutlu ev hakkında

73İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.177.

dâvacı, doğru söylemektedir. Dâvacı, satılmış olan eve komşudur. Bu evin de davacının evi olduğuna şahitlik yaparız." şeklinde söylerler. Durum şu şekilde anlaşılır. Dâvalı, dâvacının isteğini onaylarsa dâvacının farklı bir delil sunmasına gerek kalmaz. Dâvalı, bunu kabul etmezse iki tanık, şâhitlik yaparak "Dâvacı, iddiasında haklıdır" şeklinde ayrıntılarıyla bildirirlerse; dâvacının bu evi müşteriden satın alma hakkı doğar.

İkincisi: Eğer dâvalı, o evi satın aldığını inkâr eder ve iddia olunan civarın dışında kalanını ikrâr ederse; bu kez de bu evi satın aldığını ispat etmesi gerekir. Mahzarda şöyle kaydedilir: Kâdı dâvalıya sorar: "Falan dâvacı iddiasında, mahzarda hudutlu evi senin satın alma yoluyla aldığından bahsediyor. Dâvalı, teslimin yapıldığını kabul etmedi. Dâvacı, şahitliklerini zikrettiği tanıkları hazır etti. Onlar falan, falan vb. Bu dâvacının dâvasının akabinde şahitlik yapması istenilen her bir tanık şahitlik yaptı. Dâvalının inkâr cevabına Farsça: "Hudutlu evi davalı belirli bir bedel karşılığında satın alarak teslim almıştır. Hâlihazırda ev hala kendisindedir. Satılmış olan evde evinin yakın olmasından dolayı davacı şefi olduğu için hak sahibidir. Evin satışını haber alır almaz da bu hakkı davalıdan talep etmiş olduğuna şâhidiz." deyince bu evin dâvacıya ait olduğuna karar verilir.

Dâvacı, ortaklık yoluyla müşteriden şüf'ayı isterse; mahzara şöyle kaydedilir: Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında iddia ederek, bu yerin yarısını satın almıştır. Bu pay, taksim edilmeksizin ortaktır. Dâvacı da hudutlu bu yer ikiye bölündüğü zaman diğer yarısına şef´idir. Bu ise ortak olan paylardan bir paydır. Dâvacının mülkü ve hakkıdır.

**Bu Mahzarın Sicili:**

Falan kâdı, falana: "Bu dâvacının meselesinde, falan oğlu falan dâvalının yüzüne karşı o tanıkların şehadetiyle tarafımdan sübut bulan şeylerin tamamıyla dâvalının mezkûr bedel karşılığı bu evi satın aldığı; mezkûr bedel karşılığı olan bu evin husumet günü dâvalının elinde bulunduğu; satılmış olan bu evin mezkûr köşesine dâvacının bitişik, yakın komşu olduğu; bu evin satın alındığını duyar duymaz hudutlu mezkûr bu evi satın almak istemesi, bunun için hamle yapılmasını istemesi ve bu meselede şahit tutmak istemesinden dolayı hudutlu mezkûr bu evde şüf'a hakkının olduğuna; bu evin dâvalıdan peşin olarak ödenecek mezkûr bedel karşılığı satın

alınmasına hükmettim. Dâvalıya da hudutlu bu evi dâvacıya teslim etmesini emrettim. Tarafımdan, bu meselenin tamamı bu iki hasmın vechinde mahkemedeki kalabalığa duyuruldu.” der.

## 2.31. ZİRAAT ORTAKÇILIĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR[74]

Çiftçi ile yerin sahibi arasında vuku bulacak dâvada, husûmetin ziraatten önce mi yoksa sonra mı meydana geldiğini bilmek gerekir. Tohum, çiftçiden olursa husumete gidilir. Fakat tohum, tarla sahibinden olursa dâvalaşmaya gidilmez. Bu yüzden yerin sahibinin, bu surette çiftçiye karşı, zarardan kaçınma hakkı vardır.

Eğer tohum, çiftçiden olur ve o da ziraatın ispatını isterse mahzarda şöyle kaydedilir: “Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, dâvalı hakkında iddiada bulunarak bu kişi, benden falan beldenin şu köyündeki tüm hudutları belli olan arazinin tamamını, tarih esnekliğinden dolayı aralarında herhangi bir şart koşulmadan 3 ya da 1 yıllığına ekmek için aldı. Şu tarihler arasında tohumu, öküzü, yardımcısı ve sulaması yaz, kış çiftçiye ait olmak üzere elde edilen gelir eşit bir şekilde paylaşılmak” koşuluyla kabul etti. Bu anlaşma, tüm sıhhat şartlarını taşımasına karşın dâvalı araziyi çiftçiye vermekten imtina etti” deyip “ gerekli teslimatın yapılması için arazi sahibinin cevaplamasını ” zikreder. Mesele sorulup cevap verilir.

Eğer çiftçinin bir senet belgesi olursa şöyle kaydedilir: “Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine belgenin içerdiği şeylerin tümüyle iddia etti. Getirdiği belgenin nüshası şöyledir: “Bismillahirrahmanirrahim” Başından sonuna kadar belgenin bir nüshasını çıkarır. Sonra şöyle kaydedilir: Dâvacı, verme ve almadan dolayı mahzarda bir nüshası oluşturulmuş olan bu belge ile başından sonuna kadar tarihiyle birlikte açıklandığı üzere, mezkûr yarıcılıkla olan ortaklıkta, dâvalının bu ortaklık hakkı ile bu arazileri teslim etmesi gerektiği.” iddia edildi.

Eğer ortaklık buğday ekiminin akabinde olursa; ürün tarlada kaimse evvelki misaller üzere mahzar kaydedilir: Sıhhat şartlarına haiz olan ortaklık geçerlidir. Sonra şöyle kaydedilir: O, öküzün yardımıyla buğday ekti. Bugün o tohum hâlâ o yerdedir. Orada başağın ya da tahılın olduğu şekilde durduğunu zikreder. Bunların toplanması

74 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.180.

mezkûr şart sebebiyle yarı yarıyadır. Beraberinde getirdiği dâvalı, dâvacıyı o arazide çalışmada ve haksızlığa karşı dâvacıyı korumada ona engel olmaktadır. Dâvalının elinin oradan çektirilmesi ve ürün yetişinceye kadar münakaşayı bırakması gerekir. O, hasaddan sonra kendisine düşen payını alır. Dâvalıdan bunu talep eder ve meselesini dâvalıya sorar.

Eğer olgunlaşan ürünün hasad zamanı gelirse; artık ortaklık çıkarılandan olur. Mahzar, zikrettiğimiz gibi kaydedilir. Ancak burada "kâimdir bâkidir." diye yazmaz. Fakat "Öküzüyle buğday tohumu ektiği, dış yüzeyinin olgunlaştığı ve hasad zamanın geldiği, bu ürünün mezkûr yarıcılık şartıyla aralarında ortak olduğu, dâvalının kendi payını almasına engel olduğu ve bu payın şu kadar olduğu kaydedilir. Dâvalıdan cevap talep eder. Mesele dâvalıdan sorulur.

**Ziraat Ortaklığı Dâvasının Sicili:**

Ziraat ortaklığı, ekimden önce olursa; falan kâdının hüküm mevzusundaki sözü öncekilerin bir benzeri olarak kaydedilir. Hüküm mevzusunda şöyle der: "Adil olan tanıkların şahit oldukları şeylerin tamamı hakkında yaptıkları şehadet ile hazır olan dâvacının mezkûr hudutlu arazileri, dâvalıdan almasından dolayı, mezkûr şartlarla yapılan ziraat ortaklığının sahih olduğu ve bu dâvacının meselesinde hasımların karşımda hazır olmasıyla açıklanarak geçerli hüküm tarafımdan sabit oldu. Dâvalıya mezkûr arazileri bu dâvacıya teslim etmesini emrettim." Sicil tamamlanır.

Eğer ortaklık, ürünün hasadından sonra olursa; hükmün mevzusu şöyle kaydedilir: "Falan oğlu falan üzerine şu şu kadar vs. hükmettim. Dâvalıya bu dâvacının payını ödemesini emrettim. Bu pay, mezkûr ortakçılık hükmüyle mezkûr tüm arazilerden ne çıktıysa yarısıdır." Sicil tamalanır.

Eğer çiftçi, ziraat ortaklığından önce çalışmaktan imtina eder ve tohum tarla sahibinden olursa; tarla sahibi bunun ispatına ihtiyaç duyar. Mahzarda şöyle kaydedilir: "Dâvalı, ziraat ortaklığı akdinin oluştuğu mezkûr arazide çalışmaktan imtina eder. Eğer ziraat ortaklığı akdi ürün hasad edildikten ve harmanı çıkarıldıktan sonra olursa dâva, çıkan mahsulden olur." Mahzarda: "Dâvalı, dâvacının payını vermekten kaçınıyor." diye kaydedilir.

## 2.32. İCÂRE İSPATINDAKİ MAHZAR[75]

Bir adam, arazisini buğday, arpa vs. ekmesi için belirli bir müddet ve ücret karşılığında bir insana icâre verdi. Araziyi bu müste'cire teslim etti. İcâre veren, icâre müddeti dolmadan önce elindeki yeri ekip biçti. Müste'cir, icâre akdinin ispatına ihtiyaç duydu.

Eğer icâre akdinin belgesi olursa müste'cir, kendisine delil olması için kiralama akdi zamanında bunu yazar. Bu belgeyi şahit tutar. Mahzarda kaydedilir: "Hazır oldu ve hazır etti. Bu, belgenin nüshasıdır. Mahzarda başından sonuna kadar icâre belgesini tahvil eder. İcâre belgesinin tahvilini tamaladıktan sonra şöyle kaydedilir: "Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine bu mahzarda tahvil edilmiş bu belgede hudutu ve konumu belirli bu arazilerin icârı hakkında mahzarda bir nüshası tahvil edilmiş olan icâre belgesinin içerdiği şeylerin tamamını, belirli müddet ve mezkûr ücret karşılığı, dâvalıdan bu araziyi kiraladığını; üzerinde antlaşması yapılan bu arazilerin teslimini ve belirlenmiş olan bir tarihte başından sonuna kadar bu mahzarda bir nüshası tahvil edilmiş bu belgenin tamamında açıklandığı gibi bu arazinin teslim alınmasını; sonra bu icâre veren kişinin, icâre müddeti tamamlanmadan ve aralarında fesih olmaksızın haksız olarak, o yerleri elinde tutarak yeni bir durum ortaya çıkardığını iddia etti." Müste'cirin ziraatten faydalanabilmesi için belirlenmiş müddetin tamamlanarak dâvalının arazileri dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvacı, meselesinin sorulmasını ve cevabının verilmesini ister. Dâvalı, Farsça cevap verir. En iyisini Allah bilir.

75 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.182.

**İcâre Dâvasının Sicili:**

Sicil defterinin baş tarafına kayıt defterindeki gibi kâdının "nezdimde davâ sabit oldu. " sözüne kadarki bölüm mahzar defterinde olduğu şekilde aynen kaydedilir. Kâdı: "Falan dâvacının, beraberinde getirdiği dâvalıdan tahvil edilmiş belgede mezkûr müddet içindeki mezkûr bedel ile bu mahzarda tahvil edilmiş bu belgede hudutu belirlenmiş olan arazileri kiraladığı; icâre veren kişinin, bu iki hasımdan birinin icârenin feshi olmaksızın icâre müddeti tamamlanmadan önce belirlenmiş bu arazileri elinde bulundurduğunu ispat ettiği tarafımdan sabit oldu. Dâvacının kiralamasından dolayı tamamının sübut bulduğuna hükmettim." Kâdının "Benim nezdimde sabit oldu" sözünün yanında "hükmettim" sözü kaydedilir.

İcâre akdinin belgesi olmaz ise mahzarda şöyle kaydedilir: 'Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu köydeki şu çiftlikteki hudutu belirli bütün arazilerini yaz kış ürünlerini yetiştirmek için şu tarihten şu tarihe kadar bir veya iki ya da üç sene olmak üzere mezkûr şart ve bedel ile dâvalıdan sonuna kadar zikrettiğimiz sahih bir şekilde kiraladığını iddia etti." Buhârâ'da yazılmış uzun icârede teslim tesellüm yapılır sonra aralarında fesh olmaksızın müddet tamamlanmadan önce icâre veren kişi, bu yeri müste'cir aleyhine elinde tutarak yeni durum ortaya çıkarırsa; müste'cir, icârenin ispatına ihtiyaç duyar. Mahzar zikrettiğimiz şeylerin bir benzeri olarak kaydedilir.

Eğer İcâre, seçilmiş günlerde kiralayanın da hazır olmasıyla müste'cir, uzun süreliğine olan bu icâreyi feshederse; müste'cir ücreti talep edip icâre malından kalanı geri isterse; kiraya veren de icâreyi inkâr ederse; müste'cir bunun ispatına ihtiyaç duyar. Bu durum nasıl kayda geçirilecektir?

Eğer müste'cîrin icâre belgesi olursa; zikrettiğimiz gibi mahzara belge tahvil edilir. Belgenin tahvilini tamamladıktan sonra şöyle kaydedilir: "Dâvacı, dâvalıya karşı mahzarda bir nüshası başından sonuna kadar tahvil edilmiş olan belgenin (senet) muhteviyatını iddia etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine mezkûr şartlar ile kira ve kiralamada bu belgenin içerdiği şeylerin tümü hakkında ücretin acilen ödenmesini; üzerinde anlaşma yaptıkları teslim ve tesellümde acele edilmesini ve başından sonuna kadar bu mahzara bir nüshası tahvil edilmiş olan icâre belgesinde açıklandığı gibi ücretin verilmesini iddia etti."

Eğer müste'cir, mahzara bir nüshası tahvil edilmiş belgedeki mezkûr bu akdi, beraberinde getirdiği kiraya verenin de hazır olmasıyla, belıirlenmiş bir günde sahih bir şekilde fesh etme yoluna gitmişse; bu icâre müddetinden müste'cirin bu icâreyi feshine kadar geçmiş olan zamanda şu kadar ücreti götürmüştür. Kiraya veren kişinin, feshedilmiş icâre malından kalanı dâvacıya ödemesi gerekir. Mahzar tamamlanır.

**İcâre Mahzarının Sicili:**

Mahzarın başına resmiyet üzere kâdının: ''Benim nezdimde sabit oldu." sözü kaydedilir. Bundan sonra kâdı: "Falan kişinin, bir nüshasının tahvil edildiği belgedeki bütün hudutlu arazileri, bu belgedeki mezkûr şartlar, müddet ve bedel ile falanın kiraladığı, ücretin acil olarak verilip alınması, anlaşmadaki teslim ve tesellüm, dâvacı müste'cirin, kiraya verenin hazır olmasıyla fesih günlerinde bu akdi feshettiği, kiralayan üzerine icâre malından kalan şu kadarı müste'cire vermesi gerektiği tarafımdan sübut buldu." Sonra kâdı, 'tarafımdan sübut buldu' sözünün yanında 'tarafımdan sübut bulan şeylerin tümüyle hükmettim.' der.

Eğer icâre, kiraya veren kişinin ölümüyle feshedilirse; mahzar, hayatta olsaydı kiraya veren üzerine kaydedildiği misal üzere kiraya verenin varislerine kaydedilir. Burada şu ilave edilir. Bu icâre, bu kiraya veren falanın ölümüyle feshedilmiştir. Kiraya veren bu kişinin ölümüne kadar, zaman gelip geçince, mahzarda geride kalmış mezkûr şu kadar ücret, vefat eden kişinin terekesinde borç olarak kalmıştır. Mahzar öncekilerin bir benzeri olarak tamamlanır.

Bu mahzarın sicili açıkladığımız gibidir. Ancak kâdı, kiraya verenin ölümü zikrine ilave eder. Kiraya verenin ölümüyle icâre bozulmuştur. Kiraya veren üzerine acil ödenilecek ücretten kalanı iade etmesi gerekir. Bu, kiraya verenin varisleri üzerine hazır olan dâvacı için şu kadardır. Bu da yine vefat eden kişinin mirasçıları üzerinedir.

Eğer kiraya veren kişi, hayatta olur; kiralayan ölürse; kiraya veren de icârenin fesdedildiğini kabul etmezse kiralayanın mirasçıları icârenin ispatına ve feshine ihtiyaç duyarlar. Mahzar zikrettiğimiz misaller gibi aynı şekilde kaydedilir. Kâdı, ilavede bulunmaz. Şöyle der: "Bu icâre, falan müste'cirin ölümü sebebiyle feshedildi. Vârislerinden dâvacı oğlu, müste'cire mirasçı oldu. İcâreden müste'cirin vefatına kadar belli bir vakit geçtiği için şu kadar ücret kaldı. Feshedilmiş icâre malından kalanlar,

vefat eden müste'cirin varisi dâvacıya miras kaldı. Kiraya veren kişi ise, bunu bilmektedir. Feshedilmiş icâre malından kalanı dâvacıya vermesi gerekir." Mahzar tamamlanır.

**Feshedilmiş İcâre İçin Başka Bir Örnek**

Allah ondan razı olsun! İmam Ebubekir Muhammed bin Ahmed bin Abdurrahman'a (rahımehullah) uymuş olan Şeyhu'l İmam ve'l Müslimin Kâdı İmam Celaleddin tarafından, kiraya verenin vefatıyla feshedilmiş icâre malının, müste'cir için kiraya verenin terekesinde borç olarak kaldığının sübutuyla yazılmış sicili gördüm.

Sureti: Ahmed bin Dinar hakkında hükmün vücubu ve kabulü için sıhhat şartlarını toplamış olarak, Buhâra Bölgesindeki mahkemede benim nezdimde kaim olan delilerle sureti tarafımdan sabit oldu. Ahmed bin Dinar, 'Mühteri mühteran' diye bilinen Muhammed bin Ebi'l Hasan tarafından azat edilmiş Hindli bir kişiydi. Ahmed bin Dinar, Buhâra Bölgesinde Sorgun Köyü'ndeki şu yerde sınırları yapılı bir şekilde çevrilmiş ve nehir suyu ile beslenen üzüm bağlarını, Nisaburlu Ömer bin Gıyes bin Abdurrahman el-Hasani'den kiraladı. Bu yerin birinci hudutu kiraydı ve kiralama günü bu kiralayanın yerine bitişikti. İkinci ve üçüncü sınırı da böyleydi. Muhammed bin İdris'in yerine de bitişikti. Dördüncüsü bugün bu kiralayanın yerine bitişiktir. Hudutlarının tamamı dâhil edilmiştir. Tüm şartlarıyla birlikte hudutlu bahçedeki ağaçlar hakkında, aralarında meydana gelen muamele akdinden sonraki haklardan Ahmed bin Dinar için de faydalanma hakkı vardır.

Ahmed bin Dinar, üzüm bağlarının kökenini aralıksız olarak otuz yıllığına kiraladı. Beş yüz iki senenin Rebiülevvel ayından başlamak üzere on sene ve başlangıçta belirlenmiş olan ücretteki dirhemlerden altıda bir olmaksızın beş dirhemden on dokuz sene olmak üzere, peşin olarak eski, siyah ve Buhârî yüz elli dirhem karşığında kiraladı. Son senede de otuz yıllık ücretten geri kalan tamamlandı.

Seyyid Ömer bin Osman, bedeller teslim alınarak sahih olan kiralamayla, mezkûr şartlar, bedel ve müddet ile kiraladı. Sonra şu isimdeki kiraya veren kişi, icâre müddetinden bir sene geçmeden vefat etmesi üzerine akittten geri kalan feshedildi. Mücte'cir için alınmış olan bu ücret, altıda bir olmaksızın tamamı vefat edenin

terekesinde borç oldu. Vefat eden bu kişinin ölümüne kadar, belli bir zaman geçince bu altıda birden bazısını götürmüştür. Bazısını da müste'cir, bu borçtan vefat edeni ibrâ etmiştir. Vefat eden bu kişi, geride vâris olarak baliğ bir oğlunu bıraktı. Vefat eden kişi, tüm borcunun tamamını ziyadesiyle ödemesi için elindeki maldan oğluna bıraktı. Ahmed bin Dinar için, bu Seyyid İbrahim üzerine, her ikisinin karşımda hazır olmasıyla, sübut bulan şeylerin tümüyle hükmün şartları oluştuktan sonra geçerli ve kesinleşen hükmü yüzlerine okudum. Ahmed bin Dinar için mahkemede vermiş olduğum hüküm, Buhâra'daki insanlar için geçerlidir. Bu mahkûmu aleyhi, vefat eden babasının bıraktığı terekeden elinde olan maldan her hak ve delil sahibine ödeme yapması hususunda sorumlu tuttum. Bu mahkûmu leh için bu meselede delil olması için bu sicilin yazımını emrettim. Meclisim huzurunda buna şahit oldum. Bu şeylerin hepsi, beş yüz otuz iki senesindeki aylardan Allah'ın oruç ayı olan Receb'in ilk günlerindedir.

## 2.33. HİBEDEN DÖNME İSPATINDAKİ MAHZAR[76]

Mahzarda şöyle kaydedilir: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu kadar sahih hibede bulunduğunu; hazır ettiği dâvalının akit meclisinde bu hibeyi sahih bir şekilde aldığını; dâvalının hibe edilmiş olan şeyi geri vermeden elinde tuttuğunu; durumunda bir değişikliğin olmadığını; dâvalının bu hibeye karşılık kendisine herhangi bir şey vermediğini iddia etti." Dâvacı, bu hibeden döndü. Rücu hakkı sebebiyle dâvalıdan, hibeyi geri teslim etmesini talep etti. Meselesini dâvalıya sordu.

### Hibeden Dönme Mahzarının Sicili:

Öncekilerin bir benzeri gibidir. Sübut mevzusunda şöyle kaydedilir. Kâdı: "Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalıya şu kadar sahih bir hibede bulundu. Hibeyi alan kişi bunu akit meclisindeyken sahih bir şekilde aldı. Dâvacı, tanıkların şahitlik yaptığı hibesinden döndü. Tanıkların şahit oldukları şeylerin tamamı tarafımdan sabit oldu.

76 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.186.

Hibedeki rücunun sıhhatine, hibenin feshedilmesine ve hibe edilmiş olan şeyin hibe edenin önceki mülküne hazırlanmasına hükmettim. Kendisine hibe edilmiş olan bu kişinin, bu hibeyi hibe eden kişiye geri vermesini emrettim." der. Sicil tamamlanır.

## 2.34. HİBEDEN DÖNMENİN MEN EDİLMESİ İSPATINDAKİ MAHZAR[77]

Dâvacı, beraberinde hazır ettiği dâvalı üzerine "Bu, beraberinde getirdiği bu kişinin önceden hazır olan üzerine "ben sana şu kadar hibede bulundum ve bu hibeden de döndüm." demesinden dolayıdır. Hazır olan kişi, beraberinde getirdiği kişinin önceki dâvasının def´inde hibe edilmiş olan şeyin, elinde ziyadesiyle arttığını ve hibede bulunanın, hibeden dönmesinin imkânsız olduğunu." iddia etti. Mahzar tamamlanır.

## 2.35. REHİN İSPATINDAKİ MAHZAR[78]

"Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu kadar dinar değerinde sıfatının beyan edildiği şu kadar elbiseyi, rehin olarak verdiğini; bu kişinin de bu elbiseleri mezkûr dinarlar ile sahih bir şekilde teslim aldığını; bugün mezkûr bu elbiselerin bu kişinin elinde rehin olarak bulunduğunu." iddia etti. Hazır olan dâvacı, bu malı hazır etmişti. Beraberinde getirdiği dâvalının, bu malı teslim alması ve rehini geri teslim etmesi gerekir. Meselesini dâvalıya sorar.

## 2.36. İNAN ORTAKLIĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR[79]

Sureti: "Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı ile aralarında, şirketin sermayesinde kullanmak üzere, her ikisi de sermayesini ortaya koyarak, inan ortaklığı yaptıklarını; her birinin kazancının yarı yarıya olacağını; zarar ve noksanlığın da yarı yarıya olacağını; bu kazancın ise sermaye oranına göre olacağını; sermayelerini şirket

77 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.186.
78 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.187.
79 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.187.

meclisine getirdikten sonra sermayelerini birleştirerek mallarının bir mal olduğunu; şirket malının tamamını beraberinde getirdiği dâvalının elinde tuttuklarını; bu kişinin bu malda tasarrufda bulunduğunu ve şu kadar kâr elde ettiğini." iddia etti. Dâvalının, dâvacının sermayesini ve kazançtan şu şu kadar payını ayırması gerekir.

Eğer şirket üzerine senet olursa öncekilerin misali üzere senet çoğaltılır. Senette şöyle kaydedilir: "Miktarı açıklanmış maldaki ortaklık ve şart koşulmuş kazanç hakkında, senedin içerdiği şeylerin tümü, dâvalı üzerine iddia edildi. Başından sonuna kadar senette açıklandığı üzere, şu tarihte her birinin sahip olduğu sermayeyi birleştirdikleri; şirket malının tamamını beraberinde getirdiği dâvalının elinde tuttukları; beraberinde getirdiği dâvalının bundan şu şu kadar kazanç sağladığı iddia edildi. Dâvalının, hazır olan dâvacıya kazançtan şu kadar pay ile birlikte şu kadar sermayesini vermesi gerekir." Mahzar tamamlanır.

**İnan Ortaklığı Dâvasının İtirazındaki Mahzar:**

"Hazır olan dâvacı, kendisinden önce beraberinde getirdiği dâvalının dâvasının def'inde beraberinde getirdiği kişi üzerine, şu kadar sermayeyle inan ortaklığı yaptıklarını; sermayesini ve bu kazançtaki payını dâvalıya verdiğini; bu malı paylaştırdığını; dâvalının sermayesini ve kazançtaki payını verdiğini ve bunların tamamını kendisinin teslim etmesiyle dâvalının tamamını aldığını; bu yüzden inan ortaklığının iptal olduğunu iddia etti." Mahzar tamamlanır.

## 2.37. İSTISNA' (SİPARİŞ SÖZLEŞMESİ) DÂVASININ MAHZARI[80]

İstısna'ın örneği şudur: Bir adamın, bir adama bir kap veya benzeri bir şey yapması için demir veya bakır vermesi. Sanatkâr (Sani'), kabı şartlarına uygun üretirse, yapanın vermekten kaçınması ve yaptıranın (Müstasni') da kabulden kaçınması yoktur. Eğer sanatkâr, kabı şartlarına uygun üretmezse, yaptıran tercihe sahiptir. Dilerse demiri misli ile tazmin ettirir. Yapılmış olan kap sanatkâra kalır ve sanatkâra bir bedel ödemez. Dilerse de ecr-i misil karşılığında kabı alır. Ancak ecr-i misil, belirlenmiş olan bedeli (müsemma) geçmeyecektir.

80 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.188.

Eğer şartı uygun olursa ve sanatkâr teslimden kaçınırsa; mahzarda şöyle kaydedilir: "Hazır olan dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu kadar saf bakır vererek kendisine şu vasıflarda kabın yapılmasını emrettiğini; sıfatının şu, bedelinin şu miktarda olduğunu; ücretini teslim ettiğini; şartlara muvafık olarak bu kabın yapılmış olduğunu; bu sanatkârın kaplarının kendisine tesliminden kaçındığını iddia etti." Bu kapları sanatkârın teslim etmesi gerekir. Dâvalıdan bunu talep etti. Meselesini dâvalıya sordu. Dâvalı, Farsça cevap verdi.

Sani' şartı kabul etmez, müstasni' de kabın mislini talep ederse şöyle kaydedilir: "Hazır olan dâvacı, dâvalı üzerine şu sıfatta kabın yapımı için bedeli ödeyerek şu vasıflardaki bakırı verdiğini, ancak sanatkârın, isteği şeyin tersine kap yaptığı için kaptan memnun kalmadığını iddia etti." Dâvalının bakırın misli ve miktarını, sıfatı açıklanan ücreti, dâvacıya geri vermesi gerekir. Dâvalıdan bunu talep etti. Meselesini ona sordu.

## 2.38. KISAS İSPATINDAKİ MAHZAR[81]

Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine bu kişinin, falan oğlu falan babasını haksız yere demir bıçakla yaralayarak, kasden öldürdüğünü; babasının o an öldüğünü iddia etti. Bu dâvalıya şariatta kısas gerekir. "O vakit öldü." diye yazılmayıp "öldüğü kâfi gelinceye kadar, yataktan kalkamadı." denilirse yeterlidir.

Eğer yine "öldü" şeklinde kaydedilir de şu darptan dolayı öldü diye kaydedilmezse; bu da yine yeterli görülür. Sonra şöyle kaydedilir: "Bu öldürülen kişiye, neslinden oğlu (dâvacı) mirasçı oldu. Bu kişiden başkası öldürülen kişiye mirasçı olmadı." denilirse; oğlanın, kısas isteme hakkı vardır. Meselesini sordu. Kılıçla veya mızrakla veya başka bir aletle vurunca kısas gerekir. İlaç vermek veya iğne vurmak da böyledir.

Sonuç olarak, İmameyn'in El-Asl Kitabı'ndaki rivayetine göre ister silah olsun veya olmasın, ister kesici keskinlikte olsun veya olmasın fark etmez. Demirden bıçakla, öldürmekten dolayı kısas gerekir. Örneğin terazi aletleri, demirden direk vb. Tahâvî, İmam Ebu Hanife (r.a.)'dan zikretmiştir: "Kesici olmadığından dolayı

81 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.189.

herhangi bir kişi, demir direk ya da terazi aletleriyle darp edilerek öldürülmesi durumunda katile kısas gerekmez."

Kısas, İmâmeyn'in El-Asl Kitabı'ndaki rivayetine göre tercih ettikleri görüşte gereklidir.

Sopayla öldürmede daha fazla ayrıntı lazımdır: Kısas ancak ölümün sopa yüzünden gerçekleştiği ihtimali yüksekse lazımdır.

Maktul, anne-baba, oğlan, kız, eş ve kardeşi geride bırakırsa; miras kaldığından dolayı bize göre kısas meydana gelir. Maktulun tüm mirasçılarının kısas talep etme hakları mevcuttur. Oğlanda zikrettiğimiz şekilde kaydedilir.

Maktul, geride bıraktığı vârisleri varsa baliğ olan her birinin, kısas ispat ve isteme hakkı vardır. Vârislerden bazısı küçük, bazısı büyük ise bilinenin aksine büyük için ifâ hakkı isteme sabit olur. Eğer kâdı, büyük için ifâya velayet görürse; büyüğün ismiyle mahzarı kaydeder. Sonra da bütün vârislerin ismini kaydeder. Ve "Küçüklüğü ve büyüklüğü zikredilen şu çocuklar, bu maktule mirasçı oldular. Şu büyük için, kısas isteme hakkı vardır." der. Mahzar tamamlanır.

## 2.39. DİYET İSPATINDAKİ MAHZAR[82]

Mahzar şöyle kaydedilir: "Dâvacı ve beraberinde getirdiği dâvalı üzerine bu dâvalı, babamı hatâ ile öldürdü. Çünkü o, bir bıçak kadar keskin olan okunu attığında o babama denk geldi ve babam bu yüzden yaralandı. Bundan dolayı o vakit vefat etti. Eğer "o vakit vefat etti." denilmez de "Yatağındayken vefat etti." denilirse yeterlidir.

Sonra şöyle kaydedilir: "Öldürenin ya da âkilesinin öldürülene diyet ödemesi gerekir. Bu diyet, on bin dirhem gümüş ya da 1000 dinar yeni hâlis kırmızı Mekke miskalinden 1000 dinar veya 100 devedir." Öldürenin âkilesi olarak dâvalının, bu diyeti dâvacıya ödemesi gerekir. Bunu talep etti. Ve meselesini sordu.

82 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.190.

## 2.40. KAZF İSPATINDAKİ MAHZAR[83]

Hazır olan dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine zina isnadıyla kazf suçu işlediğini, sarih bir şekilde 'ey zinakar' dediğini iddia etti. Bu kişiye kazf haddi olarak 80 sopa vb. gerekir. Dâvacıya gerçekten söverse ta'zir gerekir. Sonra şöyle kaydedilir: Dâvalı, sövmeyi beyan ederek, dâvacıya gerçekten sövdü. Bu yüzden ta'zir gerekir. Dâvalıya ey yalancı! denir. Sonra da: "Benzerini yapmaktan dâvalıyı engellemek için, şeriatta ta'zir gerekir." diye kaydedilir. Bunu talep etti. Ve meselesini sordu.

## 2.41. BİR KİŞİNİN ÖLMESİ VE MÜNÂSAHA (BİRİBİRİNİN YERİNE GEÇME) İLE VERASETİN İSPATI MAHZARI[84]

Münâsaha Sureti: Bir adam, ölümüyle arkada mirasçılar bırakır. Miras paylaşımının öncesinde mirasçılardan biri vefat eder. Geride kalan mirasçıları vefat eden adama ortak olur. Bu konudaki yazı şu şekilde devam eder: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, hudutlarının tamamı, hakları, konumu ve sıfatının zikredildiği inşa edilmiş olan evin tamamının falan oğlu falan babasının mülkü ve hakkı olduğunu; vefat edinceye kadar babasının elinde ve tasarrufu altında bulunduğunu; vefat eden babanın mirasına, falan oğlu falanın kızı filan ismindeki karısının, neslinden oğlunun (dâvacı) ve biri filane diğeri de filane isminde iki kızının ortak olduğunu; bu kişiler haricinde başka bir kimsenin vefat eden babaya mirasçı olmadığını; terekedeki maldan miras olarak kalan hudutlu bu eve mezkûr bu kişilerden kadın için 1/8, geri kalanı da evlatlar arasında erkeğin payının kızların payının misli olacak şekilde ortak olduklarını iddia etti."

Meselenin aslı sekiz paydır. Bunun tashihi ve taksimi otuz iki paydır. Kadın için buradaki pay dörttür. Oğlan için ondört ve her kız için ise yedi pay vardır. Sonra hudutlu bu evdeki mezkûr haklarını almadan önce, vefat eden adamın filane karısı vefat eder. Oğlu ile iki kızı, vefat eden kadına mirasçı oldular. Onlar dâvacı ve bu iki kardeşidir. Kadının bu kişiler dışında mirasçısı yoktur. Kadının bu evdeki mezkûr

83 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.190.
84 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.191.

hissesi, bu kadının vefatıyla oğlan için iki pay ve her kız için bir pay olmak üzere otuz iki payın 4/8'i Allah'ın farzı olarak belirli evlatlarına miras olarak kaldı. Sonra mezkûr bu iki kızdan biri vefat eder. Bu kız, mezkûr terekedeki payını almamıştır. Bu pay, hudutlu evdeki otuz iki paydan sekiz paydır. İlk paydan yedi pay, ikinci paydan da bir pay vardır. Kadının bir diğer kızı falanın kızı filane ve dâvacının ana-baba bir, iki kardeşi ve babadan dolayı mezkûr filane mirasına ortak oldu. Kızın başka varisi yoktur. Kızın ölümüyle mezkûr hissesinin tamamı belirli mezkûr varislere Allah'ın farzı üzere kız için yarısı, geri kalanlar erkek kardeş, baba bir kız kardeş ve anneye usubet sebebiyle erkek için kızın misli olacak şekilde pay vardır. Kız Payların farziyetinin temeli, onu altı paya teslim etmektir. Kız için üç pay, ana-baba bir erkek kardeş için iki pay, ana-baba bir kız kardeş için bir paydır. Vefat eden bu kişinin terekelerdeki nasibi sekiz paydır. Sekiz pay, altıya taksim edilmez. Fakat ararında yarı yarıya diye muvafakat vardır. İkinci payı, yarı ile çarparız. Bu birinci paydaki üçtür ve bu otuz iki paydır. Doksan altı olur. Üçüncü vefat eden kişi için otuz iki paydan sekiz pay vardır. Üçüncüde çarpılmış olur. Yirmi dört oldu. Müslüman varislerinden kızı için on iki, dâvacının erkek kardeşi için sekiz ve kız kardeşi için dört olan miras doğrudur. Dâvacı için bu hudutlu evdeki üç terekeden doksan altı paydan elli altı pay vardır. Birinci terekeden kırk iki pay, ikinci terekeden altı pay, üçüncü terekeden sekiz pay vardır.

Sonuç olarak, dâvacının, bu hudutlu evdeki üç terekeden hissesi, kısaca elli altı ile doksan altı arasında 1/8'e uygun olarak on iki paydan sekiz paydır. Bütün hesaplar 1/8'e dönüyor. Doksan altı pay on iki pay oldu. Bu, hudutlu evin paylarıdır. Bu da elli altı paydaki on iki paydan yedi paydır. Bugün hudutlu bu evin tamamı, beraberinde getirdiği dâvalının elinde bulunmaktadır. Bu dâvalı, dâvacının üç terekedeki hissesine haksız olarak engel olmaktadır. Bu, on iki paydan yedi pay ya da doksan altı paydan elli altı pay hissedir. Dâvalı bunu bilmektedir. Dâvalının, hudutlu evin hissesini elden çıkarıp dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvacı, bunu talep etti. Meseleyi sordu. Mahzar tamamlanır.

**Münasaha Dâvası İçin Başka Bir Mahzar**

Bir adam vefat etti. Karısı, geride üç oğlu ve bir kızını bıraktı. Çocukların annesi olan bu kadın, miras taksiminden önce vefat etti. Bu evlatları bıraktı. Mîrasdaki

hissesi, çocuklarının oldu. Bu mîras taksiminden önce, üç oğlundan birisi vefat etti. Geride mirasçı olarak ana-baba bir iki erkek kardeş ile ana-baba bir kız kardeş bıraktı. Mirasındaki payı, iki erkek kardeşi ile bir kız kardeşinin oldu. Muhammed hazır oldu. Beraberinde Nasır´ı hazır etti. Dâvacı: "Babaları İbrahim bin İsmail bin İshak'ın vefat ettiğini; geride Abdullah'ın oğlu Amr'ın kızı Saâdet isimli karısı ile üç oğlan bıraktığını; dâvacı, dâvalı diğeri de İsa isminde bir kişi ve bir de Âişe isimli kız çocuğunun mirasa ortak olduğunu; bu kişilerin haricinde başka vârisi olmadığını; beraberinde getirdiği dâvalının elinde bulunan sâmit (altın-gümüş) mala ortak olduklarını, bu mirasın belirli mirasçılara Allah'ın farzı üzere (feraiz usülüne göre) karısı için 1/8, erkek için kızın payının misli şeklinde olduğunu." iddia etti.

Bu farziyetin aslı sekizdir. Miras paylaşımının öncesinde anne Saadet vefat etti. Annenin payı, ilk vefat eden kocasının terekesinden olur. Erkeklere kızların misli olacak şekilde, annenin bu paydaki hissesi 1/8'dir. İki terekenin taksiminden önce dâvacının kardeşi İsa vefat etti. Ana-baba bir iki kardeşi, mirasa ortak oldular. Onlar: Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı ve kız kardeşidir. Bu iki terekedeki paydaki nasibi iki erkek kardeşin ve kız kardeşlerinin oldu. Terekedeki bütün paylar, iki yüz seksene ulaştı. İlk vefat eden kocanın terekesinden karısı için otuz beş pay, her oğlu için yetmiş pay ve kız için de otuz beş pay vardır. Sonra İsa iki tereke arasında taksimden önce vefat etti. İki terekedeki paydan nasibi oldu. Bu, iki erkek kardeş ve bir kız kardeş arasında miras olan iki yüz seksen paydan seksen paydır. Bu paydan da herbir erkek kardeş için otuz iki pay vardır. Kız kardeş için on altı pay vardır. Dâvacı için ilk vefat edenin terekesindeki iki yüz seksen paydan yetmiş pay, ikinci vefat edenin terekesinden iki yüz seksen paydaki otuz beş paydan on pay, üçüncü terekedeki paydan da iki yüz seksen paydan otuz iki pay vardır. Dâvacının terekelerin tamamındaki nasibi, iki yüz seksen paydan yüz on iki paydır. Bu, kısaca payların 2/5' dir. Aralarında elli altı payın bir kısmında muvafiktırlar. Dâvacının bütün terekelerdeki takdir edilen hissesi 2/5'dir. Beraberinde getirdiği dâvalı, bu üç terekedeki mezkûr bu paylardan dâvacının nasibi olan mebleğa engel olmaktadır. Bu takdir edilen 2/5'dir. Ya da mezkûr bu paylardaki iki yüz seksen paydaki yüz on iki paydır. Dâvacı, bunu dâvalıdan talep etti. Meselesini dâvalıya sordu.

## 2.42. BABADAN MİRAS KALAN EV DÂVASINDAKİ MAHZAR[85]

Bu mahzar, öncekiler gibidir. Ancak öncekilerde olan şey, vârisi tek olan meseleyi ortaya koyuyordu. Bu mahzar ise, vârisi çok olan mahzarı ortaya koyuyor.

Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu mahallenin şu caddesindeki şu huduttaki evin hudutları, hakları, yeri, binası en altından en üst kısmına kadar, içindeki ve dışındakilerle birlikte tamamının falan babasının mülkü, hakkı ve elinde olduğunu; ölünceye kadar babasının tasarrufu altında olduğunu; oğlu olarak kendisinin mirasa ortak olduğunu; falan ve falan oğulları ve kızlarından filane, filane ve filane olan diğer vârislerin de kendisiyle aynı olduğunu; bu kişilerin dışındakilerin babasının mirasına ortak olmadığını; bu hudutlu evin babasından belirli vârislerine miras olarak kaldığından dolayı feraiz usulüne göre dâvacıya düşen hissenin şu kadar paydan şu şu kadar olduğunu, bugün bu evin tamamının beraberinde getirdiği dâvalının elinde bulunduğunu ve bu kişinin, kendisine düşen şu şu kadar paya vb. engel olduğunu iddia etti."

Eğer dâvacı, vefat eden kişinin bu ev dışında gayrimenkul, ticari mal, para ve araziler bırakmasıyla vârisler arasında uzlaşma neticesindeki taksim ile evin tamamının kendisine düştüğünü iddia ederse; bu, mahzara "Terekedeki bu hudutlu eve mirasçı oldu. Bu ev, bu oğulun nasibi oldu. Bu ev sebebiyle şu kadar gayrimenkulü, şu kadar ticari malı ve şu kadar ineği bıraktı. Vârisler arasında sahih olan taksim, uzlaşma ile gerçekleşti. Dâvacı, kendisine düşen evin tamamını teslim aldı ve taksimden sonraki payını da aldı. Bugün bu evin tamamı, zikredilen sebeple bu kişinin mülküdür. Bu ev, dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır. Dâvalı, bu evden men edilmelidir." diye kaydedilir.

Bu dâvanın sicili, öncekilerin bir benzeri gibidir. Sonuna kâdı: "Bu sicilde ismi, nesebi mezkûr falan dâvacı, tarafımdan sübut bulan hükmü benden dâvalıya uygulamamı istedi. Ben de falanın ölümüyle hükmü tatbik ettim. Vefat eden kişi, mirasçılardan falanı ve filanı geride bırakmıştır. Hudutlu bu ev, falan dâvacının babasının mülküdür ve ölünceye kadar elinde ve tasarrufu altında kalmıştır. Vefat eden baba, bu evi belirli mirasçılara bırakmıştır. Dâvacıya bu hudutlu evin tamamındaki şu

85 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.194.

kadar paydan şu kadar pay düşmüştür. Bu dâvalı, dâvacının bu evdeki hissesine haksız yere engel olmuştur. Bu dâvalıya, dâvacının evden payına düşen hissesini vermesini emrettim. Bunların tamamı mahkememde olmuştur." diye kaydeder.

Eğer dâvacı, evin tamamının kendisinin olduğunu iddia ederse; kâdı sicilin sonunda: "Falanın vefatıyla hüküm uygulandı. Bu kişi, vârislerden falanı ve filanı mirasçı bıraktı ve terekeden hudutlu ev, gayrimenkul, ticari mal ve şu şu kadar para bıraktı. Vefat eden falanın terekesinin tamamı, isimleri belirli vârisleri arasında sahih bir şekilde taksim edildi. Taksim neticesinde bu dâvacının nasibine bu ev düştü." diye kaydeder.

## 2.43. VEKİLLİK (VELİLİK) İSPATINDAKİ SİCİL[86]

"Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine, falan oğlu falanın kardeşlerinin vefat ettiğini; falan babasına, filane annesine, falan ve falan oğullarına, filane ve filane kızlarına mirastan bıraktığını; bu kişilerin dışında varisinin olmadığını; vefat eden kardeşinin, akıl ve beden sağlığı yerindeyken ve sonrasına bıraktığı az çok şeylerde terekenin tamamında emri geçerli olduğu zaman kendisini vekil tayin ettiğini; bu vekilliğin vasiyetten önce olduğunu; bu görevi üstlendiğini; vefat eden kardeşi için beraberinde getirdiği dâvalıda halen şu beldenin nakdi olarak kullanılan yedi vezin ağırlığında şu kadar dirhem olduğunu ve bu hususta delilinin olduğunu; ancak dâvalının buna cevap vermediğini iddia etti." Vekillik onaylanırsa; hüküm sahibinin tercihi üzere vekillik tespit edilmez. Bu, İmam Muhammed'in diğer rivayetidir. Dâvalı, ödeme yapmakla yeminden beri olmaz. Ancak cevaptan dolayı hasmın dâvasından sonra hak elde eder. Vekilliğin ispatıyla dâvalının hasım olduğu bilinir. Kâdı söze: "Muhakkak ki vekilin bu konuda delilleri vardır." diye başlar.

Sonra şöyle kaydettirir: "Dâvacı, tanıklardan bir grup getirdi. Bu tanıklar, dâvacı vekilin falan oğlu falanın kardeşi olduğuna şahitlik yaptılar. Tanıklar, eskiden beri tanıdıkları dâvacının ölen kardeşinin ismi, nesebi ve ölüm şeklini tanıtmışlardır. Babası, falana ve annesi filane oğulları falan ve falana ve kızlarından filane ve filaneye, falan kızı filane ismindeki karısına miras bıraktı. Bu kişiler, hazır

86 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.195.

bulunmadılar. Bu kişiler dışında başka mirasçısı var mı bilmiyorlar. Dâvacı, vefat eden kişi, akıl ve beden sağılığı yerinde ve emri geçerli iken, vefatından sonra bıraktığı bütün şeylerde dâvacı kardeşini vekil tayin ettiğine tanıkları şahit tuttu. Dâvacı, şahit tutma meclisinde hazır olmuştur ve vekilliği kabul etmiştir. Kâdı, rızaya dayanarak yapılan şehadette tanıkları adil kişiler olarak tanıdı. Nitelenmiş olan dirhemler hakkında vekil tayin eden falan kardeşi için dâvacının iddia etmiş olduğu hususları dâvalıya sordu. Dâvalı, dâvacının falan oğlu falan kardeşi için halen nakit olarak yedi vezin ağırlığındaki şu şu kadar dirhem olduğunu ikrâr etti. Vekil olan dâvacı, kâdıdan falan kardeşinin vefatı, varislerinin sayısı ve kendisine olan vasiyete şahit olan bu tanıkların şahadetiyle kâdı nezdinde sabit bulan şeylerin tümü hakkında hükmün uygulanmasını; dâvalı üzerine yanında falan için ikrâr ettiği nitelenmiş dirhemlerin gerekliliğini; bunun tamamı hakkında dâvalı üzerine hüküm vermesini ve ödemede bulunmasını dâvalıya emretmesini istedi."

Falan kâdı, bu tanıkların ittifak ettiği üzere falan, falan ve diğer varislerin sayısı ve bu dâvacının kardeşi falan oğlu falanın vefatı hakkında hükmü uyguladı. Sonra falan oğlu falanın vekilliği hakkında hükmü uyguladı. Vekil tayin eden kişi, bütün terekesinde dâvacı kardeşini işaret ediyor. Bu tanıkların ittifak ettiği üzere dâvacı, bu vekilliği kabul etmiştir. Bu, adaleti ve emaneti sonuçlandıktan sonradır. Bu, şu konumdadır. Leh ve aleyhte gerekli şeylerde vekil tayin edenin yerine falan oğlu falan kardeşinin bütün terekesinde işlerini yürütmesini emretmiştir. Falan kâdı, falan oğlu falan dâvalıya falan oğlu falan için yanında ikrâr ettiği nitelenmiş dirhemleri gerekli kıldı. Bunun tamamında dâvalı üzerine hükmetti ve falan kardeşinin vekili olarak dâvacıya ödeme yapmasını emretti. İsimlendirilen kişi üzerine bunun tamamında hükmetti. Falanın hazır olmasını bu yazıda vasfetti. Bunun tamamı şu bölgenin mahkemesinde olmuştur. Bu işi yapanların çoğu, dâvalının cevabıyla başlarlar. Bu, diğer dâva ve husumetler hakkında sicillerdeki kuralda olduğu gibidir.

**Vekillik İçin Başka Bir Örnek:**

Sureti: "Dâvacı, dâvalı hakkında falan kişinin, vefatından sonra kendisini falan ve falan küçük çocuklarının işlerini yürütmesinde vekil tayin ettiğini; vefatından sonra terekenin bütününden 1/3 oranındaki hissesini hayır ve hasanata harcamasını;

vekilliği sahih bir şekilde kabul etttiğini; vekilliğin vasiyet hakkında görevlendirmeden sonra olduğunu; bu vekillikten geri dönme olmadan bu vekilliği sabit kılarak vasiyet eden kişinin öldüğünü; bugün vefat eden kişinin küçük çocuklarının işlerinde, terekesindeki 1/3 oranındaki payda ve dâvacının iddia ettiği şekilde vasiyet edilen yerlere harcamasında kendisinin vekil olduğunu; vekil tayin edenin şu kadar malının beraberinde getirdiği kişinin üzerinde olduğunu ya da şu kadar elinde olduğunu iddia etti." Buradaki vasiyeti uygulayabilmek için dâvalının dâvacıya ödeme yapması gerekir. Dâvalı, bunu bilmektedir. Dâvalıdan bu talep edildi. Mesele dâvalıya soruldu. Soruldu ve cevap verdi.

## 2.44. YETİMİN ERGENLİK İSPAT MAHZARI[87]

"Dâvacı beraberinde getirdiği dâvalı üzerine babasının vefatından sonra işlerini yürütmekle dâvalıyı görevlendirdiğini; babasının terekesini varisine dâvalının muhafaza ettiğini; kendisi dışında varis bırakmadığını; kendisinin de ihtilamla adamlık derecesine yükseldiğini ya da on sekiz veya on dokuz yaşına ulaştığı için babasının terekesinden şu kadar malın, beraberinde getirdiği dâvalının elinde olduğunu iddia etti." Dâvalının, malın tamamını dâvacıya teslim etmesi gerekir.

## 2.45. İFLÂS İSBÂTI DÂVA MAHZARI[88]

Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine önceki dâvasının def´inde şu şu kadar dirhem talebinin ve bu dirhemleri çıkarıp vermesinin gerekliliğinin kendisine yöneldiğini iddia etti. Dâvasının def´inde üzerine iddia edilen bu istek, bu dâvada iptal olmuştur. Çünkü kendisi fakir bir kişidir. Fakirlikten kurtaracak malı da yoktur. Tanıklar : "Biz, fakirlikten kurtaracak malının olduğunu bilmiyoruz." derler.

Bu, Hassaf ve Ebu'l-Kasım'ın tercih ettiği görüştür.

Tanıkların şöyle demesi gerekir: Fakir adam, iflâs etti. Gecelik kıyafetinin haricinde bir malı ve herhangi bir gelirinin olup olmadığı hakkında bilgimiz yok."

87 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.197.
88 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.197.

**Bu Dâvasının Sicili**

Kâdı, sübut kısmında şöyle kaydettirir: ”Üzerindeki elbise dışında başka bir şeye sahip olmayan, iflas etmiş fakir bir kişi olduğuna ve insanlara ait üzerine olan mal talebinin düştüğüne tarafımdan sübut bulan şeylerle hükmettim.” der.

## 2.46. RAMAZAN HİLALİNİN İSPATINDAKİ MAHZAR[89]

Mahzar, ramazan ayına ertelenmiş malum bir mal hakkında bir adam adına kaydedilir: “Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalıda şu sebeple lazım, hak ve vacip şu şu kadar dinar borç alacağı olduğunu; bu borcu bu seneki ramazan ayına ertelediğini; ramazan ayının girişiyle bu dinarların vadesinin dolduğunu; bugünün ramazan ayının başlangıcı olduğunu; dâvalının malı kabul ettiğini; ancak vaktin gelişini ise inkâr ettiğini; bugün ramazan ayı olduğunu ve ramazan ayının başlangıcı olduğuna dair deliller getirdiğini iddia etti.” Tanıklar tercih hakkına sahiptirler. Dilerlerse: “Bu gün ramazandır.” deyip izah etmeden şehadette bulunurlar. Dilerlerse de şu şekilde izah ederler: “Şâhitlik ederiz ki gerçekten dün Şaban ayının 29. gecesiydi. Akşam namazı sırasında hilâli gördüğümüz için bugün, bu yılki ramazanın 1. günüdür.”

Eğer hiçbir kimsenin dâvası olmaksızın tanıklar, şehâdette bulunurlarsa bu şehâdetleri de dinlenir ve kabul edilir.

## 2.47. MÜDDEİNİN DÂVALAŞMA İSTEĞİNİ REDDETMEK İÇİN DÂVALININ HAREMİNDE OLDUĞUNUN İSPAT MAHZARI[90]

Mahzar: ”Dâvalarda, husumetlerde ve delil getirmede filanenin sabit olan vekâletiyle falan vekil hazır oldu. Beraberinde falanı getirdi. Dâvacı vekil, üzerine iddia olunan dâvanın cevabı için filane müvekkilinin hazır edilmesi meselesi dâvasının def´inde kadının ihtiyaçlarını görmek için dahi evinden çıkmadığını; erkeklerle bir arada bulunmadığını ve hareminde kaldığını iddia etti.” Kâdı: “Kadının mahkemede hazır edilmesi, vekilin dâvasında iptal olmuştur. Dâvalının, bu dâvadan kaçınması gerekir.” der.

89 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.198.
90 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.199.

## 2.48. KİTÂB-I HÜKMÎ İLE GAİBE KARŞI ALACAK DÂVASINDAKİ MAHZAR[91]

Bir adamın, başka adamlarda malı vardır. Beldede mal hakkında şehadette bulunacak tanıklar da vardır. Borçlu, seferde olduğundan beldesinden gaiptir. Dâvacı, dâvalının bulunduğu beldenin kâdısına yazması için beldesinin kâdısından dâvasını ve tanıklarının şehâdetini dinlemesini ister. Kâdı: "Bu, insanların ihtiyacından dolayıdır." görüşüne dayanarak bunu kabur eder.

Bu meseledeki mahzar yazım sureti: "Beraberinde hasım ve hasımdan dolayı naib olmadan falan isimde zikredilen bir adam, şu bölgedeki mahkemede kâdıdan önce hazır oldu. Dâvacı, ismi, nesebi, şekil-şemali zikredilen falan ismindeki gaib kişi hakkında mümkün olan en üst seviyede gaibi tarifte mübelağa etti. Sahih sebep ile vacip hak ve ödemesi gerekli olan şu şu kadar dinar borcun olduğunu; sebebini beyan ettiğini; bu mahzarda vasfedilmiş belirli gaib kişi, ikrârı caiz ve sahih sebeple vacip hak ve ödemesi gerekli olan bu borç hakkındaki mezkûr bu emaneti, her alanda tasarrufu gönüllü olarak geçerli iken, sahih bir şekilde ikrâr ettiğini; kendisinin hitaben gaib kişiyi tasdik ettiğini; dâvacının tanıklarının önceki dâvasında şu nahiyede olduğunu öğrendiklerini; bugün mahzarda vasfedilmiş, isimlendirilmiş ikrârda bulunmuş olan bu gaibin, beldesinden isimli kişinin, beldesinden sefere çıkarak gaib olduğunu; şu beldede ikamet ettiğini; mesafe uzaklığından dolayı tanıkları ile bu gaib kişiyi bir araya getirmenin imkânsız olduğunu iddia etti." Kâdıdan vasfedilmiş, isimlendirilmiş gaib kişi üzerine olan bu dâvasını dinlemesini; şu belde ve nahiyedeki kâdıya kitab-ı hükmi için Müslüman kâdılardan kendisine ulaşan her şeyi ve dâvasına uygun olan delilleri dinlemesini istedi. Kâdı, bunu kabul etti. Dâvacı tanıkları olduğunu zikrettiği kişileri hazır etti. Onlar falan ve falandırlar. Zikrettiğimiz şekilde tanıkların isimleri, nesepleri, şekil-şemalleri ve ikametgâhları kaydedilir. Tanıklar, dâvacının iddia ettiği şeyler hakkında şahitlik yaptıkları zaman başından sonuna kadar mevzulardan bahsettiler. Kâdı, tanıkları adil olarak bilir ya da bilmez. Hallerinden onları tanır. Kâdıya tanıkların adaletleri belirgin olur.

91 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.199.

Bu misal üzere kitab-ı hükmi yazımını emreder. Bu kitâb-ı hükmî'nin sureti şöyledir: Bismillahirrahmanirrahim. Bu yazım, ismi ve nesebi zikredilmeksizin sadece lakabının zikredildiği (Allah uzun ömür versin) kâdı imama ve yazımın ulaştığı bütün hâkim ve yargıçlaradır. Allah kâdı imama ve yargıçlara güç, kuvvet versin! Onlara Selam olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun! Salât Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (sav), âline ve bu bölgedeki mahkemede bulunanların tamamına olsun! Benden bu meselenin yazılması istendiği gün, bu konudaki hüküm işini bölümleriyle birlikte üstlendim. Bu meseledeki hükmüm geçerlidir. Bu meseledeki hükmüm falan tarafından taraflar arasında geçerlidir. Sayılamayacak kadar olan nimetine ve sonu gelmeyen ayetlerine hamdolsun! Bundan sonra: "Bu günde Bu bölgede hüküm meclisim hazır oldu" der. Kâdı ve diğerlerine şu yazının tashihini isteyen kişi dava meclisinde bu mahkemede, bu günde, bu ayda, bu yılda hasım ve naibi olmadan falan falan diye isimlenen kişiyi hazır etti. Böylece gaib olan bu kişi üzerine iddia etmiş oldu.

Dâvası başından sonuna kadar kaydedildi: "Dâvacı, benden ismi, şekil-şemali mahzarda belli olan gaib üzerine kâdıya Allah gücünü, kuvvetini daim kılsın! Allah, Müslüman hâkim ve kâdıların gücünü, kuvvetini daim kılsın! Kitab-ı hükmiye ulaşan herkese, bu kitab-ı hükminin yazılması için, dâvaya uygun olarak getirmiş olduğu delilleri dinlememi istedi. Ben de bunu kabul ettim.

Dâvacı, tanık olduklarını zikrettiği kişileri getirdi. Tanıklar: Falan, falan ve falandırlar. Onlardan herbiri bu dâvadan sonra şahitlik yapmalarının istenilmesinin akabinde şahitlik yaptılar. Dâva ve cevaptan sonra burası yazılmaz. Çünkü bu surette hasmın gaib olmasından dolayı cevap yoktur. Sonra tanıklara okunan nüsha kaydedilir. Bu, şu nüshayla birleştirilmiştir. Tanıkların şehadet lafızları tamamlandıktan sonra kaydedilir. Tanıklar aynı şekilde şahitlik yaptılar ve şehadeti yöntemli olarak aktardılar. Ben de tanıkların şehadetini dinledim ve benden önceki hüküm divanındaki ebedi mahzarda bu şehadeti sabit kıldım. Nahiyedeki Tezkiye ve Ta'dil Başkanlığından tanıkların durumlarını öğrenmek için başvurdum. Tanıklar: Falan ve falandırlar. Bundan sonra hepsinin doğru şahitliğe dayanmaları kaydedilir ve hepsi sözleri geçerli, rızaya dayalı olarak adalete dayandırdılar.

Tanıklardan bazısı adalete dayanırsa şöyle kaydedilir: "Falan ve falan sözleri geçerli ve rızaya dayalı olarak adalete dayandırdılar. Bilginin icab ve kabulü için bunu

kabul ettim. Sonra hazır olan dâvacı, falan kâdıya tamamı yazıldıktan sonra, bu meselede tarafımdan meydana gelen ve Müslüman hâkim ve kâdılara gönderilen bu yazışmayı bana sordu. Dâvacıya cevap verdim."

Mahkeme huzurundaki dâvacı "Bu yazının tamamını, hükmü geçerli olarak bilgi olması açısından mühürlü bir şekilde müslümanların kâdısı olan sana göndermemi talep etti. Gerçeklerin ortaya çıkması için Allah'u Tealanın yardımıyla yazı sana gönderildi." Suretin korunması gerekir.

Yazı sonunda "inşaallah" sözü yazılır. Nedenine gelince İmam Ebu Hanife radiyallah anh´a göre inşaallah sözü tüm yazı suretlerinde kaydedilir.

Kâdı, sureti bir tanığın yüzüne okuyup tanığı yazılan şeye şâhit yapar. Ardından kâdı: "Bu yazı suretini filan belde kâdısına gönderiyorum." diye söyler.

Kâdı, suretten gerekli miktarda kopya alıp bazısını belde kâdısına yollar; bazısını da elinde tutar. Kâdı, yazı suretinin sağına "imzası ve hükmü ahâli nezdinde geçerli falan yerin kâdısına" şeklinde, soluna da "hükmü halk nezdinde geçerli olup imzası nâfiz falan şehrin kâdısının eliyle kaydedilmiştir." diyerek yazı suretini yollar.

## 2.49. KİTABUL HÜKMİ İLE HUDUDLU MÜLKÜN TESBİTİNDEKİ SİCİL[92]

Başlangıç ve duadan sonra öncekilerin bir benzeri üzere kaydedilir. Kâdı şöyle der: "Falan dâvacı, şu bölgedeki falan mahkemede karşımda hazır oldu. Kendisiyle birlikte falanı hazır etti. Bu dâvacı, dâvalı üzerine şu şu yerde, şu huduttaki yerin tamamının dâvacının mülkü ve hakkı olduğunu; dâvalının elinde haksız olarak bulunduğunu iddia etti." Bu yeri dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvacı, bu yeri dâvalıdan istedi. Mesele dâvalıya soruldu. Dâvalı Farsça şöyle cevap verdi: "Bu dâvacının, iddia ettiği yer, mülküm ve hakkım olan bir yerdir." Bunun üzerine ben, dâvacıyı dâvası için delil getirmekle sorumlu tuttum. Dâvacı, kitab-ı hükmideki şu nüshayı sundu. Kitab-ı hükmi başından sonuna kadar çoğaltılır ve sonra kaydedilir. Sonra bu yazıyı bana sundu: "Bu yazıyı, falan beldenin kâdısı sana yazmıştır." dedi. İmza yeri mühürlenmiş olarak, hudutları ve haklarıyla birlikte bu evin mülküyetinin sübutuna, diye bana yazılmış olan kâdının yazısını gösterdi. Bugün o, şu bölgenin

92 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.203.

kâdısıdır. Yazının içeriğine ve mühürlü olduğuna şahit oldum. Dâvacıdan delil istendi. Tanıkları olduğunu zikrettiği kişileri hazır etti. Tanıklar: Falan ve falandırlar. Benden tanıkların şehadetini dinlememi istedi. Bunu kabul ettim. Bu tanıklar, bu yazıya şahitlik yaptılar. Hüküm meclisinde hazır edilmiş yazıya işaret ettiler.

Falan beldenin kâdısı, bu yazıyı size yazdı. O, bu gün falan beldenin kâdısıdır ve sonundaki imza yeri mühürlenmiş olan hudutlu bu evin, bu yazıyı sunan bu dâvacıya âit olduğunun sübutuna yazısına işaret ettiler. Bu yazının içeriğine ve mührüne şahit olduk. Şehadetlerini dinledim. Nahiyedeki Tezkiye ve Ta'dil Başkanlığından tanıkların durumlarını öğrenmek için başvurdum. Onlar, ikisinin şehadetinin cevazına ve sözlerinin geçerliliğine isnat ettiler. O ikisi: Falan ve falandırlar. Yazıyı kabul ettim. Hasımların hazır olmasıyla yazıyı çözdüm. Başlangıç kısmındaki dâhili, hârici başlıklarını ve zâhiri, bâtini olarak işretlenmiş diğer bölümlerini buldum. Kabul ettiğim kâdıların yazısında resmedildiği gibi sonunda tanıkların isimlerini tespit ettim. Bu yazının şu bölgenin kâdısı tarafından bana yazıldığı; bugün bu kâdının, o bölgenin kâdısı olduğu; bu falan için hudutlu evin sübut bulduğu ve şu falanın elinde haksız olarak bulunduğu benim nezdimde sabit oldu. Tanıklar yazının içeriğine ve mührüne şahit olmuşlardı. Getirdikleri benim nezdimde doğru oldu ve içerdiği şeylerin tamamı benim nezdimde sabit oldu. Bunu dâvalıya sunarak tamamını dâvalıya bildirdim. Eğer def etmek isterse; dâvalıya def etme imkânı tanıdım. Ne def getirdi; ne de bir kurtarıcı. Bundan aciz olduğu benim nezdimde sabit oldu. Sonra bu yazıyı sunan dâvacı, benim nezdimde dâvalı hakkında sübut bulan hükmümü bana sordu. Bu konuda dâvacıya cevap verdim. Sonunda hudutlu bu evin mülkiyetinin dâvacının olduğuna hükmettim. En doğrusunu Allah bilir.

## 2.50. MEZKÛR SERMAYE VE MEZKÛR MUDÂREBE DÂVASINDA KİTABI HÜKMİ İLE DELİL GETİRME MAHZARI[93]

Falan oğlu falan kâdıdan önce falan kişi haliyle beraberinde hasmı ve hasmından dolayı naibi olmaksızın Buhâra Bölge'sindeki mahkeme hazır oldu. Dâvacı, falan diye ismi zikredilen gaibe karşı iddiada bulundu. Şu şekil-şemaldedir

93 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.204.

diye zikretti ve yine " Gaibe istiflenmiş, Buhârâ yapısı, yeni, ağırlığı Semerkant Sencat vezniyle doksan kırmızı dinar verip içinde fesadı gerektirecek bir şey olmadan, sahih mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) yaptıklarını; doksan kırmızı dinarla çeşitli şeyleri Allah´u tealanın vereceği rızıkla yerleşim yerinde ve seferde alım-satım yaparak kârın 2/3´nün mal sahibi dâvacının, 1/3´nün ismi ve nesebi mezkûr bu müdâribin olacağını; zarar ya da hüsranın olmadığını; bunun mal sahibi üzerine olduğunu; kendisinin akit meclisinde bu mudare yapılmış olan dinarları verdiğini; dâvalının kendisinden nitelenmiş olan bu mudarebe sermayesinin tamamını sahih bir alışla aldığını; dâvalının kendisinden sahih bir şekilde mezkûr bu şartlar üzere bunu aldığını ikrâr ettiğini; kendisinin de bunu hitaben tasdik ettiğini; yine sahih sermaye malı olarak Semerkant Sencât vezniyle basılmış Buhârî, istifli, kırmızı altından yirmi dinar daha Maveraun-nehir, Burtas ve Fetil halkına layık olan müy-i haneden eline ne geçerse bunlara karşılık vermek üzere gaibe verdiğini; dâvalının nitelenmiş olan dinarları açıklandığı şekilde için sahih bir alışla almayı kabul ettiğini; açıklandığı şekilde sermaye için bunu aldığını ikrâr ettiğini; dâvacının bunu hitaben tasdik ettiğini; bugün dâvalının Buhâra ve çevresinde gaib olduğunu; iki dâvasını inkâr ederek Özcend Kasabası'nda mukim olduğunu; iki hisse ve buradaki iki dâvası vb. için tanıklarını getirdiğini iddia etti.

## 2.51. HAYVAN TİCARETİNDE İNÂN ORTAKLIĞI[94]

Huzura gelen dâvacı, gaib kişi üzerine iddia etti. "Dâvacı, dâvalıyı falan oğlu falan oğlu Karahat Salar isimli olduğunu zikretti. O, Bekdeş Yaha diye bilinir. Dâvacı, gaibin şekil-şemalinin ne olduğunu zikretti. Dâvacı, Semerkant Sencet vezniyle Buhâra'da basılmış yeni, istifli, rayiç kırmızı altından yüz dinar, bu ortaklıkta her birinin sermayesi üzere, hıyanetten sakınıp emanete riayet ederek ve Allah'a sığınarak hayvan ticâretinde bu gaib kişiyle inan ortaklığı yaptıklarını; ticâret yapmak üzere bu ortaklıktaki sermayenin tamamının basılmış, Buhârî, kırmızı aynı özellikte iki yüz dinar olduğunu; bu ortaklıktaki sermayenin tamamının gaib kişinin elinde olması şartıyla inan ortaklığı yaptıklarını; ikisinin bu sermaye ile ticâret yapabildiklerini; her birinin sermayenin tamamıyla yerleşim yerinde ve seferde hayvan ticâreti

94 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.205.

yapabildiklerini, ikisi satın alabildiği gibi herbirinin kendileri için ortaya çıkan şeyi satın alabildiklerini; her birinin, hayvan ticaretiyle uğraşan tüccarın ihtiyaç duyduğu malları satın alabileceği; ikisi birlikte satış yapabildikleri gibi her biri de peşin veya veresiye olarak satabilecekleri; ikisinin de değişimde bulunabildikleri gibi her birinin de hayvan ticâreti için karşılarına çıkan uygun ticari eşyalarla değiştirebildiklerini; ikisinin birlikte veya her birinin ayrı olarak ortaklıktan Allah'u Tealanın rızkı olarak yarı yarıya olacak şekilde şirketin sermayesiyle, karşılarına çıkan İslam ve küfür beldelerine yolculuk yapabildiğini; aralarındaki yarı yarıyadan ötürü kârda ve zararda ortak olduklarını; her birinin sermayelerini şirket meclisinde karıştırarak hazır ettiklerini; sonra dâvalının bu ortak sermayenin gaib kişinin elinde olduğunu sahih bir şekilde ikrâr ettiğini; dâvacının da bu şirket meclisinde hıtaben ve şifaen dâvalıyı tasdik ettiğini iddia etti." Dâvacı yine: "İsmi belirli gaib kişide sahih borç sebebiyle lazım, hak ve vacip borç olarak Semerkant Sencet vezniyle Buhâra'da basılmış yeni, istifli, rayiç kırmızı yüz dinarının olduğunu; dâvacının bu parayı kendi malından sahih bir borç olarak dâvalıya verdiğini; dâvalının da bu parayı sahih bir alışla teslim aldığını; parayı bu ortaklıkta sermaye yaptığını; gaib olan kişinin sahih bir ikrarla bunu ikrâr ettiğini; mezkûr bu şirket akdinin oluşmasıyla elindeki mezkûr şirket sermayesinin tamamını eline geçirmesiyle tasarrufu altındaki parayı istediği gibi her yerde değerlendirdiğini; dâvacının yüz dinarı dâvalıya borç olarak verdiğini; davalının da mezkûr şekilde bu yüz dinarı aldığını; Karahat Salar isimli gaib kişinin, dâvacının bundan önceki bütün dâvalarını vb. inkâr ederek bugün Buhâra ve çevresinde gaib olduğunu ve şu beldede ikamet etmekte olduğunu iddia etti."

## 2.52. BİR DÂVANIN KİTABI-I HÜKMİ İLE İSPATINDAKİ MAHZAR[95]

Buhâra Bölgesi´ndeki mahkemede falan kâdıdan önce Muhammed b. Ömer b. Abdullah b. Ebubekir et- Tirmizi isimli bir adam mahkemede hazır oldu. Ebubekir et- Tirmizi, bugün iki kardeşinin vekilidir. Ana-baba bir iki kardeşinden biri Ebubekir, diğeri de Ahmet ismindedir. Ebubekir et- Tirmizi, iki kardeşi ve Amr b. Ahmet el-

95 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.206.

Bizezi et-Tirmizi'nin kızı Güheristî isimli annelerinin de sabit olan vekâletle bütün dâva ve husumetlerde delil getirmede ve bütün insanlardan önce her yönüyle bu kişilerin hakkını aramada gerçek vekilidir. Bu vekillik görevinin amacı ise, onların aleyhine yapılan şahitliği ve ikrârı düzeltmektir. Bu kişinin elinde başlığı açık bir şekilde yazılmış kitâb-ı hükmî vardır: "Bismillahi'l hakku'l mübin. Mektubun ulaştığı müslim kâdılar şunu idrak etsinler: Bu, Tahir oğlu Ebu Bekir'in ikrârını aktardığı Tirmîz Kâdısı Ahmet oğlu Mansur'un muvafaknamesidir. Söylenilenler gerçek olup tarafımdan mührümle mühürlenilmiştir. Mührümü Müfik b. Mansur b. Ahmet işlemiştir. Kendisiyle birlikte 'Evliya-ül-Kâğıdi ' olarak bilinen Ebubekir b. Tahir b. Muhammed et-Tirmizi'yi getirmiştir. Muhammed et-Tirmizi, evliya olarak tanınır. Bu dâvacı, dâvalı üzerine kendisi için asaleten, müvekkilleri için sabit vekâlet ile dâvalı Şeyh Muhammed bin Abdullah bin Ebûbekir Tirmizi el-Kağıdi'den mahzarda Belh mülkiyetli 240 dinar geçerli sebep ile olan alacağını dâvalının sağlıklı iken 3 kere tasdik ettiğini; bir seferinde "150 dinar" bir başka seferde "70 dinar" en sonunda da "ödenmesi hak ve lazım olan 20 dinar" borcunu söylediğini; hepsinin Tirmîz´deki mahkemede kayıtlı olduğunu; sonrasında Mansur'un söz konusu dinarlardan alamadan vefat ederek geride mirasçı olarak sadece karısı ile üç oğluyla (Dâvacı bunlardan biridir. Diğerleri de müvekkili olduğu kardeşleridir) 240 dinar bıraktığını" kaydeder. Sonra Buhâralı başka bir kâdı, bu iki şahidin şehadetiyle benim tarafımdan meydana gelen hükmü bu mahzara kaydeder.

**Başka Kitab-ı Hükmi**

Buhâra Bölgesi´ndeki mahkemede Şeyh Herevi ve Şeyh Gazvîni hazır oldu. O, Ebu Nuaym bin Nâsır el- Gazvînî'nin kızı Kürratü'l Ayn ismindendeki kızın sabit olan vekâleti ile bugün dâva ve husumetlerde delil getirmede, kızın ikrârı haricinde her çeşit dinleme ile dinlemesinde, kızın şahit olduğu şeyi düzeltmede ve kızın vekil kıldığı gibi kendisinin de emri altındaki bir kişiyi vekil kılmada izinli olduğu vekilidir. Beraberlerinde Sârılar Ahmet bin Hüseyin bin Hasan el-Haccac el-Cellâbı hazır ettiler. Dâvacı, Şeyh el-İmam Abdü'l-Ğani kendisi için asaleten iddia etti ve dâvacı Şeyh Mahmud, vekâlet hükmü ile bu müvekkili için dâvalı üzerine Ömer bin Ebu Nuaym bin Nâsır el- Gazvînî'nin vefat ettiğini; neslinden Ferhande ismindeki kızına ve ana-

baba bir erkek kardeşine miras bıraktığını; bu kişinin Şeyh el-İmam Abdü'l-Ğani olduğunu; ana-baba bir kız kardeşinin dâvacı Mahmud'ın müvekkili olduğunu; bunların dışında mirasçının bulunmadığını; dâvalının elinde bulunan terekesinden her biri Mekke miskali ağırlığınca istiflenmiş ve yeni basılmış dört Nisaburi dinarı olan on adet dibağlanmış su samuru derisi olduğunu iddia etti. Bu mal, Nâsır el-Gazvîni'nin vefatıyla, Allah'ın emri gereğince taksim edilir; malın 1/8'i karısınındır. Geri kalanı da 1/3 oranında eşit bir şekilde üç oğlunundur. Meselenin özü 8/24 taksimdir. Kadına üç, oğullara yedişer pay taksim edilir. Söz konusu mal, dâvalının ikrarıyla birlikte Tirmîz Mahkemesi ile Kâdısı nezdinde tescillenmiştir. Adları kayıtlı müvekkillerin vekili, kâdı´dan sicilin nüshasını talep etti. Bu konumdaki kâdıların tamamının uygulamalarında görüldüğü üzere kâdı nüshayı verdikten sonra dâvalıdan söz konusu meblağ talep edildi. Dâvalı: "Ne borç hakkında ne de yazı hakkında haberim vardır. Dâvacının, bundan dolayı benden alacağı bir şey yoktur." deyince dâvacı mahkemede tanıklarını hazır etti. Her bir tanık: "Biz bu yazının yazıldığına şahitlik ederiz." deyip şehâdette bulundular. Gösterilmiş olan yazıyı Tirmîz Kâdısı´nın yazdığı ortaya çıktı. Kâdı, Ahmet b. Mansur'un mührünü işaret edip "Tirmiz Kâdısı´nın, Tirmiz ve çevresinde aynı günlerde hüküm vermede görevli olduğunu" söyledi.

Dâvalı, "bu yazıdaki iki yüz kırk Mekke dinar tutarında geçerli sebep ile Ebû Bekir'e, borçluyum." diyerek yaptığı ikrâr geçerlidir. Kâdı, yazıdan bahsedince dâvalı kâdıyı tasdik etti. Ardından kâdı, isim ve künyesiyle birlikte Tirmîz Mahkemesi'nin yazısını gösterince dâvalı, nitelen borcu aldığını kabul etti.

Kâdı, işaretle kimlerin mirasçı olduklarını sorunca: "Mirasçılardan bir tanesinin buradaki yazıda ismi nesebi kayıtlı olan karısı olduğunu; vefat edenin sulbünden birisi dâvacı, iki tanesi de müvekkiller olmak üzere isimleri ve künyeleri yazılı üç oğlunun olduğunu; dâvacının diğer oğlanların vekili olduğunu; başka bir mirasçısının olup olmadığını bilmediğini; bu yazı gösterilince miras bırakanın vefatı sebebiyle bu kişilerin mirasçı olduklarını; 240 dinar alacağın hâlihazırda dâvalıda olduğunu" söyledi. Buhâra Kâdısı, tanıkların şâhitliğini olduğu şekilde tescil eder.

## 2.53. KÂDI KÂTİBİNİN TESCİL ETTİĞİ HÜKÜM[96]

Giriş ve duanın ardından şu şekilde kaydedilir: "Falan ismindeki biri hazır oldu. Nesebi, ikametgâhı kaydedilir. Beraberinde getirdiği dâvalının da ismi, nesebi ve ikametgâhı kaydedilir. Dâvacının dâvası ve kâdının dâvalı üzerine hükmü zikredilir. Sicil, baştan sona kadar tarihiyle birlikte çoğaltılır. Kâdı: "Bundan sonra bu dâvacının huzurumda olduğu kaydedilir. Şu beldeden gaib falan mahkûmu aleyhin şu beldede ikamet ettiği iddiası, dâvalının iddia edilen mülkiyeti, hükmü inkâr etmesi ve bu meselede Allah mertebesini arttırsın! Kâdının yazışmasını ve üzerine olan şahitliği bana sorması kaydedilir." Yazı tamamlanır.

**Başka Bir Nüsha**

Yazıya, "Yüce Allah, kâdı falanın devamını uzun etsin." deyip duayla giriş yapılmasından sonra: "Bu yazım, falan hakkında, şehrinizde ikamet eden falan kişinin, kendisi hakkında hüküm verilen bu kişiye istihkakını vermediğinden dolayı bu kişinin, bu durumun tarafınıza bildirilmesi isteğine binaen kaleme alınmıştır. Bilgilerinize sunarım" denilir.

**Bu Yazı İçin Başka Bir Nüsha:** Başka bir yazıda sicilin çoğaltılması. Nüsha kaydedilir. Allah uzun ömür versin falan kâdı imam'a! Bu sicildeki diğer yazımı, falan için falan üzerine şu kadar istihkakını getirmesi, bu istihkakı elinden çıkarması ve hak sahibine teslim etmesi için kullandım. Bu mahkûmu aleyh, bunu şu nahiyede ikamet eden falandan satın aldığını zikretti. Falan kâdının ilamını ve kendisine olan yazısını bana sordu. Yazı tamamlanır.

Başlangıç ve duadan sonra şöyle kaydedilir: "Bu yazım, hükmüm sabit olduktan sonra yazının içerdiği sicilde açıklandığı üzere, hüküm meclisimde yanımda şahitlik yapan adil tanıkların şehadetiyle, falan için falan üzerine şu kadar hükmettiğim sicili içerir. Hükmümü uyguladım. Bu konudaki yazışma ve şahitlik soruldu. Ben de sorana cevap verdim. En doğrusunu bilen yüce Allah'dır.

96 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.211.

## 2.54. AKAR DÂVASINDAKİ KİTAB-I HÜKMİ[97]

Akar dâvası gerçekleşirse dâvacı, kâdıdan bununla ilgili bir yazı yazılmasını isterse; bu iki şekilde olur:

Birincisi: Akar, dâvacının beldesinde, dâvalı da başka bir beldede olursa; kâdı, bu takdirde o beldenin kâdısına yazı yazar. Kendisine yazı yazılmış olan kâdı, yazı kendisine ulaştığında tercih hakkına sahiptir. Dilerse dâvacıyla birlikte dâvalının veya vekilinin leh ve aleyhinde hüküm vermeden yazıyı kendi beldesindeki kâdıya gönderir. Akarı dâvacıya teslim eder. Dilerse de delillerin varlığı, hakkında sicil olması, elinde olması için hakkında hüküm yazılması ve buna şahit olmasından dolayı hüküm verir. Ancak akarı dâvacıya teslim etmez. Çünkü akar, kâdının velayeti altında değildir. Teslim üzere takdirde bulunmaz. Dâvacı için teslimde aciz kaldığı takdirde akar hakkında hüküm verir. Bundan dolayı akarı dâvacıya hükmeder. Fakat akarı dâvacıya teslim edemez.

Sonra dâvacı, kendisine mektup yazılmış olan kâdının hükmünü, mektubu yazan kâdıya getirirse ve hakkında hüküm üzere delil getirirse; mektup yazmış kâdı, bu delilleri kabul etmez. Çünkü bu hükmün uygulanmasına ihtiyaç vardır. Hükmün uygulanması hüküm menzilindedir. Bu da gaib üzerine caiz olmaz. Bu yüzden evi dâvacıya teslim etmez. Çünkü kâdının ‘’Gaib üzerine ev teslim edilemez.” diye kararı vardır. Dâvacı için hüküm verildiği zaman öncelik kendisine yazı yazılan kişinin olması gerekir. Sicilde de öncelik yazı yazılan kişinin olması gerekir ve evin dâvacıya teslimi için, dâvacı ile birlikte dâvacıya sadık olan birinin dâvalıya gönderilmesini emreder. Eğer kendisine mektup yazılmış olan kâdı, mektubu yazan kişiye yazı yazmayı kabul etmezse; dâvacı eline ulaşan dâva yazısını kâdıya anlatır. Kâdı: “Dâvacının hazır olmasıyla dâvacı ile dâvalı arasında maydana gelen şeylerin hepsini kâdıya bildirir. Akarın, dâvalı üzerine dâvacı için olduğunu anlatır. Akarın dâvacıya teslimi için dâvacı ile birlikte bir kişinin elçi olarak dâvalıya gönderilmesini dâvacıya emreder. Sonra şöyle kaydedilir: “Bu, senden öncedir. Dâvacı benden sana yazı yazmamı istedi. Bu akarın, hükmümle falana teslim etmen için sana bildirimimdir. Allah bu konuda çaba sarfeden sana ve bize merhamet etsin! Sana hak ettiğin şeyi

97 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.212.

versin! Bu hudutlu akarı, dâvacıya teslim et.” Bu yazı, kendisine yazılan kâdıya ulaşınca bu akarı dâvacıya teslim eder. Dâvalının elinden akarı çıkarır.

İkincisi: Akar, dâvacının bulunduğu yerde olup olmadığında iki seçenek ortaya çıkar:

1. Akar, dâvalının beldesinde olursa kâdı, bu belde kâdısına “Hükmedilen o yerin, dâvacıya teslim edilmesini” yazar.

Eğer dâvalı, yeri vermekten imtina ederse; bu yer, kâdının hükmü altında olduğu için kâdı bizzat verir.

2. Eğer akar, dâvalının bulunduğu yerde olmazsa kâdı tarafından, aynı şekilde dâvalının ikamet ettiği beldenin kâdısına yazılır. Bu belde kâdısı da tercih hakkına sahiptir. Dilerse dâvalıyı ya da vekili dâvacıyla beraber akar neredeyse oranın kâdısına gönderip bu akarın dâvacıya verilmesini talep eder. Ya da kendisi dâvacı lehine hükmedip tescil eder. Ancak açıkladığımız üzere hükmü altında olmadığı için akarı veremez.

## 2.55. KAÇAK OLAN KÖLENİN DÂVASI

Sureti şudur: Buhârâlı birinin kölesi Semerkant'da kaçtı. Semerkantlı bir kişi köleyi yakalayarak mevlaya bilgi verdi. Mevlanın Semerkant şehrinde tanıkları yoktur. Ancak Buhârâ'da olursa; mevla Buhârâlı Kâdı´dan yanındaki tanıkların şahit olduğu şeyi yazmasını ister. Buhâra Kâdısı bunu kabul eder. Buhâra Kâdısı, borç ve diğerlerinde açıklandığı gibi Semerkant Kâdısı´na yazı yazar.

Şöyle yazar: Falan denilen Sindli köle hakkında falan ve falan kişiler, yanımda şahitlik yaptılar. Kölenin durumu şu, ikametgâhı şudur. Falan dâvacının mülküdür. Semerkant’a kaçmıştır. Bugün falanın elinde semerkant’da haksız olarak bulunmaktadır. Semerkant’a giden iki tanık yazı üzerine şahitlik yaparlar. Kâdı yazıdakileri tanıklara bildirir ki Semerkantlı Kâdı´nın yanında yazı ve içeriği hakkında şahitlik yapsınlar. Yazı Semerkant Kâdısı´na ulaşınca bu kâdı köleyle beraber köleyi elinde tutan kişiyi karşısına çıkartıp kendisine ulaşan yazı ve içeriği hakkında taraflara bilgi verir. Tanıkların şehâdetleri, adil oldukları tesbit edilince ittifakla kabul olunur. Kâdı yazıya bakar. Eğer yazıdaki kölenin şekli ve şemali köleye uymayıp farklı görünüyorsa; yazı gönderen kâdıya ifade veren tanıkların şâhitlikleri de ona

benzemiyorsa; kâdı, yazıyı iade eder.

Yazıdakiler köleye uygun düşüyorsa; onu dâvacıya teslim eder. Kâdı, dâvacıdan kölenin kendisine ait olduğuna dair kefil ister. Kölenin boynuna çalınmaması için kalaylı mühür takılır. Buhara Kâdısı´na bununla alakalı yazı yazalır. Yazıda olan şeyler üzerine kâdının bu yazı ve mührüne iki tanık şehâdette bulunur. Buhâra Kâdısı´na yazı ulaşır. Tanıklar: "Bu yazı Semerkant Kâdısı´nın yazısıdır. Mühür de onun mührüdür." diye şahitlik yaparlar. Kâdı, dâvacıya yanında şahitlik yapan tanıklarının bir kez daha hazır edilmesini emreder. Tanıklar, kölenin hazır edilmesiyle bu dâvacının mülküdür diye şahitlik yaparlar.

Tanıklar, bu şekilde şâhitlik yaptığında Buhâra Kâdısı ne yapar?

Ebu Yusuf´un ((r.a.)) bu meselede farklı rivayetleri mevcuttur. Rivayetlerin bazısında: "Buhâra Kâdısı, dâvalaştığı kişi mahkemede olmadığından dolayı dâvacıya hükmetmez. Ancak Semerkant Kâdısı´na başka bir yazı yazar. Yanında cerayan eden şeyleri yazar. Tanıklar, Buhârâ Kâdısının yazısına ve mührüne şahitlik yaparlar. Dâvalının hazır olmasıyla köle hakkında hükmü vermesi için yazıyla birlikte köleyi Semerkant'a gönderir.

Yazı ve köle Semerkant Kâdısı´na ulaştığı zaman iki tanık yazı, mühür ve yazının içeriği hakkında şehâdette bulunurlar. O zaman, Semerkant Kâdısı tarafından, köle dâvalının huzurunda dâvacıya hükmedilir ve kefil ibrâ edilir.

Ebu Yusuf radiyallahu anh bir rivayette şöyle dedi: Buhâralı Kâdı´nın köleyi dâvacıya hükmetmesi daha doğrudur. Ebu Yusuf'un (Rahımehullah) Kitabü'l-Kâdi'nin Câriyeler Bahsi'nde tecviz ettiği rivayet üzere dâvacıyı kefilden ibrâ edinceye kadar Semerkant Kâdısı´na başka bir yazı yazar. Nüshası yukarda bahsedildiği şekildedir. Dâvacı, emin bir kişi olmazsa zatına yazı gönderilen kâdı, köleyi dâvacıya teslim etmez. Bununla beraber dâvacıya dininde, aklında emin olan ve güven veren birini hazır etmesini emreder. Vacib Ferc Babı'ndaki ihtiyata binâen şimdi köleyle birlikte gönderir.

## 2.56. VAKIFLAR HAKKINDA KİTABI-I HÜKMİ[98]

Şöyle kaydedilir: Falan kâdı, falan tarafından halk arasında hükmü geçerli olan şu bölge ve çevresinde görevli falan kâdıya şöyle der: Buhâra bölgesinin falan mahallesi ve falan sokağındaki mescid ehlinden bir grup cemaatin tercihi vuku buldu. Onlar: Falan ve falandırlar. Falan oğlu falan üzerine bu mescidi mensup oldukları vakıf işleriyle tertip edip yapmak için hepsinin tercihi vuku buldu.

Görevlendirecekleri kişinin iffet sahibi, güvenilir, işlerinde yeterli, doğru ve dindar olarak bildikleri kişi olmasını tercih ettiler. Ben de tercih ettiklerini imzaladım. Yaptıkları bu tercihlerini mescidin halini muhafaza etmek, zayi olmasından korumak, bakımı ve onarımını yapmaları, artan geliri masraf yerlerine harcamaları ve buradaki vakıf şartlarına riayet etmeleri için nasip ettim. Bu konuda onlara takvayı, emanete riayet etmeyi ve gizli ve açıkta mekruhlardan, zulüm ve hıyanetten uzak durmalarını tavsiye ettim. Tamamında görevlendirdiği bu işte bu kişiye yardımcı olması için elinde artan gelirlerin ziyadesinde bu kişiye kısıtlama koymadım. O, yükümlülüklerini yerine getirme şartıyla görevi benden üstlendi. Bu meselede bu kişiye delil olması için bu zikrin yazımını emrettim. İlim ve adalet ehlinden karşımda hazır olanı bu kişiye şahit tuttum. Kâdı, malum imza yerine imzasını atar. Sonunda kaydedilir. Falan oğlu falan: "Bunların tamamı benim tarafımdan cereyan etti. İmza yerine imzamı attım." der. Sondaki bu satır el yazısıyladır.

Kâdı, vakıflarda yönetici seçmek için nahiyedeki Hâkimlere yazı yazdı. Falan, anlaştıkları yöneticiden hali olarak köyümüzdeki mescide mensup vakıflar meselesini önüme getirdi. O, vakıfların gelirini toplar ve masraf yerlerine harcar. Zâyi olup gitmekten vakıfları korur. Namuslu, güvenilir ve işlerinde kabiliyetli, doğruluk sahibi ve dindar yönetici seçmek için yazıyı yazar. Kâdı, cevapta bu yazımın üzerine vâkıf olmam için açıklama yazar. Yöneticilerin seçtiğini Allah'ın yardımıyla ben görevlendiririm.

**Mektubun Cevabı:**

Şeyh kâdı imama yazı ulaştı. Allah uzun ömür versin! Yazıyı okudum ve içeriğini anladım. Köyümüzdeki mescide mensub vakıflar için yönetici seçilenlerin

98 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.215.

emrine itaat ettim. Falan oğlu falanın, falan oğlu falan üzerine benim tercihim ve köyümüzdeki şeyhin tercihi vuku buldu. Köyümüzdeki vakıf işlerini görevinde seçilmiş olan dürüst, güvenilir ve işlerinde kabiliyetli olarak tanıdığımız falan oğlu falanın, bu köyde mukim olduğu; görevinde üstün olduğu ve bu işte falan oğlu falana yardımcı olması için elinde artan gelirlerin ziyadesinde ona kısıtlama konmayacağı kişi üzerine vuku buldu. O, Teşekkür eder. Sevap yüce Allah'tandır.

## 2.57. VASİLİĞİ KABUL ETMEK[99]

Falan kâdı şöyle der: "Geride küçük oğlunu bırakarak, vefat eden kişinin meselesi önüme geldi. Adam, Küçük çocuğun işlerini tertip etmede hiç kimseyi vâsi tayin etmedi. İşlerini yürütmede bu çocuğa vâsi gerekir. Çocuğun falan amcası vardır. O, salih, güvenilir, dindar, işinde kabiliyetli ve rehber bir kişiliğe sahip bir kişidir. Bu mezkûr çocuğun amcasının durumu inceledim. Cemaat bana bildirdi. Onlar: Falan, falan ve falan kişilerdir. O, salih, güvenilir, kabiliyetli ve rehberlik hususunda meşhur olarak bilinir. Ben de bu sebeplerden dolayı, mezkûr bu çocuğun malları, anlaşmaları ve bakımını muhafaza etmesi ve diğer işleri yürütmesi için amcasını kayyum atayarak korunma, yeme-içme ve diğer ihtiyaçlarını çocuğun mallarından yerine getirmesini kendisine vasiyet ettim." Çocuğun meselesinde Allah korkusuyla hareket etmesini, kapalı ve açıkta, emanete riâyet etmesini, zulüm ve hıyanet etmekten kaçınmasını amcasına söyledim. Bu işte yardımcı olması için elinde artan gelirlerin ziyadesinde amcasına kısıtlama koymadım. Ve "rey sahibi kişiler görmeden hudutlardan bir şey satmasını nehyettim." Bunun tamamında amcayı görevlendirdim. Amcası, yükümlülüklerini yerine getirme şartıyla görevi üstlendi. "Bu meselede ona delil olması için bu zikrin yazımını emrettim. Hazır olan güvenilir kişileri buna şahit tuttum. Bu, şu tarihteydi."

**Çocuk İçin Tereke Taksiminde Kayyum Ataması**

Allah falan Şeyh Fakiyh Hâkim'e vb. uzun ömür versin! Şu köyde vefat eden falanın meselesi önüme gelmişti. Vefat eden adam, vârislerinden ismi falan olan küçük bir oğlan çocuğu ve ismi filane olan büyük kızını birçok mal ile birlikte geride

99 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.216.

bırakmıştı. Kız, vefat edenin malının tamamını alarak bu mallara el koymuştu. Kızdan mallar alınıp, bu küçüğün hissesini vermek gerekir. Büyük kızın elinden mallar ayrılınır. Bunları kopyalamak için terekedeki hudutlu arazileri, taşınır malları ve hayvanların hepsi yazılır. Bununla alakalı kimin haberi var bu araştırılır. Bu tereke bu oğlan ile büyük kız arasında paylarına göre paylaştırılır. Bu taksimde adalet ve insaf gözetilir. Burada iyilik sahibi, iffetli, sahip çıkan, dindar, kifayet ve hidâyet sahibi bir kayyum seçilir. Bu çocuğun hakkını koruması için görevlendirdiğim vekil ile birlikte tereke nüshası bana gönderilir. Taksimatı imzalayıp hissesini küçük çocuğa verdim. İnşallah işin tamamlanmasında başarılı kılan Allah'tır.

## 2.58. KÖYLERE KÂDI TAYİN ETMEK[100]

Falan kâdı şöyle der: Falanın bence iyi bir adam olduğu, sahip çıkışı, münasip oluşu, dindarlığı, işlerinin tümündeki liyakatı, bilgi sahibi olması, helal ve harama dikkat etmesi zuhur edince falanı dâvalılar arasındaki husumeti anlaşarak çözüme kavuşturması için falan bölgeye kâdı tayin ettim. Bu kâdı, olayları güzelce tahlil eder. Şereflileri şerefinden dolayı korumaz. Güçsüzlere de güçsüzlükleri nedeniyle zulmetmez. Dâvalılarda anlaşma sağlanmaz ve mazeret ortaya çıkarsa; davalıları dava meclisine sevkeder. Kâdıya şu şekilde emrettim: "Nikâhı olmayanların nikâhlarını her iki tarafın rızasıyla gerçekleştir. Eğer veliler olmazsa ihtiyat açısından mehr-i misil mehir olarak belirlensin. Vakıf ve yetim mallarının muhafaza edilmesini, her halükarda Allah'a itaatta bulunmasını, açık-gizli bütün işlerde Allah'dan haşyet duymasını, emri bi'l mâruf nehy-i ani'l münker dairesinde hareket etmesini, bu mektup kime ulaşır ya da mektubu her kim okursa ona saygı göstermesini ve hiç bir kimsenin nefsinin gelip geçici isteklerine göre hareket etmemesini, Allah'tan kendisini başarılı kılmasını temenni ederek, gerekli şeyleri yapmasını kâdıya emrettim." diyerek kaydeder.

100 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.217.

## 2.59. EVLİLİKLE İLGİLİ YAZI[101]

Kâdı, duadan sonra şöyle yazar: "Falanın kızı filane ismindeki kızın halinin tarifi fakih şeyh'e göre yazılır. Falan, kıza evlenme teklif etmişti. Filanı hür, baliğ nikâh ve iddet engeli bulunmayan biri olarak görürse; evlilik teklifinde bulunan bu kıza denk olur. Hazır ve gaib vekili olmazsa karşısında bekletilir. Fakih, filanı tanıkların hazır olması ve şu kadar mehirle rızaya dayalı olarak evlendirir.

Eğer küçük kız, baliğ olursa; bu kız erkeklere uygun olur. Hazır ve gaib vekili olmazsa karşısında bekletilir. Zikrettiğimiz misaller üzere yazı kaydedilir. Eğer kız, baliğ olarak görülürse; gelinin törenle damat evine gönderildiği kaydedilir. Hazır ve gaib vekili olmazsa büluğa kadar bekletilir. Evlilik teklifinde bulunan ile kızın evlenmelerini uygun buldum. Malum mehri misil ile kızı evlendirdim. Nitelenmiş olan mehri kocadan peşin olarak tahsil ettim. Kızı kocaya teslim edip, mehirden geri kalan koca için vesikaya yazıldı. Buna şahit oldum"

## 2.60. HASIMLAR ARASINDA ORTA YOLU BULMAK AMACIYLA KÂDININ NAHİYEDEKİ BAZI HÂKİMLERE YAZISI[102]

Falan oğlu falan, falan oğlu falan ile olan husumeti önüme getirdi. Falanın insaflı davranmadığı, hakkını vermediği, kendisiyle birlikte hüküm meclisinde hazır bulunmadığı ve iktidara sığındığı şeklinde husumeti açıkladı. İki hasmın arasını bulmak, dâvacının dâvasını ve dâvalının cevabını dinlemek için bunu Nahiyedeki hâkime yazdım. Sonra her iki tarafın memnun olacakları şekilde araları düzeltilerek meseleleri sulhla sonuçlandır. Ancak bu iki kişi arasında sulh olmazsa aralarında Allah'u tealanın hükmüyle hüküm verebilmek için onları mahkememize gönder. Biz onların davalarını hallederiz. İnşallah bu buna daha uygundur.

101 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.218.
102 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.218.

## 2.61. KÂDI´NIN NAHİYEDEKİ HÂKİMLERE YAZDIĞI VAKIF YAZISI[103]

Sureti Şudur: Dâvacı, başka bir adamın elindeki yer hakkında iddia etti. Dâvanın sıhhati üzere deliller getirdi. Kâdı, tanıklar meselesinde uzak durdu. Dâvacı, artısı ve eksiği ile tasarruftan alıkonuluncaya kadar bu yerin olduğu köydeki kâdıya yazı yazmasını ister. Kâdı yazar. Suretin başı resmiyet üzere yazılır. Sonrası şöyle yazılır: "Falan oğlu falan, çevresi kısa duvarlarla çevrili, içinde üzüm bağları bulunan arazinin mülkiyetini iddia etmiştir. Şu köydeki yerde konumlu olan yerin, mevkisi şudur. Hudutları şudur. Bu yer, dâvacının mülküdür. Dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır. Bunun üzerine deliller getirmiştir. Tanıkların halleri benim için ortaya çıkmadı. Dâvacı, dâvalının elindeki tartışmalı vakfedilmiş yeri gelirinden ne bir eksik; ne de fazla olmaksızın vakıf kılmak için yazı yazmamı istedi. Bu yer, tanıkların halleri ortaya çıkıncaya kadar elinde vakfedilmiş olur. Eğer dâvalı, buna uymazsa; Allah'ın Teâla'nın yardımıyla bu konudaki cevabı bildirmenizi istiyorum." der.

## 2.62. GAİB KİŞİYE DAYANDIRILAN İZİN ZİKRİ[104]

Falan kâdı imam: "Falan oğlu falanın kızı filane ismindeki kadın, Buhâra ve çevresinde kaybolan falan oğlu falan kocasının meselesini getirdi. Koca, nafaka ya da elbise temin etmeden kaybolarak kadını bıraktı. Kadın burada zor durumda kaldı. Aralarındaki nikâh hâlâ devam etmektedir. Kadın, komşulardan isimleri, neseplerini zikrettiği falanı ve falanı hazır etti. Kadının başından sonuna kadar anlattığı gibi tanıklar da durumu bana anlattılar. Kadın benden nafaka tayin etmemi ve elbise değişimini ve kocasının gaib olmasından dolayı kendisini serbest bırakmasını istedi. Kadına bu konuda cevap verdim. Kadının geçimini sağlaması için şu zamandan başlamak üzere aylık belli miktardaki dirheme, gaib kişi gelinceye kadar da her altı ayda bir elbise temini için şu kadar dirheme onay verdim. Kadının isnad ettiği şey üzerine hüküm verdim. Kadın, buna razı oldu. Bu konuda delil olması için bu sözün yazımını emrettim. Karşımda hazır bulunan güvenilir kişileri buna şahit tuttum.

103 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.219.
104 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.219.

## 2.63. KADINA NAFAKANIN FARZİYETİ[105]

Bir kadın, kendisine nafaka vermeyen kocasını kâdıya şikâyet etti. Kâdıdan kendisine nafaka takdir etmesini istedi. Falan kâdı şöyle der: "Falanının kızı filane kendisine nafaka temin etmeyen kocasının meselesini önüme getirdi. Benden kendisine nafaka takdir etmemi istedi. Bunu kabul ettim. Kocaya karısının yiyeceğini ve hayatını devam ettirebilmesi için şu tarihten itibaren her ay şu kadar dirhemi vermesini ve elbiselerini yeniyebilmesi için de her altı ayda bir şu kadar dirhemi zorunlu kıldım. Kadın, bundan memnun kaldı. Bunların yazımını emrettim." diye kaydedilir.

Bu yazı, şöyle de kaydedilir: "Falan kâdı, falanın kızına yiyeceğini ve hayatını devam ettirebilmesi için şu tarihten itibaren her ay şu kadar nafakayı kocaya zorunlu kıldı." Sonra kâdı, sözün başına imzasını atar. Sonunda bu şöyle kaydedilir: "Falan bu sözü emrimle yazdı. Yazıldığı gibi nafaka farziyeti ve takdir benim tarafımdan cerayen etti."

## 2.64. KÂDININ ARAPÇA TASLAK YAZISI[106]

Falan şeyh fakihe Allah uzun ömür versin! Allah onu daima güçlü, kuvvetli ve sağlam kılsın! Kâdı şöyle yazar: "Şu sokakta ikamet eden, şu cemaatten olan, orta yaşlı falan kişi ve yine bu cemaatten olan, şu sokakta ikamet eden genç bir kişi mahkemede şahitlik yapacaktır."

Sonra kâdı: "En ince ayrıntısına kadar durumlarını gizlice öğren ve bana haber ver. Adeletli oldukları senin nezdinde ortaya çıksın ki ben de buna göre davranayım." diye yazar.

### Tezkiyecinin Cevap Yazısı

Tezkiyeci tarafından Farsça: "Bunlar üç aşamalıdır. Birincisinin şâhitliği câizdir ya da adildir." denilir.

Serahsî: "Sadece "adildir" denilmesi yetmez. "Adildir, şehâdeti geçerlidir."

105 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.220.
106 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.220.

denilecek ve bu sayede adil olduğu için şâhitlik geçerli olabilsin. Zira adaletli olmak, sınırları aşmaktan kaçınmak demektir. Tevbe de etse namuslu kadına zina isnadında bulunan kişinin şâhitliği kabul olmaz."

İkincisi: Diyanetçe hali bilinmeyen mestur kimsedir. Mestur ise, fasık kişi demektir. Şâhitliğinin kabul görmemesi fasık oluşundan olmayıp gaflet vb. sebeplerdendir.

Bazı kâdılar ikisini de "adil" mevkisinde saymışlardır. Kâdı Semerkandî böyle zikretmiştir.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
# GEÇERLİ SAYILMAYAN MAHZAR VE SİCİL ÖRNEKLERİ

Bu bölümde müellifin, farklı gerekçelerle geçersiz saydığı mahzar ve sicil örneklerini 65 başlık altında ele alacağız.

## 3.1. BABASI TARAFINDAN KÜÇÜK ÇOCUĞUN VEKİLİNİN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[107]

Bir adama borcu olan küçük çocuk için babası tarafından vekili olduğunu iddia eden adamın dâva mahzarı reddedildi. Bu çocuğun borcunun hangi sebeple olduğu mahzarda zikredilmemesi illetiyle dâva mahzarı reddedildi. Elbette bunun açıklanması gerekir. Çünkü bu borç, miras yoluyla olursa ve vefat eden adamın küçük çocuğunun dışında mirasçısı olursa; küçük çocuğun borcu hisse oranınca olur.

Borcun taksimi bâtıldır. Çünkü şehadette bulunan tanıklar, babanın ölümüne ve dâvacıya vekil tayin ettiğine şahit olmadılar. Bunun açıklanması gerekir.

## 3.2. HÜKMİ İZİN İLE ÇOCUĞUN AKÂR DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[108]

Sureti: Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında, falan çocuğun babasının mülkü olması hasebiyle mahzarda isimlendirilen falan küçük çocuğun mülkü olan ve beraberinde getirdiği dâvalının elindeki şu hudutlu evin tapulu olduğunu iddia etti. Baba, babalık velayetiyle evin kıymetinin misli olarak malum satış bedeliyle mahzarda isimlendirilen falan çocuğun babasının mülkü olan bu evi küçük oğlu için satın aldı. Bugün bu ev, bu mezkûr sebep nedeniyle küçük çocuğun mülküdür. Beraberinde getirdiği kişinin elinde haksız olarak bulunmaktadır. Küçük çocuğun, bu evi alabilmesi için dâvalının bu evi kendisine teslim etmesi gerekir. Dâvacı, bu kâdı tarafından ya da başka bir kâdı tarafından yasal izinli olmadığı için mahzar reddedildi. Başka bir kâdı tarafından izin verilmesi durumunda husumeti dinleyen bu kâdı nezdinde yasal iznin ispatı gerekir. Çünkü dâvacının, teslim alma

107 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.224.
108 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.225.

hususunda izinli olmuş olduğu mahzarda zikredilmemiştir. Ancak burada sadece dâvacının yasal izinli olduğu zikredilmiştir. Umulur ki bu dâva ve husumette teslim alma olmaksızın izinli olmuş olsun. İmam Züfer'e göre teslim almaya izinli olmayan kişi, teslim alma hakkına sahip olamaz. Çünkü dâva ve husumette izin verilmiş olması, husumetteki vekilin konumuna göredir. İmam Züfer'e göre vekil, husumet ile teslim alma hakkına sahip olamaz. Fetva da buna göredir. Elbette ki teslim almada izinli olduğuna ve vekil olarak tayin edilmiş olduğuna delalet eden şeyin zikredilmesi gerekir. Vekil tayin edilmesiyle teslim alma gerçekleşir. Akit zamanında ma'kudu aleyhin misli mahzarda zikredilmemiştir. Elbette ki akit zamanında bu akdin sıhhati için ma'kudu aleyhin misli bedelinin olması gerekir

## 3.3. BİR KADININ VEFAT EDEN KOCASINA VÂRİS OLDUĞU MİRAS DÂVASI VE KADININ ANLAŞMALI VÂRİSLİK DÂVASINDAKİ MAHZAR[109]

Bir adam öldü. Bir oğul ve bir eş bıraktı. Kadın, mahkemede hazır oldu. Kendisiyle birlikte kocasının oğlunu hazır etti. Kadın, oğlundan mirasını istedi. Oğul, babasının mirasındaki tüm paylarda ve kadının şu şu dâvalarında anlaşma yoluna gittiklerini; kendi adına asaleten ve küçük kız kardeşinin yasal yetki vermesiyle kardeşinin hayrına olan bu anlaşmayı yaptığını; kadının anlaşma bedelini almış olduğunu; kocasının terekesinde hiçbir hakkının kalmadığını; kadının bu dâvaları iptal etmiş olduğunu iddia etti. Tereke beyanının mahzarda açıklanmaması illetiyle mahzar reddedildi. Buna göre terekedeki borcun olması ancak anlaşmadaki borcun ödenmesiyle caiz olur.

Şu takdir üzere sulh sahih olmaz. Ancak sulhdan borcu ödemekle sahih olur. Terekede borç olmaz da sulh bedeli veya fazlası mirasta nakitten sulh bedeli cinsi olması caizdir. Bunun yanında farz mekânı için sulh caiz olmaz. Terekede sulh bedeli cinsi olmazsa; terekede nakitten sulh bedelinin cinsinin hilafından olması caizdir. Yine mecliste şart bedelini almak şart kılınır. Ancak bu mahzarda geçmedi.

109 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.225.

Fakih Ebu Cafer rahımehullah sulhun cevabına şöyle der: Terekede borç olmaması ve bedeli cinsinden olmaması caizdir. Eğer olursa sulh bedeli veya azı değil; bilakis fazlası olması caizdir.

Nakitten başka bir şeyin terekede olmaması da caizdir. Zikrolunan şeyin tamamı vehimdir. Vehimle sulhun ibtali mümkün değildir.

## 3.4. EMANETİN ZİYNETLENİLMESİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[110]

Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında: "Ben bu kişinin babasına ağzı kapalı paket ile ve üstünde: "Tevekkeltü alallah -Hacı İbrahim'in dâvasındaki emaneti- içinde her bir ağırlığı beş dirhem ve şu kadar kıymette olan beş tane inci bulunmaktadır." yazılmaktaydı. Dâvalının babası, emanetin tamamını dâvacıdan geçerli bir şekilde alarak tamamını geri iade etmeden ve bu meseleyi hiçbir kimseye de açıklamadan vefat etti. Babanın terekesinde emanetin kıymet değeri dâvacıya borç oldu." Tanıklar, buna şahitlik ettiler. Dâvacının dâvasındaki illet sebebiyle mahzar reddedildi. Tanıklar, yaptıkları şehadetle ziynetlenildiği günkü bu eşyanın kıymetini açıklamadılar. Ancak ödeme günü olan kıymetini açıkladılar. Bu konunun benzerlerinde vacib olan, ziynetlenildiği günkü eşyaların kıymetidir. Çünkü bu konunun benzerlerinde ziynetlenme tazminat sebebidir. Ziynetlenildiği günkü kıymet dikkate alınır.

Muhammed'in Kefâlet'inde "el-asl" şöyle zikrettiğini söylemiştim: "Eğer herhangi bir adam, bir köleyi emanet olarak bırakırsa; emanet edilen kişi, köleyi inkâr ederse ve elindeyken bu köle ölürse; sonra emanet eden kişi, emanet bıraktığına dair deliller getirirse; inkâr günü kıymeti üzere emanet edilene ödettirilir."

Eğer inkâr günkü kıymeti değil de emanet edilen günkü kıymet değerini biliyoruz derlerse; bu takdirde kâdı, emanet hükmüyle teslim alma günkü değeri üzerinden dâvalıya tazminat sebebinden dolayı ödeme yaptırır. Ancak emanet olan eşyanın inkâr edildiği zamandaki değeri bilinmiş olsaydı inkâr feshedilirdi.

Sadece emanete bırakıldığı zamanın değeri bilinirse; o takdirde emanet olarak bırakıldığı günün kıymetinin tazmini gerekli olur. Eşyanın emanet olarak alındığı

110 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.226.

hususta hüküm verilmiştir. Tazmin sebebi "emaneti teslim alan kişi, önceden bunu kabul etmeyerek: "Bende sana ait bir emanet yok." deseydi bu takdirde emaneti alanın sözü geçerli olurdu. Emanet malın teslimi söz konusu olmadığında da tazmin icap etmezdi. Emanet olarak alınmasına rağmen inkâr edilmeseydi gene aynı şekilde olurdu.

Tanıklar, inkâr günü emanetin kıymeti hakkında tazmin imkânları da olarak şehadette bulunsaydı; inkâr nedeniyle tazminat gerekli olup inkâr günü emanetin kıymeti karşılanırdı.

Eğer tanıklar, inkâr günü emanetin kıymeti hakkında şahitlik yapmazlar da inkâr üzere teminat göstermenin imkânsızlığından dolayı, emanet verildiği günkü kıymetine şahitlik yaparlarsa; kıymeti önceki teslim almaya çevirириz. Önceki teslim alma sebebini tazminat sebebi kılarız. Bize önceki teslim alma günü olan kıymet gerekir.

Eğer tanıklar tarafından: "Biz ne inkâr günü, ne de teslimin yapıldığı günkü kıymet hakkında bilgi sahibi değiliz." denilip gasbeden de olduğu şekilde inkâr edildiği günkü değer kabul görürse kıymet karşılanır."

Eğer gasbedilmiş mal, elde mevcut olmayıp gasbedildiği günkü değer bilinmediğinde gasbedildiği zamanki kabul edilmiş değer üzerinden ödeme yaptırılır.

Bu kıyasa binâen, uygun olan ziynetlenildiği gün tanıklar şehadette bulunamazlar. Ancak teslim gününün kıymeti hakkında şahitlik yaparlarsa; teslimin yapıldığı günün kıymetine karar kılınır.

Tanıklar tarafından: "Biz, kıymet konusunda kesinlikle bilgi sahibi değiliz." denilirse; emanetin ziynetlenildiği günkü kıymeti, ikrâra göre ödettirilir. Geçerli olan bu şekildir.

**Sonunda Yazılmamış Olan Sicil:**

Şu bölgedeki hüküm meclisimde şuna hükmettim. Bölge zikrini terkettiler. Sicil, bir illet sebebiyle reddedildi. Çünkü şehir, Zâhirü'r-Rivaye'de hükmün nefâz şartıdır.

Âlimler: "O, sicilin başında yazılmış değildir." dediler. Kâdı: "Dâvanın başında bu hikâyeden önce şu bölgedeki hüküm meclisim hazır oldu. Dâvanın bölgede olması, hüküm ve kararın bölge dışında olması caizdir. Hüküm ve karar anında

bölgenin zikredilmesi ihtimalleri önlemek adına gereklidir. Fakat bu ta'n benim açımdan fâsiddir. Çünkü Nevâdirin Rivayetinde: "Şehir, hükmün nefâz şartı değildir. Kâdı, şehrin dışındaki bir şey hakkında hüküm verdiği zaman, kâdının hükmü ile şehrin dışında içtihat edilmiş hüküm ayırt edilmiş olur." denilmiştir. İşte o zaman, diğer şehrin kâdısının hükmü geçerlidir. Sicil, üzerinde icma edilerek geçerli olur.

**Kâdı Tarafından Sonunda Yazılmış Sicil:**

Falan şöyle der: Bu sicil, benim emrimle yazıldı. İçeriği hükmümdür. Bunu alın. Âlimler: "İçeriği hükmümdür" sözü, yalan ve yanlıştır. Çünkü sicil, dâvacının dâvasını, dâvalının inkârını hikâye ve tanıkların şehâdeti gibi bir kısım şeyleri içerir. Bunların tamamı kâdının hükmü değildir. Ancak kâdının hükmü, sicilin bazısını içerir. "İçeriği hükmümdür." Ya da "Mezkûr hüküm, hükmümdür." diye yazılması gerekir. Yahut "mezkûr hüküm, benim nezdimde zâhir olan delil ile geçerli hükmümdür." diye yazması gerekir.

## 3.5. ŞİRKET SERMAYESİNDEKİ DİNARLARIN MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ

Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirmiş olduğu dâvalı ile sermayeler ve alım-satım eşit olacak şekilde her birinin sermeyalerini katarak inan ortaklığı yaptıklarını; tekstil dokuma tezgâhlarının herbiri için olduğunu; her birinin sermayalerini hazır ettiğini; sermayalerini birbirine karıştırdıklarını ve bunu beraberinde getirdiği dâvalının eline verdiklerini; eşit bir şekilde olan şirket sermayesinin tamamıyla beraberinde getirdiği dâvalının pamuklu kumaş satın aldığını; sonra o kumaşları Mekke vezni ağırlığınca mülkiyetli dinarlardan şu kadara sattığını iddia etti." Mülkiyetli dinarların aynısından payının dâvacıya verilmesi gerekir. Bu, şu şu kadardır. Dâvalının elinde dinarların aynısı mevcuttur. Dâvacı, dâvalıdan bunu talep etti. Meseleyi dâvalıya sordu. Dâvalı ise, mülkiyetli dinarlarda vuku bulan bir illet sebebiyle mahzarı reddetti. Çünkü dâva, kumaşların bedelinde vuku buldu. Pamuklu kumaş bedelini, mülkiyetli dinarlara taşıdı. Nakliyat hakkında yapılan dâva ve delil, gıybeti hâlinde olduğundan dinlenmez. Bize göre, bu söz doğru değildir. Dâvalının iddiasındaki bu illet sebebiyle mahzarın reddedilmesi caiz değildir. Çünkü nakilde bir yere taşıma, ancak işâret etmek amacıyla şart olur. Seçme ve ayırt etme mümkün

olmayacak şekilde dinarların bazısı bazısına benzediği için dinar vb. işâret etme olanağı yoktur. Sonra bu akid, ortaklıkta İmam Ebu Hanife ((r.a.)) ile Ebu Yusuf ((r.a.))´un kavillerinde geçerli olamaz. Zira bizim dönemizdeki eşitlemek, fülüs (bakır para) merhalesindedir. Bu ikisinin kavillerinde şirket sermayesinde bakır paralar uygun değildir. Bunun akabinde durum değerlendirilmesi yapılır: Paralar eşit bir şekilde ortağa verilirken "Bununla bir defa al ve sat." denilir. Ortak da verilen parayla eşit olarak pamuklu kumaşları Mekki olarak alıp satarsa; ardından parayla yeniden başka şeylerin alım-satımını yaparsa; alışverişlerinin tamamı geçerlidir. Müşteri, her alım-satımda kazançla birlikte paraya ortaktır. Bu Tasarruflar geçerlidir.

Eğer para veren kişinin ortak olması muteber olmadığında aralarındaki ortaklık ancak vekâlet ve emir hükmü ile muteber sayılır.

Eğer para vererek ortak olan diğerine: "Bu parayla al sat." der "defalarca" diye söylemezse; ortak da bu parayla pamuklu kumaşları satın aldığında vekâlet sonlanmış olur. Ortak için sermaye ve kâr payı oranında Mekki dinarların verilmesi gerekli olur. Bundan sonraki satın alınan mal müşterinin kendisinindir. Mekki bedeli peşin olarak ödediği zaman, Mekki para verenin hissesi için gâsıp olur ve bu miktar onun için tazminat olur.

## 3.6. MİRAS OLARAK BIRAKILAN MALIN 1/3'E BÖLÜNMESİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[111]

Sureti: Dâvacı, beraberinde getirdiği kişinin babasının hayatta, sıhhatli, aklı başında ve vasiyeti geçerliyken malının tamamından 1/3 oranında vasiyette bulunduğunu; dâvacının, dâvalının babasının ölümünden sonra bu vasiyeti kabul ettiğini; bu vasiyet hükmüyle terekedeki malın 1/3'nün dâvacının olduğunu; dâvalının babasının terekesindeki şu şu kadarın beraberinde getirmiş olduğu kişinin elinde bulunduğunu; vasiyet hükmü gereğince terekedeki 1/3 oranındaki malı alabilmesi için dâvalının bunu teslim etmesi gerektiğini iddia etti. Tasarrufu ve geçerliliğinin cevazı halinde vasiyet ettiğinin mahzarda geçmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Ancak mahzarda hayatta, sağlıklı ve aklı sabit iken vasiyet ettiği vardır. Vasiyetin doğru

111 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.229.

olabilmesi için aklın sabit olması zaruri değildir. Hıcr görüşünde olan kişinin görüşüne göre aklın sabit olması, babanın vasiyetinde olursa vasiyet doğrudur. Bu, hatalıdır. Hıcr Kitabı'nda şöyle zikredilmişti: Müsrif olan sefih, malı için vekâletle görevlendirdiği zamanki kıyas: Vekil görevlendirmesi geçerli değildir. İstihsanen, ehil kişilerin vekilliğe uygun olarak görevlendirilmesi geçerlidir. Bunu, vasiyet edenin bir tasarrufu olarak kabul etmezler.

Eğer yine mahzarda gönüllü olarak vasiyette bulunduğu olmazsa; aralarında bunu uygun görmezler. Elbette ki gönüllülük ilkesinin olması gerekir. Eğer vasiyet, zorla olursa bu doğru olmaz. Bazı fıkıhçılarımız, mahzarın def´i için başka bir illet öne sürdüler. O illet ise: Bu mahzarda vasiyet eden kişinin hür olduğu zikrinin geçmemesidir. Bu ise evhamdır. Zira "hür kişi, malından 1/3 oranında vasiyette bulunur." lafzından bu ortaya çıkar.

## 3.7. KEFÂLET DÂVASINDAKİ MAHZAR[112]

Sureti: "Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında falanca kişiye karşı şu kadar alacağımı teslim etmezse; bin dirhem alacağıma dâvalının kefil olduğunu; kendisinin dâvalının kefilliğine onay verdiğini; ancak falan kişinin borcu ödemediğini ve bu borcun kefil olan dâvalıya ait olduğunu iddia etti." Dâvalıdan bunu talep etti ve mesele dâvalıya soruldu. Kefâletin (kefillik) iddia edildiği 'bin' zikrinin mahzarda geçmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Bu illet kusurludur. Elbette ki bunun açıklanması gerekir. Çünkü bazı mallarda kefâlet doğru olmaz. Kölelerin ödediği bedel, diyet ve benzerlerinde olduğu gibi… Kusurlu olan bin'in elbette açıklanması gerekir. Ancak bu kefâlet, doğru mudur? Kefâlet dâvası, dinlenmiş midir yoksa dinlenmemiş midir diye bakarız. Kefâlet meclisinde kefâlete onay verildiğinde mahzarda başka illetler olmaz. Bu yüzden kefâlet meclisinde kefâlete onay vermek gerekir. Eğer kefil olan kişi, gaib ise ona onay verilmez. Kefâlet meclisinde yabancı bir kişi de kefâlete talip olmaz. Eğer dâvalı, mecliste olmaz ve kefilliği onaylamışsa kefillik geçerlidir.

Mahkeme meclisinde olanlardan orada bulunmayan bir kişiye kefil olunması

112 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.230.

istenildiğinde meclistekiler bu kefilliği onaylamaz da huzurda olmayan kişiye bu bilgi ulaştığı zaman bu kişi, kefilliği onaylarsa; bu kişinin kefilliği, İmam Ebu Hanife ((r.a.)) ve İmam Muhammed ((r.a.)) nezdinde geçerli değildir.

Bu durum, Ebu Yusuf'un ((r.a.)) ve bazı fıkıhçıların önceki şu kavilleridir: İcâzeti de içeren kefâlette, icâzet dâvası şart olmaz. Satın dâvasının, almayı da içermesi vb.

"İcâzet dâvası caizdir." görüşünde olanalara göre icâzet, kefilliğin olduğu yerde şarttır. Eğer "Mecliste kefâlete razı oldum." denilmiş ancak "kefâlet meclisinde" denilmemişse yeterli gelmez. Belki de kendisine kefil olunan kişi, kefâlete razı olmamış olabilir. Hatta kefil, oradan ayrılsa ardından kefil olduğu kişi onaylasa icmayla geçerli değildir. Kefâleti dâva edip icâzetini dâva etmese; sonra tazmin yerinde ikisini birden savunsa bu geçerlidir. En iyisini Allah bilir.

## 3.8. TAZMİNAT HÜKMÜ SEBEBİYLE MEHİR DÂVASINDAKİ MAHZAR[113]

Sureti: "Bir kadın, nikâhlısı olduğu bir adam hakkında bin dirhem karşılığı sahih nikâhla evlendiğini; bu adamın mehrin tamamı hakkında sahih bir şekilde kendisi için teminat verdiğini; tazminat meclisinde verilen teminatı kabul ettiğini; sonra kocasına bâin talâkla haram olduğunu; bundan sonra mehrin kocasına vacip olduğunu; bu adamın kendisine vermiş olduğu teminatı derhal yerine getirerek bin dirhem mehrin tamamını kendisine vermesi gerektiğini iddia etti." Kadın, adamdan bunu talep etti. Meselesini adama sordu. Kadının, kocasının kendisine hangi sebeple haram olduğunu açıklamaması illetiyle mahzar reddedildi.

Hurmet sebepleri iki çeşittir: Müttefekun aleyh ve mühtelefün fih. Umulur ki bu kadın, hürmeti ihtilaf edilen sebeple zanneder ve zannedilenin hılafına kâdı ve mukzi yanında olur. Bâin talâk, bazen kadın tarafından olur. Duhülden önce olduğu zaman mehrin erkek ve kefilden düşmesi gerekir. Bazen de erkek tarafından olur. Mehir, duhülden önce olursa erkek ve kefile yarısı gerekir.

113 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.231.

Erkek ve kadın tarafından hurmet açıklanmadığı zaman duhülden önce veya sonra farketmez. O zaman beyan gerekmeksizin kefil üzerine mehrin tamamı davası yapılmaz.

Böyle olunca kâdı mehri kefile yükler mi? Cevaplar birleşti. Kâdı mehri yüklemez. Çünkü ihtiyaç kadarı bir defa satın aldığında önce veya sonra dediği şekliyle beyan etti.

## 3.9. AYRILIK SEBEBİYLE KADININ MEHİRDEN BİR MİKTAR ALMASINDAKİ KEFÂLET DÂVASI MAHZARI[114]

Sureti: "Kadın, bir adam hakkında, kocasıyla ayrılık gerçekleştiği zaman kocasının yerine kendisine mehir olarak yeni kırmızı dinarlar güvencesi verdiğini; kendisinin tazmin meclisinde adamın vermiş olduğu teminata onay verdiğini; kocası bir ay gaib olduğu takdirde kocasıyla aralarındaki boşama işini kendisine bıraktığını; istediği zaman kendisini bâin talâkla boşadığını; çünkü kocasının kendisinden bir ay uzaklaştığını; bu iş hükmü sebebiyle kendisini boşadığını; bu adamın mehirdeki dinarlar hakkında kendisine kefil olduğunu; bu konudaki delilleri sunarak, bu dinarları kendisine vermesi gerektiğini iddia etti."

Âlimlerimiz: "Kadının delilleri kabul edilir ve dinarları ödeme görevi kefil üzerine olur. Bu, koca üzerine ayrılık kararı olur." dediler. Kadın, kefil üzerine boşama işini gerçekleştirdi. Bu durumun kocaya ispat edilmesiyle boşama işi kocaya ulaşır. Koca, şartların tahakkuk ettiği anda bu iş hükmü sebebiyle bizzat kadını boşar. Kefil, bu konuda koca yerine dâvacı olur. Bu şer'i kanunlarda düzenlenmiş bir asıldır. Fakat bu, bana göre sorunludur. Zira kefil, gaib bir kişi hakkında iddia ediyor. Ancak dinarlar, gaib olan kocanın elindedir. Böylece gaib koca hakkında sebep ortaya çıkmıyor. Bilakis o şarttır. Bu şekilde huzurda olan, gaib olana dayandırılmıyor. Âlimlerin tamamı aynı görüştetirler. Koca hakkında dinarların ödenmesini hükmedip ayrılılık kararı vermemek daha uygundur.

114 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.231.

## 3.10. DÂVALININN ELİNDE BULUNAN TÜM YERLER HAKKINDA TANIKLARIN ŞAHİTLİK YAPMADIĞI BİR ADAMIN YERİNDEKİ YİRMİ PAYDAN ON PAY HAKKINDAKİ DÂVA MAHZARI[115]

Sureti: Hazır oldu ve hazır etti. Bir adam, bir adam üzerine elinde bulunan yerin mülkü olduğunu ve dâvalının elinde haksız olarak bulunduğunu iddia etti. Dâvalının dâvasını inkâr etmesinden sonra dâvacı delil getirdi. Kâdı, yeri dâvacıya hükmetti. Yazıldığı gibidir. Sonra iddia edilen yerîn dâvalının elinde ve başka bir adamın elinde olduğu ortaya çıktı. "Meselede iki yön vardır." denildi. Eğer bu, dâvacının ikrârıyla ortaya çıkarsa; hükmün butlânı ortaya çıkar. Çünkü dâvacı, hükümden sonra şahit olunan bazı şeylerde tanıklarına yalan söyletmiştir. Dâvacı, hükümden sonra şahit olunan bazı şeylerde tanıklarını yalanlamıştır. "El-Asl" ve "el-Câmi'de" işaret edildiği üzere hükmün butlânı gerekir. Dâvalı, dâva vaktinde elinde ve falanın elinde olduğu iddia edilen ev hususunda delil getirmek istediği zaman delilleri kabul edilmez. Çünkü dâvalının delilleri, iddia edilen evin dâvalının elinde olduğu dâvacının delilleriyle sabit olduktan sonra nehyetmek içindir. Delilleri kabul edilmez. Bununla hükmün butlânı ortaya çıkmaz.

### Dâvalının Elindeki Tüm Yerler Hakkında Tanıkların Şahit Olmadığı Adamın Bazı Yerlerindeki Yirmi Paydan On Paydaki Dâva Mahzarı

Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, beraberinde getirdiği kişi hakkında birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü hudutu şu olan, şu yerdeki bazı arazilerdeki yirmi paydan on payın tamamının mülkü ve hakkı olduğunu; beraberinde getirdiği dâvalının bu payı elinde haksız olarak bulundurduğunu ve tanıklarının buna şahitlik ettiklerini iddia etti." Müftülerin bu konudaki cevaplarında ihtilaf vardır. Bazısı, dâvalının elinde olan yerin tamamının dâvacının dâvasında ve tanıkların şehadetinde zikredilmemesi, yerin dâvalının elinde olduğunun tespit edilmemesi ve yerin bazısının dâvalının elinde olduğunun tespit edilmemesi illetleriyle mahzarın fâsid olduğu yönünde cevap

115 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.233.

verdiler. Bazıları da: “Bu şeyin tamamı üzerinde, o yerin ispatının yaygın olmasından dolayı bazı kısımlarında ispat şartı yoktur.” diyerek sıhhati yönde fetva vermişlerdir. Öncekilerin görüşü: Yaygın olarak düşünülmeyen ayn´ın yarısının gasbına işaret eder. Rüknü'I-İslâm Ebû'I-Fadl, (işaretinde) bu görüştedir. Sadruşşehid ((r.a.)) yine bu görüştedir. İkinci görüşe göre: “Yaygın olarak düşünülen ayn´ın yarısının gasbına işaret eder. Yaygın olarak yarısına ortak olan herbirinin elinde sabit olan ortak mal ile meşgul olarak evi kiraladıkları ve evi satttıkları zamanki iki adamı görmez misin?

Bazı müftüler, bu mahzarda iki yönden kusur olduğu görüşüne vardılar.

## 3.11. BABANIN SAHİP OLDUĞU HUDUTUN SATIN ALINMASI DÂVASINDAKİ MAHZAR

Sureti: “Bir adam, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine şu huduttaki, şu yerdeki, falan babasının mülkü ve hakkı olan ve dâvalının elinde haksız olarak bulunan bir ev hakkında babanın, bu evi dâvacıya hayatta, sıhhatli ve tasarrufu geçerli iken şu günde şu ayda şu kadara sattığını; yine babanın hayatta iken tarihiyle birlikte bu hudutlu evin satışını ikrâr ettiğini; mezkûr bu satış hakkında falan babanın ikrârı üzerine tanıkların şahitlik yaptıklarını; tanıkların: “Bu mahzardaki mezkûr sebep ile bugün bu ev bu dâvacının mülküdür. Dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır.” dediklerini iddia etti.” Bazı müftüler, mahzarda iki türden eksikliğin olduğunu ileri sürdüler. Birincisi: Dâvacının dâvasında, mezkûr satış sebebiyle, satıcının ikrârı üzerine tanıkların şahitlik yapmaları ve satıcının ikrârına satış şu gündür diyerek, satış tarihinin ilave edilmesi. Belki bu ikrâr, şu gündü; fakat satış önceydi. İkrâr, satış tarihiyle birlikte olur. Fakat satış önceydi. Buna göre, satıştan önce satış hakkındaki ikrâr üzerine şahitlik yapıldı. Satış hakkındaki ikrâr geçersizdir. Satıştan önce satışla ilgili ikrâr üzerine yapılan şahitlik yine geçersizdir. Çünkü tanıklar şahitlik yaptıklarında: ”Bugün bu ev, mahzarda mezkûr sebep nedeniyle bu dâvacının mülküdür.” demişlerdir. Bu mahzardaki mezkûr satış sebebinde, satışla alakalı ikrâr yoktur. Çünkü ikrâr, ne mülk sebebini; ne de satış üzerine tanıkların şehadetini düzenler. Ancak satışla alakalı ikrâr üzerine yapılan şehadeti düzenler.

Ancak bu iddia iki yönden fâsiddir.

1-Akıllı kişinin mutlak kelamı ve tasarrufu asli meselede doğruluk üzere olduğuna hamledilir. İşte burada olan da şu tarihteki satış hakkında dâvacının ikrâr dâvasının şu tarihteki satıştan sonra satışla alakalı ikrâr dâvasına hamledilmesidir.

2-Akıllı kişinin olağan olan mutlak kelamıdır. İnsanlar, şu tarihteki satıştan sonra satış hakkındaki bu ikrârı alışkanlıklarından dolayı gizlerler.

İkincisi: Bu, satış hakkındaki ikrâr üzerine ve mülk sebebiyle olan satıştaki şehâdettir. Bu şehâdet, mülk sebebiyle olan şey hakkındaki ikrâr üzere olur. Bu ise geçerlidir.

## 3.12. CÂRİYE DÂVASINDAKİ MAHZAR[116]

Dâvacı, bir câriyeyi hazır etti. Dâvacı, câriyenin mülkü olduğunu iddia etti. Câriye ise bunu reddetti. Bunun üzerine dâvacı şu ibareye şahit olan tanıkları getirdi: "Bir gün adamın biri gelip karşılarındaki câriyeyi dâvacıya belli bir fiyat karşılığında satarak onu dâvacıya verdi." İki illet sebebiyle mahzar reddedildi.

Birincisi: Tanıklar, câriyenin satıcısından dâvacıya geçmesiyle dâvacının mülkü olduğuna dair şehâdette bulundular. Elbette ki satıcının, mülkün dâvacıya geçişinin tespiti için bunu ispat etmesi gerekir. Bu şehadet ile satıcının meçhul olmasından dolayı satıcı için mülk tespit edilemez. Suretteteki bu şehadet ile mülk tespit edilemezse; bu malın satıcıdan dâvacıya geçişi bu şehadet ile nasıl tespit edilir? Ancak satıcının bilinen malı olursa; şehadet kabul edilir ve câriyenin, dâvacının malı olduğuna karar verilir.

İkincisi: Tanıklar, mülkü satan adam hakkında şehâdette bulundular. Mülkü satın alan adam hakkında değil. Bu adamın mülk satışı caiz olur. Ancak dâvacının mülkü satın alışı caiz olmaz. Satın alma olmaksızın sadece satış ile mülk tespit edilemez. Fakat ikinci illette doğruluk yoktur. Çünkü satışın zikri, almayı da içerir. Almanın zikredilmiş olması satışı da içerir. "Başkası üzerine ben bu câriyeyi sana şu kadar fiyata sattım." diyeni ve bedel talep edeni görmüyor musunuz? Eğer: "Sen bu câriyeyi benden satın aldın." demese bile satış geçerli olur. İmâm Muhammed (r.a.) birçok yerde böyle zikretmiştir.

116 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.234.

**Câriye Dâvasındaki Başka Bir Mahzarın Reddi**

Dâvacı, kendisiyle birlikte bir câriyeyi hazır etti. Bu câriyenin falan kişiden almış olduğu câriyesi olduğunu ve kendisine itaat etmesi gerektiğini iddia etti. Câriye, dâvacının dâvasını inkâr eder. Dâvacı, satın aldığına şahit olan tanıklarını getirdi. Müftülerin bu konudaki cevapları ihtilaflı oldu. Bazıları, itâatin vacibiyeti hakkında değil, mülk ile alakalı hüküm hakkında dâvanın sıhhatli olduğuna hükmetti. Çünkü itâat, malın bizzat kendisinin bedelinin peşin olarak verilip teslim edilmesiyledir. Burada dâvacı, malın bedelinin peşin olarak ödenmesini zikretmemiştir. Bazıları da dâvanın hiçbir şekilde sıhhatli olmadığına hükmetmişlerdir. Bu, geçerlidir. Çünkü tanıklar, satıcı için mülk hakkında şahitlik yapmadılar. Ne nass vardır, ne de delalet. Bunlarsız müşteri için mülk hakkında hüküm verilmez. Bu, Şehâdet Kitabı'nın meselesidir.

## 3.13. AZAT ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR[117]

Bir adam öldü. Sonra bir adam gelerek vefat eden adamın, falan babasının hayatta iken serbest bıraktığı azatlısı olduğunu; azat edenin oğlu olduğu için mirasının kendisine ait olduğunu ve kendisi dışında hiçbir kimsenin mirasçı olmadığını iddia etti. Zamanımızdaki bazı âlimler, dâvanın fesad olduğuna; bazıları da sıhhatli olduğuna hükmettiler. Bu dâvada doğru olan fâsid olmasıdır. Çünkü dâvacı, dâvasında: "O, azatlıya sahiptir." diye söylememiştir. Sahip olmadan azat etme ise bâtıldır. Söylediğimiz şeyin sıhhatine delil ise:

İmâm Muhammed (r.a.) el-Asıl'ın Azat Etme Dâva Bâbı'nda şöyle zikretmiştir: "Köle, falanın kendisini azat ettiğine dair delil getirip, falan bunu inkâr eder ya da kabul ederse ve falanın kölesi olduğuna dair başka deliller getirirse kâdı, bu delillerle falanın kölesi olduğuna hükmeder. Çünkü tanıkların şahit oldukları azat etme bâtıldır. Çünkü onlar, şahitlik yaparken: "Falan azatlıya sahiptir." demediler. Mülk, şahitlik olmaksızın falan için tespit edilemez. Mülkü olmadan yapılan azat ise, bâtıldır. Bu, şu sözümüzdeki anlamdadır: Tanıklar, bâtıl olan azat etmeye şahit oldular. Bu şahitlik, yerine göre oldu; yerine göre de olmadı. Eğer bu şahitlik, olmasaydı; getirilen

117 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.235.

delillerle hükmedilirdi.

Eğer tanıklar, falanın elindeyken kendisini azat ettiği köle hakkında yine şahitlik yaparlarsa; falanın kölesidir diye şahitlik yapanlar için hükmedilir. Çünkü azat etmenin sıhhati, elde olmayan mülke ve mülke şahit olmayan tanıklara dayanır. Eğer tanıklar, mülke sahip olarak falanın köleyi azat ettiğine şahitlik yaparlarsa ve diğer tanıklar da kölesi olduğuna şahitlik yaparlarsa; azat etmenin ispatına ihtiyaç duyulur. Çünkü mülk olan köle ispatı, köleyi azat edene düşer. Tıpkı azat edenin bizzat kendisi için mülk ispatı gibidir. Eğer azat eden kişi, kölesi olduğuna dair deliller getirip azat ederse; azat etmenin ispatı gerekir. Çünkü iki delil mülk ispatında aynıdır. Buradaki bu azat etme ispatındaki iki delilden birisi fazlalıktır. Bu konu, diğer azat etme dâvalarında delildir. Benzer mülklerde de zikredilmesi gerekir.

**Def Dâvasındaki Mahzarın Reddi**

Sureti: Bir adam, şu ayın şu gününde falandan satın alarak elinde ayn (mal) bulunduran bir adam hakkında iddia etti. Dâvalı, dâvacının dâvasını reddetti. Bunun üzerine dâvacı, iddiası için deliller getirdi. Dâvacının iddiasında hüküm, dâvacı lehine dâvalı aleyhine yöneldi. Dâvalı, dâvanın def'inde: "Falan kardeşinin mülkü ve hakkı olan, kardeşinin de bu konuda beni tasdik ettiği aynı (malı) satın alma tarihinden önce ya da senesiyle kendisi lehine ikrârcı olan kardeşinden satın aldım. Senin dâvan bu sebeple bâtıldır. Müftülerin görüşüne göre bu def geçerlidir. Bundan sonra dâvalının def'inde, bu ikrârın vaktinin ne zaman olduğu? Hangi ayda olduğu? Kâdı, dâvalıyı sorumlu tuttu mu? Bunların beyanı için fetva istenir. İttifak edilen görüşe göre kâdı, dâvalıyı sorumlu tutmaz. Çünkü o, ihtiyaç duyulan oranda bir kez satın aldığın tarihten önce ya da satın aldığından önce diye beyanda bulunmuştur.

## 3.14. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZAR[118]

Sureti: Tamamı falanın evlatları olan falan, falan ve filane mahkemede hazır oldu. Onlar, beraberinde hazır ettiği adamda filane analarından miras olan hudutlu yeri iddia ettiler. Mektup mahzardadır. Bu hudutlu yer, iki dâvacının analarının mülkü ve

118 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.236.

hakkıydı. Vefat edene kadar analarının elinde idi. Vefat etti ve evlâdına mîras olarak kaldı. Dâvalı, dâvayı iki sebepten reddeder:

1. Mektubun içeriğinde "iki dâvacının anası" şeklinde yazılmıştır. "Bu dâvacıların anası" şeklinde yazılması daha uygundur.

2. "Vefat ederek çocuklarına miras bıraktı." diye yazılmamıştır. Miras olarak çocuklara ne bırakıldı? "Bu hudutlu yeri, miras olarak bıraktı." Ya da "onu mîras bıraktı." şeklinde yazılması daha uygundur. Bahsi geçen terekenin açık ya da kinâyeli olması gerekirdi. Ancak bu böyle olmamıştır.

Ömer en-Nesefi şu şekilde aktardı: "Miras sebepleri hakkında mahzar yazdım. Sıhhat şartlarında mübaleğa yaptım. Üstelik "ona miras olarak bıraktı." sözümde 'ه' yi terkettim. "Miras olarak bıraktı." diye yazdım. Şeyh'ul-İslam Ali bin Atâ bin Hamza es-Suğdî, bunun sıhhatine fetva vermedi. Bana: "Doğru olan ه´ iledir. 'Ona miras olarak bıraktı' şeklinde ه'yi koy ki sıhhatine fetva vereyim." dedi.

Şeyhu'l-İmâm Ömer en-Nesefi: "Bir adamın başka bir adam üzerine yer iddiasında bulunduğu dâva mahzarı bana sunuldu. Bu mahzarda adam: "Kendisinin malı olan bu yerde hak sahibi olduğunu" söyleyerek " o kişi vefat edene kadar bu yeri haklı olmayarak elinde tuttuğunu; adamın vefatından sonra da bu yerin mirasçısına geçtiğini" aktararak "haklı olmayarak bu yeri elinde tutan adamın bu yerden elini çekerek kendisine vermesini" talep ediyor demiştir.

Dâvalı, dâvacının def dâvasında: "Miras bırakan kişi falandır. Falandan bu yeri satın alarak taraflar arasında teslim-tesellüm yapılmıştır. Miras bırakanın vefatıyla da bana mîras olarak bırakılmıştır." diyor.

Dâvacı, def´in def´inde şöyle söyledi: Miras bırakan kişi, aralarında yapılmış olan alım-satım ve ödemeyi ikrar etmiştir. Eğer bedel reddedilirse yer de reddedilmiş olur. Bunun için delil getirilir. Buradaki def´i dâva geçerli midir?

Necmeddin en-Nesefi: "Falan oğlu Abdul-Vehhâb ile Adandaca lakâbı ile tanınan Ömer oğlu Osman, dâvanın geçerliliğini söylediler. Ben bu görüşte olmadım. Çünkü öncelikle "diğerinin elinde haksız olarak kaldığı" söylenildi. Ardından "alım-satım" ikrâr edildi. Bu yüzden yerin dâvalının elinde haksız olarak kalmadığı ortaya çıkıyor. Şu şekilde de söylenilmiştir: Dâva def´inin geçerliliği icabeder. "Alım-satım yapıldı." lafzı rehin hükmünü içerir. Zira dâvacının def´i, dâvalının ikrâr ettiğinin bazısını başlangıçta kabul etmedi. Bu hudutlu arazinin haklı olmayarak dâvalının

yanında bulunması, satımın rehin hükmünü içermesi, falan arazinin dâvacının mülkü olup dâvalının mülkü habsetme imkânının bulunmaması" vb. sebeplerdir.

Dâvacı, "hudutlu bu arazinin kendisinin olduğunu" iddiasında bulunup dâvalının yanında haklı bir şekilde durduğunu ikrâr ediyor. Bu sözümüzün manası, önceden bazısını ikrâr etmiş; bazısını ise kabul etmemiş demektir. Ancak tüm âlimler şu görüştedirler: "Şart olmadığında satış geçerlidir. Bundan sonra dâvacının dâvası dinlenilmez. Şartlı olursa da bu satış fâsittir. Akdin feshi iddia edilirse def dâvası geçerlidir."

**Necmüddin Nesefî'ye Arzedilen Dâva Mahzarı**

Burada, adamın dâvasına karşılık def´i dâva söz konusudur. Bağda hak sahibi olan adamın hakkı, elde edilen gelirden isteyen kişi üzerine sabitlenmiştir. Dâvacı, dâvayı def´le "bir bedel karşılığında sulh olduklarını" belirtmiş ancak bedel miktarının ne kadar olduğunu belirtmemiştir. Bu, def´i dâva mıdır?

Necmüddin Nesefî şu şekilde söylemiştir: "Def değildir. Eğer tesellümün yapıldığı söylenseydi bedel belirtilmemiş olsa dahi def anlamına gelirdi. Zira bedel konusunda açıklamada bulunmamak, tesellüme zararı dokunmaz. Buna gerek de duyulmaz."

Buradaki meselede iki durum söz konusudur:

Eğer bağda anlaşma gerçekleşmişse; bedelin belirlenmiş olup olmadığına bakmadan, tanıklar da "tesellüme" şâhitlik yapmışlarsa; anlaşma ve def´i dâva geçerlidir.

Anlaşma, bağla bağın gelirlerinin üzerinden olmuşsa ve dâvalı, bağı yitirmişse; bedelin belirlenmiş olup olmadığına bakmaksızın farklı olmasından dolayı anlaşma, gelirler üzerinden yürümez. Böylece gelirler üzerinden dâva def edilmez.

## 3.15. TEREKEDEKİ YERİN DÂVASINDAN DOLAYI VÂRİSLERİN DEF DÂVASINDAKİ MAHZAR[119]

119 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.239.

Sureti: Bir adam, vefat eden kişinin terekesinden vârise karşı bir yeri dâva eder. Vâris, dâvacıya dâvasını def etmek için: "Senin bu dâvan geçersizdir. Zira bir kez: Babandan miras aldım." Ya da: "Bir kez: Birçok mal aldım." diye bana söyledin. "Hangi malı aldın?" diye sana sordum. "Falan yeri." diye cevap verdin. Bu cevaplar, ikrârda bulunduğunu gösterir. Bu yer benim olduğu için dâvan geçersizdir." dediğinde bu ifadeler yeterli gelir mi? Bu, def´i dâva mıdır?

Necmeddin en Nesefi: "Vârisin malı olduğuna dair ikrârda bulunulmasından dolayı bu, dâva def´idir. "Mîras olarak buldum." denilmiştir. " Aldım" lafzı dâvacının malı olmasına ikrâr sayılmaz. Bundan dolayı bu, def dâvası değildir. Cevap açıktır." diye cevap vermiştir.

## 3.16. KADININ 1/3 ORANINDAKİ MİRAS MALINI İSPAT DÂVASINDAKİ MAHZAR[120]

Vasiyette bulunan kadın, Üstad Misal diye tanınan Semerkandi'nin kızıdır. Bu kadın, mirasının 1/3´nü vasiyet eder. Vasiyet edilen 1/3´ün 1/3´ü ile kazaya kalan namazlar için buğday alınarak fakir kimselere dağıtımının yapılmasını; 1/3´ ü ile koyun alınarak bayramının birinci günü kurbanlık edilmesini; geri kalan 1/3 ile oklava ve saçtan edinilen yufka satın alıp insanlar arasında adet haline gelmiş olan aşure gününde kız kardeşinin bunları dağıtması vasiyetinde bulunur. Vasiyette bulunan kadın, kız kardeşine bu vasiyetin uygulanmasını emreder. Kız kardeş de kocası hakkında iddia eder. Kâdılar, vasiyet beyanını mahzarda yazmışlardı. Sonunda şöyle dediler: "Dâvalı kocada şu kadar en, boy ve 1.5 dinar değerindeki eyer çulu kaldığında vasiyetin tamamen yerini bulması için dâva meclisine imkân olursa eyer çulunun da getirilmesi gerekmektedir.

Getirilme imkânı olmaz ya da çul yitirilmişse; kocanın, çulun 1/3´ne tekabül eden yarım dinar tutarında bir ödemede bulunması gerekir. Bu şekilde vasiyet gerçekleştirilmiş olur.

Eğer koca, bundan aciz kalırsa; dinarların yarısını iade etmesi gerekir. Bu, sadece mezkûr kıymetten önceki bu sorunun çözümü için üçte bir oranındaki paradır.

120 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.239.

Kardeşler, paranın alındığı veya harcandığı zamandaki kıymet değerini zikretmediler. Onlar, kadının kocasının bunu haksız olarak aldığını söylemeseler dahi, kocanın elinde paranın emanet olduğuna dair şüphe yoktur. Ancak bu parayı harcamasıyla tazmin etme sorumluluğu doğar. Harcama günündeki kıymet değeri itibara alınır. Umulur ki teslim alma günkü kıymeti, harcama günündeki kıymetinden daha çok olsun. Dinar ya da yarısı olan harcama günündeki kıymetinin bilinmemesi halinde şuanki dinarların yarısının istenmesi doğru olmaz. Eğer zâyi olduğu zamandaki kıymeti bilinmiyorsa; bu takdirde değeri 1.5 dinar bedel biçilir. Çulun getirilip kendisi için vasiyette bulunulana paranın 1/3´nü alabilmesi için teslimin yapılması uygun düşer. Bu, kocanın karısı tarafından yapılan vasiyeti ikrâr ettiği durumda böyledir. Eğer vasiyeti koca, kabul etmezde bu çul kendisinde mülk olarak kalır ki vasiyette bulunulmuş olan kişi, delillerle o çulu ispat edebilsin. Vasiyettin tamamen yerine getirebilmesi için o çulun, hazır edilmesi en uygun olanıdır. Getirilmez ise de söylediğimiz şekilde yapılır."

## 3.17. FESÂDINDA İHTİLAF EDİLEN ÜZÜM BAĞI DÂVASINDAKİ MAHZAR[121]

Falan oğlu falan, falan oğlu falan üzerine şu yerdeki şu huduttaki üzüm bağı hakkında iddiada bulundu. Üzüm bağı, dâvacının annesinin elindedir. Anne, bu dâvacının mülkü olduğunu ikrâr etmiştir. Bu ikrârdan sonra dâvalı, anneden bu üzüm bağını satın almıştır. Dâvalının, bu üzüm bağını dâvacıya teslim etmesi gerekir. Semerkant Âlimlerinden bir topluluk, dâvanın sıhhatli olduğu cevabını vermiştir.

İmam Nesefî (r.a.) bu satışın fesâdına fetva vermiştir. Fetvasında şöyle demiştir: "Bu satışın kusurlu tarafları açıktır. Fakat açıklanmamıştır. Kusurlu taraflardan birisi: Dâvacı, bu malın kendi mülkü olduğunu iddia etmiyor. Eğer kendi malı olduğunu ve annesinin onun lehine ikrârda bulunduğunu iddia etmiş olsaydı; dâvası yine de dinlenilmezdi. Çünkü mülkünün kaynağındaki mülk sebebi ancak şu ikrârla geçerli olur: "Bu bağ benim mülkümdür. Bu dâvalının satın almasından önce filane annemden satın aldım." Böylece dâvası doğru olur.

121 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.240.

## 3.18. ÂZAT DÂVASI İLE BİRLİKTE MİRAS DÂVASININ REDDİNDEKİ MAHZAR[122]

Sureti: Bir adam, bir adam hakkında vefat eden falan amcaoğlusunun mülkündeki kölesi olduğunu; kendisinden başka mirasçısı olmadığını; bu sebeple bu köleye mirasçı olduğunu ve vefat edenin kölesinin kendisine itaat etmediğini iddia etti. Dâvalı, dâvanın def'inde, falan amcaoğlusunun hastayken kendisini azat ettiğini; kendisini malının üçte birinden çıkardığını; bugün kendisinin hür olduğunu ve dâvacının kendisine karşı başka delillerinin olmadığını söyleyerek deliller getirir. Bu dâvacı, bu köleyi sağlığı yerindeyken amcasının oğlundan satın aldığını ikinci defa iddia eder. Ömer en-Nesefî'nin bu konudaki cevabı şöyledir: "İkinci dâva geçerli olmaz. Çünkü dâvalarda zıtlık vardır. Uzlaştırmak imkânsızdır. Çünkü dâvacı, önce miras iddiasında bulunuyor. Sonra da muris hayattayken muristen satın aldığını iddia ediyor."

Bu cevap geçerlidir. İlleti ise sarihtir. Muhammed Şeybâni (r.a.) el-Camiu´l-Kebîr'in son kısmında şu şekilde zikretmiştir: Bir adamın babası vefat eder. Başka bir adam da hayatta ve sağlıklıyken babasından satın aldığı ev hakkında iddiada bulunur ve delil getirir. Delillerinde de hata yapmaz veya delili olmazsa dâvalıya yemin ettirilir.

Sonra dâvacı, vefat eden babasının evinin kendisine miras olarak kaldığını ve kendisi dışında başka mirasçının bulunmadığını deliller getirerek ifade eder. Kâdı, evde dâvacı lehine karar verir. Çünkü ilk baştaki hayatta ve sağlıklı iken babadan satın alma ile ikincisindeki miras kalma dâvaları arasında zıtlık yoktur. Çünkü şöyle söylemesi mümkündür: "İddia ettiğim gibi önceden amcamın oğlundan satın aldım; fakat bunu ispat etme noktasında aciz kaldım. Ev zahir bir şekilde babamın üzerine kaldı. Babamın ölümüyle de bana miras olarak kaldı. Bu açıktır."

Bir benzeri olarak önce babadan miras olduğunu; akabinde babadan satın alma yoluyla alındığı iddiası varsa; bundan sonraki satın dâvası doğru olmaz. Çünkü önceki miras dâvası ile ikincisindeki satın alma dâvası arasında şöyle söylenmezse

122 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.241.

zıtlık olur: "İddia ettiğim gibi önceden babamdan miras olarak kaldı. Mirasın ispatında aciz kalınca babamdan satın aldım."

Açıklaması: Babadan satın alma yoluyla mı yoksa miras yoluyla mı alındığı netleşirilmelidir. İster hayatta olsun; isterse de ölümden sonra olsun; aralarında kusur olmasından dolayı alım-satım feshedilir. Ne zıtlık gerçekleşir; ne de bir mahal kalır. Kâdı, onu reddeder. Babadan miras olarak değil de müşteri olma yönünden olmazsa; zıtlık gerçekleşmiş olur.

## 3.19. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZAR[123]

Sureti: Bir adam öldü. Bir adam da geldi. Asabeden amcasının oğlu mirasını iddia etti. Dedesine kadar olan kişilerin isimlerini söyleyerek nesebine dair tanıklar getirdi. Sonra inkârda bulunan dâvalı, vefat eden falan dede hakkında delil getirerek, bu miras ve nesebi inkâr ederse; dâvacının ispatının dışında bu delillerle bu dâvacının dâvası kalkar mı?

Necmüd-din en-Nesefî'nin cavabı: "Eğer önceki kişinin sunmuş olduğu delillerle kâdı, hüküm vermişse dâva kalkmaz. Önceki deliller ile hüküm verilmemişse; dâvalardaki taaruz mekânından dolayı iki delilden birisiyle hüküm vermek câiz değildir. Örneğin: Kufe'de şu senenin Kurban Bayramı'nda karısını boşama meselesi ile Mekke'deki aynı yıl içerisindeki Kurban Bayramındaki köle azat etme benzerdir." dedi.

"Dâvacının delillerinin kalkmaması gerekir. Dâvalının delilleri ise kabul edilmez. Eğer bu kabul edilirse; dedenin isminin ispatı kabul edilmiş olur. Buna sebep olan bir gerekçe yoktur. Çünkü hasım yoktur. Eğer bu dâvacının iddiasının nefi için kabul edilirse; buna sebep bir gerekçe yoktur. Çünkü bu dâvacının iddiasının nefi için delil, kabul edilmez." denilmiştir.

Bu, bir başkasında şu günde bin dirhem alacağının olduğunu iddia eden şeyle benzerdir. Dâvalı, şu günde, şu yerde olduğuna dair deliller getirir. Başka mekânları isimlendirir. Dâvalının delilleri kabul edilmez. Çünkü hakikatte olumsuzluk üzere olmuştur.

123 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.242.

**Kârlı Satış Dâvasındaki Mahzar**

Kârlı satış dâvasındaki mahzar reddedildi. Çünkü tanıklar, ev lafzına şahitlik yaptılar. Şahit olunan şey, dâvacının dâvasına girmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Çünkü dâva, kârlı satış hakkında vuku buldu. Tanıklar ise ev, finans vb. hakkında şahitlik yaptılar. Ev bunun dışındadır. Bu cevap, dâva ve şehadet arapça olmadığı takdirde sahihtir. Ancak dâva ve şehadet, Farsça olursa; dâva ve şehadet doğru olur. Çünkü Farsçadaki سرایحه ismi خانه ile başlar. Arapçada ise böyle değildir.

## 3.20. MESKEN SATIŞI DÂVASINDAKİ MAHZAR[124]

Şeyhu'l İslam es-Suğdî rahımehullaha sunuldu. Mesken, hudutları ve haklarıyla birlikte satılmıştı. Meskenin taşınabilir olması illetiyle mahzarı reddetti. Çünkü taşınabilirin sınırı yoktur. Yine dâvalının dedesinin isminin zikredilmediği bir başka mahzar Şeyhu'l İslam es-Suğdî´ye arz edildi.

Sureti: Falan hazır oldu. Falanı da hazır etti. Dâvacı, dâvalı üzerine iddia etti. Şeyhu'l İslam es-Suğdî, sıhhatliliğine cevap verdi. Çünkü dâvalı, hazırdır. Hazır olanda işaret yeterlidir. Dâvalının ve babasının isminin zikredilmesine ihtiyaç yoktur. Evla olan yol ise, dedesinin isminin söylenmesine ihtiyaç duyulmamasıdır. Gaib olan kişiye gelince, dedenin isminin söylenmesi icap eder. İmam Ebu Hanife (radiyallahu anh) ile İmam Muhammed'in ((r.a.)) görüşleri böyledir. Hudutların isimlerinin söylenmesinde hudut sahibinin dedesinin isminin söylenmesi de böyledir. Kezâ dâvalının tanınması için dedenin isminin söylenmesi bu yüzdendir. İmam es-Sağdî, dede isminin söylenmesini başlangıçta değil; ancak ömür hayatının sonunda gerekli görmüştür. Geçerli görüş ve fetvâ bu şekildedir. En iyisini Allah bilir.

124 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.243.

## 3.21. ÜÇ ÇEŞİT TALEBİN AÇIKLAMASI OLAN ŞÜF'A DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[125]

Dâva ve şahitlikte şef´înin, tanıklardan hemen şahitlik yapmaları isteğinin, mümkün olmaması illetiyle dâvanın reddedilmesi. Şef´î, tanıkları müşteriden ve satıcıdan bu hudutlara daha yakın olana şahit tutar. Elbette ki bunu açıklanması gerekir. Çünkü şart olan, müşteri ve satıcıdan hudutlara daha yakın olana şahit tutmaktır. Üç şeyden birisinin hazır olması esnasında, şahit tutmanın mümkün olduğu ölçüde, tanıkların dinlenilmesi isteğinin zamanının bilinmesi gerekir. Bu ister satıcı, ister müşteri, isterse de hudutlar olsun.

Müşterinin, yeri teslim alması veya almamasında, her halükarda talebi doğrudur. Satıcının isteği, yer elinde olursa doğrudur. Eğer yer elinde olmazsa; Şeyhu'l İslam Şerhi´nde: "Bu istek istihsanen doğrudur; kıyasen doğru değildir." demiştir.

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kuduriî Şerh'inde, Nâtifi Ecnas'ında, İsam Muhtasar'ında şöyle zikretmişlerdir: Bu şeylerden uzak kastedilir de yakın terkedilirse; kıyas ve istihsânen dâva doğru değildir. Eğer yerin bütünü bir beldede olursa; şüf'a geçersiz değildir.

İmam Ali es-Suğdî'ın Şerhi ve İsam'ın Muhtasarında yine bu şekilde zikredilmiştir. Çünkü şehir diğer çevresiyle birlikte hükmi olarak bir mekân gibidir. Hassâf (Edebü'l-Kâdi) adlı eserinde şöyle zikretmiştir: "Yakını tercih eder ve talebi terkederse; şüf'ası geçersiz olur. Saduruşşehid'in Vakıât adlı eserinde bu şekilde zikretmiştir.

Eğer o yer, iki şehirde ya da daha çok şehirde olursa; bu şeylerden birisi şef'i ile birlikte olursa ve başka bir beldeye giderek yeri terk ederse; şüf'ası geçersiz olur. Eğer şef'i, tek başına bir beldede; müşteri, satıcı ve yer farklı beldede olur da yakından ziyade uzak tercih edilirse; bu konuda âlimler ihtilâfa düsmüşlerdir. Bazıları: "Şüf'ası geçersiz olur." demişlerdir. İsam Muhtasar'ında bu görüşü zikretmiştir. Bazıları da: "Şüf'ası geçersiz olmaz." demişlerdir. Nâtifi, Ecnasında bu görüşü zikretmiştir.

125 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.243.

Bundan dolayı şef'i, herhangi bir sebeple yakına gitmeye güç yetiremez; uzağa gitmeye de güç yetiremezse şüf'ası geçersiz olur. Bunun üzerine yakın için iki yol vardır. Yakın yolu bırakıp uzak yola giderse; İsam'ın söylemiş olduğu kıyas üzere şüf'ası geçersiz olur. Nâtifi'nin söylemiş olduğu kıyas üzere şüf'ası geçersiz olmaz.

Bundan sonra daha yakın olan bir şehirde hazır olursa; bu üç şeyden yerin hazır olmasıyla şef'inin isteğinin doğruluğu için şart vardır. Bu da satıcı ile müşterinin aynı şehirde olmalarıdır. Bilinen ve meşhur olan görüş de böyledir.

İmam Zeyd el-Kebir: "Satıcı, alıcı ve yer arasında fark vardır. Alıcı ile satıcının bir yerde bulunmaları şarttır. Yer için ise, bu şart değildir. Bilakis şef'i, herhangi bir mekânda şahit tutarak istekte bulunursa isteği kabul edilir." demiştir. İmam Muhammed ((r.a.)) bu konuya Bağy Ehlinin Şüf'ası Bâbı'nda değinmiştir. Bunun üzerine eğer yer, şef'inin şehrinde olursa; Kâdı'l İmam'ın tercih ettiği görüşe göre, yerin yanında istek şart değildir. Eğer satıcı ile müşteri, şef'inin şehrinde olurlarsa; yerin yanında istek ittifakla şart olur.

### Almayı Hak Ettiği Zaman Eşeğin Bedelinin Geri İstenmesi Mahzar Ve Reddi[126]

Sureti: "Humeyrili Haydar adında bir adam, Buhâra'daki mahkemede hazır oldu. Humeyrili Osman adındaki bir adamı da kendisiyle birlikte hazır etti. Haydar isimli kişi, Osman'ın kendisine tam cüsseli dişi eşeği, şu senenin şu ayında kendisine sattığını; kendisinin bu eşeği satın aldığını; aralarında alım-satımın gerçekleştiğini; bu eşeği falan oğlu Ahmet'e malum bir ücret karşılığı sattığını; Ahmet'in kendisinden malum ücret ile satın aldığını; aralarında alım-satımın gerçekleştiğini; sonra Ahmet'in eşeği falan oğlu Dehkan Ali'ye sattığını; sonra da Zeyd'in bu ata hak sahibi çıktığını ve Ali'nin Nesef Bölgesi'ndeki mahkemede Şeyhu'l İmam el-Kâdi Muinid-din ismindeki kâdının huzuruna çıktığını; Kâdı Muinüd-din'in bugün hâlâ Nesef ve çevresinde İmam Alâüddîn Ömer b. Osman tarafından mahkemede hüküm vermekle görevlendirildiğini; kâdının da Semerkant Bölgesi´nde ve Maveraunnehir'in çoğunun kâdısı olduğunu iddia etti." Kâdı tarafından adil delillerle gerçekleşen mahkeme sonucunda dişi eşeğin hak sahibi Zeyd'e teslimine hükmedilmiştir. Sonraki

126 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.244.

mahkemede Kâdı'l İmam Sedidü'd-din Tahir falan oğlu Dehkan Ali hakkında bu dişi eşeği kendisine satana müracaat edip verdiği ücreti geri almasına hükmetmiştir. Falan oğlu Ahmet de ücretin tamamını Dehkan Ali´ye geri vermiştir. Sonra Sedidüddin tarafından falan oğlu Ahmet lehine satıcının ücreti geri ödemesine hükmedilmiştir. Ücret, tam olarak geri istendiği için satıcı iade etmiştir. "Benim rücu hakkım, ödeme yaptığım ücret konusunda beraberinde getirdiğim kişi üzerinedir." iddiasında bulunması üzerine kâdı, durumu dâvalıya sordu. Dâvalı, bunu reddederek: "Bu dâvacının bende bir alacağı yoktur." demiştir. Bunun üzerine dâvacı bu dâva için tanıkları hazır ederek, bu dâvanın doğruluğu için fetva istemiştir. Bu dâvada birkaç yönden kusur vardır, denilmiştir.

1. Dâvacı, Kâdı Alâüddîn, vekâleten görevlendirilmiş bir kâdıydı. Eğer o izinli olmazsa vekâleten görevlendirilmesi doğru olmaz. Doğru olmayan vekâletle bir kişi hükmedemez. Bu durumda Muinid-din, kâdılık da yapamaz.

2. Dâvacı, Muinid-din'in kâdı olarak görevlendirilmiş olduğu tarihi zikretmedi. Acaba bu kişi, Alâüd-dîn tarafından görevlendirilme zamanında kâdı mıydı? Yoksa görevlendirmeyle mi kâdı oldu? Nesef'in, Semerkant'ın bir bölgesi olduğu net bir şekilde zikredilmedi. Ancak Nesef'in ekseriyetle büyük bir bölge olan Maveraun-nehir'e bağlı olduğu zikredilmiştir. Bununla Nesef zikredilmiş olmaz. Müiddin'in adil delillerle olan hükmünü zikretmiştir. Ancak müşterinin hak sahibinin mülkü olduğuna dair oluşan delilleri zikretmemiştir. Bu yüzden hüküm ihtilaflıdır. Çünkü Kâdı Müini`d-din, adil olan delillerle hükmü zikrediyor. Dâvalının hazır olmasıyla oluşan delilleri ise zikretmiyor. Delil ve hüküm, dâvalının hazır olmasıyla oluşmadı. Bu, doğru da olmaz.

Sonra Kâdı İmam Sedüd-din (Buhâra Kâdısı´nın naibi) hak elde edemeyen kişinin satıcıya müracaat edip ödemiş olduğu ücreti geri alması hükmüne vardı. Sedüd-din nezdinde sabit olan bu satışı zikretmedi. Bu, satışın feshini gerektirir. Bu da hükme hâlel getirir. Çünkü ücretin geri alınması için müracaat edilmesi hükmü, ancak kâdı nezdinde sabit olursa doğru olur. Bu yüzden kâdı, satışı fesheder. Sonra müşteri, satıcıya müracaat eder. Kâdı, ücretin müşteriye geri ödenmesine ya hükmeder ya da hükmetmez.

Yine Saduri'l İslam'ın vekâletle görevlendirmeye yetkili olduğu zikredilmedi. Söylediğimiz gibi bunun zikredilmesi gerekirdi.

Kâdı el-İmam Lâmisi: “Bir kâdı, Semerkant’da hüküm vermek üzere görevlendirildiği zaman, kendisinden önceki kâdının siciline uymaz. Kâdı, sadece görevlendirildiği günkü sicilleri kaydeder. Semerkant Kâdısı, Buhara ve Maveraun-nehir’in Kâdısı değildir. Bir kâdı, kâdısı olmadığı yerin “kâdısıyım” derse bu düpedüz yalan olur. Yalancı ise nasıl kâdı olabilir. Dönemin bazı âlimleri ise: “Semerkantlı Kâdı, Maveraun-nehir’in çoğu yerinde hüküm verir. Hükmünü de şer’i olarak verir. Bu yüzden Semerkantlı Kâdı´ya Maveraun-nehir’in Kâdısı denmesi caizdir.” demişlerdir.

## 3.22. ORTAK OLAN PAYIN HUDUDLARIYLA BİRLİKTE SATIŞI[127]

Komşulardan biri, hudutlarıyla birlikte payını satmak için Necmüd-din en-Nesefî ’ye başvurdu. Necmüd-din en-Nesefî : “Bazı Semerkantlı Kâdı’larımız şöyle söylüyorlardı: “O, fesadı gerektirir. Çünkü araziyi bölmek, hayal gücüyle olmuş olur. Ayırma işi ise, ancak hudutlarıyla olur. Genelde ise bu olmaz.” demiştir. Ve Nesefî: “Benim nezdimde bu doğrudur; fesadı gerektirmez.” diye söylemiştir.

Ebu Cafer et-Tahâvi, Şürût´unda: “ Yarısı satın alınmış olan yerin hudutu da onun yarısıdır.” diye söylemiştir. Yine: “El-Ecli- el-Haccâc Muhammed bin ebu Şücâ rahımehullahın şöyle söylediğini işittim: Ben bu konuda babamdan herhangi bir bilgi alamadım. Arkadaşlarından da bir rivayet alamadım. Tahâvi’nin söylediği şeyi babama zikrettim. Onu aldı ve güzel buldu. Bundan dolayı ayırmaya delalet eden hudutlarının zikri yoktur. Paylarını zikretmenin, bölmeye delalet etmediğini görmüyor musun? Hudutlarını zikretse de yine bu olmaz.” demiştir.

## 3.23. UZUN SÜRELİ İCÂRE DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[128]

“Bu icârenin başlangıç tarihi, falan aydaki çarşambadır” akabinde “mezkûr teslim etme ve alma işlemi gerçekleştirilmiştir” şeklinde yazılmıştır. “Mezkûr tarihte teslim etme ve almanın yapılmış olması hatadır.” denilmiştir. Zira teslim etme ve almayla sözleşme aynı zamanda gerçekleştirilmiştir. Bu, mümkün değildir. Çünkü

127 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.246.
128 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.247.

"teslim-tesellüm anlaşması icâreden sonra olmuştur" diye söylenmiştir. Ancak bu şöyle kaydedilir: İcâre akdinin gerçekleştiği zamandaki teslim-tesellüm ya da icâre akdinden sonra teslim-tesellümü tespit etmek için icâre akdinin yapıldığı zamandaki teslim-tesellüm. Benim nezdimde doğru olan ise: İcâre akdinin yapıldığı zamandan sonraki teslim-tesellüm.

## 3.24.FESHEDİLMİŞ İCÂRE MALI DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[129]

Sureti: Dâvacı, dâvalının babasının, şu huduttaki yeri uzun süreliğine kararlaştırılmış olarak kendisinden kiraladığını; adamın öldüğünü; bu adamın ölümüyle icârenin feshedildiğini ve icâre malından kalanın adamın terekesinde borç olduğunu iddia etti. İcâre malını teslim alma veya kiraya verenin teslim almaması zikrinin, mahzarda geçmemesi illetiyle mahzar reddedildi. İcâre malı, babanın ölümüyle terekesinde borç olarak kalmaz. Çünkü o, icârenin başlangıç ve bitiş tarihini zikretmemiştir. Geride icâre malından bir şey kalıp kalmadığına bakılıncaya kadar bu zikredilmelidir. Bunun nedeni, icâre müddeti uzun sürmüştür. Otuz veya daha çok sene devam etmiştir. Bu süre dolduğu zaman, müddetin sona ermesiyle icâre müddeti sona erer. Bütün icâre malları, zamanın dolmasıyla kiraya verenin hakkı olur. Bu, terekede borç oluncaya kadar geride herhangi bir şey kalmaz. Eğer icâre müddetinin zamanı dolmamış olursa; müddetten geriye kalanın bilinmesi gerekir. Bu da ancak bu iki tarihin (başlangış-bitiş) bilinmesiyle olur. Bazı âlimlerimiz: "İcâre malının teslim alındığının açıklanması gerekir. Sahih bir şekilde teslim-tesellüm yapıldı, sözü yeterli olmaz. Eğer müste'cir, icâre malını hazır eder de kiraya verene vermezse; müste'cir, malı teslim almış olup sonra kiraya verene teslim etmişse ve teslim etmemişse bedellerden birisinin bulunmamasıyla birlikte, bu bakış açısıyla teslim-tesellüm yaptık, demeleri doğru olur." demişlerdir.

Bazı âlimler bu sözü nehyetmişlerdir: "Uygun olanı insanların şer'i kaidelere bakarak anlamasıdır. Teslim-tesellümden kiraya verenin ücreti ve müste'cirin de icarladığı yeri aldığı anlaşılır."

129 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.247.

İcâre senedine müste'cirin tohum ekmeye başladığı tarihin yazılması gerekmez. Çünkü ( على) kelimesi, şart kelimesidir. Müste'cirin kendisi için ekmesi icâre akdinde dâva konusu değildir. İcâre akdinin gerektirmediği şey akitte şart olmuştur. Fakat tohum ekmeye başlandığı tarih kaydedilir. Bu ise fesâdı gerektirmez. Bundan maksat, müste'cirin yeri kiralamaktaki maksadını araştırmaktır. Bu da şart değildir; ancak bana göre bu söz aksini ispatlama amacındadır. Çünkü icârede şer'an aslolan müste'cirin ihtiyaç duyduğu için faydalanmasıdır. Müste'cir, icâre akdinin dâva konusundan bizzat kendisi faydalandı. Eğer faydalanmamış olsaydı şart, akdi gerektirmezdi. Anlaşma yapanlardan biri çoğunlukla fayda görür ya da birisi zarar görürse; Ebu Yusuf'a göre akdin fesâdı gerekir. Ancak o ikisinden biri fayda görmez; zarar da etmezse akit fâsid olmaz. Örnek: satıcıdan yiyecek bir şeyler alan kişiye satan kişi bu yiyeceği yemesini şart koşması durumunda burada taraflardan biri için bunun faydası ve zararı yoktur. Eğer icâre akdinde yeri ekme hakkında bir şey zikredilmezse; icâre akdinin fesadı Camiu's-Sağir'de zikredilmiştir. Başka tarafta da istihsanen geçerli olduğu zikredilmiştir.

## 3.25. İCÂRE MÜDDETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR REDDİ VE BU KİRAYA VERENİN MÜSTE'CİR ÜZERİNE BAŞLATTIĞI DÂVA[130]

Suret: Kiraya veren kişi, müste'cirin kendisinden on dönümlük şu huduttaki verimli araziyi aldığını; bunu kendisine teslim ettiğini; sonra müste'cirin bu arazileri haksız olarak elinde bulundurduğunu iddia etti. Müste'cirin bu arazileri elinden çıkarması, taaruzu bırakması ve kiraya veren kişiye teslim etmesi gerekir. Kiraya verenin, bu arazilere sahip olduğunun zikredilmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Bunun zikredilmesi gerekir. Çünkü sahibi olmayan icâre, geçerli olmaz. Bundan sonra sahip olsa da yine geçerli olmaz. Elindeki bu arazileri kiraladığı zikredilmezse yine aynıdır. Elbette bunun zikredilmesi gerekir. Çünkü ihtimal ki araziler, satılmış olabilir. Teslim alınmadan önceki müşterinin akâr icârı caiz olmaz. Teslim alınmadan önceki akâr satışında ise bazı âlimler hilafına; bazıları ise kabul olduğu görüşüne varmışlardır. Çünkü akit zamanında bu arazilerin ziraat için uygunluğu mahzarda zikredilmemiştir.

130 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.248.

Elbette akdin sıhhati için akit zamanında bu arazilerin ziraat için uygun olması gerekir. Çünkü icâre faydalanmak içindir. Arazinin verimsiz olması, faydalanmak için uygun düşmez.

Bazı âlimlerimiz: "Bu arazinin cevazı için olan sahih kiralama, akit zamanı ziraat için uygun olmaz." sözü yeterli değildir. Fakat müste'cir, çorak araziyi pamuk ekerek ıslah ederse; çorak araziyi ziraate uygun hale getirir. Bu da akdin sıhhati için yeterli olur. En doğrusunu Allah bilir.

## 3.26. FESHEDİLMİŞ İCÂRE MALINDAN KALAN KISMIN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[131]

Sureti: "Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, mezkûr dâvada filane isimli büyük kız kardeşinin vekilidir ve hüküm cihetinden filane ismindeki küçük kız kardeşinin mezkûr dâvasını üstlenmiştir. Onlar, falan oğlu falanın evlatlarıdırlar. Dâvacı, kendisi için asaleten, büyük kız kardeşinin vekâleti ve küçük kız kardeşinin hükmi izniyle dâvalının, hudutları şu olan bütün arazileri, babasından şu kadar dinarla kararlaştırılmış olarak kiraladığını; bu icârenin feshinden ve icâre bedelinden herhangi bir şey teslim almadan önce babasının öldüğünü; babanın ölümüyle bu icârenin fashedildiğini; bir dinar hariç bütün dinarların isimleri sayılan kişilere miras kaldığını; icâre müddetinin dolmasıyla babasının bazısını sildiğini; bir dinarı ise sağlığındayken ibrâ ettiğini iddia etti." Asaleten kendi payını ve hükmi izinle küçük kız kardeşinin payını alabilmesi için dâvalının bir dinar hariç mezkûr bütün dinarları iade etmesi gerekir. Dâvalı ise, icâre malının bir dinar hariç bütün dinarların vârislerine miras olduğu mezkûr illet sebebiyle mahzarı reddetti. Çünkü kiraya veren baba, hayatta iken bazısını ibrâ etmiştir. Bu şekildeki ibrâ dâvası fâsiddir. Çünkü ibrâ, vücubtan ya da vücub sebeplerinden sonra doğru olur. Müste'cir hayatta iken icâre malının vücub sebepleri bulunmadan ve o feshedilmeden icâre malı kaim olursa; kiraya veren üzerine bu vacib olmaz. Bunun vücub sebebi ise icârenin feshidir. Bundan sonra ödemesi gereken bedeli, kendi hissesi için asaleten, kız kardeşi için vekâleten almak istemesinde yatmaktadır. O, husumette vekildir. Ancak teslim almaya sahip değildir.

131 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.249.

İmam Züfer, bu görüştedir. Fetva da buna göredir. Bu fetvaya göre, müvekkilin hisseyi talep etmesi doğru olmaz.

İlk illet doğru değildir. Çünkü ibrâ dâvası, doğru olmazsa; bu dâvacıların aleyhine bir durumdur. Ancak bu, icâre malının geri kalan dâvasına hâlel getirmez. Bu ise onların lehinedir.

**Feshedilen İcâre Bedel Dâvasının İtirazındaki Mahzarın Reddi**

Yiyecek satın alma hakkında hâlelsiz olan dâvaydı. Dâvalı, dâvacının dâvasının def'inde: "Senin baban hayatta iken istediği icâre bedeli yerine, benden şu kadar buğday almıştı." dedi. İcâre malının vucubiyetini gerektiren icâre bedeline karşılık buğdayla ödemede bulunulduğu için mahzar reddedildi. Kiraya veren kişi, icâreye verdiği zaman hayatta olursa; ona icâre bedeli gerekmez. Ancak icâre feshedildikten sonra gerekir. Müste'cirin şu halde icâre bedeline karşılık buğday verdiği nasıl düşünülebilir?

Başka bir illet ise: "Dâvalı, karşılık olarak buğday ödediğini zikretmedi. Ancak senin baban karşılık olarak buğday aldı, diye zikretti. Fakat: "İcâre bedeline karşılık baban buğday satın aldı" denmesi gerekiyordu. Karşılık cihetiyle buğday sahibi tarafından ödemenin bulunmadığı şeyde buğday, icâreye bedel olarak karşılık olmaz."

## 3.27. İCÂREDE SENET ARZI[132]

Yazıda şu vardı: "Kiraya veren falan kişi, müste'cirin ekmesi için ziraate uygun olan şu huduttaki yeri falana kiraladı. Bu senet, bâtıldır. Çünkü akitte şart olan ziraat akdini gerektirmiyor. Ziraat aynı şeydir; fakat akdin gerekliliklerinde yoktur. Bu şartın benzeri olarak taraflardan birisinin yani kiraya verenin menfaat sağlaması da akdin fesâdını gerektirir." denilmiştir. Yazıdaki bu bağlamdaki şu sözden dolayı, senet bâtıl olmaz: "Tarlada şunu ekmek üzere" sözü ve " ziraat için" sözü aynıdır. Burada şart yoktur. Ancak o, gayenin açıklanması içindir. Bu yüzden fesâdı gerektirmez." denilmiştir. Bundan önce zikretmiştik ki nasıl olur da müste'cir, ekilen şeyi açıklamadı

132 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.250.

diye akit, Camiu's-Sağir'de zikrettiğimiz üzere fâsid olur. Ekilen şeyin zikri terkedilirse akdi fâsid eder. Bu zikredilince akit nasıl fâsid olur?

### Şeyhu'l-İslam'a Arzedilen Mahzar

Mahzarın başında Şeyhu'l İslam Ali es-Suğdî'ye soruldu: Ruziyye bin Abdullah el-Hindi, falana dâva açtı. Dâvalı, dâvanın doğru olmadığı şeklinde cevap verdi. Çünkü bu şekildeki nispet ile i'lâm vuku bulmaz. O, falanın kölesi veya falanın efendisidir, diye yazılması gerekir. Mahzarda vardı: Falan oğlu falan bunu gönüllü olarak ikrâr etmişti. "Ruziyye'nin hür olduğunun ve mevlasının onu serbest bıraktığının açıklanması gerekir. Bu ikrâr, lehine olur. Ya da mevlasının kısıtlı kölesi olur. İkrâr, mevlası için olur ya da borçlanmaya izin verilmiş olur. İkrâr, lehine olur. İkrâr hükmü bu haliyle ihtilaflı olur. Elbete bunun zikredilmesi gerekir." dedi.

Şeyhu'l İslam: "Azat olan kişi, efendisini tanır. Eğer efendisi köleyi azat etmişse şöyle söylenmesi gerekir:" Azat eden kişi, falanın efendisidir. "Eğer üçüncü efendisi, falanı yine azat etmişse; ona dayandırılmasa bile bunda bir sakınca yoktur. Çünkü üçüncü efendisi, nesepte dede mertebesindedir. Bununla yetinmek caizdir"

### Semerkant Kâdı Vekilinin Hükmünün Bulunduğu Sicilin Arzı ve Reddetme Şekilleri

Birincisi: O, vekil olarak tayin edildiği zikredilmeyen Semerkantlı falan Kâdı Nâibi'nin hükmüydü.

İkincisi: Bu hükümde Melik Sencer tarafından Semerkant Kâdısı oldu diye yazıyordu. Ancak bu böyle değildir. Bilakis o, Hakan Muhammed tarafından Semerkant Kâdısı oldu. Hakan Muhammed, Melik Sencer'den önceydi. Bu, hâlel getirmesi açısından doğru olmaz. Çünkü o, Melik Sencer tarafından Semerkant Kâdısı oldu. Başlangıçtan beri Hükümdar Melik Sencer'in Semerkant halkı tarafından görüldüğünü görmez misin?

Üçüncüsü: Tanıklar tarafından Farsça şehâdetlerinde: "Dâva da vuku bulmadı." denildi. "Bu dâvacının malı dâvalının elinde haksız bir şekilde durmaktadır." denilmedi. "Dâvalı için neden vacip" "İddiaya konu olan yer, dâvacıya verilsin." "Dâvalı, elini oradan çeksin." denildi. Burada âlimler, ittifak edemediler.

Bazısı: “Söylenmesi gerekir. Tâki, hiç bir kimsenin tan’ına fırsat verilmesin.” dedi.

Dördüncüsü: Sonunda: “Bu hükmümü falan kâdının imzasına dayanarak oluşturdum.” denilmiştir. Falan kâdı, nâibi görevlendirmişti. Bu, onu hüküm olmaktan çıkarır. Çünkü bir şeye bağlıdır. Me’kufu aleyh (bağlı olan) bu şeyin varlığından önce sabit değildir. Eğer hüküm, bu şekilde meydana gelirse; bu büyük bir hâleldir. Eğer hüküm, mutlak olarak oluşursa; kâtip bu şekil üzere yazar. Bu, hükümde hâlel oluşturmaz. Ancak yazıda hâlel oluşturur.

**Köle İcarlama Dâvasındaki Mahzarın Reddi**

Sureti: “Falan kişi, yanında kendi kölesi olan falan kişi hakkında, kölesini günlüğü bir dirhem olarak icarladığını; şu şu kadar gün geçtiğini iddia etti.” Dâvalının, şu kadar ücretiyle birlikte kölesini dâvacıya teslim etmesi gerekir. Her gün için bir dirhemin iddia edilmesi, ancak icârenin bitiş zamanının zikredilmemesi illetiyle mahzar reddedildi. O kişinin her gün gelip icâre akdi yapması gerekir. Bugünkü dâvada icâre akdi yapılmıştı. Müste’cir, köleyi tutup köleden faydalanmalıydı. Çünkü o, şu şu kadar ücret iddia etmişti. Kölenin ücreti, dâva mahzarında vardı. Müste´cire teslime dair birçok kelime zikredildi. Ancak kölenin zikri ve teslimi geçmedi. Bu sebeple başka bir şeyin teslimi caiz olduğu için kölenin teslimi sabit olmaz. Kölenin teslimi, sabit olmazsa; ücret gerekmez. Ücret teslim dâvası da doğru olmaz.

**Sulh ve İbra Yazısı**

Falan, falan kişiyle belli bir mal hakkında 1000 dirhem karşılığında anlaşma yaptıklarını; bu kişinin anlaşma bedelini aldığını iddia etti. Yazının sonunda: Dâvacının, dâvalıyı bütün dâva ve husumetlerden genel geçer olarak ibrâ ettiğini zikretti. İddia edilen mal miktarı belirtilmezse; sulh (anlaşma) doğru olmaz. Elbette malda def´in olup olmadığını ya da indirimin ve harcamanın olup olmadığını öğrenmek için bunun açıklanması gerekir. Sulh yerine karşı çıkılmaz ise de bedelini mecliste önceden teslim almada bu şarttır. Bu ihtimallerle birlikte, sulhun doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. İbrâ ise geneldir. Bundan sonra dâvacının dâvası dinlenilmez. Genel ibrâ mekânı, sulh mekânı değildir, denilmiştir.

## 3.28. VEFAT EDEN KİŞİ ÜZERİNE VÂRİSLERİN HAZIR OLMASIYLA MUDÂRABE MALI DÂVASINDAKİ MAHZAR[133]

Sureti: Falan kişi, mahkemede hazır oldu. Kendisiyle birlikte falanı, falanı ve falanı hazır etti. Bu kişilerin hepsi falanın çocuklarıdır. Dâvacı, dâva ettiği kardeşler hakkında falan murislerine bin dirhem mudârebe ödediğini; babalarının parayı çalıştırarak kâr elde ettiğini; babalarının malın paylaştırılmasından önce vefat ettiğini; mal sahibi olan kendisine sermayenin ödenmesi gerektiğini ve babalarının, bu mal hakkında bilgilendirme yapmadan kârın paylaştırılmasından önce vefat ettiğini ve bu paranın babalarının terekesinde borç olarak kaldığını iddia etti.

Sermaye ve kazanç noktasında dâvanın gerçekleşmesinde kabul edilir ki kazançtaki miktarın açıklanması gerekir. Bunun terkedilmesi durumunda dâvada hâlel meydana gelir. Eğer sadece sermaye iddia ediliyorsa; kazancın miktarını açıklanmayı terk etmekte sakınca yoktur.

## 3.29. TÜKETİLMİŞ MALIN KIYMETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[134]

Sureti: Hazır oldu ve hazır etti. Dâvacı, dâvalı üzerine Semerkant'ta tüketilmiş malın kıymetinin bin dirhem olduğunu iddia etti. Birkaç sebeple mahzar reddedildi:

Birincisi: Tüketilmiş olan açıklanmamıştır. Bunun açıklanması gerekir. Çünkü malların tüketilme zamanındaki kıymeti, tazmin edilmiş olmaz. Tüketilmiş malda mislini tazmin etmiş olmaz. Umulur ki tüketilmiş olan malın, misli tazmin edilsin. Mutlak kıymet dâvası nasıl doğru olabilir?

İmam Ebu Hanife'ye (r.a.) göre, eşyanın tüketilmiş olmasıyla eşya sahibinin hakkı tamamen yok olmaz. Bu yüzden sulh (anlaşma) caizdir. Eğer gasp edilmiş bir şey tüketilmiş olursa; kıymetinden daha çoğu ile anlaşma yapılır. Ancak malından hakkı kesilir ve gasbedenin kıymetine intikal eder. Bu, kâdının hükmü ve tarafların rızasıyla gerçekleşir. Malda hakkının olduğu kabul edilir. Dâva, malda (ayn) gerçekleşmiş olur. Elbette ki tüketilmiş olan şeyin açıklanması gerekir. Çünkü

133 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.253.
134 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.253.

tüketilmiş olan malın değeri, Semerkant ya da Buhâra diye söylenmezse; bu iki beldenin değişmesiyle malların (ayn) miktarında ihtilaf meydana gelir. Uygun olan, tüketilmiş olan şeyin, tüketilmiş olduğu yerdeki kıymetidir. Tabiki bunun da açıklanması gerekir.

**Buğday Dâvasının Mahzarı**

Sureti: Dâvacı, dâvalı hakkında geri vermek üzere bin (rıtıl) buğday teslim ettiğini ve buğdayın vasıflarını beyan ettiğini iddia etti. Dâvalı kardeşi de, ikrârı caiz iken nitelenmiş olan buğdayı teslim aldığını ikrâr etmişti. Dâvalı, dâvacıya Farsça şöyle dedi: "1000 rıtıl Buhâra ehlinin vezni ile senin benim yanında kırmızı, beyaz buğdayın var." Dâvacı, dâvalıyı hitaben tasdik etti. Falan, mezkûr bu buğday hakkında herhangi bir belirleme, bilgilendirme yapmadan ve bu buğdaydan ödeme yapmadan önce vefat etmişti. Bu buğdaylar, falanın terekesinde bu dâvacı için tazmin edilmiş olur. Mirastan bu kardeşine de bıraktı. Dâvalının elindeki mallardan mezkûr vasıflardaki bin buğday terekeden bıraktı. Dâvalının, mezkûr bırakılmış bu buğdaydan mezkûr bu buğdayın mislini vermesi gerekir. Tanıklar, dâvalının ikrârına şahitlik yaptılar. Mahzar, üç şekilde reddedildi:

Birincisi: Dâvacı, dâvalının geri vermek üzere malından teslim aldığını iddia etmiştir. Geri vermeye mucib olma sıfatıyla özellikle mutlak kabz, gasba çevrilir. Mutlak alma da böyledir. Sonra böylece ikrârda bulunduğu zaman Farsça şöyle dedi: "Yazıldığı gibi şu şu kadardır. Dâvacının iddia ettiği gibi dâvalının ikrârı yoktur." Dâvalı, şöyle dedi: "Senin için benim yanımda var." Bu ikrâr, dâvalı için emanettir. Tanıklar, dâvalının emanet olduğuna dair ikrârına şahitlik yaptılar. Tanıkların şehadeti emanete olur. Bu şehadet, mezkûr dâva için uygun olmaz.

İkincisi: Buğdayın vezin ve rıtıl ağırlığınca olması, tazminin talep edilmesi ve tazmin edilecek şeyin verilmesi sırasında tazmin edenin mülkü olduğunun iddia edilmesi. Miras olan buğday ile tazmini arasında mukayese gerçekleşir. Buğday, keylidir. Bu gibi durumlarda rıtıl ve vezin ile dâva doğru olmaz.

Üçüncüsü: Dâvacı, "Terekeden mezkûr bu buğdayın mislinin edası gerekir." demiştir. Mirascıların, borcu terekeden ödemeleri vacip değildir. Bilakis mirasçılar, bu konuda muhayyerdirler. Dilerlerse borcu terekeden öderler; dilerlerse de kendi

malından öderler. Ancak vârislerin elindeki terekeden istek olursa terekeden ödenmesi gerekir.

Üçüncüsü doğru olmaz. Zira terekedeki asli vücub, mirasçının kendisinin malından borcu ödeyip terekeden uzaklaşmasıdır. Terekedeki vücubun aslına gelince asli olan bakış açısına göre, terekeden ödeme dâvası doğru olur

## 3.30. HAKSIZLIKLA ALINAN VE TÜKETİLEN DİRHEMLER DÂVASININ MAHZARI[135]

Sureti: Dâvacı, dâvalının kendisinden adedi, sıfatı ve cinsinin açıklandığı adli dirhemleri haksızlıkla aldığını ve tükettiğini iddia etti. Benzerleri mevcut ise adli dirhemleri geri vermesi, benzerleri yoksa değerini vermesi gerekir. Teslim alma günündeki değeri şu kadardı. Bugün şu kadardır. Bazı âlimlerimiz, bu dirhemlerin alınması ve tüketilmesi zikrinden önce, bu dâvada birkaç hâlel olabileceği görüşüne vardılar. Bu hâleller: "Haksızlıkla tüketildiği ya da sahibinin emri olmaksızın tüketildiği zikredilmedi. İhtimaldir ki tüketilme, sahibinin emri olmaksızın veya emri ile gerçekleşti. Tüketildiği sözüne def edildi. Eğer bu ihtimalden dolayı olursa; ihtimal mekânı sebebinden dolayı bu dâva doğru olmaz. Önceki gasp kâfidir. Geçen gaspa karşılık tazminat gerektirmesi mümkün olur.

Bu def'in cevabında: "Bununla önceki gaspa karşılık tazminat gerektirmesi mümkün değildir." denilmiştir. Çünkü mal sahibinin, gasp edenin dirhemleri aldığına razı olduğu ihtimal dâhilindedir. Eğer mal sahibi, gasp edenin dirhemleri aldığına razı olursa gasp eden kişi emanet olarak almıştır. Böylece tazminattan ibrâ edilir.

Şeyhul İslam Hâher-Zade, Sarf Kitabı'nın sonunda bu şekilde zikretmiştir. Âlimlerin çoğuna göre, mezkûr bu hâlelde gerçekte hâlel yoktur. Gasp ve kendisininden haksızlıkla alma sebebi, tazminatın gerekliliğine uygun olur. Kendisinin tüketmesi, yine tazminatın gerekliliğine sebep olur. Ancak sahibinin, tüketilme ve onu icâre verme emri hariçtir. Gasp ederek alan kişi, tazminattan ibrâ edilmiş olur. Müşterinin, dâvacı üzerine olan tazminata olumsuz bakışı yoktur. Ancak bu, dâvalı bu konuda bir şey iddia ederse olur. Bu takdirde dâvacının dâvasına def olur. Dâvacının,

135 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.255.

bu konuda açıklama getirmesi şart olmaz. Sonra bu dâvada dâvacının, tüketilme zikri olmaz da haksızlıkla alma zikri olursa; bu dirhemler de mevcut ise ve haksız olarak aldığı da tespit edilirse; dâvalıdan bu dirhemlerin aynısını teslim etmesinin talep edilmesi gerekir. Eğer dâvalı, aynısını teslim etmekten aciz kalırsa bu takdirde benzerini teslim eder. Misli takdir edilmezse de değerinin teslim edilmesi gerekir. Bazı âlimler: "Dâvacının, dirhemler hakkında delil getirebilmesi için öncelikle dâvalıdan bu dirhemleri hazır etmesini talep etmesi gerekir. Diğer rivayetlerdeki hükümlerde olduğu gibi dâvalıdan dirhemleri dâvacıya teslim etmesi istenir. Fakat şöyle deriz: "Diğer rivayetlerin zıddına burada hazır edilme talebi doğru değildir. Bundan dolayı rivayetlerde hazır edilmesi istenir ki taki tanıklar, iddia edilen şeye işaret etsinler. Tanıklar için burada işaret mümkün değildir. Onlar, bu dirhemleri de bilmezler. O dirhemler gasp edilmiş dirhemlerin aynısı mıdır? Dirhemler birbirine benzer. Umulur ki işaret, diğer rivayetlerin zıddı yönünde gerçekleşir ve bu açık olarak da bilinir. Ancak dirhemler üzerinde bir alamet olursa cinslerinden ayırmak bu sayede mümkün olur. Bu takdirde önceden hazır edilmesi şart olur."

### 3.31. BEDEL DÂVASI MAHZARI[136]

Sureti: Bir adam, başkası hakkında, kendisine uzunluğu ve enini açıkladığı üç arşın (Eski uzunluk ölçü birimi olarak yaklaşık 55-80 cm arası) madeni atlası belirli bir ücretle sattığını; dâvalının kendisinden özellikleri beyan edilen atlas parçasını açıklanan ücret karşılığı akit meclisinde satın aldığını; Irak'ta bilinen iki başörtüsü ve şu kadar ücret karşılığı temlik ettiğini ve dâvalının ücreti teslim etmeden madeni atlası teslim aldığını iddia etti. Mezkûr bedelin dâvacıya verilmesi, akıl-baliğ olduğundan dolayı alım satım şartlarının açıklanması ve bedelin dâvalıdan talep edilmesi gerekir. Fakat hasım, satın almayı ve gerekli ücreti inkâr etti. Dâvacı, dâvasının şartlarına uygun olarak deliller getirdi. Mahzar nüshasını yazdılar. Fetvanın cevabını talep ettiler. Bazı müftüler, bu dâvada hâlel olduğu görüşündedirler. Çünkü satıcının önceden bu mala sahip olup olmadığı zikredilmedi ve satıcının başka malının emri olmadan satılmasının cevazından dolayı bedel istemenin vacip olmadığı görüşünü ileri

136 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.256.

sürmüşlerdir. Çünkü mahzarda dâvalının Züranlı mı olduğu (Buhâra ya da Züran halkından) Horasan halkından mı olduğu zikredilmemiştir. Bu durum ihtilaflı olunca, satılan şey belirsiz olur. Fakat bu söyleyenin ileri sürdüğü şey hâlel meydana getirmez.

Birincisi: Dâvacı, dâvada dâvalıya madeni atlası teslim ettiğini söyledi. Teslim etme sözünden anlaşılan anlam, madeni atlasa sahip olduğudur. Bu, Şehadet Kitabı'nın konularındandır.

İkincisi: Dâvacı, dâvalıya teslim ettiğini zikretmiştir. Ancak alım ve teslimden sonra gerçekte iddia edilen şey, akitle birlikte gerekli olan bedeldir. Bu, zimmette borç oldu. Bedelde belirsizlik yoktur. Fakat bu dâvada başka bir yönden hâlel vardır.

Dâvada şu sıfattaki atlas parçasının satıldığı, dâvalının bunu satın aldığı ve satıcının bunu müşteriye teslim ettiği söylenmiştir. Ancak "Onları sattı, aldı, teslim etti" dememiştir. "Ya da toptan sattıktan sonra, toptan aldı ve toptan teslim etti." dememiştir. Bu, tamamını teslim almaktır. Umulur ki atlas parçasını ve iki başörtüsünü satmıştır. Dâvalı, iki başörtüsü haricindekileri satın almış ve diğerlerinin çoğu olmadan parçayı teslim etmiştir. (ما) kelimesinin babındaki (ما) nin yine onlardan birisine çevrilmesi caizdir. Bu takdirde bu ihtimaller kalmaz. Elbetteki zikrettiğimiz ihtimalleri ortadan kaldırıracak şeyi zikretmek gerekir. O da (هن) kelimesi ve (الجملة) lafzının zikredilmesidir. Bunun dışındakiler ise ihtimalleri ortadan kaldırmaz. İhtimaller devam ettiği sürece satış ve teslim belirsiz kalır. Bedelin tamamı dâvası doğru olmaz. Teslim alma dâvası da doğru olmaz. Teslim edilen bilinmeyince dâvadaki bedelin miktarı, doğru olarak bilinmez.

## 3.32. VEKİLİN MÜVEKKİLİNE KARŞI EMANET DÂVASI MAHZARI[137]

Bir adam, babası tarafından sabit olan vekâlet hükmüyle, başka bir adama karşı, babasının bu adama sayısı, sıfatı, rengi, her kumaşın uzunluğu şu, eni şu olan ipek kumaşlı kanepeyi emanet olarak verdiğini; babasının dâvalıdan bu kanapeyi almayı başaramadığını; babasının verilmiş olan kanepeyi dâvalıdan alabilmesi için kendisini vekil tayin ettiğini; dâvacıyı bu kanepeyi alması için yine vekil tayin ettiğini

137 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.258.

ve vekâletin mahkemede sabit olduğunu iddia etti. Ayrıca vekilin delil getirmesinden dolayı dâvalının, bu kanapeyi mahkemeye getirmesi gerektiğini iddia etti. Dâvalı ise, bu kanepeyi aldığını kesin olarak inkâr etti. Dâvacı, dâvalının onu ikrâr ettiğine dair deliller getirdi. Ancak dâvalı, kanepeyi vekilin babasına vermiştir. Mahzara kaydettiler ve müftülerlerden cevap talep ettiler. Müftüler, hâlel olduğu yönde cevap verdiler. Mahzarda olmayan ancak hâlel olan sebepler vardı. Dâvacının, dâvalının "babana verdim" sözünü yalanladığı mahzarda geçmedi. Eğer dâvacı, dâvalının babasına verdiğini tasdik etseydi; bundan sonra husumet hakkı kalmazdı. Elbette ki dâvacının, hazır etme dâvasının doğru olması için vermedeki yalanlama sözünü açıklaması gerekir. Bana göre, burada hâlel yoktur. Çünkü (kanepenin) getirilmesi talebinin altında "geri verdim" sözünü yalanlama vardır.

### Babasından Satın Alan Adamın Elindeki Yer Hakkında Kâdının Dâvasındaki Mahzar

Bir kadın, bir adama karşı bir yer hakkında iddiada bulundu: "Konumu zikredilen ve hudutları açıklanan bu yer falan babamın mülkü ve hakkıydı. Babam, bu yeri şu senenin şu ayının şu gününde tasarruf ehliyetine sahipken bana sattı. Ben de sıhhatli ve tasarruf ehliyetine sahip iken babamdan mezkûr şu ücret ile satış meclisinde bu yeri satın aldım. Bugün bu yerin tamamı bu sebep ile mülküm ve hakkımdır. Adamın, elindeki yeri çıkarıp bana teslim etmesi gerekir." dedi. Dâvalı Farsça: "Bu yerde mülk ve hak sahibiyim. Bu yüzden dâvacı kadına vermem." diye söyler. Dâvacı, tanık hazır eder. Tanık: " Falan kişinin, kadının babası olduğuna şehâdette bulunurum ki ikrârı câiz iken şu şekilde söyledi: "Belirli hududtaki bu yeri falan kızı filaneye sattım. Filane de orayı belli bir bedel karşılığında geçerli alım-satım ile şu tarihte benden aldı. Bu yüzden bugün bu yer, filanenindir. Dâvalı, oraya haksız olarak elini koymuştur." dedikten sonra müftülerden fetvâ isterler. Müftülerin bazısı burada hâlel olduğu görüşündedirler. Hâlel ise şudur: Baba, önceden şu tarihte filaneye sattığını ona zikretmiştir. Yine satıcı, şu tarihteki şu satışı ikrâr etmiştir. Bu, hâlel meydana getirir. Çünkü şu tarihteki satışa, şu günde diye ikrâra önceden ilave yapılmıştır. Umulur ki ikrâr, bundan öncedir. Bu görüş şu yönden fâsiddir. Eğer ikrâr, satış tarihinden önceye taşınırsa bâtıl olur. Sonrasına taşınırsa bu takdirde geçerli olur. Aslolan akit yapan kişinin tasarrufunun geçerli olması, bâtıl olmamasıdır. Bu görüşün

sahipleri, şahitlik lafzında da hâlel olduğu görüşündedirler. Çünkü tanıklar: "Satış ikrârına şahidiz." dediler. Babanın ikrarına şahitlik ettiler. Sonrada "Bugün mahzardaki mezkûr sebeplerle evin tamamı dâvacının mülküdür. Mahzardaki mezkûr sebep de satış ve satışı ikrârdır. İkrâr, sebep olarak uygun değildir. Tanıkların şehadeti satışa değildir. Dolayısıyla şehadet, bâtıldır." dediler.

Birincisi: Bu, şehadetlerinde hâlel ve fesadı gerektirmez. Çünkü tanıklar, dâvacının alım satımın ikrârı üzerine şahitlik yaptıkları zaman tanıkların şehadeti ile alım satım gerçekleşmiştir. Buna binaen bu şehadet, ikrâr ve satış için mülkün dâvacının mülkü olduğuna sebeptir.

İkincisi: Tanıklar, babanın ikrârına şahitlik yaptılar. Bize göre, tanıkların şehadeti olmadan satış bilinmez. Fakat tanıklar, başlangıçta satış üzerine şahitlik yapmadılar. Bilakis, önce babanın ikrârına şahitlik yaptılar. Sonra da satışa şahitlik yaptılar. Bu sebep, mülkün dâvacıya ait olduğuna sebeptir. Bu ise, şahitlikte hâlel oluşturmaz.

## 3.33. SUSAM YAĞI BEDELİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[138]

Bir adam, bir adamda dinen sahih bir sebeple vacib hak ve lazım borç olarak yeni, kırmızı Nisaburi şu kadar dinarı olduğunu iddia etti. Orada zikretti. Dâvalı da, dâvacıdan şu kadar safi susam yağı satın alması sebebiyle bu dinarların üzerinde olduğunu ikrâr etti. Sahih bir şekildeki satış ve sahih bir şekildeki teslim alış vasıflarını açıkladı. Dâvalının, mezkûr dinarları dâvacıya teslim etmesi gerekir. Dâvalı, inkâr cevabını zikretti. Sonrasında dâvacı, mezkûr bu yağlardaki bu satıştaki mezkûr satın alış hakkında, dâvalının ikrârı üzerine tanıkların şehadetini zikretti. Tanıklardan herbiri, Farsça olarak: "Şehâdette bulunurum ki dâvalı (işâret edilerek) isteyerek ikrârı câiz iken ve sıhhatlilik halinde gelip "Ben, bu dâvacıdan (işâret edilerek) 700 men temiz, sâfi susam yağını sahih bir şekilde satın alıp teslim aldım." denilerek dâvanın doğruluğuna için fetvâ istediler. "Bu iki yönden fâsiddir ve yapılan bu şehadet, dâvaya uygun değildir." denilir. Dâvanın fâsid olduğuna dair iki unsurdan birisinin

138 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.259.

açıklanmasına gelince dâvacı, dâvalının mezkûr bu mala olan ikrârını iddia ediyor. Mal hakkındaki ikrâr dâvası âlimlerin geneline göre iki yönden geçerli değildir.

Birincisi: İkrar dâvası, hak için olan bir dâva değildir. Çünkü dâvacının mal hakkı ikrârsızdır. İkrar iddia edilirse hakkı olmayan bir şeyi iddia etmiş olur.

İkincisi: Dâvada yalan olan bir şey ortaya çıkmıştır. Çünkü ikrârın kendisi, malın vücubiyeti için bir sebep değildir. Ancak başka bir şey vacip olur. Bu da anlaşma ve ödünç borç verme ya da bunun gibi şeyler sebeptir. Eğer dâvacı için bunu iddia etmesi sebebiyle birlikte hak sabit olmuş olsaydı; elbette ki sebebini beyan ederdi. Bu sebebi beyandan kaçındı ve ikrâra meyletti. Böylece dâvasında yalancı olduğu anlaşıldı.

İkinci şekil: Dâva fâsiddir. Çünkü o, yağ satışı olarak vücub sebebi zikretmiştir. Bu, yağların satın alışıdır. Sahih bir satış gerçekleşinceye kadar satış zamanında mevcut olan dâvalıya sattığı iddia edilen yağdaki bu meblağın açıklanması gerekir. Çünkü bu ölçüye göre satış vaktinde yokluğu ya da bazısının yokluğunda satış tamamı hakkında ya da bazısı hakkında gerçekleşmiş olmaz. Bedel, dâvalıya vacip olmaz. Satış ve satın alma sebebiyle bedel dâvası doğru olmaz. Bu babtaki şeylerin çoğu satış üzerinedir. O, geçerli bir şekilde aldığını zikretmiştir; fakat bu, iki yönden satışın doğruluğu ve bedelin vücubiyeti için yeterli değildir.

Birincisi: Satış vaktinde yağın mevcut olmaması ve teslim alınmamış olması ihtimalleri vardır. Kâtip yine de bunu yazdı.

İkincisi: İhtilmaldir ki, satış zamanında mevcut olmadı. Sonra satıcı, bu meblağı tahsil etti ve yağı müşteriye teslim etti. Müşteri de yağı teslim almıştır. Satın alma meclisinde yağı teslim aldığı ya da satın alma meclisinde bulunduktan sonra teslim aldığı mahzarda olmazsa; bu ölçü üzere satış vaktinin yokluğunda teslim ona fayda sağlamaz. Çünkü akit, bu takdirde bâtıl olarak vuku bulur. Bâtıl olan satış hükmüyle teslim fayda sağlamaz. Bu, birbirine vermek ile de satış olmaz. Bu teslim fâsid olan akit üzerine bina edilmiştir. Ancak fâsid olan akitlere binaen teslimin olmadığı konularda birbirine vermekle olan satış itibara alınır.

Bu, şu söylediğimiz şeye benzerdir: Bir kişi icârede evini veya yerini kiraladığı zaman o ev, kiraya verenin eşyalarıyla ya da ekinleriyle dolu olursa; sonra oraları boşaltırsa bu teslim ile icâr, caiz olarak kabul edilmez. Birbirlerine vermekle

başlayan icâre akdi aralarında gerçekleşmez. Çünkü teslim burada yine fâsid olan icâreye binaen ortaya çıkmıştır.

Bazı âlimler, bu dâvadaki fesad yönünü kabul etmemişlerdir. Fesad yönlerinin tamamına cevap verdiler.

Birincisi: Dâvacının: "Sende benim için şu vardır. Benim için sen de ikrârda bulundun." Veya "Bu mal benim mülkümdür. Sen de benim mülküm olduğunu ikrâr ettin." diyerek, mal hakkındaki ikrâr hükmü ile mal dâvası ortaya çıkarsa; mal hakkındaki ikrâr dâvası doğru olmaz. Buradaki ikrâr dâvası, ikrâr hükmüyle ortaya çıkmamış; bilakis mal dâvası mutlak olarak ortaya çıkmıştır. Ancak dâvacı, mal dâvasıyla birlikte dâvalının mal hakkındaki ikrârını iddia etmiştir. Bu yüzden bu hâlel oluşturmaz. Bu dâvada yalan taraf ortaya çıktı, sözü yine men edilmiştir. Sebebe neden olmaz demekle, ne sebep olur; ne de onlara söyleyince olur, deriz. Çünkü sebebe şahit olan kimse bulunmaz. Dâvalının mal hakkındaki ikrârına şahit olan kimse ise bulunur.

İkincisi: "Satış vakti elde mevcut olan yağdaki bu meblağın açıklanması gerekir." sözüdür. "Bu yağdan şu kadar meblağ sattığına dair tanıkların şehadeti ile yapılan şehadette ancak bu meblağın açıklanmasına ihtiyaç duyulur." deriz. Tanıklar, burada satışa şahitlik yapmazlar. Ancak satıştaki dâvalının ikrârına şahitlik yaparlar. Dâvalının (Satın alma ile olan) ikrârı sahihtir. İnsanın ikrârı, ne zaman ki sahih bir tasarrufla ortaya çıkarsa; hakkındaki hükmü o zaman sabit olur. Şehadetin zıddına fesad ihtimal dâhilindedir. Şehadet ile ikrâr arasındaki fark yerinde bilinir.

Şahitlik beyanı ise, şehadette dâvalının, mutlak olarak teslim aldığını ve müşterinin teslim almadığı ikrârı zikredilirse; dâva birbirine uymaz. Tanıklar, dâvanın ikrârına şehadette bulunca ve dâvalı: "Bu adamdan 700 men yağı sahih bir şekilde satın alıp teslim aldım, diye ikrârda bulunarak geldi." denildiğinde söylenilecek söz kalmaz. Teslim alma dâvası, şu işaretle birlikte zikredilmiştir. "Dâvalı, sahih bir şekilde dâvacıdan teslim aldı." Elbette ki şahitlikte dâvalının ikrârının zikredilmesi gerekir. Bu durumda dâvacının dâvası haktır ve alacağı da alacaktır.

## 3.34. HIRSIZLIK DÂVASI MAHZARI[139]

139 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.262.

Dâva mahzarında fırıncı bir adamın, insanlara ekmek satmak için, fırın dükkânında oturttuğu bir adamın, dükkân sahibi tarafından belirlenen ekmeklerin parasını alarak hırsızlık yaptığı iddiası vardır.

Dâva Sureti: Fırıncı, bir adam üzerine maldaki belirli bir meblağı iddia etti ve şöyle dedi: "Sen benim malımdan şu kadar meblağda ekmek parası çaldın." ve dâvalı üzerine iddiasında şöyle dedin: "Ben insanlardan her gün beş dirhem aldım. Sattığım ekmeklerden dirhemleri eksilttim. Ancak senin malından herhangi bir şey almadım." Fırıncı, tümünü kabul etmez. Mahzarın sonunda kâtipler, şöyle yazdılar: "Dâvacının üzerine delil getirmesinin mümkün olması için beraberinde getirdiği dâvalının bu dirhemleri mahkemede hazır etmesi gerekir."

Bu dâva, fırıncı yönünden dâva sahibine yönelmez, denildi. Çünkü babta olan şeyin gayesinde o, dâvada zikrettiğimiz şekilde bu dirhemlerin alındığı ikrârının ispatını istiyor. Eğer bu sabit olursa dirhemlerin sahibi için husumet hakkı doğar. Çünkü bu husumet, insanlara sattığı ekmekleri azaltması ve bedeli almasından dolayıdır. Bunu vermesi adamın üzerinedir. Bu adam için değil, insanlar için geri isteme hakkı doğdu. Çünkü o, onlara hasım değildir. Eğer fırıncı, adam hakkında: "Ben senin malından her gün için 5 dirhem alarak müşteriye eksik tartarak verdim." demiştin diye iddia ederse; yine bu dâva doğru olmaz. Çünkü o adam, satılmış olan ekmekleri azaltır; müşteriden parasını tam olarak alırsa bu dirhemler müşterinin eksik malına karşılık olmuş olur. Bu yüzden fırıncı için geri isteme hakkı doğmaz. İmamlardan biri şu görüştedir. "Dükkân sahibinin, dirhemleri aldığı ikrârı olunca açık bir şekilde olan bu ikrârla bu dirhemler, satış esnasında dükkânına aldığı ekmeklerin yerine geçmiş olur. Dâvasında o, insanlardan almıştır. İnsanlara sattığı iddia edilen ekmeklerden insanlar için azaltmış olması zahirin hîlâfına iddia olur. Dâvacı üzerine bu şeyin tespit edilmemiş olması doğru olmaz. Bu, sırf zan ile töhmet altında kalmıştır. Bunun şekli: Adam, alınmış olan ekmek parasının hakkı olduğunu iddia ediyor. Dükkân sahibi ise bunu inkâr ediyor. Bunun ispatı gerekir.

Bu dâvanın fesad olduğuna dair başka yönden beyana gelince dükkân sahibi, malum miktardaki malın adam üzerine iddia edilmesini istiyor ve şöyle diyor: "Sen her gün için beş dirhem aldığını ikrâr ettin ve elindeki dirhemler şu kadar meblağdadır. "Biz bu dirhemlerin bir kısmını ya da sadece görünenini biliriz. Bu düşünceye göre, elindeki meblağların tamamını bir arada görmek mümkün değildir. Çünkü beş veya

altı sene gibi uzun bir zaman söz konusudur. Biz, düşünce olarak bu dükkânın bu zaman zarfında her zaman çalışmayacağını; bilakis bazı günlerde kapalı olacağını biliyoruz. Çünkü dükkânın aydınlatma ve imarının yenilenmesine ihtiyaç vardır. Bu, bilenen zâhir mutad işlerdir. Bu dâvada, bu zamanın tamamındaki her gün hesabına göre malum miktardaki meblağ, apaçık bir yalandan ibarettir. Bu dâva, bu sebeple bâtıldır; dinlenilmez.

Kâtipler, dâva mahzarının sonunda şöyle yazmışlardır: "Dâvacının bunun üzerine delil getirmesinin mümkün olması için beraberinde getirdiği bu dâvalının dirhemleri mahkemeye getirmesi gerekir. Şu cihetten bu kelam, fâsid, boş ve zâyi bir kelamdır. Ancak hazır edilme, şahitlik vaktinde iddia edilene tanıkların işaret etmesi için şehadet vaktinde iddia edilen şey için şarttır. Burada olan ise, teslim alındığına dair kendi gözüyle görmediği her gün için 5 dirhem alınmasından dolayı dâvalının ikrârına tanıklardan şahitlik yapmaları istenmesidir. Tanıkların, mahkemede hazır edilen dirhemlere işaret etmeleri nasıl mümkün olacak ve dirhemlerin hazır edilmesi zikrinde hangi menfaat vardır? Biz bu kelamı birkaç kez söylemiştik.

## 3.35. MALIN ÜÇTE BİRİNİ VASİYET ETME DÂVASINDAKİ MAHZAR[140]

Sureti: Kendisine vasiyette bulunulan kişi, vârislerden biri hakkında, vefat eden kişinin, hayatta ve akıl-baliğ iken malının üçte birini kendisine vasiyet ettiğini iddia etti ve taşı firuzec olan altın bir yüzüğü mahkemeye getirdi. Bu yüzüğün vefat eden kişinin miras olarak bıraktığı şeylerden biri olduğunu, yüzüğün bu dâvalının elinde olduğunu; vasiyet hükmü sebebiyle ortak olan mirasın üçte birine karşılık bu yüzüğü bana vermen gerekir diye iddia etti. Mirasçı bu vasiyeti inkâr etti. Dâvacı, dâvaya uygun deliller getirdi. Dâvanın sıhhati için fetva istediler. Âlimler, dâvanın fesadına cevap verdiler. Fesad illeti hakkında ihtilaf ettiler. Bazısı: "Mahzarda gönüllü olarak vasiyet ettiği zikredilmedi. Zorla vasiyet ettirilmesi ihtimal dâhilindedir. İkrahla birlikte vasiyet bâtıldır." dediler. Bazıları ise: "Ortak olan mirastan yüzüğün tesliminin talep edilmesi düşünülemez. Birinci görüş geçerlidir. Çünkü ortak olan mirastan bir bölümün teslimi, mirasın tamamını teslim etme gibi tasavvur edilir."

140 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.263.

**Bir Kadın Hakkındaki Nikâh Dâvası Mahzarı**

Sureti: Bir adam, bir kadın hakkında belirli mehir ve adil olan tanıklar ile kendisiyle evlenmesinden dolayı bu kadının, nikâhlı karısı ve helâli olduğunu; fakat kendisine itaatten uzaklaştığını iddia etti. Kadının nikâh hükümlerine riayet etmesi gerekir. Kadın ise, kocasının kendisini üç talâk üzere boşamasından dolayı nikâh hükümlere uymasının kendisine vacip olmadığı cevabını vermişti. Kadın, üç talâk ile adama haram olmuştur. Kadın, adamın nikâh dâvasının defi için deliller ile bunu ispat etti. Adam def getirmişti. Kadın, def dâvasının iptal olduğunu iddia etti. Kadının def dâvası düşmüştür. Çünkü bu kadın, bu def dâvasından önce ikrârda bulunmuştur ki talâklardan sonra adamdan iddet beklemiştir. Başka biriyle de evlenmiştir ve bu koca kadına duhul etmiştir. Sonra kadını boşamıştır. Kadın yine kocadan iddet beklemiştir. Kadının iki iddet süresinin tamamladığı yönündeki dâvası, iki iddetin emsalinde tamamlanması tasavvur edilen müddet içindedir. Sonra kadın, adil tanıklar ve belirli mehir ile bu kocayla evlenmiştir. Bugün bu kadın bu kocanın karısıdır. Semerkant Âlimleri ve büyüklerinin sıhhati yöndeki cevabı mahzardaydı. Buhâralı Âlimler, ittifak ettiler: Dâvacıdan dolayı mahzar sahih değildir. Bunun sebebini açıkladılar. Dediler ki: "Koca, bu şeylerle kadının ikrârını iddia ediyor. Edebül-Kadi Şerhi'nde mezkûr dâvalıdan dolayı dâvalı üzerine bu şeylerle ikrâr dâvası ise doğru değildir. Bana göre, fesad sebebinin açıklamasında zikrettikleri şeyler doğru değildir. Çünkü koca, kadın üzerine nikâhı kadının ikrârı hükmüyle iddia etmiyor. Bilakis kadın üzerine nikâhı mutlak olarak iddia ediyor. Ancak ikrâr dâvası, kadının def dâvasını iptal etmiş olduğunun açıklaması içindir. Fakat ikrâr dâvası, dâvacının ikrârla istihkakının ispatı için dinlenilmez. Def makamındaki dâvanın iptali için dinlenir. Doğru olan da budur. «الجامع» sonunda buna işaret etmiştir. Biz Edebül-Kadi Şerhi'nden önce meseleyi açıklamıştık. En doğrusunu Allah bilir.

## 3.36. MERV ŞEHRİNDEKİ BİR DEVENİN MÜLKİYETİ İSPATINDAKİ TESCİLİN İTİRAZI[141]

Mahzarda kaydetti ve dedi ki: Falan sultan tarafından Merv Bölgesinde ve çevresinde şer'i hükümler ve mezalim sahibi falan kâdı hüküm vermek için hazır oldu.

141 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.264.

Falan oğlu falan diye zikredilen bir adam, şu tarihte falan oğlu falan diye zikredilen hasmını hazır etti. Hazır olmasıyla hasmına karşı iddia etti. Âlimler: "Buraya kadar zikredilen şeyde iki şekilde hâlel vardır." dediler. Birincisi: Kâdı, mahkemede hazır oldu diye yazdı. Merv ve çevresinde kâdı olduğu zikri geçmişti. Bu sözde Merv Bölgesinden ayrılma ihtimali var ve Merv çevresine ayrılma ihtimali var. Bu takdir üzere çevrelere ayrılma ihtimali var. Hüküm burada sahih olmaz. Çünkü şehir, Zâhiru'r-Rivaye'de hükmün sıhhat şarttıdır. Âlimlerin çoğu bu görüşe meyletti. Bu, Hassaf'ın Edebül Kâdî'sinde zikredilmiştir.

Bana göre ise burada hâlel yoktur. Çünkü "Nevadir" rivayete göre şehir, şart değildir. Kâdının hükmü, ihtilaf edilen meselede karara varmaktır. Hüküm ise geçerlidir.

İkincisi: O, dâvalının hazır olmasıyla iddia etti diye zikretti. Hazır olanın ve beraberinde hazır ettiği zikrinin açıklanması gerekir. Dâvanın, bu dâvacının dışında ya da dâvacının başka bir dâvalı üzerine dâva ihtimali vardır. Gaybet halinde üzerine iddia edilme ihtimalinden dolayı dâvalı mahzara kaydedilir.

Sonra yazıda devenin sıfatının, oyluğundaki dağlamanın sıfatının, değeri ve yaşının şu olduğunu zikretti. Deveye işaret etti ki o deve, mülkü ve hakkıdır. Âlimler göre, bu lafızların bazılarında hâlel vardır. Bazıları ise zikre muhtaç değildir. Sıfatı, değeri ve yaşının açıklanmasına ihtiyaç yoktur. Çünkü o deve, mahkemede hazır olmuştur. Dâva, sıfat, yaş ve değerinin açıklaması olmadan deveye işaret etmekle doğru olur. Burada hâlel vardır. Çünkü o: "Onun mülkü ve hakkıdır." dedi. "Hazır edilen bu deve, dâvacının mülkü ve hakkıdır." demesi gerekir. Sonra "Dâvalının elinde haksız olarak bulunmaktadır." dedi. "Bu dâvalının elinde bu bulunmaktadır." demesi gerekir.

Sonra dâvalının deveyi elinden bırakmasının vacip olduğunu zikrettiler. Vacip olan, dâvalının iddia edilen bu deveyi elinden bırakmasıdır." denmesi gerekir. Sonra: "Elindekini bana iade etti." diye zikretti. Umulur ki ona vâris olmakla elinde olmaz ve dâvalı deveyi gasp edinceye kadar deveyi teslim almaz. İade lafzı ve teslim lafzı mekânının ve bu dâvacıya tesliminin zikredilmesi gerekir.

Sonra mesele ve inkârdan sonra zikretti: Dâvacı, bir topluluğu hazır etti. Bunun da şöyle söylenmesi gerekirdi: "Bu dâvacı hazır etti." Sonra tanıklar, şehadetlerinde zikretti: İddia edilen bu devenin, bu dâvacının mülkü ve hakkı olduğuna

ve dâvalının elinde haksız olarak bulunduğuna şahit oldular. Bunun akabinde zikretmişti: Bu iki iddiacıya işaret etti. Onlardan her biri zikrinin akabinde işaret etmenin bir faydası yoktur. Çünkü bu iki iddiacının ismi, her birini kapsamına alır. Umulur ki ihtiyaç duyulması anında tanıklar dâvacı ve dâvalıya işaret ederler. Deve zikrinin geçtiği anda da şu deve diye zikredilmesine ihtiyaç duyulur. Ancak bu, şahit olunan şeye işaret edilerek zikredildiği takdirdedir. Eğer şahit olunan şeyin zikri esnasında 'bu' lafzın zikri olmazsa; şehadet ve dâva lafzında işaret edilen yerlerde mahzar ve sicildeki işarete ihtiyaç duyulur. Böylece karışıklık ortadan kalkar ve dâva doğru olur. (Bu dâvacı hükmü istedi. Ben de dâvalıya hakkındaki hükmü bildirdim. Akabinde bu zikir olmadı.) Sözünün akabinde dâvalı sözünü zikretti. Bu söz, dâvalı lafzının söylemesinin akabinde olmadı; fakat bu konudaki işaret zikrinin terkinde kolaylaştırmak için oldu. Dâva ve şehadette bu konuda mübelağa ediyor.

Yine yazıda vardı: "Kâdı, dâvalıların hazır olmasıyla dâvacı için mezkûr mülkiyetin sübutuna ve bu mülkiyetin dâvalının elinde haksız olarak bulunduğuna hükmettim." "Bu iddia edilen devenin hazır edilmesiyle" sözünü ise kullanmadı. Kaçınılmaz surette bunun da söylenmesi gerekir. Çünkü kâdı, şehadet vaktinde tanığa ihtiyaç duyduğu gibi hüküm vaktinde de işarete ihtiyaç duyar. Eğer iddia edilen şey, kıymet olduğu zaman bu takdirde iddia edilen şeyin kıymetinin hazır edilmesine ihtiyaç duymaz. İstihkâkın geri verilmesinde olduğu gibi. Kâdı, hak sahibinin orada olmasına bakmadan bedelin geri verilmesi hükmünü verir. Burada da böyledir.

Kâdı, falan tarafından ortaya çıkan mezkûr sicilin sonunda: "Ben, o tanıkların şehadeti ya da tarafımdan görülen delil ve buna benzer şeylerle hükmettim." diye yazıda yazmadı. Elbette bu, dâva ve şehadetin dâvalıların önünde olduğunun bilinmesi içindir. Umulur ki dâva ve şahitlik, kâdı naibinin önündedir. O, hükmü bizzat kendisi verir. Bunun mislinde hüküm caiz değildir. Elbetteki buna delalet eden şeyin açıklanması gerekir. Buhâralı Kâdı, bu sicilin sonunda yazmıştı: "Adil olan iki tanığın şehadetiyle bu hüküm verildi. Ancak hasmın hazır olmasıyla zikri olmadı. Belki de hasım, kayıptı. Bu sahih olmaz. Eğer şöyle yazmışsa: "Şartlarıyla birlikte sicilin sübutuna hükmettim." Yine kâfi gelmez. Çünkü kâdı, şartları bilmez. Söylediğimiz gibi bunun açıklanması gerekir. Kâdının: "Dâvanın muvafakatına uygun olarak şahitlik yaptılar." sözü yine yeterli değildir. Çünkü dâva ve şehadet arasındaki muvafakat burada olduğu gibi bilinmez. Burada böyledir.

## 3.37. VAKFİYE İSPATINDAKİ MAHZAR[142]

Yazıda falan kişi, falanın vekili olduğunu, müvekkilinin insanlardan hakkını talep etmesi ve kendisine vekâlet verilmeden önceki şartlara bağlı olan bir görevlendirme ile insanlardan hakkını alması için bizzat kendisini yerine getirdiğini iddia etti. Bu, o vakıftır. Farsça: "Gerçekten falan kişi, kendisine ait olan yeri erkek kardeşi falan ile kız kardeşi filaneye vakfederek bu yeri mütevelliye verdi. Bu yer, meşhur kadim vakıflardan birisidir. Mütevelliye, insanlardaki borçları almaya vekilsin." dedi. Ve vakıf günü görevlendirdiği mütevelliye vakfı teslim etti. Bu yerdeki vakıf, meşhur ve yaygın oldu. Aynı zamanda bu vakıf, meşhur eski vakıflardan biri olmuştur. Mezkûr şartları açıklanmış olan bu yerdeki vakıf sabit olmuştur. Falan için insanlardan borçları almasında ve falan müvekkili için beraberinde getirdiği dâvalıdan şu kadar alacağı tahsis etmesinde vekâlet şartı gerçekleşmiştir. Hasım cevap verdi: "Evet falan kişi, söylediğin şartlarla iddia ettiğin gibi seni vekil tayin etmiştir. Ancak falan müvekkiline iddia ettiğin kadar benim ne borcum vardır; ne de yerin vakfedilmiş olduğuna dair bilgim. Aynı zamanda bu yerin meşhur olduğu yönünde de bilgi sahibi değilim. Bu yüzden iddiada bulunduğun şeyde bana ait bir borç yoktur." dedi.

Dâvacı, vakfiyede kendisine ait olana şahitlik eden birkaç kişiyi hazır etti. Tanıklar, usülünce buna şahitlik ettiler. Adetleri üzere bu şehadeti aktardılar. Falanın, bu mezkûr yeri şuna göre şu şartla vakfettiğini zikrettiler. Kâdı, vakfiyenin sübutuna hükmetti. Vekâlet şartı gerçekleşti. Dâvalı üzerine malı tedarik etmesi gerekli oldu. Kâdı, bunu dâvacıya ödemesi için dâvalıyı sorumlu tuttu. Ve bu sicilin yazılmasını emretti. Kâtipler yazdılar. Kâdı, başlangıçta ortaya koydu. Alışılmış olduğu üzere sicilin sonunda kaydedildi. Sonra sicilin doğruluğuna dair fetva istediler. Bazı âlimlerimiz doğruluğuna; bazı araştırmacılar ise, fesad olduğu yönünde cevap verdiler.

Aralarında fesad illeti sebebiyle ihtilafa düştüler. Bazısı: "Vakfın aslı üzere şartlarına dair tanıklar tarafından yapılan şehadet, yaygın ve şöhretli olması sebebiyle caizdir. Şartlar üzere yapılan şehadet kabul edilmediği takdirde tanıkların yapmış oldukları şehadet, vakfın aslı üzere yine kabul edilmez. Çünkü şehadet bir kısmında

142 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.267.

geçersiz olunca bütününde de geçersiz olur. Ya da tanıklar, kendilerine helâl olmayan bir şeyle geldikleri zaman bu, tanıkların fâsıklığını gösterir. Fâsıklık ise, şehadetin kabulüne engeldir. Tanıkların bu konudaki cehaleti de özür sayılmaz. Ancak burada tanıkların, kulaktan kulağa bilgilerle şehadette bulundukları bilinmektedir. Çünkü tanıklar, aradan uzun bir zaman geçmiş olan eski vakıf hakkında şehadette bulundular. Vakıf sahibi hayattayken tanıkların olmadığı kesin olarak bilinmektedir. Buradan tanıkların mecburen kulaktan bilgilerle hareket ettikleri bilinmektedir. Bana göre, bu bir şey ifade etmez. Çünkü eğer tanıklar, uzun bir zaman geçmesine rağmen eski vakıf hakkında şahitlik yaparlarsa; caiz olması için şöhret ile ve kulaktan kulağa duymakla yapılan bu şehadet sabit olmaz. Onlar, mezkûr şartlarla, bu yerin vakfiyetine dair verilen hükmü dikkatle gözden geçirirler. Başka bir yol ise, kâdının biz şahidiz ki bize göre, bu yerin vakıf olduğu şöhret bulmuştur, diye söylemekle tanıkların duyduklarına şahitlik yaptıklarını bilmesidir. Bu ise makbuldür. Eğer denirse ki: "Biz şahit olduk. İnsanlardan işittik. O zaman zâhir cevap kabul edilmez." Bu ise bunun zıddınadır. Bu şey, bu ayn´ın mülkiyeti falanındır. Biz bu ayn´ı dâvalının elinde gördük. Mal sahibi tasarrufta bulunuyordu, denmesinde olduğu gibidir. Bu rivayet, İsam'ın Muhtasarı Şehadet Bahsi´nde vardır. Bu rivayette: "Duyduklarını insanlar yanında ve huzurunda açıklarsalar yapmış oldukları şehadet kabul edilir." denilmiştir. Kitabu'l-Akdiyye'de de bu rivayet desteklenmiştir. Bazı âlimler ise: "Sicil fâsiddir." demişlerdir. Çünkü tanıklar, mütevelliyi açıklamadılar. Nesebinizi zikretmediler. Bilakis meçhul olarak zikrettiler. Vakıf için bir sıhhat şartı olan teslimat mechule yapılmaz, illetine güvenilmez; sadece ilk illete güvenilir.

Dâva, tanıkların zikrettikleri şeylerden diğer yönden uzak olsa bile, zikredildiği şekilde bu yerin vakfiyeti hakkında vekilin dâvası bence doğru olmaz. Çünkü bu dâvayla vekil, gaib üzerine fiili ispatla hakkının şartı sübut bulur. Gaib kişinin, sahip olduğu şeylerde hakkının iptali vardır. İnsanın hak iptali olduğunda gaib üzerine fiili ispat ile hakkının şartı ispatında hasım olması doğru olmaz. Kişinin kölesinin azadını karısının başkası tarafından boşanmasına bağladığını görmüyor musun? Falanın karısını boşadığına dair köle delil getirir.

Kâdı, kölenin dâvasını ne dinler; ne de onun delilllerini kabul eder. Mana zikrettiğimiz gibidir. Bu mesele yine Câmiu'l-Esğar'ın Talâk Bahsi'nde zikredilmiştir. Bazı müteehhırun âlimler, delillerin kabulüne ve bu dâvanın dinlenilmesine fetva

vermişlerdir. Birincisi daha doğrudur.

## 3.38. DÂVACININ SATMASI İÇİN DÂVALIYA GÖNDERDİĞİ EŞYANIN BEDELİ DÂVASI[143]

Sureti: Falan oğlu falan hazır oldu. Falanı da hazır etti. Dâvacı, dâvalı üzerine kendisi için emin olan bir kişiyle dâvalıya her bir uzunluğu şu, eni şu olan temizlenmiş Buhâra bezinden şu kadar adetteki pamuklu kumaşı, Basra halkından talep edenlere satması için gönderdiğini; güvenilir kişinin bu pamuklu kumaşları dâvalıya ulaştırdığını; dâvalının güvenilir kişiden bunların tamamını teslim aldığını; Basra halkından satın alan kişiye değer koyarak sattığını; bedeli teslim aldığını ve bunun şu kadar olduğunu iddia etti. Dâvalının, dâvacıya elinde aynısı mevcut ise mezkûr bedeli; harcamış ise de almış olduğu dinarların mislini teslim etmesi gerekir. Bu meselesini dâvalıya sordu. Dâvalı, bunu inkâr ederek cevap verdi. Bunun üzerine dâvacı, tanıklarını getirdi. Bu dâvanın doğruluğuna dair fetva istediler. Bu dâva dinlenilmiş değildir, denmiştir. Çünkü dâvada iki yönden hâlel vardır.

Birincisi: Dâvacı, bu dâvada dâvalı üzerine mezkûr pamuklu kumaşların bedelinin teslimini iddia etti ki dâvalı, mezkûr kumaşları şu kadara sattı. Bedelini aldı ve bedelini dâvalıdan istedi. Fakat dâvacı, dâvalının mezkûr kumaşları sattığını ve kumaşların müşteriye teslimini ise zikretmedi. İhtimaldir ki pamuklu kumaşlar satıştan sonra ve teslimden önce satıcının elinde zâyi olmuş da olabilir. Buna göre bedel, kumaş sahibi için olmaz; bilakis satış iptal olur. Bedel de kumaş müşterisinin olur. Ancak satıcı, müşteriye kumaşları teslim ettiği takdirde bedel de kumaş sahibinin olur. Teslimi zikredilmedi. Bedelin tesliminin talep edilmesi dâvası doğru olmaz.

İkincisi: Dâvalı üzerine bu dâvacıya bedelin teslimi gerekir, dedi. Bu nevi istek, bu dâvanın benzerlerinde iki yönden doğru değildir. Birincisi: O, vücub lafzını zikretti. Satışın sıhhatli olduğu ve müşteriye teslimin varlığı bu ölçüye göre olduğunda bedel, dâvalının elinde satışa vekil olmasından dolayı emanet olur. Emanetlerde emin üzerine sahibine teslimi vacib olmaz. Ancak tahliye gerekir; başka değil. Teslimin talep edilmesi doğru değildir.

143 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.268.

İkincisi: Eğer bedel, güvenilir kişinin elinde belirlenmiş olarak mevcut olursa; aktarmanın kararlaştırılmış olması ancak mahkemede hazır edilmesi isteği dâvacının dâvada delil sunabilmesinin mümkün olması için doğru olur. Fakat dâva ve teslim talebi doğru olmaz.

Bazı âlimlerimiz: "İkinci şekilin hâlelden dolayı doğru olmadığını "yine birincisinin de aynı şekilde olduğunu" söylemişlerdir. "Eğer satış ve satılmış olanın teslimi doğru olursa ve bedel de alınırsa; bu bedel vekilin elinde emanet olur. Emaneti teslim ise, emin kişiye vacip değildir." sözüne biz: "Hakikatta emin kişiye emanet vacip değildir. Teslimde mecâzi olarak vaciptir. Bu ise, tahliyedir. Bu yüzden teslim dâvası, tahliye dâvasına dönüştürülür." deriz.

Bedelin vekilin elinde belirlenmiş olarak bulunması, sözüne gelince de işaret için bunun hazır edilmesi gerekir. Tanıkların bedeldeki dirhemlere 'bu dirhemler' diye işaret etmesi mümkün değildir. Daha önce bunun bir benzeri geçmişti.

## 3.39. EŞEĞİN MÜLKİYETİ DÂVASINDAKİ MAHZAR[144]

Sureti: Falan, falan üzerine eşeğin mülkiyetini iddia etti. Mahkeme hazır oldu: "Falandan satın aldığım bu eşek haksız bir şekilde dâvalının elindedir. Eşeğin bana teslim edilmesi gerekmektedir." dedi. Dâvanın doğruluğuna dair fetva istediler. "Bu dâva iki yönden fâsiddir." denildi. Birincisi: Dâvacı, falandan satın aldığını zikretti. Ancak bedelin peşin ödenip ödenmediğini zikretmedi. Bu kitapta da yazmıştık ki müşteri, eşeği bir başkasının elinde bulursa; bedeli satıcıya vermez. Çünkü malı elinde bulundurandan malı geri isteme ve elinden çıkarmasını isteme velayeti müşteri için olmaz. Bu meseleyi (Münteka'da) desteklemiştik.

İkincisi: Elbette ki dâvacının, satın alma sebebiyle mülk dâvasında: "Falan, sahip olduğu eşeği bana sattı." demesi ya da "Bu eşeğin kendisine teslim edildiğini zikretmesi" ya da: "Falandan satın aldığım mülkümdür." demesi gerekir. Bunların hiçbiri söylenmemiştir. Sonuç olarak, taraflardan birisinin satın alma sebebiyle mülkü zikretmesi, dâvanın doğruluğu için yeterlidir

## 3.40. BİR ADAMIN, KOCASI TARAFINDAN YEMİNLE BOŞANAN KIZININ, MEHRİNDEN KALAN ALACAĞINI KOCADAN İSTEME DÂVASINDAKİ MAHZAR[145]

Dâva Sureti: Surette, falan oğlu falan için damadında şu sebeple şu kadar dinar alacağı olduğu, damadından şu kadarını aldığı ve şu kadarının ise kalmış olduğu vardır. Borç sahibinin elinde damadının mal hakkındaki ikrâr yazısı da vardır. Bunu ikrâr eden damat, ikrâr yazısını yırtarak yok etti. Alacaklı kişi, bir gün damadı yakaladı ve maldan geri kalanı damattan istedi. Dâvalı inkâr etti. Dâvalıdan talâk üzerine yemin etmesi istedi. Dâvalı, falana borcum yok, diyerek üç talâk üzere yemin etti. Bunun üzerine dâvacı, damadı zorladı ve hapsetti. Bu sebeple damat, geri kalan malı kabul etti. Bununla alakalı alacaklı kişiye bir yazı verdi. Bu durumu karısına ve kayınpederine haber verdi. Onlar da olayı kâdıya taşıdılar. Kayınpeder, mezkûr yemin sebebiyle talâktan vuku bulan mehirden kalanı, kızının verdiği vekâlet ile iddia etti.

144 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.270.
145 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.270.

Bundan sonra damat, yemini ve ikrârı inkâr etti. Dâvacı, tanıkları getirdi. Tanıklar kocanın şu lafzıyla: "İkrar ederim ki falancanın bende şu kadar borcu yoktur, diye üç talâk üzere yemin ettim." sözüne şahitlik yaptılar. O yemin, borçtan kalanın iddia edildiği şeydir. Sonra şu sözü sarfetti. Bu dâvanın sıhhati ve şehadetin dâvaya muvafakatı için fetvâ isteyin. Bu meselede: "Bu şehâdet dâvaya uygun değildir. Çünkü dâvada, yeminin ardından "geri kalan mal " zikredilip yazı verilmektedir. Tanıkların şâhitliklerinde öncelikle ikrâr yazısı verilmekte olduğu; sonra da "yemin edildiği" zikrediliyor. Tanıklar: "Üzerindeki mal hakkında yazı verildi, diye söylemiyorlar. Belki de yazının, sulh hakkında verilme ihtimali var. O zaman bu, kesinlikle ikrar anlamına gelmez." denilmiştir. Eğer ikrâr yazısı verilmişse bu takdirde de bu borçtan ziyade belki de farklı bir mal hakkında ikrarda bulunabilinir. Bu da yeminden dönülmesini gerektirmez. İkrârda, ikrah olması sebebiyle bu şâhitlik, dâvaya bu yönden aykırı olur. İkrahla yapılan ikrâr ile ne mal gerekli olur; ne de yemin bozulmuş olur. Burada hâlel zâhirdir.

## 3.41. DEĞİRMEN İCARLAMA DÂVASINDAKİ MAHZAR[146]

Değirmenin hudutları zikredilmişti. Birinci hududu, nehre boşaldığı kanal; ikinci hududu ise, vadiden nehre döküldüğü yerdir. Değirmenin nehre sınırı olmaması illetiyle mahzar reddedildi. Dâva sadece değirmen hakkında vuku buldu. Dâva, değirmen ve nehir hakkında vuku bulsaydı; nehrin hududunun zikredilmesi daha uygun olurdu.

## 3.42. MALUM ÜCRETLE SINIRLANDIRILMIŞ İCÂRE DÂVASI MAHZARI[147]

Ücretin mutlak olarak zikredilmesi illetiyle mahzar reddedildi. Umulur ki o, ölçülenlerdendir. Yerine getirme yerinin beyanı ücret, ölçülen veya tartılan bir şey olursa; zikredilmesi şarttır. Burada ise zikredilmemiştir.

146 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.271.
147 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.271.

## 3.43. AYNI ZAMANA İLAVE EDİLEN İCÂREDEKİ MAHZAR[148]

Senet, bu zamanın gelmesinden önce yazılmıştı. Aralarında sahih bir şekilde teslim-tesellüm yapıldı, sözünden önce bu teslim-tesellüm yazılmış olursa; bu doğru olmaz. Çünkü akit, bu zamanın gelmesinden önce kurulmuş olmaz. Yine öncesindeki teslim-tesellüm de doğru olmaz.

## 3.44. BİR CÂRİYEYE SAHİP OLMA DÂVASINDAKİ MAHZAR[149]

Sicilde ismi Dilber olan câriye hakkında hak iddiası vardır. Müşteri, satıcıya müracaat etmek için kâdı yanında istihkâkın gerçekleştirilmesini istediği zaman câriyenin ismini Benefşe diye zikretti. Satıcı: "Bu isimdeki bir cariyeyi değil; ben sana Dilber ismindeki bir câriyeyi sattım." dedi. Denilmiştir ki: "Kâdı, müşterinin dâvasına değer vermez. Müşterinin, satıcıya müracaat etmesi mümkün değildir. Çünkü satıcı, müşterinin iddia etmiş olduğu isimdeki câriye satışını inkâr ediyor. Kâdı, müşteri satıcıdan: "Ben satın almış olduğum câriyenin ücretini almak ve hakkımı almak için sana müracaat ediyorum." derse dâvasını dinler. Çünkü kadının isminin Benefşe ve Dilber olması caizdir. Yine: "Senden satın aldığım câriyenin bedeli için sana müracaat ediyorum." derse; dâvasının dinlenilmesi hakkı verilir. Müşteri, dâvalının üzerine delil getirirse delilleri kabul edilir. Bedel de satıcıya hükmedilir."

## 3.45. BEDELİN RÛCU VE İSTİHKÂKIN İSPATINDAKİ MAHZAR[150]

Sureti: Satın aldığına dair delil getirdiği eşeğin istihkâkı hakkında falan üzerine falan kâdı tarafından hüküm oluştu. İstihkâkta mülkün ya da mülk sebebinin mahzarda mutlak olması illetiyle mahzar reddedildi. Bundan dolayı hak edemeyen kişinin ikrârı ya da dâvanın, kendisi üzere oluşan delil zikredilmedi. Hüküm ihtilaflı olur.

148 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.272.
149 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s. 272.
150 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.272.

## 3.46. BELİRLENMİŞ OLAN PARAYI İSTEME DÂVASINDAKİ MAHZAR[151]

Dâvanın sonunda mezkûrdu. Dâvalının, mezkûr bedeli dâvacıya teslimi gerekir. Satılmış olan şeyin tesliminin mahzarda zikredilmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Elbette ki bedelin teslimin talep edilmesi dâvasının doğruluğu için bunu zikretmesi gerekir. Çünkü satılan şey, teslimden önce zâyi olursa; satış sona erer. Müşteri için o bedel gerekli olmaz.

İkincisi: Dâvanın sonunda: "Dâvalının, mezkûr bedeli dâvacıya teslimi gerekir." sözünün mezkûr olması. Satışın sıhhatine göre bedel, dâvalının yanında emanettir. O emanetler ve vacip vedialar, (emanet, yatırılan para) teslim olmaksızın tahliyedir. Bana göre bunların tamamı fâsiddir. Fâsid oluşuna gelince birincisi: Dirhemlere karşılık ayn´ın satışındaki şer'i hükümden dolayı, müşteriden bedelin teslimi önceden talep edilir. İkincisi: Müşterinin zimmetinde bedelin vacip olmasıdır. Zimmette vacibe gelince bu, emanet imkânsızdır, lafzının gerçek olması ne mümkün? Malının tamamını yitirse de ücret müşteriden düşmez.

## 3.47. ALIŞ-VERİŞ MAHZARININ REDDİ

Dâvalı, dâvacıdan belirli miktardaki yağı yeni, kırmızı Nisaburi Dinarı bedeli karşılığında satın almıştır ve yağı teslim almıştır. Tanıklar buna şahitlik yapmışlardır. Dâvada yağın teslimi ve şehadeti birlikte zikretmişlerdir. Ancak dâvacı, dâvasında ve tanıklar şâhitliklerinde, ne kadar yağ olduğunu ve satıldığı günde satıcının mülkünde miydi değil miydi bunu zikretmediler. Bu ölçüye göre bu mümkün olmaz ve satış da caiz olmaz. Bu yüzden müşteriye bedel gerekmez. Hakikatte bu hâlel değildir. Çünkü bu, hakikatte bir borç dâvasıdır. Çünkü yağ teslim alınmıştır. Yağın miktarını söylemeseler bile dâvanın doğru olduğunu görmüyor musunuz? Dâvalının, yağı teslim aldığını zikretmeseler bile yine dâva doğru olur. Çünkü bu, hakikatte borç dâvasıdır.

151 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.272.

### 3.48. MAHZAR REDDİ[152]

Sureti: Falan kişi, falanın üzerine: "Sen 50 dinar karşılığında şu şu kadar buğdayı benden satın aldın." diye iddia etti. Dâvacı, iki şahit getirdi. Tanıklardan birisi, 25 dinarlık satışa şahitlik yaptı. Diğeri de 20 dinarlık satışa şahitlik yaptı. Tanıkların ihtilafından dolayı şehadet doğru değildir, denildi. Eğer dâva, doğru olursa; şehadet 20 dinara kabul edilmiş olur. Çünkü iki tanık da lafzan ve manen 20 dinarda ittifak etmişlerdir. Birincisi daha doğrudur. Zira her bir tanık, farklı bir akit hakkında şehadette bulunmuştur. 25 ile 20 dinar akdi birbirinden farklıdır. Benzeri ihtilafların söz konusu olduğunda tarafların yeminleştiğini görmez misin?

### 3.49. MAHZAR REDDİ[153]

Sureti: Falan, falan üzerine şu kadar ölçek buğday alacağının olduğunu iddia etti. Dâvasında Farsça: "Müste'cir olan bu dâvalı, belli meblağdaki buğday karşılığında arazimi haklı olmayarak benden aldı. Eğer bu arazi, dâvalıda aynı şekilde duruyorsa; geri bana versin. Yitirildiyse de benzerini ödesin." diye söylerse dâvalı: "Şu meblağdaki buğdayı mezramdan aldı." Ya da "Mezralarımın mezrasını aldı." dememesi illetiyle dâvacının dâvasını kabul etmez. Teslimin yapılabilmesi için bunun bu şekilde söylenilmesi gerekmektedir. Zira bu arazi, dâvacının olmayıp başkasının da olabilir.

Çiftçinin Adını, Künyesini Belirtmesi Şart mıdır?

Âlimler, bu meselede ihtilafa düşmüşlerdir. Nesefî'nin Fetâvâsı´nda şu şekilde söylenmiştir: Dâva mahzarında 4000 dinar dense tanıkların lafzında da bu, 4 dinar olarak yazılsa; İmâm es-Suğdî: "Dâva ile şehadet arasındaki ihtilaf açıktır." demiştir. '1000' sözü unutulmuştur diye söylenilirse; unutulmuş ise yazı fâsid olmuştur, denilmiştir. Dört dinar üzere şehadet kabul edilmiştir, denilir. Bunun benzeri geçmiştir.

152 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.273.
153 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.274.

## 3.50. CİNSİ, ÇEŞİDİ, SIFATI FARKLI OLAN EŞYADAKİ DÂVA MAHZARININ REDDİ[154]

Eşyaların cinsi, çeşidi ve sıfatı farklıdır. Her malın kıymeti, açıklanmaksızın toptan zikredilir. İmâm es-Sağdî şu şekilde zikretmiştir: "Âlimler, bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bazısı, toptan zikredilmesiyle bu yeterli olur; bazısı da ayrıntı şarttır." demişlerdir. Bu mesele iki şekilde ortaya çıkar. Eşyanın mevcut ya da tüketilmiş olma durumu. Eğer eşya mevcut ise, dâva zamanında hazır edilmesi gerekir. Bundan sonra, kıymetin açıklanmasına ihtiyaç kalmaz. Bunun bir benzeri geçmişti. Eğer tüketilmiş ise de her eşyanın kıymetinin açıklanması gerekir. Çünkü bu eşyaların bazısının kabul edilme, bazısının da inkâr edilme ihtimali vardır. Bu yüzden kâdının, hangi ölçüye göre verildiğini bilmesi gerekir ki hüküm verebilsin. Bununla beraber bu açıklanmadığı zaman dâvada bir hâlel getirmez. Çünkü o, borcu iddia etti ve miktarını açıkladı.

### Mahzarda Erkek Deve Diye Yazılmış Olan Dişi Deve Dâvası[155]

Mahzarda erkek deve diye yazılmış olan dişi deve dâvasında fesadı gerektiren belirsizlik illetiyle dâva reddedildi. Böylece dâva erkek ve dişi devede vuku bulursa ve mahzarda iki dişi deve, iki erkek deve, diye yazılmış olursa mahzar reddedilir. Bu cevap, borç dâvasında doğrudur; ancak eşya dâvasında doğru değildir, dediğimiz içindir. Çünkü eşya dâvasında, işarete ihtiyaç duyulur. İşaret anında vasıflardan bir şeyin zikredilmesine ihtiyaç yoktur.

## 3.51. EŞYA MAHZARI[156]

Sureti: Falan, falanın asma ağacından şu değerdeki şu kadar odundan, yük olarak çubuğu kestiğini ve şu kadar yüklükte üzümü gasbettiğini iddia etti. Üzümün ve çeşidinin açıklanmaması illetiyle mahzar reddedildi. Bu cevap, üzüm için geçerli

154 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.274.
155 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.274.
156 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.275.

bir cevaptır. Çünkü onun benzeridir. Odun için ise, doğru değildir. Çünkü odun, kıymet biçilebilinen bir şeydir. Bu yüzden odunun kıymet miktarı açıklanır ve bununla yetinilir. Birincisi doğrudur. Çünkü kıymet, çeşit ve sıfatının farklı olmasıyla farklıdır. Ceviz ile dut ağacının kıymet değeri çok daha farklıdır. Bu yüzden kurumuş olanın kıymeti, yaş olandan daha fazladır. Elbette ki odunun, kıymet değeriyle birlikte çeşidinin de açıklanması gerekir. Bu sayede kıymetindeki bu değeri belirlemede doğru olup olmadığı bilinsin, denilmiştir.

## 3.52. KOCASINA KARŞI DÂVA AÇAN KADININ DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[157]

Sureti: Kadın, kocasının şu kadar malı haksız olarak aldığını ve kendisine bu malı vermesi gerektiğini iddia etti. O, zorla değil gönüllüdür. Falan, mezkûr malı kadından aldığını sahih bir şekilde ikrâr etti. Ancak ikrâr zikri anında bu malı ne haksız bir şekilde aldığı; ne de geçerli bir şekilde aldığı geçmedi. Kocanın, bu malı kadına vermesi gerekir.

Şeyhu'I-İmâm es-Sağdî (r.a.): "İşin ölçüsü, bu ikrâr üzerinedir. Haksız olarak aldığı ikrârda yoktur. Haklı olarak alması ihtimal dâhilindedir. Zikri geçtiği üzere ikrârında ilave yoktur. Adam, bunu ya da bir benzerini ikrâr etmiştir. Hatta bu, öncekine yönelmiştir. Bilakis bu ikrâr, mutlak temyiz edilmiş bir ikrârdır. Bu ikrâr hiçbir şekilde tazminatı gerektirmez. Bu yüzden dâvanın kabul edilmesi doğru olmaz." Dâvanın doğru olması gerekir. Çünkü bu, ona benzerdir. Mutlak olarak alma, geri verme ve ayn´ın birlikte tazminine sebeptir. Geri vermenin vücubu, mutlak almayı ikrârında belirlemiş gibi olur. (Asl) ve (Câmiu's-Sağir) de zikredilen şeyi görmez misin: Başkasına söyleyen kimse: "Bu elbiseyi benden gasbettin." Bu adam: "Ben onu senden emanet olarak aldım." dedi. İkrarda bulunan dikkate alınır. Burada ikrârda bulunan kişi, emanet olarak aldığını belirlemiştir. Burada evla olan da budur, denilmiştir.

157 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.275.

## 3.53. ŞEYHU'L İSLAM ES-SAĞDİ'YE ARZEDİLEN AYN'LAR DÂVASINDAKİ MAHZAR[158]

Sureti: Bir adam, diğer bir adamda bulunan bir kısım mal hakkında iddia etti. O mallardan birisi gömlektir. Tanıklar, gömleğin cinsini, çeşidini, kıymetini ve sıfatını söylemişlerdi. Pantolonun çeşidini, sıfatını ve cinsini açıklamışlardı. Es-Suğdî: "Bu dâva doğru değildir. Çünkü Es-Suğdî, elbiselerin erkek-kadın giyiminden hangisi olduğu, büyüklüğü ve küçüklüğünün ne olduğu söylenmemiştir." dedi.

Bu meselede iki yön vardır:

Eğer bu eşyalar mevcut ise işaret etmek için mahkemede hazır edilmesi gerekir. Bundan sonra, bu eşyaların açıklanmasına ihtiyaç yoktur. Eğer tüketilmiş olursa kıymetinin zikri ile birlikte bu eşyaların zikredilmesi gerekir.

## 3.54. KIRILMIŞ OLAN BAKIR DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ GASP MERV BELDESİNDE VE DÂVA BUHÂRA'DIR[159]

Bil ki gasp, iki şekildedir: Ya mislidir; ya da değildir. Her iki şekil de ikiye ayrılır. Birisi hıml ve meunet manası taşır; diğeri taşımaz. Eğer gasbedilmiş şey hayvan ve hizmetçi vb. gibi misli değilse ve gasbedilen kişi, gasbedilmiş olan ayn'a başka bir beldede rasgelirse; gasbedilen ayn gasbedenin elinde mevcut ise kıymeti, gasbedilen yerdeki kıymetine denk ya da daha fazla ise ayn'ın aynısını alır. Gasbeden kişiden ayn'ın kıymeti istenmez. Çünkü zarar etmeksizin ayn'daki hakkına kavuşmuştur. Eğer bu beldede gasb yerinden daha az kıymette fiyat belirlenirse; ayn'ı gasbedilmiş olan kişi tercihte bulunur. Dilerse sadece gasbedilmiş olan ayn'ı alır. Dilerse gasbedilmiş yerdeki kıymeti alır. Dilerse de gasbeden kişi, gasbedilen ayn'ı gasbettiği beldeye götürünceye kadar bekler ve ayn'ı teslim alır. Çünkü ayn'ı aldığı zaman gasp tarafından oluşan zararla birlikte hakkının ayn'ına ve mülküne kavuşmuştur. Çünkü eşyaların kıymeti, mekânların değişmesiyle farklılık arz etmiştir. Bu farklılık, gasbeden tarafından mana sebebiyle ortaya çıkmıştır. O, bu mekâna onu taşır. Malı almasıyla zarar gerekli olur ya da olmaz. Gasp yerindeki dâvalaşma günü olan kıymeti

158 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.276.
159 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.276.

alır. Ya da gasb beldesinde karşılaştığı zaman o şeyin zıddıyla karşılaştırır. Fiyat azalmıştır. Hatta tercih hakkı yoktur. Çünkü azalma, gasıba ek olarak fiille ortaya çıkmadı. Ancak o, insanların isteğine dayanan mana sebebiyledir. Başka beldeye onu naklettiği zaman tazmin etmez. Bu noksan, gasıbın fiiline istinaden ortaya çıkmıştır. O, nakildir. Gasbeden kişi üzerine tazminin icab etmesi mümkün olur.

Eğer gasbedilen mal, gasbeden kişinin elinde zâyi olmuş olur ve bu mala da başka bir beldede de rasgelirse ve gasbeden kişinin beldesinde o malın kıymeti daha çok olursa gasıb, gasb beldesindeki kıymeti ona verir. Dilerse dâvalaşma günkü gasbeden kişinin beldesindeki kıymet ondan istenir. Eğer dâvalaşma günkü kıymeti daha büyük ise gasbeden kişi, kendi beldesindeki kıymeti ona verir. Çünkü mal sahibi ancak gasp mekânında geri vermeye müstahak olur.

Gasbedilmiş olan misli olursa arpa, buğdaydan bir ölçek ve kırılmış bakır parçası gibi vs. yükü vardır. Eğer gasbedilmiş olan şey, gasbedenin elinde mevcut ise ve başka bir beldede o mala rasgelirse arpa, bu beldede gasp beldesindeki arpanın misli ya da ondan daha çok olursa malı gasbedilmiş olan tercih hakkına sahip olur. Dilerse gasbedilmiş olan malın aynısını alır. Dilerse dâvalaşma günkü gasp mekânındaki kıymetini alır. Dilerse de bekler. Eğer gasbedilmiş olan ayn gasbedenin elinde mülkü olursa ve gasbeden kişinin beldesindeki arpa, dâvalaşma yerindeki arpanın misli olursa gasbeden kişi mislini geri istemekten beri olur. Ayn'ı gasbedilmiş kişi, yine ondan mislini geri vermesini ister. Çünkü o ikisinden birinde zarar yoktur. Eğer gasp beldesindeki arpa daha çok olursa malı gasbedilmiş olan tercih hakkına sahip olur. Dilerse gasbedenden ayn'ın mislini geri talep eder. Dilerse dâvalaşma günkü gasp beldesindeki kıymetini alır. Dilerse de bekler. Eğer gasp mekânındaki kıymeti daha çok olursa gasp eden kişi misli ile gasp mekânındaki kıymeti arasında tercih hakkına sahiptir. Zira malı gasbedilmiş olan sadece gasp mekânında hak sahibi olur. Eğer gasbedene belirlenmiş olan misli, gerekli kılarsak gasbeden kişi bu şekilde zarara uğrayacaktır. Bu yüzden gasbedilmiş olanın hak etmediği kıymetin fazlası gasbedene gerekli olmuş olur. Mislini hemen vermesi ile gasp mekânındaki kıymetini vermesi arasında gasbedene tercih hakkı tanıdık. Malı gasbedilmiş olanın tehirine razı olması şartıyla gasbeden için o da vardır. Gasp mekânındaki kıymeti hemen alması ise yoktur.

Burada anlatılanların cevabını bilirsen çıkan mahzarın cevabını da bilirsin. Buhâra'daki bakırın kıymeti, Merv'deki bakırın kıymetinden daha az olursa; malı

gasbedilmiş olan bu bakırın kıymetinin mislini hak eder. Mislini iddia ederse dâvası doğru olur. Değilse doğru olmaz. Merv'deki bakırın kıymeti, Buhâra'daki bakırın kıymetinden daha çok olursa malı gasbedilmiş olan tercih hakkına sahip olur. Dilerse mislini hemen talep eder. Dilerse de Merv'deki dâvalaşma günü olan kıymetini talep eder. Bunlardan hangisini dilerse aynıdır. Merv'deki kıymeti iddia ederse dâvası doğru olur. Eğer Buhâra'daki kıymeti, Merv'deki kıymetinden daha çok olursa gasbeden hangisini dilerse talep eder. Kâdı, gasbedene: "Hangisini dilersen onu öde. İster Merv'deki kıymeti, istersen de Merv'deki kıymetin mislini hemen öde." der.

### 3.55. MAHZAR REDDİ[160]

Sureti: Falan, hazır oldu ve falan oğlu falanı hazır etti. Ancak dedenin ismini zikretmedi. Sıhhatine cevap verdim. Çünkü o, hazırdır. Hazır olanda işaret yeterlidir. İsmin zikrine ihtiyaç yoktur. Uygun olan dedenin isminin zikredilmesine ihtiyaç olmamasıdır. Gaibe gelince Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, dedenin isminin zikredilmesi elbette ki gereklidir. Doğru olan da budur.

### 3.56. MAHZAR REDDİ[161]

Bir kadın, kocasının vârislerine karşı mehirden kalan hakkında iddia etti ki kocası, kadın için bunu gönüllü olarak kabul etmiş ve bunu ödeyemeden vefat etmiştir. Kocası, içinde borcun ödenmesi ve borcun ziyadesi olan ellerindeki terekeden bıraktı. İmam Necmü'ddin en Nesefî, kadının vârislerin elindeki malları açıklamaması illetiyle dâvanın fesad olduğu cevabını vermiştir. Elbette bunun açıklanması ve tarif edilmesi gerekir ki nasıl olduğu bilinmiş olsun. Mesela; Hudutlu olanların hudutlarının zikredilmesi vb.

Bu fasılda âlimler, ihtilaf etmişlerdir. Bazıları terekedeki ayn'ların sırasıyla açıklanmasını şart koşmuşlardır.

Kâdı Ahmed es-Semerkandi, (Şürûtunda) borç ispatındaki sicilde özetlemenin yeterli olduğunu; açıklanmanın ise daha kapsamlı olduğunu zikretti.

160 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.278.
161 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.278.

Fakih Ebu'l-Leys ise terekedeki ayn'ların açıklanmasını şart koşmadı. Borçların ödenmesinin söylenmesiyle yetindi. Hassâf, Edebü'l-Kâdi isimli eserinde ilim üzerine Yemin Babı'nda Fakih Ebu'l-Leys'in bir benzerini zikretmiştir. Fetva için tercih edileni, ödemedeki borç ispatı için terekedeki ayn'ların açıklanmasının şart koşulmamasıdır. Ancak kâdı, terekedeki ayn'ların vârislerin eline ulaştığı sabit olursa; vefat eden kişinin borçlarının vârisler tarafından ödenmesini emreder. Vârislerin, terekedeki ayn'ların kendilerine ulaştığını inkâr etmeleri durumunda ise dâvacı için bunun ispatı, ellerinde bulunan terekedeki ayn'ları îlamla ortaya koyup zikretmeyle olmaktadır. Şemsü'l-Eimme el- Evzecendi'nin fetvâlarında bu şekilde anlatılmıştır.

## 3.57. GÖNÜLLÜLÜĞÜN ZİKREDİLMEMESİ SEBEBİYLE İKRÂRIN REDDİ[162]

İmam-en-Nesefî, gönüllü olarak ikrârda bulunduğunun zikredilmemesi illetiyle ikrârı reddeder. Elbette bunun zikredilmesi gerekir. "O, ihtiyat babındandır. Gerekli olan bir iş değildir." denilmiştir. Çünkü zorlama, insanlar arasında zâhir değildir. Bu ancak nadiren olur. Nadir olana da ancak şer'i hükümlerde önem verilir.

## 3.58. ORTAK BİR MEVZU ÇEYİZ DÂVASI[163]

Sureti: Bıraktıkları filane isimli câriye kadın, iki adam arasında ortaktır. Bırakılan bu câriyenin, bu adamda şu kadar mehri vardır. O adam, bunu kabul etmiştir. Tanıklar, filane isimli kadın için mezkûr mehir hakkında dâvalının ikrârına şahitlik yapmak için gelmişlerdir. Kocanın zikrinin olmaması illetiyle mahzar reddedildi. Bundan dolayı bir cihetten iki adamın câriyesi, diğer taraftan da verâset, hibe, satış ya da sadaka ya da vasiyet vb. yollarla başkasının olabilir. Evlilik de başkasından olabilir. Eğer evlilik satıcı, hibe eden ve tasadduk eden tarafından olursa; mehir bu iki iddia sahibi için değildir. O ikisinin bu dâvaları ise doğru olmaz. Eğer evlilik, bu iki kişinin murisleri tarafından olursa; mehir öncelikle murise sonra vârise gerekli olur. Elbette miras hakkının açıklanması gerekir. Tanıklar şöyle dediler: "Bu kadının dâvalı üzerine

162 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.279.
163 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.279.

şu kadar mehir alacağı vardır. Mehir, kadına sahip olana gerekir. Çünkü tanıklar, dâvalının kendi üzerinde o kadına mehir borcunun olduğunu ikrâr ettiğine şahitlik ettiler. Ancak kadının bu iki iddia sahibinin olduğuna şahitlik etmediler. Kadının delil ile bu iki adama ait olduğu tespit edilemeyince de bu iki adam için mehrin kadına teslimini isteme hakkı sabit olmaz.

## 3.59. SABÎNİN DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[164]

Sabînin dâvası sahih olmadığı illet sebebiyle reddedildi. Mahcur sabî hakkında bu doğrudur. İzinli (yetkili) sabî dâvacı ise dâvası doğrudur. Dâvalı olursa cevabı da doğrudur.

## 3.60. DARPTAKİ İLLET SEBEBİYLE DÂVANIN REDDEDİLMESİ VE MİRAS DÂVASINDA ÂKILEYE VACİP OLMASI[165]

Bir adam, diğer bir adama hata ile yumruk attı. Bu yumruk adamın yüzüne isabet etti. Vurmanın şiddetiyle sekiz asıl dişinden altısı kırıldı. Bu dâvalı için 500 dirhem gereklidir. Bu konuda dâvalıdan cevap talep edildi. Darp etmenin hata ile olması illetiyle mahzar reddedildi. Diyet, sadece darp edene değil; âkıleye de gerekli olur. Darp eden, âkıleden midir yoksa değil midir, bu konuda âlimler ihtilaf ettiler.

Bu fiildeki ihtilaf iki yerdedir:

Birincisi: Başlangıçta gerekli olan diyet, darp eden kişiye aittir. Âkıleye darp edenden sirayet eder. Ya da başlangıçta gerekli olan diyet, âkıleye ait olur.

İkincisi: Darp eden, âkıle topluluğundan mıdır? Diyet ödemekle sorumlu olanların tümünden diyet talep edilmesi dâvası doğru olmaz.

164 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.279.
165 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.280.

## 3.61. MİRAS DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[166]

Sureti: "Bir kişi, beraberinde getirdiği dâvalı üzerine falanın öldüğünü; vârisleriden falan ve falanı geride bıraktığını; başkasının falana mirasçı olmadığını; terekedeki mirasın tamamının aralarında dört pay üzere miras olarak kaldığını; bir payın kendisi için olduğunu; terekesindeki hudutları şu olan evin dâvalının elinde bulunduğunu iddia etti. Dâvalının, hudutlu bu evdeki dört paydan bir payın bana teslimi gerekir."

Dâvalının, ikinciyi def etmemesi illetiyle mahzar reddedildi. Ancak dâvalıdan evin tamamındaki dört paydan bir pay değil; elinde olduğunu ikrâr ettiği şeydeki toplam dört paydan bir pay istenir. Çünkü dâvalının elinin evin üzerinde olduğu ancak ikrârıyla sabit olur. Ancak dâvalı, bu miktar üzere elindekini ikrâr etti. Hakikatte burada bir hâlel yoktur. Çünkü dâvacı, iddia ettiği şeyi dâvalının elinde tespit edemezse kâdı, dâvacının dâvasına iltifat etmez. Bunu tespit ederse dâvası doğru olur. Dâvacı için olan bu miktarın tesliminin talep edilmesi doğrudur. Başka bir şeye de ihtiyaç yoktur.

## 3.62. TAZMİNAT DÂVASINDAKİ MAHZARIN REDDİ[167]

Dâvacının, dâvasında şöyle demesi illetiyle mahzar reddedildi: "Bu adam, mezkûr malı tazmin etti." Ancak dâvacı, şöyle demedi: "Tazminat benim içindir." Dâvacının, dâvalıdan tazminat hükmü talebinin doğru olması için bunun söylenmesi gerekir. Fakat bana göre burada bir hâlel (hukuki sakatlık) yoktur.

## 3.63. DEF'İ DEF DÂVASINDAKİ MAHZAR[168]

Sureti: Bir adam öldü. Bir oğlan ve çeşitli mal bıraktı. Bir kadın da bu vefat edenin oğlu hakkında vefat eden babasının kendisiyle şu kadar mehir karşılığı evlendiğini; kendisine herhangi bir şey ödeme yapmadan öldüğünü; bu oğulun

166 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.280.
167 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.280.
168 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.281.

elindeki terekeden şu şu kadar bıraktığını ve terekenin mehirdeki bu miktarı fazlasıyla ödediğini iddia etti. Oğlan babasının kadına mehir borcunun olduğunu inkâr etti. Bunun üzerine kadın, delil getirdi. Oğlan, kadının dâvasının def´inde kadın üzerine şöyle iddia etti: "Sen, babamın ölümünden sonra babamı bu dâvadan ibrâ ettin." diyerek, bunun üzerine delil getirdi. Kadın, oğlan hakkında def'i def dâvasında: "Babanın ölümünden sonra şu kadara benimle anlaşma talep ederek, ibrâ dâvasını sen iptal ettin." diye iddia etti. Denilir ki: "Şüphe yok ki oğlanın, kadının dâvasına olan def´i doğrudur. Bununla beraber oğlan için, baba üzerine mehrin inkârı da sözkonusu olmaz. Oğlanın "Baba üzerine, kadının mehri yoktur." demesi; fakat kadının, babayı ibrâ edinceye kadar, yardım istemesi iddiasına gelince babayı ibrâ etmiş olabilir." demesi mümkündür. Def'i def dâvasında ise bakılır. Kadın, dâvada benden anlaşma istedi, diye iddia ederse bu def doğru olmaz. Çünkü bir şey dâvasındaki anlaşmada bu şey dâvacı için ikrâr olmaz. Bu yüzden dâvada anlaşma talebi ikrâr olmaz. Burada olan da budur. Oğlanın, mehir dâvası üzerine anlaşma talebi, kadının mehri için ikrâr olmaz.

Eğer kadın, oğulun mehirden dolayı anlaşma talep ettiğini iddia ederse; meselenin Ebu Yusuf ve İmam Muhammed rahımehullah arasında ihtilaflı olmasını gerektirir. Bir şey hakkındaki anlaşma talebi, o şey dâvacı için ikrârdır. Kadının delili ile oğulun babası üzerinde kadının mehir borcunun olduğunu ikrârı sabit olur. Oğulun delili ile kadının vefat eden kişiyi mehirden ibrâ ettiği sabit olmuş olur. Aralarındaki tarih bilinmez ve anlaşma talep ederlerse; sanki bu ikisiyle birlikte ibrâ gerçekleşmiş gibi olur. Oğul, mehirden dolayı anlaşma talebinde bulunmasıyla ibrânın gerisinde olur. Alacaklı, vefat eden kişiyi borcundan ibrâ ederse ve mirasçılar, alacaklının ibrâ görüşünü reddederlerse; vârisin borçlunun görüşünü reddetmesiyle ibrâ, Ebu Yusuf'un kavline göre geri çevrilmiş olur; İmam Muhammed'in kavline göre ise ibrâ rededilmiş olmaz, def'i doğrudur.

## 3.64. ŞAHİTLİK LAFIZLARININ ZİKREDİLMEMESİ ANCAK TANIKLARIN, DÂVAYA UYGUN OLARAK ŞAHİTLİK YAPTIKLARININ ZİKREDİLMESİ KÂDININ: "HÜKMETTİM" DİYE YAZMAYIP BİLAKİS "TARAFIMDAN SABİT OLDU." DİYE YAZMASI BU İLLET SEBEBİYLE SİCİLİN REDDİ[169]

Bazı âlimlerimiz, burada hâlel (hukuki sakatlık) olduğu görüşüne sahip olmuşlardır. Mahzarların başında zikretmiştik ki şahitlik lafzını terketmek dâva mahzarında hâleldir. Sicilde ise, hâlel değildir. Yine şöyle zikretti: "Falan için falana şu kadar ödeme yaptım." Burada: "Huzurlarında" diye zikredilmedi. Bazı âlimlerimiz, burada hâlel olduğu görüşündedirler. Hâlel değildir. Çünkü bu sıhhatine hüküm vermek için huzurlarında olduğuna hamledilir. İsimde hata yapmışlardır. Vekilin ismini müvekkilin ismi; müvekkilin ismini de vekilin ismi yapmışlardır. Bazı âlimlerimiz, burada yine hâlel olduğu görüşündedirler.

Bazıları da: "Hâlel yoktur. Çünkü vekil ve müvekkil hasımlaşmışlardır. İşaretle kimin ne olduğunu bulmuşlardır. İsme de ihtiyaç yoktur." demişlerdir.

**Yazının Sonundaki Sicilin Arzı**

Kâdının: "Tarafımdan sabit oldu. Hükmettim." diye yazmadı. Bu illet sebebiyle sicil reddedildi. Bu bir yanılmadır. Kâdının: "Benim nezdimde sabit oldu." sözü, "hükmettim" sözü mertebesindedir.

## 3.65. VASİYET DÂVASINDAKİ SİCİL[170]

Sureti: Falan hazır oldu. Falanı da hazır etti. Falan kâdı şu huduttaki verimli arazi hususunda dâvacıyı yetkilendirmiş ve falan kâdı filane, evlatları ve onların evlatları üzerine olan vakfiyeyi tespit etmek için dâvacıyı görevlendirmiştir. Falan kişi, bu verimli araziyi önce kızı filaneye, sonra filanenin evlatlarına, daha sonra da evlatların evlatlarına vakfetmiştir. Bu insanların vefatından sonra da bunların tamamı mescide vakfedilmiştir. Dâvacı, filaneye vakfedilmiş olan bu arazilerin beraberinde getirdiği dâvalının elinde olduğunun tespit ettiğini; sonra bu arazilerin dâvalının

169 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.281.
170 İbn Mâze, Muhît (Mukaddime), Cilt:17, s.282.

evlatlarına haksız olarak geçtiğini; bu kişinin, elindeki arazileri çıkararak hükmi izinle araziyi alabilmesi için kendisine teslim etmesi gerektiğini iddia etti. "Bu sicil fâsid olarak vuku buldu." denilmiştir. Çünkü dâvacı, dâvasında iddia edilen vakfiyenin gelirlerinin filaneye, evlatlarına ve onun evlatlarına ya da caminin yararına olacağını zikretmedi. Elbette ki bunun açıklanması gerekir. Buna göre; filane ya da evlatlarından birisi, ya da evladın evlatları bâkidir. Bu yüzden gelirler, cami yararına sarfedilmez. Bu ölçü, nesillerinin tükenmesi sebebiyledir. Dâvacı, hasım değildir. Çünkü kâdı, dâvacıyı bu vakıf arazilerinin camiye değil, onlar için iddia etmek üzere görevlendirmiştir. Sicil geçerlidir. Bu hâlel bir şey değildir. Çünkü vakfeden bir kişidir. Sarf yerleri ise çeşitlidir. Bazısı, bazısının önüne geçmiştir. Bu vakıf arazisi dâvasında kâdı tarafından bazısı için verilen izin tamamı içindir. Vakfiye dâvasında tümü izinli olmuş olur. Dâvadaki sarf yerlerini belirlemeye ihtiyaç yoktur. Asıl vakfiye dâvası buna yeterlidir. Sonra asli olarak onlardan birinin kaldığı sabit olursa; gelir ona sarfedilir. Cami yararına harcanmaz.

**Asıl Hürriyet Dâvasındaki Sicilin Arzı**

Bir kişi, dâvada asıl hürriyete sahipti. O, hür olarak anne karnında durdu ve hür olan bir kişinin yatağında doğdu. Bu dâvacının anası, azat edilmiş olur. Tanıklar, hür kişinin yatağında doğarak aslen hür olduğuna şahitlik etmişler. Ancak aslen hür olarak anne karnında bulunduğuna şahitlik etmemişlerdir. Aslen hür olduğuna şahitlik etmişlerdir. Buna ilavade bulunmamışlardır. Âlimlerimizin çoğu, bunun doğruluğuna fetva vermişlerdir. Muhammed rahimehullah Vela Kitabı'nda zikretmiştir ki tanıklar, bu aslen hürriyete şahitlik ederlerse bununla yetinilir. Bazı âlimler, sicilin fesâd olduğu görüşünü savunmuşlardır. Çünkü doğumla azat olma, annenin azadından sonra olursa çocuk hür olur. Bundan önce olursa çocuk hür olmaz. Dâva ve şahitlikte bunu açıklamadıkları zaman çocuğun hürriyetine ve sicilin doğruluğuna nasıl hükmedilir? En doğrusunu ancak Allah (c.c) bilir. Dönüş onadır. Mahâdır ve sicilât tamamlanmıştır.

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kaynak eserimiz *el-Muhitü'l-Burhani'*de ele alınan mahzar ve sicillerin çoğunun aynen gerçek mahkeme kayıtları şeklinde olmadığı, daha çok genel tecrübelerden oluşan bilgi birikiminin ilmi saiklerle, öğretim kolaylığı ve kâdılara uygulamada yardımcı olmak amacıyla bir araya getirilmiş ve farazi örneklerle desteklenmiş olduğu; bir kısmının ise şahıs, yer ve mesele itibariyle gerçek kayıtlara dayandığı görülmektedir.

Bu çalışmamızda ele alınan konuların fıkhın bölümlerine göre tasnifi şu şekildedir: Alışveriş, miras, ceza, nikâh, talâk, mal-mülk, kölelik, şüf'a, vakfiyet, hibe, ibrâ, akar, kölelik, azat, tedbir, mehr, nesep, icâre, rehin, kısas, inan ortaklığı, kazf, diyet, vekillik, mudârebe, nafaka, kefâlet, sermaye, emanet, tazminat, bedel, vasiyet, iflas, asabe, borç vb.

Kâdı, kendisini bağlayan ispat vasıtaları mevcut olduğunda hükmünü bu vasıtalara göre oluşturmuştur. Bunlar: İkrâr, adil şahitlik, yemin, yazılı delil, senet, kesin karine, bilirkişi vb. dir.

### Geçerli Sayılmayan Mahzarlardaki Geçersiz Sayılma Sebeplerinin Gruplandırılması

Mahzarlardaki geçersiz sayılmanın illetlerinin/sebeplerinin genellikle açıklamalardaki eksiklik, ikrâr eksikliği, lafızların müphem kalması ve farklı manalara ihtimalli olmasından kaynaklandığını tespit ettik. Çalışmamızdaki tespit ettiğimiz geçersiz sayılmanın illetlerini/ sebeplerini aşağıda maddeler halinde belirttik.

1- Borç dâvasında borcun hangi sebeple olduğunun belirtilmemesi.

2- Akitte anlaşma bedelinin zikredilmemiş olması, akit zamanının yanlış belirtilmesi.

3- Tanıkların, emanetin alındığı zamandaki değerini bilmemesi

4- Kefâlette iddia edilen 1000 rakamının ne anlama geldiğinin müphem kalması.

5- Hastanın tasarruf ehliyetine sahip olmaması sebebiyle vasiyetin geçersiz olması.

6- Miras dâvasında neyin miras olarak bırakıldığının belli olmaması.

7- Kadının, kocasına hangi sebeple haram olduğunun belirtilmemesi.

8- Câriye alım-satımı dâvasında satıcının belli olmaması. Bir başka dâvada müşterinin yanlış beyanda bulunması.

9- Şuf'â dâvasında şahitlik yapılacak zamanın bilinmesi gerekirken, tanıkların istenildiği anda şehadetlerinin mümkün olmaması

10- Görevlendirilmiş olan kâdının görevlendirilme tarihinin belirtilmemiş olması ve kâdı olup olmadığı hakkındaki beyanların eksik olması.

11- İcâre malının teslim alınıp alınmaması zikrinin geçmemesi ve icârenin başlangıç-bitiş zamanının belirtilmemiş olması.

12- Kiraya verilen araziler için kiraya veren kişi tarafından bu arazilere sahip olduğunun belirtilmemesi. Aynı şekilde azat etme dâvasında köleye sahip olunmadan kölenin azat edilmesi.

13- Tüketilmiş olduğu iddia edilen malın ne şekilde tüketildiğinin açıklanmaması

14- Hırsızlık dâvasında kanıtlamanın tam olarak mümkün olmaması.

15- Tanıkların olayı sadece duyduklarıyla anlatmaları. (Bu durum, bazı âlimlere göre dâvanın geçerliliğini bozan bir sebep (hâlel) teşkil eder.)

16- Satış işleminde satılan şeyin müşteriye tesliminin zikredilmemesi.

17- Tanıkların dâvada uygun bir şekilde şahitlik yapmamaları.

18- İddia sahibinin iddialarının doğru çıkmaması.

19- Kiralamada ücretin genel olarak açıklanması. Ücretin tam olarak ne kadar olduğunun belirtilmemesi.

20- Bir mal hakkındaki sahiplik ya da mülk sebebinin açıklanmamış olması.

21- Borç iddiasında bulunan kişinin borç miktarını açıklamaması.

22- Deve dâvasında erkek devenin dişi deve olarak kayda geçmesi sebebiyle belirsizliğin olması.

23- Gasp edilen üzümün çeşidinin belirtilmemiş olması.

24- Şahitlikte şehadet lafzının olmaması.

25- Vakfiyenin gelirlerinin nereye harcanacağının belli olmaması.

**İncelemiş olduğumuz mahzar ve sicil kayıtlarının bazılarında konu sıralamasının düzensiz olduğunu gördük.**

Örnek: Mahzarda icâreden bahsedilirken araya bu konuyla bağlantısız bir şekilde, küçükbaşlıklar halinde kölenin kime ait olduğunun tespiti, tekrar icâre mevzusu, sonra da sulh ve ibrâ mevzuları geçmiştir. Bu durum, kâdının önüne hangi mesele geldiyse onu mahzara kaydettiğini gösteriyor. (Bkz.: 3.28)

**Bir borç dâvasında öncelikle dâvacı dinlenir. Sonra dâvalıdan savunma istenir. Dâvalı, borçlu olduğu iddiasını kabul ederse, dâva sonuçlanmış olur. Eğer inkâr ederse, bu durumda dâvacının mahkemeye delil sunması gerekir. Akabinde de varsa tanıklar dinlenir.**

Örnek: Dâvacı dâvalı hakkında belli miktar ve özellikteki dinarları kendisinden borç aldığını iddia eder. Dâvalı, dâvacıdan bu borcu aldığını ikrâr eder ve sözlü olarak bu durumu onaylarsa, dâvalının bu parayı dâvacıya ödemesi gerekir. Eğer dâvacının iddialarını kabul ederse artık dâvacının mahkemeye delil sunmasına ihtiyaç kalmamış demektir. Eğer inkâr ederse bu durumda dâvacının iddiasının doğruluğu için mahkemeye delil sunması gerekir. (Bkz.: 2.2)

**Mahkemenin ne zaman yapılacağı hakkında taraflara önceden bilgi verilerek mahkeme günü tarafların mahkemede hazır bulunmaları istenir.**

Örnek: Kâdı, bakacağı dâvanın tarihini belirtip dâvacı, dâvalı ve tanıklarının hazır bulunmalarını bildirir. (Bkz.: 2.2)

**Bir kâdı dâvanın geçerliliğine ve cevazına dâir Nahiye`deki fetva makamındaki imamlardan fetva istemiştir.**

Örnek: Kâdı, tanıkların tezkiyelerini gözden geçirir. Sonra tanıkların şehâdetlerini tespit ettikten sonra dâvayı ve tanıkların şehâdetini, nahiyedeki fetva işlerine bakan imamlara arz edip imamlardan dâvanın geçerliliği ve câizliğine yönelik fetvâ alarak, aleyhinde şâhitlikte bulunulan kişiyi imamlara bildirir. Dâvalının tanıkların yüzüne ne dediğini kaydeder. Ardından dâva dosyasının iade edilmesini talep eder. Her şey tamamlanıp dâva dosyası kendisine iade edilince kâdı hükmünü verir. (Bkz.: 2.2)

**Kâdı bir mesele hakkında hüküm verirken Allah´u Tealaya istihârede bulunmuştur. Ayrıca bizim mahzar kayıtlarında kâdının üç yerde Allah´u Tealaya istihârede bulunduğunu tespit ettik.**

Örnek: Kâdıdan kendisi hakkında yapılan şehadeti ve hükmü öğrenmek isteyen davacının isteğine karşı kâdı hata ve hâlelden uzak kalmak için azami gayret gösterip bunun için Allah´u Tealaya istihârede bulunmuştur. (Bkz.: 2.2)

**Bazı dâvalarda dâvaya bakan kâdıdan önce başka bir kâdı tarafından oluşturulan nüshadan bahsedilmektedir.**

Örnek: Kâdının, sicilin başına bilinen ismini, kimlik bilgilerini, soldaki alta tarih bilgilerini, emri doğrultusunda sicil yazısının yazıldığını, mahkemenin kendisinin nezaretinde yapıldığını, hükmü kendisinin verdiğini, hükmün, tanıkların şâhitliği dikkate alınarak verildiğini, sicil yazısının kaç satırdan oluştuğunu, evvelki sicil yazısının falan kâdı tarafından adı kayıtlı falan ile falana kayıtlandığını, evvelki sicil yazısında da bu dâvadanın bahsi geçtiğini ve orada tanıkların şâhitliğinin yazıldığını, dâvacı, dâvalı ve tanıkların köyde, falan kâdının meclisine, geldiklerini, tanık ifadelerinin tamamının evvelki dâva nüshasında yer aldığının yazdırılması isabetli olup, her şey tamamlanınca kâdı tanıkların şâhitliklerini dinleyerek sicile geçirtir. (Bkz.: 2.2)

**Kâdı, vermiş olduğu bazı hükümlerin, evrensellik ifade etmeyip yerellik esasına göre verdiği bizzat kendisi kayıt altına almıştır.**

Örnek: Kâdı, vermiş olduğu hükmün Semerkant ve çevresinde geçerli olduğunu vurgulamaktadır. (Bkz.: 2.9)

**Mezhepler arası görüş alış verişinde bulunularak hüküm verilmiştir.**

Örnek: Talâk üzerine yeminin geçerli olup olmaması hususunda mahkemeye kocasının evlenmeden önce boşama lafzını kullandığı iddiasında bulunan kadının Şafii bir kâdının da görüşünü istemesi sonucu Hanefi bir kâdının Şafii bir kâdıya yazmış olduğu mektupta, Seleften alınan nakil ile birlikte fetvada esas olan Şafi kâdının görüşü olmuştur.(Bkz.: 2.25)

**Bir başka örnek de şudur:** Orta yaşlı bir kadın, akıl-baliğ olmayan bir erkekle evlendi. Akit, hibe lafzıyla oldu. Çocuğun babası, oğlu için akdi kabul etti. Sonra bu nikâh akdinin iptali için taraflar arasında anlaşma sağlandı. Ancak koca, akıl-baliğ olmadığı için kadını boşayamıyor. Koca, nafakadan aciz olmayıp varlıklı bir kişi

olduğundan dolayı mahkeme de onları ayıramıyor. Böylece nikâhın iptalinin ancak kullanılan hibe lafzıyla gerçekleştirilebileceği ortaya çıkmış oldu. İmam Şafii, hibe lafzıyla nikâha cevaz vermez. Dâva, Hanefi Kâdı´nın önüne geldiği zaman kâdı, Şafi Kâdı'ya şöyle yazar: "Kadın, falan oğlu falan diye isimlendirilen akıl-baliğ olmayan erkek için kendini hibe etti. Ancak küçük yaştaki erkeğin kadına ihtiyacı yoktur. Bu erkek yaşındakiler cima da edemezler. Nikâhlı oldukları sürece kadına duhul etmemiştir. Kadın da oğlan bülüğa erinceye kadar yanında beklediği takdirde zarar görecektir. Kadın benden, bu meseleyi size yazmamı istedi. Ben de görüşünüzü almak üzere size yazdım. Bundan sonra kâdı, Şafii Kâdı´nın görüşü üzere ictihad yaparak nikâhta hibe lafzı kullanıldığı gerekçesiyle tarafların arasını ayırır. (Bkz.: 2.24)

**Kısas mevzusunda Hanefi mezhebi içinde ihtilaf meydana gelmiştir**

Örnek: Kısas cezası hakkında İmam Ebu Hanife ve İmameynin görüşleri aktarılmıştır.

İmam Ebu Hanife (r.a.)´dan zikredilmiştir: "Kesici olmadığından dolayı herhangi bir kişi, demir direk ya da terazi aletleriyle darp edilerek öldürülmesi durumunda katile kısas gerekmez."

İmameyn'e göre ise, kesici olmasa bile bu aletlerden dolayı öldü ise kısas gerekir. (Bkz.: 2.38)

**Hanefi mezhebi dışına çıkılarak hüküm verilmiştir.**

Örnek: Dâvacı adam, dâvalı bir kadın hakkında duhule karşı çıkmadığını ve bu akdin kendisi ile kadının velisi arasında yapıldığını iddia eder: "Bu kadının falan babası, her alanda tasarruf yetkisine sahip olarak kadın başkasının nikâhlısı olmayıp ve iddet de beklemezken rızaya dayalı olarak babası kızını belli miktar mehirle tanıkların hazır olmasıyla evlendirmiştir. " (Bkz.: 2.15)

**Mahzar kayıtlarında hükümlerdeki delilin ayet mi hadis mi olduğu zikredilmemiştir. Ancak bir mahzar kaydında kâdı hükmünü ictihad yaparak vermistir.**

Örnek: Kadın ile bir çocuğun babası arasında gerçekleşen akdin, tanıkların şehadetiyle hibe lafzıyla olduğunu tesbit ettim. Bu konuda iyice düşünüp içtihatta bulundum. Ben de hibe lafzıyla nikâha cevaz vermeyen âlimlerin görüşüyle amel ederek böyle bir nikâhın bâtıl olduğu görüşüne sahip oldum. Dâvalıların karşımda

hazır olmasıyla ictihadım ile bu akdin fesadına hükmederek kesinleşmiş ve geçerli hükmümü şu günde taraflara okudum. (Bkz.: 2.24)

**Genel itibariyle cezai yaptırımlar mahzar kayıtlarında geçmemiştir.**

Örnek: Dâvacının dâvalıdan parasını vererek satın aldığı evde dâvalı, evi teslim etmemiştir. Bu evi gasbettiği için herhangi bir ceza, dâva ve sicilde geçmemiştir. (Bkz.: 2.8)

**Genellikle şahitlerin adil olup olmadıkları tezkiyeci tarafından yerinden araştırılmış; dâvalının, yapılan şehadeti yok saymadığında da zahire bakılarak tanıklar dinlenmiştir.**

Örnek: Tanıklar, adaletli ve adaletli olarak tanınmış kimseler ise adil olarak bilindikleri için şehâdetleri kabul edilir. Eğer adaletlerini kâdı, bilmiyor ise bulundukları yerden tanıkları tezkiye ettirir. Adaletli oldukları sabit olursa şehâdetleri kabul edilir. Eger dâvalı, kendi aleyhine yapılmış olan şahitliği yok saymazsa; artık tanıkların durumlarını öğrenmek için tezkiye etmeye gerek kalmadığı için zâhirî adaletleri ile yetinilir. (Bkz.: 2.2)

**Bazı mahzar kayıtlarında iddia söylenmış ancak dâvalının savunması ve kâdının hükmü yer almamıştır.**

Örnek: Dâvacı, beraberinde getirdiği dâvalı hakkında: "Babasının, vefatından sonra işlerini yürütmekle dâvalıyı görevlendirdiğini; babasının terekesini dâvalının, tek vârisi olan kendisine muhafaza ettiğini; kendisinin de ihtilamla adamlık derecesine yükseldiğini ya da on sekiz veya on dokuz yaşına ulaştığı için babasının terekesinden şu kadar malın beraberinde getirdiği dâvalının elinde olduğunu ve bunun tamamını kendisine teslim etmesi gerektiğini iddia etti." (Bkz.: 2.44)

**Tarafların kullandıkları ifadelerin kesin ve net olması istenmiş, ihtimalli ifadeler dikkate alınmamıştır**

Örnek: Dâvada işaretlerin olması gerekir.فلان adamفلانه dâva etti demek yerine daha net ifadeler kullanılmalıdır. Yani dâvacıyı da dâvalıyı da kayıt defterine "şu dâvacı, şu dâvalı" diye yazmak gerekir. Çünkü bazı âlimler, bu şekildeki dâvanın sıhhatine fetva vermezler. (Bkz.: 2.1)

**Sicillat Arapça olarak kayda geçirilmiştir. Ancak tanıkların ifadeleri kullandıkları dilden örneğin Farsça yazılmıştır.**

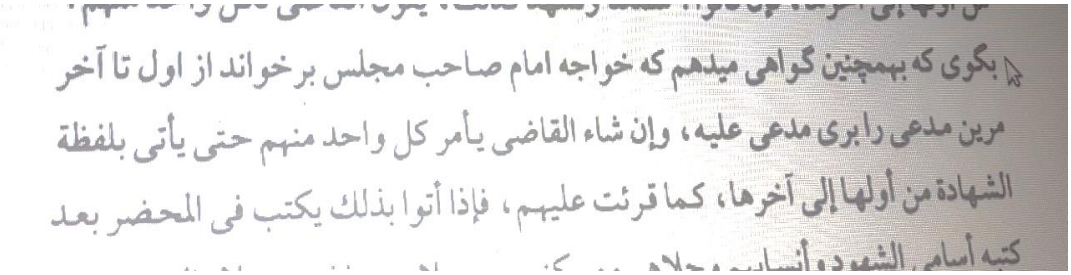
بگوی که بهمچنین گواهی میدهم که خواجه امام صاحب مجلس برخواند از اول تا آخر
مرین مدعی را بری مدعی علیه، وإن شاء القاضی یأمر کل واحد منهم حتی یأتی بلفظة
الشهادة من أولها إلی آخرها، کما قرئت علیهم، فإذا أتوا بذلك یکتب فی المحضر بعد

**Örnek:** Şehadet lafzı şu surettedir.

Tanık: "Dâvalının, ikrarının caiz olduğuna; gönüllü olarak kasten ikrarda bulunduğuna şahitlik yaparım: "Bu iddia sahibinin, bende Buhârî kırmızı altından yirmi dinar alacağı vardır" diye söylemiştir diyecek. Borcun yapıldığı yer ve zamanı, niteliğini, Mekke miskali ağırlığını belirtip dâvacının borç iddiasının gerçek olduğunu; önceden deftere kayıtlandığını hakkın vacip oluşunu beyan edecektir. Tanığın şâhitliği, dâva meclisinin karşısında başından sonuna kadar tanığa okunup ardından kâdı tanıklara dönerek: "Size okunan şehâdet sözlerinin hepsini işittiniz mi? Yapmış olduğunuz şâhitlik üzerine söyleyeceğiniz bir şey var mı?" diye soracak. Tanıkların; "İşittik ve bu şekilde şâhitlik yapıyoruz." demelerinin akabinde kâdı, tanıklara: "Başından sonuna dek okunulduğu şekilde şehâdette bulunurum ki dâvacının dâvalıda tarif edildiği gibi alacağı vardır, de" diye tek tek söylettirir. Ardından her bir tanık gösterilen yeri imzalar. (Bkz.: 2.2)

**Mahzar kayıtlarındaki tanıkların erkek mi kadın mı olduğunu şu şekilde tespit ettik:**

Dâvalardaki tanıkların bir dâva haricinde hepsi erkek tanıklardan oluşmuştur. Sadece kadının mahremiyetini ilgilendiren bir meselede kadınların şehadetine ihtiyaç duyulmuştur.

Örnek: Bir kadın, kocası için: "Benimle ilişkiye girmedi." diyerek dâva açarsa; kocası da : "Ben onunla ilişkiye girdim." derse ve bu kadın, nikâh zamanında bâkire olursa; kâdı bu kadını adil bir kadına veya iki kadına kontrol ettirir. (Bkz.: 2.26)

**Dâvalının, dâvacının iddialarını kabul etmesi ikrârdır. İkrâr olduğunda delil ve şehadete ihtiyaç kalmaz. Ancak dâvalı, iddiaları reddederse, dâvacının mahkemeye delil sunması gerekir.**

Örnek: Dâvalı, dâvacıdan borç aldığını ikrâr eder ve sözlü olarak da bu durumu onaylarsa; dâvalının bu parayı dâvacıya ödemesi gerekir. Artık dâvacının mahkemeye delil sunmasına ihtiyaç kalmamıştır. Eğer dâvalı, dâvacının bu iddialarını inkâr ederse; dâvacının iddiasının doğruluğu için mahkemeye delil sunması gerekir. (Bkz.: 2.2)

**Bir başka örnek de şudur:** Dâvacı: "Dâvalının babasında şu vasıfta ve miktarda dinar alacağım var." der. Dâvalı da bu alacağı ikrâr ederek: "Babasının hayatta iken söylenilen dinarları borç olarak bizzat dâvacıdan aldığını sonra da ödeyemeden vefat ettiğini, şu kadar terekesinin olduğunu, ödenmesi gereken borcu ödemesi gerektiğini, vefat eden kişinin bizzat kendi terekesinden ödenebileceğini, istenilen meblağı derhal ödeyeceğini" söyler ve bu dâva böylece çözülmüş olur. (Bkz.: 2.4)

**Kocanın üç talâk üzere karısını boşadığına dair tanıkların şehadetiyle boşama gerçekleşmiştir.**

Örnek: İsimleri, nesepleri, durumları ve ikametgâhlarının zikredildiği falan, falan ve falan tanıklar, falan adında bir adam ve filane isminde bir kadın mahkemede hazır bulunduktan sonra tanıklardan biri: "Bu adam (beraberlerinde getirdikleri adamı göstererek) bu kadını (kadını göstererek) üç talâkla boşayıp sonra da onu yanında haram olarak tutmuştur." diye şahitlik yapar. Adam ve kadın, boşamayı inkâr etseler bile kâdı tanıkların şehadetini kabul eder ve karı-kocanın ayrılmalarına karar verir. (Bkz.: 2.21)

**Kaçan bir kölenin tespiti için resim çizilmiştir.**

Örnek: Buhârâlı birinin kölesi Semerkant'a kaçtı. Semerkantlı bir kişi köleyi yakalayarak mevlaya bilgi verdi. Mevlanın Semerkant şehrinde tanıkları yoktur. Ancak Buhârâ'da olursa; mevla Buhârâlı Kâdı´dan yanındaki tanıkların şahit olduğu şeyi yazmasını ister. Buhâra Kâdısı bunu kabul eder. Buhâra Kâdısı, Semerkant Kâdısı´na yazı yazar.

Yazı Semerkant Kâdısı´na ulaşınca bu kâdı köleyle beraber köleyi elinde

tutan kişiyi karşısına çıkartıp kendisine ulaşan yazı ve içeriği hakkında taraflara bilgi verir. Tanıkların şehâdetleri, adil oldukları tesbit edilince ittifakla kabul olunur. Kâdı yazıya bakar. Eğer yazıdaki kölenin şekli ve şemali köleye uymayıp farklı görünüyorsa; yazı gönderen kâdıya ifade veren tanıkların şâhitlikleri de ona benzemiyorsa; kâdı, yazıyı iade eder. Eğer yazı uygun düşerse; köleyi dâvacıya geri verir (Bkz.: 2.55)

**Mehr-i misilin tespitinde öncelikle kız kardeş, sonra babasının aşiretinden başka kadınlar, emsal gösterilmiştir.**

Örnek: Akit sırasında herhangi bir mehr belirlenmediği zaman kızın kendi emsalleri olan büyük, küçük öz kız karkardeşlerinin ya da babadan olan kız kardeşlerinin almış olduğu dirhem ve dinarı almaya hak kazanır. Kızın kızkardeşi olmaz ise; babasının aşiretinden başka kadınlara bakılır. İyilik, güzellik, alımlılık, yaş, bekâret gibi özellikler aranmaya devam edilir. Eğer babanın beldesinde bu vasıflara sahip bir kadın bulunamazsa; o zaman komşu beldelerin kadınlarına bakılır. (Bkz.: 2.18)

**Akıl-baliğ olmayan iki çocuk evlendirilmiştir.**

Örnek: Akıl-baliğ olmayan bir erkek, akıl-baliğ olmayan bir kızı himaye etmektedir. Kâdı, "Surette filan diye isimlendirilen küçük hanımın yerine falan oğlu falan babasını ve kızın falan oğlu falan kocasını kaydettirerek kızın mehrini belirtir. Tanıkların huzurunda yapılan nikâhın geçerli olduğunu söyleyip her ikisinin babalarının niyabet ve velâyetleriyle nikâhın yapıldığını " kaydettirir. (Bkz.: 2.23)

**KAYNAKÇA**


Akgündüz, Ahmet. İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer´iyye Mahkemeleri ve Şer´iyye Sicilleri, ***İslam Hukuku Arastırmaları Dergisi,*** Sayı: 14, Ankara, 2009, s.21

Akgündüz, Ahmet. İ´lâm, ***TDVİA***, Cilt:22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss.72-73.

Akyol, Yasemin. **Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu Politikası**, *Yüksek Lisans Tezi,* (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sefer SOLMAZ), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, ss.73-74.

Atar, Fahrettin. Şürût ve sicillât, ***TDVİA,*** Cilt: 39, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 270-273.

Başoğlu, Tuncay. Tezkiye, ***TDVİA***, Cilt: 41, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 77-79.

Bilmen, Ömer Nasuhi. ***Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu***, İstanbul, 1967, Cilt:1, s. 341.

Efe, Mustafa. ***Fetâvâyi Hindiyye ( Fetâvâyi Alemgirriye),*** İslam Hukuku Serisi, Cilt: 13, Akçay Yayınları, Ankara, 1986, ss: 360-526.

Efendioğlu, Mehmet. Sem'ânî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm, ***TDVİA***, Cilt: 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, s. 463.

Ekinci, Ekrem Buğra**. Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk,** Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11.

İbn Mâze, Burhanuddin Ebu'l-Meâli Mahmud b. Sadru´ş-Şeria ibn Mâze el-Buhârî, ***El-Muhîtu'l-Burhânî,*** thk. Naim Eşref Nur Ahmed, Cilt: 1, İdaretü'l-Kur'an ve'l-ulumi'l-İslamiyye, Pakistan, 2004, ss.81-83.

İbşirli, Mehmet. Mahzar, ***TDVİA***, Cilt: 27, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 398-401.

Karaman, Fikret. Muhît, ***Dini Kavramlar Sözlüğü,*** Ankara, 2006, s: 461.

Koca, Ferhat. İkrâr, ***TDVİA***, Cilt: 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 38-40.

Hacer Kontbay, **Endülüs'te Şurût (Belgeleme) İlmi,** Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Fahrettin ATAR), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss.27-28.

Oğuz, Mustafa ve Ahmet Akgündüz. Hüccet, ***TDVİA***, Cilt:18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 446-450.

Olguner, Fahrettin. Bâtıl, ***TDVİA***, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 147-148.

Öngül, Ali. Burhan Ailesi, ***TDVİA***, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 430-432.

Öztürk, Mustafa ve Mehmet Suat Mertoğlu. Zemahseri, ***TDVİA***, Cilt: 44, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 235-238.

Sevgi, Hatice. **54 Numaralı Konya Şer`iyye Sicillerinin Değerlendirme ve Transkripsiyonu,** Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Doğan YÖRÜK), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, ss.1-2.

Şeşen, Ramazan. Buhâra, ***TDVİA***, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 363-367.

Tak, Ekrem. **Diplomatik Bilimi Bakımından Xvı.-Xvıı. Yüzyıl Kadı Sicilleri Ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri Ve Tanımlanması,** Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. İsmail Erünsal) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi Ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009, s.57.

Taşağıl, Ahmet. Merginân, ***TDVİA,*** Cilt: 29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, s. 181.

Uğur, Yunus. Şer´iyye Sicilleri, ***TDVİA***, Cilt: 39, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 8-11.

Uzunpostalcı, Mustafa. Burhâneddin el-Buhâri, ***TDVİA***, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss. 435-437.

Yıldırım, Ahmet. Türkistan Coğrafyasında Yetişen Ünlü Din Bilginleri, https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=368770 (29.02.2016)